

JÓKAI ÖSSZES MŰVEI

768

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkesztő

LENGYEL DÉNES ÉS NAGY MIKLÓS

KISREGÉNYEK

5

JÓKAI MÓR

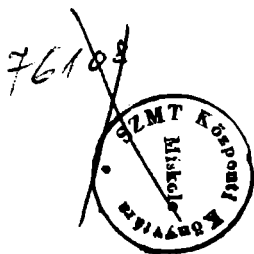
A KRÁÓ
TÉGY JÓT

(1895)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1974

Sajtó alá rendezte
GERGELY GERGELY

ISBN 963 05 0208 9 az összkiadás száma

ISBN 963 05 0209 7 a kötet száma

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1974

Printed in Hungary

A KRÁÓ

RÚT LEÁNYOK ASYLUMA

Rút leányok?

Hát vannak a világon rút leányok?

Vagy, élesítsük még a kérdést: van a világon egyáltalában valami rút, amit a természet alkotott?

Az idomtalan víziló, a százfogú kajmán, a varangy, a pók, a barlangbúvó szirén, fekete testével, veres kopolyúival csak a laikus szemében rút: a természetbúvár előtt az mind tökéletes, s a saját fajtája előtt bizonyosan szép.

Azok a világ végén lakó népek, meg akik az ismeretlen világ részek közepén tenyésznek, koromfekete, mahagónibarna, pergamensárga, olajfakó, rézvörös színűek, bizonyosan a maguk arcszínét tartják a legtökéletesebbnek, s akik a leányaiknak az orrát felhasítják, az ajkát csigahéjra feszítik, hogy szélesen kiforduljon, az arcukat piros és kék sávokkal hosszában befestik, tűhegygel telerajzolják: bizonyosan abban a meggyőződésben élnek, hogy ők most azokat megszébbítették. S a Nyanza-parti szerecsen kétségtelenül büszke arra a két hegyes szarvára, melyet a felesége sodort össze a homlokán a hajából, mézgával és viasszal kikeményítve. Nekünk az rémület volna: azoknak dicsekedés.

Nincsenek rút állatok a világon.

Rút emberek pedig nem is lehetnek.

Az embernek az arcvonásokon, az idomokon kívül még van valami adva, amit a belső arcnak lehet nevezni.

Mikor egy olyan rútnek született arcot megvilágít a szívből kiderengő fény, az idomtalan arcon átsugárzik az érzés: egy

könnycsepp ragyogása a szemekben egyszerre hogy megváltoztatja az egész kifejezést.

Vagy hát nem a gyöngéd érzés, hanem ördögi vad szenvedély, mely éppen hozzá illik azokhoz a torz vonásokhoz: az kapja fel az alkalmat, hogy a rútból ideált teremtsen, hogy azt, ami ocsmány, csábítóvá varázsolja; ez a megördögítése a rútnak valóságos igézet hatalmával bír.

Poppaea, Néró kegyence, majompofájú volt, s Cleopatra arca fekete.

Én magam is ismertem egy ilyen alakot. A mi Nemzeti Színházunknak volt (még a szabadságharc előtti időkből) egy elsőrendű balerinája. Ezt valóságos halálfejjel ruházta fel a természet. Az ember megdöbben, ha az utcán találkozott vele. Hanem aztán mikor a színpadra lépett, s rákezdte azokat a démoni kapriólokat, hihetetlen vad mozdulatokkal, szórta a szikrákat azokkal a halálfejből kivillogó tűzszemekkel, mikor elkezdett csábosan nevetni azzal a fenyegető arcával, akkor oda volt minden ember az elragadtatástól. Ez az apokrifok Lilithje, aki Ádám apáknak megmagyarázta, hogy mi az igazi lélekkárhozat. Szerzettek is a számára egy külön balettet: „Az ördög leánya!” Arra a szerepre ő volt teremtve tökéletesen. Isten őrzötte az embert, hogy Lucifert apósának ne fogadja.

De hát mondjuk, hogy ez a színpad. Annak külön atmoszférája, lakóinak aureolája van. Azonban a közéletben is ismerünk hírhedett nőket, akik egyaránt híresek voltak rút arcvonásaikról, törpe, formátlan termetükről, s hódításaik sikeréről.

Nincsenek rút leányok. Nem igaz. Nem lehetnek.

Éppen arról akarok regényt írni. Egészen igaz történeti adatok nyomán. Hogy rút leányok nem léteznek. Még rendszeres kutatás nyomán, még pályázat útján sem fedezhetők fel.

Medúza szép volt. Azt merete mondani, hogy az ő arca tökéletesebb, mint Minerváé. A bosszúálló istennő azzal verte meg, hogy ijesztővé tegye az arcát a kérkedőnek. De Medúza arról

nem tudott semmit, amíg az istennő egy tüköröt nem küldött neki, hogy lássa meg benne, milyen rút az arca: s ettől Medúza ijedtében kővé dermedt.

Ezt az eget nem hiszem el a mitológiának.

Nincs olyan nő a világon, aki magát rútnek lássa, ha a tükörbe néz. Az a csodálatos, isteni jótétemény, hogy senki sem hiszi magáról azt, hogy rút. Mindenki talál az arcán valami szépet, amihez ragaszkodva, fenn tudja magában tartani az önszeretetet. S ez az érzés nem vénül meg, nem múlik el soha. És ha akkor, amikor már halva vagyunk, még bele nézhetnénk a tükörbe, bizonyosan azt mondanók: „Mégis csak szép halott vagyok én!”

Dél-Franciaországnak egy kies vidékén, ahol már olajfák és languedoc tájszóval beszélő emberek vannak, áll egy szép renaissance-korbéli szép kastély, pompás pagonytul körülveve, mely csak elől az országút felé enged nyílást, az épület homlokzatát engedve látni, mely a halastóban visszatükröződik.

A kastély homlokzatán olvasható nagy fekete betűkkel: „Asyl des filles laides”. (Rút leányok mentsháza.)

A vasrács-kerítésen minden járókelő betekinthez s láthat a virág-rabattok között egyesével, ritkán párosával, egyformán szürkébe öltözött nőalakokat pepecselni, ahogy kertészek szoktak. Mindegyiknek az arcát olyan fátyol takarja, aminőt a muzulmán nők viselnek.

A látogatás a mentsházban már némi előzményekkel jár. A pusztá kíváncsiság nem ad rá jogot. Ha férfi akar bejutni, annak csak az az egy módja van, hogy folyamodást intéz a mentsház védnőknőjéhez (ez egy grófné) valami rokona vagy ismerőse fölvétele végett. Mellékel hozzá egy fényképet az ajánlottól. Kapni a párizsi fotográfoknál olyan női arcképeket is, melyek a szépség fogalmaitól lényegesen eltérnek.

Másnap aztán a folyamodó jelentkezhetik, s a lefátyolozott arcú kapusnő által bevezettetik a kastélyba, az intézet igazgató-nőjéhez.

Annak nincs fátyol az arcán.

Tökéletes szépség. Arcvonások, arcszín, termet mind festői és szobrászi mintának való. Nyájasan mosolyogni is tud, s e mosolynál ragyogó fogsort tündököltet elő. Szép csengő, rokonszenves hangon beszél.

Soror Fernande-nak nevezik.

A látogatót aztán előszóban megismerteti a mentsház alapszabályaival.

Az intézet negyven leány számára van berendezve. A föl-vétetéshez nem kell egyéb, mint a kvalifikáció bemutatása.

Amely leány azt mondja: „Én rút vagyok”, s igazat mond, az fölvetetik. Vannak rút leányok, akik rossz erkölcsűek; de azok nem jönnek ide. Mit keresnének itten? A rútak rendszeren becsületesek. S itt hiányzik az alkalom.

Itt azután tisztességes ellátást kapnak; ha akarják, holtig. Aki el akarja hagyni az intézetet, csak annyit kell neki mondani: „Én nem vagyok rút”, s akkor elbocsájtják. Hanem aztán többet be nem fogadják.

Ez az intézmény azonban csak ama szerencsétlen leányok számára lett felállítva, akikkel a természet bánt mostohán. Nehogy kétségbeesett lények versenyezzenek az ide bejuthatásért, ki van zárva az az eset, ha valaki nem a természettől, hanem mesterséges mód által lett rúttá: különben prémium volna kitűzve olyan elzüllött teremtések számára, akik a szép arcukat vitriollal elrútítják, vagy akik szándékosan keresnek valami betegséget, mely szépségüket lerombolja. Ezek nem vétetek föl.

Mikor aztán a látogató megismerkedett az intézet egész rendjével, akkor bejegyzik a nevét a protokollumba, hozzá mellékelve a beajánlott leány arcképét, s azzal bocsájtják el, hogy most ugyan minden hely be van töltve, de mihelyt egy

meg fog ürülni, azonnal értesíteni fogják, s akkor elhozhatja a pártfogoltját.

S ha akkor a látogató tudásvágya kielégítésére azt a kérdést szerencsétlenni meg, hogy „mi módon ürülhet meg egy hely ebben a mentsházban? szoktak innen férjhez vinni valakit? vagy szoktak a rút leányok megszépülni?“, akkor soror Fernandé még egyszer leülteti őt magával szemben, s megadja neki a kívánt felvilágosítást.

— Igen, uram, a mi védenckeknek fele elhagyja ezt a mentsházat egy év alatt, s alig van öt, aki az intézet megnyitása óta állandóul itt maradt. A gályapad, a fegyház, az örültek háza nem oly retteggető, mint a „Rút leányok asyluma“. A kényszer-zubbonynál kínzóbb az a gondolat; „én rút vagyok“. Ezt nem állja ki sokáig. — Nem hiszi el végképp. — Nem nyugszik meg benne soha.

S a rút leányok versengők, összeférhetetlenek. Negyven szép leány között nincs az a vetélkedés, irigykedés, féltékenységek, mint negyven rút leány között. Mindenki azt hiszi, hogy a másik mégis csak rútabb, mint ő; kettő meg nem marad egymással egy szobában egy hétig.

A természet mostoha leányai, kiket leánytársaik kinevetnek, a legények csúfságra tartanak, akikkel húshagyó kedden tőkét húzatnak, akiknek az ajtajára szalmakoszorút akasztanak, akiket a saját édesanyjuk is üt-vel, akiket rútságuk miatt senki szolgálatba nem fogad, akik már szokva vannak ahhoz, hogy őket mindenki így szólítsa: „Te csúfság!“, hogy a hajukat megcibálja, akinek keze ügyébe kerülnek, s akinek ostor van a kezében, az végighúzza rajtuk egyet: csak azért, mert ők olyan példarútak; — ugyanazok, mikor ide a mentsházba bejutnak s meglátják, hogy még náluknál rútabbak is vannak a földön, elkezdenek hivalkodók lenni, s az eddig elszenvedett keserőségeket egymáson töltik ki.

Arról ugyan gondoskodva van, hogy fátyolt viseljenek, az arcukon, de ez rájuk nézve a legkínzóbb disciplina. Amint

összeszólalkoznak, rögtön föllebbentik a fátyolt, s egymásra vigyorítják az arcaikat.

Csak a kastély úrnője képes őket egymással kibékíteni. Igen egyszerű módon. Mikor a rútak összevesztek afölött, hogy kié közöttük az elsőbbség, visszajáról, — akkor az úrnő fátyolát fölemeli, s megmutatja nekik a saját arcát. Arra mind meghunyászkodnak. Ő a legrútább valamennyi között. Akkor dideregve dörmögik: „Ez a Kráo!”, s aztán egymás nyakába borulnak: „Egy szót se többet! Itt a Kráo!”

Félnek tőle, pedig sohasem bántja őket.

Úgy bánik velük, mint testvéreivel, leányaival. Jólétben, kényelemben élnek itten: tudják jól, hogy odakünn a világban nem vár rájuk semmi szeretet. Ott egyik szögletből a másikba taszigálják őket, a gyerekek utánuk szaladnak ingerkedve, az asszonyok becsapják elöttük az utcaajtót, mégsem tudnak itt megmaradni.

Tükör nincs az egész háznál; de gyakran rajtakapják őket, hogy az ablaküveg háta mögé fekete kendőt tesznek, s abban nézegetik magukat. S az a ragyaverte arcú, az a fintorodott buckó-orrú, az a nyúlszájú női gnóm azt suttogja magában: „Én mégsem vagyok olyan csúnya, mint ez a másik!”

Aztán van egy fajtája a rút leányoknak, mely a legszánandóbb és a legveszedelmesebb: a szelíd, kedélyes ábrándozók. Ezek magukat kedveseknek, szeretetreméltóknak hiszik, arról álmodnak, hogy alakjukat tündérszépnek látják, aztán megalkotnak lángoló képzeletükben egy férfi ideált, akiért rajonganak, akinek nevet adnak, akiben hisznek és szentül várják, hogy az el fog értük jönni, és megváltja őket az elbűvölt állapotukból. Aztán ezeket az álmaikat elmesélik a társnéiknek, s azoknak az idegeibe is átviszik az inkubációt. Az ábrándozás ragadós. S a rút leány szívében is csakúgy ébren van az a teremtető, az a világfenntartó szenvedély, mely őket csak elemészti, sohanem boldogítja. Az arc rútsága nem vet tilalmat a szívre. Mikor a kigyók

nászt tartanak, úgy összefonódnak, hogy nem lehet őket semmi erővel szétválasztani, pedig a kígyók vére hideg.

Egy ilyen ábrándozó leány valamennyit azzá teszi. Jókedűiek lesznek; csíntalan beszéddel egymást megnevetetik, szerelmes dalokat hangicsálnak, s mikor nevetnek, pajzánkodnak, akkor csakugyan azt hiszik, nemcsak magukról, de még egymásról is, hogy szépek. Egymásnak csókot adnak!

Aztán rövid időn megszöknek innen. Soha vissza nem kérdzkedik egy sem. Némelyik elzúllik, másik öngyilkosul szabadul meg a rút alakjától; van olyan szerencsés is, aki magánál még rútabb hímnemű társra talál, aki őt üti, veri, kínozza, igavonó marhájának tartja: mégis ragaszkodik hozzá; elérte, amiről ábrándozott.

Néha valóságos ragállyá válik közöttük ez a futásvágy. Ha egy elkezd a szökést, a többi mind utána fut. A kastély, a kert, a park üresen marad. Olyankor aztán az úrnő egyedül bolyong szerteszéjjel az úttekervényeken, melyeket felver a fű, befutnak a szederindák, betakar a sepremlen virág, levélhulladék, míg új lakók kérdzkednek be. — Ha sokallja az úrnő a várakozást, bejárja a szomszéd helységeket, meglátogatja a leányiskolákat, a templomokat, s ha talál leánykát a számárpadon ülve, a templomajtóhoz szorítva, akit a társaik nem tűrnek meg maguk között, mert olyan rút, azt nyájasan megszólítja, megkínálja ajándékkal; — a megszólított kisleány, mintha álomlidérc nyomná, lihegi: „Jaj, a Kráó!” Aztán meghívja a kastély kertjébe, virágokat tépni, szamócát szedni, báránykát őrizni. Öröm az a kisleánynak. De ezt a hideg rázza féltében. S ha meg találja fogni a kezét, a kisleány felsikolt: „Nem! nem akarok rút leány lenni!” Kiszakítja magát nemtője kezéből, elfut, hazaszalad, s inkább eltűri a mostohája virgácsát.

Lassankint aztán megint csak megtelik a mentsház, hogy egy év múlva megint azon módon kiürüljön.

Az igazgatónő, ha komoly látogató kérdezi, szívesen ad neki ilyen tájékoztatást.

S ha a látogató azt kérdezné, hogy mi az a „Kráo”, annak igen röviden elmondja az igazgatónő, hogy a „Kráo” egy világhírű természeti csoda: egy emberi lény, akit a láoszi őserdőkben fogtak el, az orángutánok társaságában, egy majomleány, aki emberi módon beszél, énekel, ír, rajzol, zongorázik, a lábai lábak, nem kezek; különben egészen az után-
csokhoz hasonló.

A látogató erre azt mondja: magam is láttam egyszer ezt a természet csodáját a Jardin des Plantes-ban, két frank belépti díjért. Most már emlékezem a nevére.

— No, hát ez az!

— De hát hogy lehet az?

Hát ha nagyon bántja önt a tudnivágyás, fáradjon el a helybeli maire-be, aztán meg a département prefekturájába, ott, ha vannak ajánló levelei, el hagyják önnek olvasni az összes hivatalos aktákat, amikből megértheti, hogyan lett a Kráo e kastély és a hozzátartozó uradalom úrnője, grófkisasszony. Régi nemesi család nevének viselője. Aki most is leány. Ugyan-
az a majomleány, akit ön látott két frank belépti díjért. Mert ámbátor majomúrfiak vannak szép számmal a világon, de a majomleány éppen olyan büszke a maga rútságára, mint a majomlegények az ő szépségükre.

A minervai tökéletességű szép arc vonásai még ennél a keserű szarkazmusnál sem mutatnak semmi indulatkifejezést.

S ha azután a látogató nem tud még megválni ettől a furcsa plánétától, mely egy kastélykert szférájában egy más világnak más esztétikai szabályok szerint teremtett alakjait gyűjti össze, anélkül, hogy ezt a kérdést ne intézné az istennői arcú hölgyhöz:

„Hát tégedet, márványszoborbul életre imádkozott pygmalioni szépség, minő tévedése a sorsnak hozott ide a rút leányok asylumába? mi tart téged itten fogva? mi ad neked jogot arra, hogy idejőjj a rútak királynéjának?”

Hát arra az eszményi szép hölgy azt mondja neki:

— Ön azt hiszi, hogy én szép vagyok? — Ez csak álarc!
Ez az én igazi arcom!

S azzal egy varázsmozdulattal egyszerre torzképpé alakítja át az arcát, gunyoros ráncok futnak össze az orra, a szemei körül; cimpái kitágulnak, ajkai elferdülnek, homloka redőkbe vonul, szemöldei kígyókká tekerülnek, s a szemei kancsalítanak.

És a hangja érdessé válik, reszelős lesz, a fogait összeszorítva beszél.

— Én vagyok a Medúza! Az elátkozott Medúza! Aki a rút-ságával kővé meresztí a rátekintőt. Aki tudok rút lenni, ha akarok.

És akar rút lenni!

Akkor aztán fut a látogató halálra ijedten, hogy kővé ne váljon!

★

Ennek a két nőnek a történetéről fog szólni az a regény, melynek ez a címe: „A Kráó”.

I.

Humbug az egész Kráóru! költött fiziologiai mese!

A Kráót nem fogták a birmáni szikomór-erdőkben a Laósz vademberek vidékén ázsiai utazók; az nem volt mustra-példánya egy ismeretlen emberfajnak, mely a darwini kapcsot képezné a homo bipes és homo quadrimanus között; nem is volt elátkozott záloga valami emberek és majmok közötti megtévedt viszony: őseit nem számította sem csimpánzok, se utáncok, se gorillák előkelő nemzetségéből, mert az valóságos leánya (még pedig törvényes összeköttetésből származott leánya) volt az ő Trimeric grófi család utolsó férfisarjának, Filibertnek, aki egyenes leszármazású elődei közé számítá a világhírű felfedező tengerészt Kerguelent.

Igazi keresztnéve volt a Kráónak „Aira—Renée—Charlotte”.

Szokatlan alkotású arcát is egyenesen a familiától örökölte. Az a benyomott orr, az előre álló fogsorok, miket nem bír eltakarni a széles száj, a lapos homlok, a ráncbafutó arcvonalak és a hegyes fülek, megannyi ivadékról ivadéokra szálló jellegei az ősi Trimeric családnak. De különösen a szőrrel gazdagon ellátott arc, mely a férfiaknál éppen csak a szemeknek engedett nyílást. A legtöbbnek még az orrán is volt egynehány serteszál.

Ez nem volt baj. A renaissance, a direktórium, az empire meg a restauráció alatt folyvást fenntartotta magát a borotvált arcok divatja, s eszerint szőrt nem viselt senki az arcán; hancm a negyvennyolcadiki forradalom után általánossá lett a szakállviseléssel való tüntetés a férfiasság mellett, s ekkor aztán Filibert grófnak sem lehetett eltitkolni a keresztes hadakban részt vett őseihez való hasonlatosságát.

A család hölgytagjainak is jutott ebből a túlságos bőkezűséggel osztott ajándékából a természetnek. Fialat korukban csak mint gyenge pihe jelent az meg az arcon, vagy mint egy kis simulékony bajuszocska a felső ajkon: némelyiknek az egész osztályrésze ki lett adva egy kunkora tincsben, mely vagy az állon vagy az arc egyik oldalán ékeskedett; de azt ők nem igyekeztek kiirtani, sőt családi eredetük hitelesítő címere gyanánt viselték büszkeséggel.

Filibert gróf huszonnégy esztendő volt, amikor az atyja meghalt. Addig a tengerészpályát futotta, dicső őse példáját követve, ki egy országos területű szigetnek adta nevét, amelyen ugyan nem terem se egy szál fa, se egy négylábú állat; de annál inkább tele van fókákkal és halpusztító madarakkal.

Az apa halálával Filibert leszállt a tengerről, s megkísérlé a vitorlázást a nagy világ óceánján, ahol nagyhamar tapasztalá, hogy még gonoszabb viharok dúlnak, mint a tengeren.

Egyszer aztán ő is kikötőbe jutott. A házasság kikötőjébe.

Ő is fedezett fel egy új szigetet marquise Delmont Camilla

személyében. Ez a sziget is éppen olyan szép volt — a távolbul. Hanem amint a felfedező birtokába vette, akkor tapasztalá, hogy nem lakik abban semmi élet. Fókák, pingvinek élúznak, elreptűnnek a birtokosuk elől. A marquisnő nem szeretete a férjét.

Még ez nem lett volna a legnagyobb baj. De egy rútnapon arra jött rá Filibert, hogy a felesége mást szeret.

S mikor emiatt szemrehányást tett az asszonyának, az egész hidegvérrel azt felelé neki:

— Hát hiszen önt csak nem szerethetem ezzel a majompofával!

Filibert a tükör felé fordult, belenézett, — s aztán igazat adott a feleségének.

Törvény elé vitte a baját, s aztán elválasztották őket — „a thoro et mensa”. Még akkor a francia törvények szerint teljes elválásnak nem volt helye. A Code Napoleon még az egyházi sakramentumnál is erősebben fogja a házasságot. Az még a megsemmisítő „impedimentumokat” sem veszi figyelembe. Akik a maire előtt aláírták a protokollumot, azokat csak ásó-kapa választja el egymástól.

(Nehogy azzal kecsэгtesse magát valami laikus ember, hogy a polgári házasság szerint majd minden esztendőben újra házasodhatik! Nem: onnan nincs kijárás!)

Filibert aztán visszament a tengerre. Vett magának egy derék gőzöst, amelynek maga volt az első kapitánya.

A jószágigazgatójának kiadta utasításba, hogy az uradalma jövedelmének felét küldje el a marquisnőnek, a másik felét helyezze el állampapírokba. Maga nem vett abból semmit igénybe.

Kereskedéshez látott. Közvetítette az áruforgalmat az ó és új világ között. Gőzöseinek a jövedelméből még fölösleget is takarított meg. Többé nem vásárolt abból az árucikkből, ami a világon legdrágább: az asszonyi mosolyból. (Ami különben akkor legdrágább, amikor ingyen adják.)

„Ezzel a majompofával!”

Sohasem hagyta el a hajóját.

Ha a délfrancia partokhoz ért, a beári fokot körülhajókázva, csak messziről nézte a kapitány-emelvényéről a szép pyrenéi hegyeket, melyek mögött pompás armingoli kastélya állt. Sohasem szállt ki, hogy csak egyszer is meglátogassa.

Ha éppen nagyon elővette a szárazföld utáni vágy, ellátogatott a hajójával a Kerguelen földre, s ott kivette a dézsmáját a tengeri oroszánokból és jégmadarakból. Járhatott a saját uradalmában naphosszant, anélkül, hogy emberi arccal találkozzék. A vadállatok nem is futottak el előle. Bizonyosan azt hitték, hogy az ő familiájukhoz tartozik. Egy olyan derék kinőtt tengeri oroszánnak a pofája olyan igen hasonlít Filibert gróf ábrázatjához.

Valami húsz esztendő telhetett el így. Egy visszatérés alkalmával a havre-i öbölbe, hivatalos levelet hoztak Filibertnek a hajójára, a perpignani préfettől, melyben hivatalosan tudatták vele, hogy marquise Delmont Camilla meghalt.

— Marquise Delmont Camilla? Hát mi az ördög bajom van én nekem egy Delmont Camilla nevű márkinővel?

Sehogy sem tudott rá visszaemlékezni.

Mínthogy azonban a préfet levelében felszólítás is volt hozzá, hogy már most rendelkezék felőle, hogy a birtoka jövedelmének az a része, mely eddig a marquise-nőnek lett kiszolgáltatva, ezentúl hova fordítassék; mégis csak rá kellett szánnia magát, hogy holmi avult iratokat előhúzogasson a hajós-ládájából. Azok között csakugyan talált egy hivatalos kimutatást a tisztartójától a marquise-nőnek, mint elvált feleségének megküldött apanázsról.

— Aha! Hisz ez a feleségem volt! No, hát Isten nyugtassa meg!

S azzal félárbocra bocsátatá le a hajószáslót, tengerész szokás szerint, a gyásztisztesség jeléül.

Aztán válaszolt valamit a perpignani préfetnek, hogy csak

fordítsák az esedékes összegeket is oda, ahova a többit. A megholt marquisonő gyászszünetére pedig ágyúzzanak annyit, amennyi őt rangjánál fogva megilleti. Egyéb fajtájára a végtsztesség-tételnek ő bizony már nem emlékezett.

Amint az új áruterheket felszedte a hajójára, megint visszafordult a nagy óceáni útra.

Azonban nemsokára tapasztalá, hogy nemcsak az ilyen mellékes dolgokat felejtí el, mint egy elvált feleség, hanem a leglényegesebbeket is. Nem jutnak eszébe a kikötők nevei, amiket útközben érintenie kell, nem találja meg a matrózainak a nevét, sőt a másodkapitányának, a kormányosának is olyan neveket ad, amikért azok bámulva néznek a szemébe, nem tud különbséget tenni az árbocfák és vitorlarudak között, mikor parancsot oszt.

— Mi történik énvelem — kérdezé egy alkalommal a hajó orvosától.

— Ön bizony, kapitány úr, egy kis agylágyulás felé vitorlázik.

— A mennyköbe! Azt nem szeretném megérni.

— Hát még most kikerülheti gyökeresen megváltoztatott életmóddal.

— Mit gondol ön?

— Azt, hogy önnek búcsút kell venni a tengertől, meg a pálinkától. Valahol az Alpes-Maritimes egyik vízgyógyintézetében a szép havasok között még helyrehozhatja ön az élet-szervezetét.

Filibert gróf megfogadta az orvosi tanácsot, s búcsút vett a tengertől is, meg a rumos palacktól is.

Talált a délfrancia havasok között egy kedves zugot, ahol az emberek nem isznak egyebet, mint vizet.

Ott egy parasztorvos radikális kúra alá vette. Mezítláb járatta és fedetlen fővel, akár szél volt, akár zápor, vizes pokróc közé csavartatta, zuhanyoltatta, aztán kergette sziklákat mászni, s itatta vele a vizet pint számra. Utoljára valóságos *vízrészeggé* lett minősítve.

Filibert gróf kápolnát építtetett a kis fürdőhely számára tökéletes felgyógyulásának az emlékére.

Azt mondta mindenkinek, hogy egész új embernek érzi magát.

Mielőtt azonban a fürdő vezére elbocsátotta volna, a lelkére kötötte, hogy ezt a megszokott kúrát ugyan abba ne hagyja ám soha egy napra se, mert amint ellenkező életmódba téved, a recidiva annál gyorsabban fog bekövetkezni. A bort, pálinkát tekintse méregnek. És ami fődolog: akármilyen baja történik, doktort ne bocsásson közel a testéhez, mert az mind a halál liferánsa. Csak vizes pokrócot, hideg zuhanyt, akármilyen baja támad. Vigyen magával valakit innen a faluból, aki már érti a gyógykezelést.

Volt is ilyen valakije Filibert grófnak: egy parasztleány.

Marciole-nak hitták.

Fekete szemű, fekete hajú, fekete bőrű pikárd leány.

Jószívű, szolgálatkész teremtés. Aki egészen rendes dolognak találta, hogy egy férfit naponként tetőtől talpig vizes lepedőbe burkoljon, kibontson, a vizes kádba beletaszítson, azt onnan megint kihúzza, végigdörzsölje, s emellett maga is a lehető legkurtábban legyen feltürközve. Megszokták azt ezen a vidéken.

Hanem amellett egészen szigorú volt az erkölcsében.

Az ápolgatott páciensnek semmi reciprocitás nem volt megengedve.

Pedig az ilyen vízkúra nagy élesztő erővel bír.

Aztán meg az agylágyulás felé közeledő férfiaknak az a sajátságuk, hogy a vágyaik elkezdenek az érzekeiken uralkodni. Az öreg úr kérkedve beszéli, hogy milyen láng lobog még az ereiben! s felvillanyozódik, ha egy szoknya suhogását hallja! Másodszor érzi magát fiatalnak. Ne áltassa magát! Az agylágyulásnak a szimptomája az. A „fin du *demi-siècle*”.

Filibert szervezetét is meglepte ez az ősz másodvirágzás.

Mikor már közeledtek a napok, melyeken a fürdőt elhagyandó volt, azt mondta Marciole-nak:

— Hallod-e, kincsem, én elviszlek magammal armingoli kastélyomba.

— Vinnél ám, ha mennék. De én itt maradok.

— Hát mért akarsz itt maradni?

— Mert itt van nekem egy fakunyhóm, melyben otthon vagyok.

— Az én kastélyomban is otthon fogsz lenni. Minden cseléd, minden tiszt a te szolgálatodra fog állni. Amit te parancsolsz, azt mindenki teljesíti. Lesz hintód, paripád, minden ünnepre új ruhád, gyémántos függőd, gyöngyös násfád, aztán annyi pénzed, hogy megveheted vele ezt az egész falut.

— De hát mindezekért a te kincseidért én nem adom oda ezt az én övemet.

A pikárd hajadonok egy széles, szironnyal hímzett bőrvöet viselnek, amit csak akkor áldoznak fel, amikor férjhez mentek.

Másnap megint előhozta ezt a tárgyat Filibert Marciole-nak.

— Hát látod, én nem sokáig élek. Egyenes örökösöm nincsen. A pénztáram tele van. Azt mind neked hagyom. És ha úgy hozná magával a szerencse, hogy ebből a mi együttlétünk-ből valami élőlény származnék, hát akkor én az egész vagyonomat arra hagyom, minden oldalrokonom kizárásával, akiket különben sem szeretek.

— Hát édes uram, én csak azt mondom neked — felelt Marciole —, hogy énnekem is van becsületes nevem, az édesanyámnak is van, az öreganyámnak is van, még a szépanyámnak is van, mind a hárman ott élnek együtt abban a kunyhóban; már most hogy kerüljek én egyszer azoknak a személeibe egy gyerekkel a karomon, akiről, ha kérdik, hát ennek mi a neve, akkor én azt feleltem: „Ennek nincsen neve”. Ha mindjárt végselyembe, színaranyba van is bepólyálva.

Harmadnap azután azt mondá Filibert gróf az ápolóleánynak:

— Hallod-e Marciole! Engem vigyen el az ördög, ha egy körömfeketényt törődöm is azzal, hogy mit beszél felőlem a

világ! Nem bánom, elveszlek a törvényes ceremóniák szerint feleségül. De nem magamért, hanem te éretted, azt kívánom, hogy ezt a házasságot ne üssük újra. Itt a legközelebbi falu maire-je előtt megkötjük a házasságot, s aztán a bizonyítványt hiteles alakban kiállítatva, letesszük a perpignani prefektura levéltárába. Onnan előkérheted, ha egyszer én meghalok. De addig ne szólj róla senkinek. Mert az én rokonaim olyan gonosz emberek, hogy ha azok megtudják, hogy én tégedet törvényes feleségemmé tettem, tégedet elemésztenek, vagy azt teszik, hogy elcsábítanak, megszóktatnak tőlem. Ha pedig úgy fogsz mellettem lenni, mintha gazdasszonyom volnál, akkor nem csókolkodnak ugyan kezet neked, de békét hagynak.

Erre az ajánlatra hallgatott Marcióle.

Azt a legényt, akivel az ablakon át szokott beszélgetni, úgy is elvitték katonának Algirba, a beduinok közé, azt sohasem fogja többet látni. Az elkeseredés rávitte, hogy kezet adjon rá. Az anyja, nagyanyja, szépanyja is beleegyezett, azok megkapták a móríngot, kétezer frankot, azzal egész úrrá lettek téve.

Filibert gróf azután karonfogta Marcióle-t, a szükséges négy tanú kíséretében (mind becsületes kőfejtők voltak a nagy gránit vágásból) átballagott gyalog a szomszédos Rougivalba; ott a maire előtt elvégezte a törvényes szertartást, a násznagyoknak kifizette a napszámját, a házassági bizonyítványt hiteles alakban kiadatta magának, s azzal visszatért a fürdőintézetbe.

A fürdőorvos előtt egy ilyen befejezését a fürdőkúrának természetesen nem lehetett titokban tartani. A doktor azt mondta rá, hogy ez sűrűn előforduló eset, hogy a hidegvíz-kúrán felépült urak az ápolóleányaikat elveszik feleségül, ez a legcsalhatatlanabb bizonyítéka a gyógyrendszer tökéletességének, s alig van közöttük egy, aki egy év leforgása alatt örvendetes családi eseményről ne tudósítaná jóltevőjét, a fürdőorvost. Azután ellátta őt makrobiotikai és kalobiotikai tanácsokkal: mihez tartsa magát, az ünnepnapokat szigorúan megtartsa (Lafontaine *kalendáriuma* szerint), el ne felejtse, hogy „aurora

musis amica”, ami nemcsak a múzsákra áll. Egyébiránt a Marciole mindezekről legjobban fogja informálni, mert az már alaposan ismeri a vízkúrát.

Ezzel aztán a legközelebbi postakocsival elpályázott Filibert gróf Marciole-jával együtt Perpignanba. Ott első dolga volt a préfethez ellátogatni, s annak átadni hivatalos megőrzés végett a házasságáról szóló bizonyítványt, megértetve vele a titokban tartásnak az indokait.

A préfet is legitimista volt, mint Filibert gróf: ősei mind bourbonhívek. Összetartottak.

Az oldalág, mely esetleg Filibert gróf után örökölni remélt, az pedig imperialista volt.

— Csak az kellene még, hogy ide Armingolba De Quimper Ellinor vicomte telepedjék le! Az elkeseredett bonapartista! Megrontaná az egész département-t.

Filibert gróf meg lehetett felőle nyugodva, hogy monsieur Rochepilon (a préfet) levéltárában igen jól meg lesz őrizve az ő házasságlevele, s adandó alkalommal kellőleg érvényesítve.

Ennek az adandó alkalomnak két fázisa volt. Az egyik mentül előbb, a másik mentül később kívánatos.

Filibert gróf ősi kastélyába megérkezve egészen úgy rendezte be az életmódját, ahogy azt a fürdőorvos elrendelé.

Reggel fél öt óraker vizes lepedő, pokróccal, abban izzadni fél hat óráig, akkor bele egy tizenkétfokú vízzel telt fürdőmedencébe, lubickolni három percig, akkor durva vászonnal letörültetni, a derekára négy singnyi felében nedves, jól kifacsart kendőt körülcsavartatni, az öltönyt felkapni, s aztán mezítláb futni a harmatos fűben. Marciole segédkezett mindezeknél. Útközben meginni két pohár forrásvizet, azaz, hogy két *kürtre való*t. A hegytetőn megfűni a kürtöt, s aztán csendesen lejönni a lejtőn, leülni a reggelihez, mely áll egy köcsög aludttejből, teleaprítva fekete kenyérrel. Akkor egyet pihenni, újságot olvasni. Semmi szivar! Az is méreg. Délben két pohár víz, rá egy nagy darab félig sült borjúhús kenyér nélkül, utána

megint víz. Akkor szieszta tizenöt perc. Megújított vizes burkolat. Ismét szaladás a szabadban. Ozsonnára írós vaj, aludttej mézeskaláccsal. Csendes séta. Estére hideg lábvíz, lépes méz, bodzalekvár, pohár tej. Kilenc órakor lefekvés. Semmi vánkos a fej alatt.

Elgondolható, hogy az ilyen földesúrnak vendége nem akad, akinek az asztalán nem fordul meg egyéb, mint aludttej, rozskenyér, meg lépesméz, rá hideg forrásvíz. Kevés ember bolondul az ilyen lakoma után.

A Marciole pedig hűségesen helytállt mindezekben.

És volt is a kúrának láttatja.

Filibert gróf egészen legénnyé lett a vízkúrától.

Minden délután felvágott egy méter gyertyánfát az udvaron. Úgy tudott enni, mint egy farkas. Folyvást távgyalogló lépésben járt, száztíz centiméternyi hágó-közökkel, egész vadászriadókat elfújta a Waldhornon. Dicsekedve mondá el a tisztartójának, aki minden hónap elsején feljött hozzá beszámolni, hány kilóval lett nehezebb a legutolsó találkozó óta.

De a Marciole-on is volt láttatja a vízkúrának. Az is folyvást nehezebb lett hónapról hónapra. Egyszer aztán megint csak könnyebb lett.

Mi, akik értesülve vagyunk a perpignani préfetnél letéteménybe helyezett házassági levélről, ebben az eseményben semmi megbotránkozni valót nem találunk. Másoknak a véleményéről pedig ne tudakozódjunk.

Filibert gróffal most már igazán nem lehetett gyalog beszélni.

Az újszülött tökéletesen hasonlított az atyjához. Csak éppen a szemei voltak olyan feketék, mint az anyjáé. Filibert gróf tengerkéek szemeket használt.

Az újszülöttet megkereszteltetni elvitték magukkal ugyanabba a Rougival helységbe, ahol megesküdtek. Csak ott irathatták be a matrikulába az apa és anya neveit. Armingolban minden el lett volna árulva vele.

A kis Aïra az első esztendejében csak olyan szép volt, mint

Amilyenek a kisgyerekek szoktak lenni: apa, anya szemében szép, idegennek rettenetes!

Másfél éves korában már olyan hosszú volt a haja, hogy a térdeig ért. Dajkát sohasem tartottak mellette; az anyja maga szoptatta, gondozta, járnit tanította.

Ezen új hivatal csorbát ütött a régin: a gróf ápolásán, annál fogva Marciole mellé még egy kiségitő fickót kellett fogadni, aki a gépies munkát teljesítse a vízgyógyrendnél, Marciole csak a felügyelést vezette. Ennélfogva Filibert gróf nem is találta már ezt a kúrát olyan mulatságosnak, s nem tartotta meg olyan pontosan: ellenben annál gyakrabban látogatta meg a gyermekszobát, s részt vett abban az örömteljes foglalkozásban, mikor egy nagy ember a kicsiny embernek odanyújtja a két kezét: az a két markával belékapaszkodik a nagy ember hüvelykujjába, s aztán csinálja a két lábával azokat a balettfigurákat, amiket a groteszk táncosnők nem tudnak utána csinálni. Az az egyéves gyerek még a lábának a hüvelykujját a szájába tudja venni. Filibert gróf járnit tanította a gyereket, s néha addig guggolt előtte, amíg aztán ő maga nem tudott felállni a lábára, s Marciole-nak kellett az öreg urat fölemelni, és belevezetni a lépegetés tudományába elzsibbadt lábait.

Hanem azt nem engedte meg Marciole Filibert grófnak, hogy meg is fésülje a gyermeket. Sok ideig egyedül ő maga rejtegette azt a titkot, hogy az a fekete hosszú haj nem éri be azzal, hogy térdig alászáll, hanem lassankint lenő a nyakcsigolyára; onnan áttengődik a hátra, úgy hogy valóságos sörény válik belőle. Hát ez nem baj addig, amíg leeresztett haját kell viselni; de mi lesz belőle, ha egyszer azt kontyba kell majd kötni?

Az a bizonyos finom szösz is kezdett jelentkezni a gyermek arcán és végtagjain, ami a családi tulajdonokhoz tartozik.

Hanem ezt mind elfelejtette neki az ember azért a pajkos jó kedvéért, amivel már kisgyerekek korában mindenkit el tudott mulattatni. Nem hallotta ezt soha senki nyafogni, pityeregni,

mindig olyan eleven volt, mint egy kismacska: hempergett, bukfencezett, kacagott, hízelkedett, hamiskodott, körmölt, harapott, s aztán ha elfáradt a játszásban, összekuporodott, a fejét a térdére fektette s aludt, mint egy macska.

Mikor pedig már beszélni is megtanult, akkor meg csupa gyönyörűség volt vele enyelegni. Olyan furcsákat tudott mondani, hogy még a mogorva komornyikot is megnevetteté vele. Aztán mindenféle nótát megtanult: a kertészlányok tanították. provence-i népdalokra, egy népünnepélyen meglátta a carmag-nolt, azt rögtön elsajátította. És mikor egyszer azzal lepte meg Filibert grófot, hogy a dzsiget eltáncolta előtte, a gróf az ölébe vette és összecsókolta az arcát.

Egyszer aztán elkövetkezett az az idő, amikor illendő volt a kisleányt valami egyébre is tanítani, mint táncokra és dalokra.

Ezt már az anyja nem volt neki képes megadni.

A derék Marciole nem tudott sem írni, sem olvasni. Az ő kunyhójuktól messze esik az iskola, aztán nem is ért rá, már kisleány korában dologba kellett állnia, később meg nem volt kedve hozzá. Az egész ivadékában nem volt soha betűvető ember.

A legelső elemi ismeretek közlését magára vállalá a helybeli abbé. Egy igen jószívű, kegyes férfiú.

Annak a tudományát azonban nagyhamar kitanulta a kis Aïra, s mikor aztán észrevette, hogy már ő tud többet, mint a tanítója, akkor elkezdett vele pajzán dévankodásokat űzni.

Egyszer aztán komoly tanakodásba elegyedett Filibert Marciole-lal.

— Hallod-e, Marciole: a „mi Aïránk” már tíz esztendő. Itt az ideje, hogy rangjához illő nevelést adjunk neki. — Tudod, hogy mi sors vár rá? — Őneki egykor reprezentálni kell. Ha én meghalok, te belőled ugyan grófné lesz, de azért te házat nem fogsz vihetni, mert még igazán franciául sem tudsz beszélni, csak azt a te otthoni patóádat — Aïrának kell majd pótolni a te tudatlanságodat.

— Hát hogyan? Miképpen?

— Nevelőnőt kell a házhoz fogadni, aki a leányt magasabb tudományokra oktassa: zongorázni, rajzolni, festeni tanítsa. S a többi! Mit tudom én, hogy mi mindent kell tudni egy comtesse-nek. Aíra pedig egyszer azzá lesz. Azért, hogy most senki sem híja annak.

— Jól van. Tehát majd keresünk a számára egy nevelőnőt.

Marciole aztán tanácsot tartott a derék jóvoltú abbéval. Megérteté vele, hogy milyen az eszményképe egy nevelőnő dolgában. A főtisztelendő úr aztán ki is keresett a számára egyet az ismerősei köréből, s azt elszerződteté az armingoli kastélyba.

A nevelőnőben minden tökéletesség megvolt, csak éppen a szépség volt nála annyira elrejtve, hogy azt közönséges emberi szem nem volt képes észrevenni. Szakálla nem volt, mert borotválkozott.

Ez fog legjobban hozzáilleni a növendékéhez.

Mikor Filibert grófnak bemutatá magát a nevelőnő, az ő kezéből véve át a növendéket, azt mondá a gróf Marciole-nak, ahogy egyedül maradt vele:

— Hallod-e kedvesem, ugyan jó, hogy ennek a hölgynek a mi kis Aíránkat kell nevelni és nem engemet, mert én megszökném tőle egy hét alatt.

— Nem is magának fogadtam én azt, hanem a leányának.

Meghozatták a rengeteg sok tankönyvet, szép illusztrált műveket, festő- és rajzoló-szereket és egy drága Erard-féle zongorát, s azonnal kezdetét vette a felsőbb oktatás. A napnak minden órája úgy volt beosztva, hogy azon valamit kellett tanulni a kisleánynak.

Nagy kínja volt vele a nevelőnőnek. A gyerek mindent megtanult, csak azt nem, amire tanították; a festékeit arra használta, hogy a históriás könyvben a celebritások képeit kékre, zöldre, pirosra bemázolja vele, a zongorát agyonverte cigánymódra játszott népdalokkal, s amikor a menüett figuráira tanították, egyszerűen csak a carmagnolba ugrott át belőle; mikor meg-

fedték, kacagott, dalolt, s ha a sötét szobába zárták büntetésül, gombostűheggyel karikatúrákat rajzolt a festett falra, amik szörnyen hasonlítottak a nevelőnő külsejéhez.

Félesztendő múlva nem az Aira szökött meg a madametól, hanem a madame az Airától.

Odavágta a szerződését a gróf asztalához.

— Basta! Elég volt! Én leányt jöttem ide nevelni —, de nem vad hiúzt!

S azzal ott hagyta az armingoli kastélyt.

Ekkor aztán Filibert gróf azt mondá Marciolénak:

— No, már most, édes barátnóm, én hozatok az Airánk számára nevelőnőt, olyant, amilyen az én ideálom egy nevelőnőben.

S mert a párizsi hölgyekhez nem volt bizodalma, Lyonból szerzett egyet.

Így került az armingoli kastélyba Fernande.

Még akkor nem volt „soror”.

II.

Pár nap múlva az új nevelőnő megérkezte után ilyen tartalmú levelet írt Jacques Pluhar, Ellinor De Quimper grófnak:

„Csoda történt. Amint az öreg úr Fernande kisasszonyt megátta, azon való örömeben a haja egy éjszaka megfeketedett.”

III.

De hát ki az a Jacques Pluhar?

Ki az az Ellinor De Quimper?

Ki az a Fernande kisasszony?

... Jacques Pluhar, a rangosztálya szerint, a komornyikok kategóriájába tartozik, s mint ilyen „monsieurnek” címezte-

tik. Tulajdonképpen pedig ő az Filibert gróf életrendszerében, ami a ketyegő az óránál: a felhúzott életrugó működésének szabályozója.

Már valami nyolc év óta ő a mindenese a grófnak: felügyelője, istápjja, pénztárnoka, titkárja, felolvasója, doktora.

A gróf apródonkint felhagyott a vízkúrával, amióta a lábái megtagadták a vízben-sárban szaladgálást. Víz helyett sört iszik; nem fürdik, hanem inkább pipázik.

A Marciole tizenkét év alatt nagyon megvényült. A hegyvidéki parasztnők hamar elhervadnak. Azaz, hogy nem hervadnak el, hanem úgy járnak, mint a tulipán, amelynek a szép hímes szirmai helyén ugyanazon kocsányon idomul át egy nagy háromszegletű tobozzá: ugyanaz a tulipán az!

Az arcbőre megrezesedett, a homloka csupa ránc lett, a nyaka megvastagodott, s a fogai megritkultak. A parasztszépesség elmúltával elvesztette a befolyását is, s az a befolyás egészen a komornyiknak jutott.

Marciole naponkint csak egyszer szokta a gróftól látni, amikor ebéd után felhozza eléje a kis Aírát, hátrafésült hajjal. (Fésülni még most sem engedi másnak.) S akkor addig ott marad, amíg a kisleány a gróf urat bohóskodásaival mulattatja.

A gróf nagyon szereti a kisleányt. Órahosszat engedi játszani, csintalankodni, ugra-bugrálni maga körül. Itt minden szabad neki. Még a pipát is a szájába veheti. Az anyának semmi beleszólása. Az ő helye ott a gróf karszéke mögött. S ha megtalálja inteni a kis csintalant: „Ejh, nem illik az!” a gróf hátra kiált neki: „Csitt, odahátul!”

Mindaddig, amíg Jacques be nem jön, s egy szót sűg a gróf fülébe. Akkor aztán int a kezével Filibert, hogy elmehetnek.

Az a titokban sűgött szó tudniillik „kávé”.

Ezt nem szabad megtudni Marciole-nak, hogy Filibert kávét iszik.

Ha megtudná, majd csapna nagy patáliát érte! Kikönyörög-

né a kezéből a kávécsészát. Még el is árulná magát. „Édes, jó uram! Ne rongold meg az egészségedet! Tudod, hogy a kávé teneked méreg!”

Szegény, becsületes Marciole! Hogy őrzi a grófnak az életét! Pedig hiszen annak a halálával kezdődik az ő felmagasztalása. Addig, amíg a gróf él, csak a megszegyenyülés csepezését viseli a fején, az özvegyi fátyol hozza meg számára a grófi diadémot! — És mégis féltve őrzi az életét az urának. Mindennap összevész a komornyikkal miatta. — Pedig ha a saját jóvoltára gondolna csupán, nem kellene egyéb, mint hogy egyszer a gróf fekete kávéja közé töltsön egy jó pohár konyakot (hisz az ártatlan szer, pláne orvosság), s másnap már grófné asszony volna a címe.

Igazán megérdemelné a jó Marciole, hogy neki ítéljék a Monthyon erénydíjat, aki tizenkét évig tűri a szennyet az arcán, s őrzi annak az életét, akinek a temetése napján ez a szenny aureolával lesz felcserélve.

És aztán mindennap ki hagyja magát izzasztani egy cseléd által az ő urának, férjének a szobájából, egy cseléd által, aki előkelő fölényét érezteti vele, — a tudatlan paraszttal.

Hát ő persze nem tudná felolvasni a hírlapokat a gróf előtt, miként Jacques, pletykákat sem tudna neki elmesélni a főúri világból.

Jacques Pluhar sok évig a párizsi jockey-clubnál volt benufentes szolga. Onnan került igen jó ajánló levéllel Trimeric grófhhoz. Legalább az ajánló levelei azt állítják. Ezeket pedig De Quimper Ellinor gróf eszközölte ki a számára, a jockey-club egyik leghíresebb tagja.

De azt Filibert gróf nem tudta meg sok ideig, különben gyanakodó lett volna.

Trimeric Filibert gróf nem szerette, ha csak a nevét ki mondták is előtte De Quimper Ellinornak.

Nem azért, mintha ellensége lett volna, hanem azért, mert atyafia volt.

Trimeric grófnak az atyja és De Quimper grófnak az anyja testvérek voltak.

Az unokatestvérek sohasem látták egymást. Ellinor azalatt nőtt fel, amíg Filibert a tengereket szállta.

Hanem hát kellemetlen érzés egy olyan atyafira gondolni — becsületesembernek, akit meg akar csalni — a becsületesember.

Már pedig Filibert gróf tudta jól, hogy ő Ellinort okvetlenül meg fogja csalni.

Ez a jó fiú azt gondolja, hogy ő fogja a nagybátyja vagyónát örökölni; valószínűleg már erre a számlára csinált is egy halom adósságot.

Mekkora lesz aztán az elbámulása, mikor a temetés után (vagy még a ceremónia előtt), a perpignani préfet bemutatja a gyásztevő gyülekezetnek a törvényesen egybekelt özvegyet, s a törvényes szülöttet, mint egyenes örökösét a nagy Trimeric vagyonnak.

Ezért nem szerette Filibert gróf, ha az öccsének a nevét előhozták előtte.

Jacques Pluhar pedig ennek a megbízott embere, akinek rendes feladata koronkint értesíteni Ellinert az armingoli kastély eseményeiről, s közben a megbízójának az utasításait fogantatosítani.

Jacques Pluhar természetesen maga is őrizkedett Ellinor nevét felemlíteni a grófja előtt. Bár éppen azért volt ideküldve.

Még nem jött el az ideje.

A jó haditervnek érés kell!

A hírlapok között, amiket Filibert gróf járatott, volt egy furcsa újság, aminek a neve volt Harlekin. Ez egy ideig őrvült nagy sikert vívott ki a párizsi boulevardokon. Ennek a lapnak annyiféle munkatársa volt, ahány politikai párt beszéltet magáról Franciaországban. Ezek aztán ugyanazt a témát, eseményt sorban a maguk szempontjából adták elő. Az egyik oldalon az opportunisták, a másikon az intransigens, a harmadikon a boulangista, a negyediken az imperialista, az ötödiken a legitimista, a

hatodikon az anarchista. Ezeket az egymással szemeszöktében ellenkező értekezéseket összeolvasni valóságos pokolbeli élvezet lehetett. Azután írtak bele ultramontanok és szabadkőművesek, idealista és realista kritikuskok, hausse-ra és baisse-re spekuláló nemzetgazdászok, spiritisták és antispiritisták, ateisták és teozófiisták, darwinisták és sarlatánok és komoly természet-tudósok.

Ezeknek az utóbbiaknak a civakodásai mulattaták legjobban a Trimeric-család utolsó férfisarját.

Különösen egy éveken keresztül folytatott felfedezési vita érdekelt az öreg urat rendkívüli mértékben.

Egyszer az a hír emelte fel a fejét, hogy Borneó szigetén felfedezték a majomembert, a Darwin-elmélet kézzelfogható bizonyítékát, az összekötő tagot az ember és az utánc között. Leírták az alakját, az ábrázatját. Egy majom, aki beszél, emberi szótagolással, akinek már lelke van és civilizálható.

— Még utoljára kiderül, hogy a Trimeric-ükek voltak az emberi faj igazi ősei.

Rögtön nyomban következtek a tudósok, akik lerontották az egész elméletet: humbug az egész! Effajta szőrrel benőtt emberek vannak Oroszországban is, de ez csak afféle túltengése a finom pihének, csak olyan emberek azok, mint más kétlábú teremtés.

Ekkor a felfedező tudós, Buckland, közzétette a lefényképezett alakokat, akiket a birma király udvaránál látott. Ennek a majomemberfajnak a neve: „Krátó”.

Erre egy híres olasz akvárium-tulajdonos, Farelli, nem sajnálta a költséget, kiküldött egy ügynököt Borneóba, hogy vegyen meg a királytól a számára egy ilyen Krátót.

A megbízott visszatért eredmény nélkül. A birma király nem ad el Krátót semmi pénzért. — Hanem annyit kieszelt, hogy ezeket a birma király udvarában látható majomembereket Lázsz tartomány királya ajándékozta, annak az ősréngeteiben tanyázik a majomemberek nemzetsége.

Ekkor aztán Farelli egy egész expedíciót indított meg egyenesen Láósz őserdőibe, a Kráó-nemzet felfedezésére. A kutató társaság vezére volt Bock Károly, komoly természettudós.

Ez csakugyan rá is akadt a Kráó-nemzet székhelyére Láósz tartományban.

Ezek a tisztelt polgártársak a gunyhóikat terebélyes nagy fák ágai közé építik. (Tehát már építenek!) De a tüzet még nem ismerik, minden ételt nyersen esznek, kiváltképpen halat és rizst.

Sikerült őket több ízben meglepni a lakomáiknál, de az idegenek közeledtére egyszerre szétriadtak, igazi majomszokás szerint, egyik fáról a másikra dobálva át magukat, vadállati ügyességgel, ahova a karaván tagjai nem tudták őket követni. És így ezek sem fogtak Kráót.

Filibert grófot most már aztán nagyon ösztökelte ez a história.

— Nincs a Harlekinben valami a majomemberről?

Dehogy nem volt.

Az angol természettudósok és etnografusok egész harcot folytattak fölötte.

Kaulitz Jarlow egyenesen a majom és ember közötti rokonságot bizonyította be az eddig nyert adatokból.

Ellenben Leuckart csak az ismeretes politrichia elméletét vélte megállapíthatónak ez esetben.

— De hát nem tudnak odamenni és elfogni egyet? — kiálta fel Filibert gróf bosszúsan.

— Hát hiszen éppen erről az esetről értesít most a Harlekin. Itt van egész terjedelmében a tudósítás: „Egyike az előkelő világ matadorainak, a sport terén annyi sikerrel kérkedő gróf De Quimper Ellinor vállalkozott rá, hogy a láószai őserdőkből elhoz magával egy Kráót.”

— Micsoda? Az én unokaöcsém? Annak volna ilyen elhatározása?

— Föl lehet róla tenni ilyesmit, ha egyszer a fejébe veszi. Az egy bűvész. Valóságos Cagliostro. A tudósítás a módját is

előadja a tervezett Kráó-fogásnak. „Ellinor gróf nem fog nagy vadászkísérettel közelíteni a majomemberek tanyájához, hanem készített magának egy tökéletes majomöltözetet, melyben egészen hasonlítani fog a majomemberekhez. Ebben az ál-cában egyedül fog a Kráók tanyájára behatolni, odavegyül közéljük, mint jó cimborá, ismeretséget köt egy fiatal majomleánnyal, s azt elcsalja magával!”

— Ördögös egy fickó! No, ez derék lesz, ha sikerül neki; sohasem hittem volna, hogy ilyen mennykő-gyerek az én öcsém.

Most aztán itt volt az alkalom Ellinorról beszélni.

Az öreg úr hajlandónak mutatkozott erre a tárgyra rátérni.

— Ez az Ellinor, ez nekem unokaöcsém, tudja ön Jacques? Harmadízbeli unokatestvérek vagyunk. Elég távoli rokonság. Annyira, hogy ha én nekem leányom „*volna*”, azt De Quimper Ellinor gróf feleségül vehetné. Ha hozzáadnám, megjegyzem. De hát nem adnám hozzá. Nincs olyan eset! Van önnek politikai meggyőződése, Jacques Pluhar?

— Énnekem mindig az a politikai meggyőződése, ami azé az uraságé, akinél szolgálók.

— Ez nagyon helyes. Így is illik. Egy komornyiknak az a kötelessége vagy ahogy minálunk, Trimeric grófnál híják, egy „major domus”-nak. — Nini! Van önnek valami véleménye a címezések felől, Jacques Pluhar?

— Tökéletesen. Három esztendeig szolgáltam egy külföldi nagykövetnél, ott megtanultam, kit illet meg az „*altesse*”, a „*Durchlaucht*”, a „*serenissime*”, az „*excellence*”, az „*eminence*”, a „*honorable*”, a „*baccalauréat*”, a „*le docteur*”, „*le président*”, „*le conseiller d'état*”, „*le préfet*”, „*le reverende*” és „*le supplicat*”.

— Ugyis illik . . . A forradalom nem szüntethette meg a címezéseket. Már akárhogy elfogadták is azt a címezést, hogy „*monsieur*”, de már azért én sem a parasztot, sem a pugrist, sem a zsidót nem hívom *monsieurnek*, hanem ahogy minden ember szólítja „*te rustre!*” — „*cancre de bourgeois!*” — „*te*

jordán!” Ez az ő címük. Tehát, ha ők megtarthatták a forradalom előtti címeiket, megtarthatjuk mi is. — De mit is akartam csak önnek mondani, Jacques Pluhar?

— Hogy egy komornyiknak, vagy helyesebben mondva major domusnak van bizonyos kötelessége.

— Úgy? Tudom már. Az a kötelessége az ő ura irányában, ami a miniszternek a souverainjével szemben. Mindenben annak a politikáját követni. Azt ön bizonyosan tudja már, hogy én minden ízemben Chambord grófnak, Franciaország egyedüli törvényes trónkövetelőjének a híve vagyok.

— Ezt könnyű volt kitalálnom a kastély kapuja fölé kivéssett betűkből. U. B. S. L. R. Ezt találni minden legitimista kapuboltozat fölött.

— Tudja ön, mit jelentenek ezek a betűk?

— Oh igen. „Un boiteux sauvera le royaume”.

(Egy sánta menti meg a királyságot.)

A sánta alatt Chambord grófot értették, az adeptusok aki a fél lábára biccentett.

— No, már most csavarja ön fel az eszét, Jacques Pluhar. Miután énnekem ez a szent meggyőződés, amitől engem semmi plebiscitumok meg nem foszthatnak, hogy Chambord gróf Franciaország egyedüli legitim ura, ugyan hogy képzelheti azt valaki, hogy énnekem lehessen ezen a világon bárminő érintkezési pontot találni az én unokaöcsém, De Quimper Ellinor gróffal, aki a Bonapartékkal szegődött össze: a mi leggyűlöltebb ellenségeinkkel.

— Tudnék én erről valamit mesélni.

— Én a mesékre nem adok semmit. Én a tényekre hallgatók. De Quimper Ellinor gróf volt a hadsegéde Bonaparte Lulu hercegnek, aki őt a Cap-földre követte.

— És éppen ezáltal tette a legfontosabb szolgálatot a legitimista ügynek. Még pedig előre kiszámítva, az itthoni szövetségesekkel megbeszélve, terv szerint végrehajtva.

— Hogy mondhat ön ilyet, Jacques Pluhar? Gondolja meg,

hogy ki előtt beszél. Ez olyan, mintha egy miniszter beszélne a királyával.

— Én a legelső kútforrásból meríték. Mikor a szerencsétlen kis herceg hajóra szállt Southamptonban, hogy a Jóreménység fokára vitorlázzon a háborút tanulmányozni, ahogy a tudósok mondják: „in anima vili”, a meztelen bőrű zulukaffereken, hát akkor a jockey-clubban egy ismeretes legitimista főúr, marquis Desbarras —

— Ismerem, nagyon jól ismerem.

— No, hát ez a marquis Desbarras nyílt társaságban fogadást kínált tízszeres ellentétel mellett mindenkinek, hogy Lulu herceg nem fog visszatérni többet soha Afrikából. Húszan is tartották a fogadást ellene: felmentek az összegek egy millióra. Ha veszít, tíz milliója bánja. Én ott hordtam körül a chartreuse-poharas tálcát. A marquis rám kiáltott: „Héj, Jacques Pluhar! hát ön nem állna mellém a fogadáshoz, hogy ne legyek magamban annyi ellen?” „Miért ne? mondám én, aki meg tudom érteni a jó tréfát. Én is beugratok száz frankot.” Négy hónap múlva zsebemben volt a megnyert — tíz frank. A szegény Lajos herceget megölték a zuluk az izandulai berekben.

— No, hát ez köztudomású dolog.

— De azt már nem tudja minden ember, amit én gyakran meghallottam fülhegygel azoktól az uraktól, akik a fogadásukat elvesztették: hogy Napóleon herceg megöletése előre kicsinált dolog volt Ellinor gróf és Desbarras marquis között.

— Mit mond ön? Gondolja meg a szavát!

— Úgy volt biz az. Fennhangon beszéltek az urak egymás között, hogy Napóleon herceg legitimista összeesküvésnek esett áldozatul. Őrizkedem véleményt mondani. Lehet úgy, lehet másképp. Lehet politikai, lehet spekuláció. Az olyan urak, mint Cassignac, azt beszéltek, hogy komplot volt, az olyan urak, mint Pereira, akik sokat vesztek a fogadáson, azt mondták, hogy yankeetrick volt. Igen, igen, ez volt a műkifejezés Ellinor vicomte vállalataira.

— No, hát mondja ön el, hogy vélekedtek az urak!

— Hát, hogy Ellinor vicomte, aki hadsegéde volt Lulu hercegnek, egy felbérelt kém által előre értesíté a zulutábor vezérét, hogy merre fog a herceg kíséretével együtt kémszemlére elindulni. Az viszont arról értesíté őt, hogy hol fognak az ő emberei lesben állni. Mikor aztán a megjelölt embuscade közélébe értek, Ellinor vicomte rávette a herceget, hogy szálljanak le a lovaikról, s hágjanak fel egy magasabb halomra, ahonnan az egész rónát beláthatják. Ekkor egyszerre felugráltak a magas fűben elrejtőzött kafferek. A többit az újságokból tudjuk. Hogy a herceget az egész kísérete cserbenhagyta. Azok mind nagy sebtében felugráltak a lovaikra, ő pedig nem bírt a lovával, nem tudott a nyergébe felkapni, s ott esett el a vademberek hasszagáj-döfései alatt.

— No, az úgy volt. Emlékezem. Olvastam.

— Hát az urak, akik e fölött a klubban sans gène diskuráltak, azt mondták, hogy ez politikai gyilkosság. A politikai gyilkosság pedig fel van véve a népjog kódexébe. Szép is volna, ha a franciák kezdenének el lamentálni egy napoleonida meggyilkoltatása miatt, akik egy Bourbon koronás fejét nem sajnálták a nyaktiló alá vinni.

— Hát abban igazuk is volt! Már tudniillik amazoknak, nem is amazoknak, hanem emezeknek, azaz, hogy azoknak, akik így vélekedtek, hogy egyiknek éppen úgy nincs igaza, mint a másiknak.

(Ez igen szép sorites volt a gróftól.)

— Ezen haláleset által az imperiálisták meg lettek fosztva a legbiztosabb alaptól, amire a fellegváraikat építették, oda volt a trónjelöltjük. A vörös hercegből nem lesz császár!

— Hát De Quimper Ellinorral mi lett?!

— Ő ismét visszakerült Párizsba: feljött a jockey klubba. Fogadta a gratulációkat és az inzultációkat egész hozzáillő aplommal. Az utóbbiakért sorba megverekedett, s az ellenfeleit megszurkálta: kitörtülteté a nevét az imperialista klubból,

s megosztotta a marquisval a fogadások nyereségén; kapott, azt mondják, kétszáz ezer frankot.

— Hisz ez derék ember!

Jacques Pluhar nem szólt semmit, csak a szemével hunyorított rá.

Kis idő múlva Filibert gróf, akinek megint másfelé járt a gondolatja, azt kérdezé a komornyiktól:

— Hát aztán Jacques, nem nyomta önnek a lelkiismeretét az a tíz frank, amit ön egy császári herceg meggyilkoltatásán nyert?

— Hát hiszen én is „derék ember” vagyok.

Abban megint igazat kellett neki adni. Ámbár világos a szofizma. Tíz frank egy emberéletért nyomhatja az embernek a lelkét; de kétszáz ezer frank már nem nyomhatja.

Most azután egészen kíváncsivá volt téve az öreg gróf az unokaöccsére. Újból kérdőre fogta Jacques urat.

— Mondja csak Jacques: nagy szelet csinál az az én unokaöccsém Párizsban?

— Ő adja a hangot a társaságban.

— S van neki hozzá való jövedelme? Én, ahogy emlékezem rá, a papa De Quimper egy nagyon szerény birtokú grófocska volt, aki mindig a szekereszettül telelésre kikölcsonzött lovakon járt.

— Azt tudom, hogy mesés összegeket tud elkölteni.

— De hát honnan veszi hozzá a pénzt? Tán csak nem áll — zsidó vállalkozókkal üzleti viszonyban?

— Óh, azt nem!

— Vagy politikus hercegasszonyokat fosztogat ki?

— Még azt sem. Hiszen tudja gróf úr, a világ olyan nagy! Franciaország még nagyobb! Aki olyan szerencsés, hogy franciának születhetett, annak már privilégium van adva, hogy annyit vegyen el a világból, amennyi neki tetszik. — Van nekem egy cimborám: egy muszka. Én a muszkákkal különösen rokonszenvezek. Azok is annyit vesznek el maguknak a világból,

amennyi nekik tetszik. Ez az én rangtársam, (portás az orosz követségi palotában) azt mondta nekem, hogy van egy orosz közmondás: „Hol telelnek a rákok?” Aki rá tud találni arra a helyre, ahol a rákok telelnek: az a szerencse fia. Ellinor gróf mindig rá tud találni egy ilyen rákteleltetőre. Olyan ötletei vannak, amik másnak eszébe nem jutottak volna, s amikből ő százezreket seper be.

— Szeretnék egy olyat hallani.

— Hát például itt ez az újság a kezemben, a mindennapi kedvenc olvasmánya a grófnak: ez a Harlekin, évenként félmilliót jövedelmez Ellinor vicomtnak.

— Hát ez az ő vállalata?

— Csakhogy nincs rajta a neve. Van direktora, kiadója, gérantja, felelős szerkesztője és párbajozó szerkesztője; de ő maga a szárazföldön marad: csak a napi jelszavakat osztja ki.

De hisz egy ilyen lapnak a szerkesztése óriási pénzbe kerülhet. Annyiféle pártnak a matadorait megnyerni, hogy egy közös hírlapba írjanak, azokat úgy megfizetni, hogy egymásnak az insinuatíóit, persziflázsait eltűrjék, ugyanazon a lapon, amelybe írnak, magukat nevetségessé tenni engedjék: hogy mindennap tízszer egymással meg ne duelláljanak! Rendeteg pénz kell oda!

Jacques Pluhar csak úgy ravaszkodva simogatta a kotlettjeit az ujjai hegyével.

— Gróf úr! Hiszen éppen ebben nyilatkozik meg Ellinor vicomt zsenialitása. Neki ezek az önérzetes munkatársak mind egy bagatellbe kerülnek. Mindennap olvas az ember a törvénytörési csarnokban egész mulatságos jeleneteket: elnök, vádlott és közügyész között. Vannak agyafúrt vádlottak, akik a közügyésznek be tudják fűteni a poklot, s úgy össze tudják keverni az egyenest a görbével, hogy ember legyen, aki meg tudja benne találni az igazat. Ezt a genre-t kultiválja már régóta Ellinor gróf. Kiszemelte közülök a legfurfangosabb ficókat: többnyire sikkasztó, csalárd bukott, hamisító fajtá-

ból, s aztán megvárta, amíg véglegesen el lesznek ítélve. A Mazasban szabad az elítélteknek mindenféle polgári munkával foglalkozni, s ezzel is élelmet keresni. Egyik esztergályoz, másik keféet köt, írni pedig mindenkinek meg van engedve. Ellinor gróf aztán elszegődtteti ezeket a derék embereket a „Harlekinhoz”. Tehetségeik szerint. Egyik vezércikket ír, a másik kritikát, a harmadik nemzetgazdászatot.

— A mennykőbe! Hát ez rabmunka?

— Dehogy, kérem! Igen szép honoráriumot kapnak érte. Egy vezércikkért öt frankot. Polemiával együtt hét frank. Szenzációs revelációkért tíz frank!

— Ezer ördög! Hogy jutnak a mazasi rabok revelációkhoz?

— Hát ahogy a Mazason kívül jutnak hozzá. Az külön talentum gróf úr! Leleplezéseket csinálni. Kell hozzá merész fantázia: egy csomó régi újság, — aztán meg egy biztos zárka az államfogházban, ahol az embert pofon nem verhetik. Mármost azután könnyű megérteni, miért nem duellálhatnak a Harlekin munkatársai sem egymással, sem a publikummal az elkövetett sértések miatt.

— Mert a porkoláb nem engedi.

— Igenis, mert a porkoláb nem engedi.

— No, de én többet olyan újságot nem olvasok, melyet a Mazasban írnak. Rendeljen nekem mást!

— Tessék elhinni, gróf úr, hogy semmi nyeresége sem lesz a cseréből.

— De hogy az én unokaöcsém piszkolja be a nevét ilyen vállalattal!

Jacques Pluhar félrefordult, hogy elrejtse az arcán mutatkozó gúnysos sajnálkozást. „Csakugyan nagyfokú agylágyulásban szenved az öreg úr, hogy *piszkos* vállalatnak nevez valamit, ami fél millió frank *tiszta* jövedelmet hajt!”

— Tessék eziránt megnyugodni! Ellinor gróf neve semmi módon nem kerül összeköttetésbe, ezzel a vállalattal. Ő maga egyáltalában le nem húzza a kesztyűjét soha, hogy valami

vállalathoz hozzányúljon. Kesztyűs kézzel ebédel, kesztyűs kézzel ír, kesztyűs kezet nyújt baráti szorongatásra. Mások effektuálják az ő eszméit, ő csak lanszíroz. Aztán vezet. Kidolja a jelszavakat. De maga távol marad minden akciótól. A vállalat megindításához pénzt előlegez, bőkezűen, aggodalom nélkül; nem fél a szélhámosoktól: kockáztat. Ahogy más ember ráteszi a pénzét a kártyalapokra, úgy teszi ő fel az összegeit az emberi jellemekre. — Mindig nyer ezen a játékon. S ha vesz, elhallgatja. Ez sokkal okosabb hazardjáték, mint a kártya. Mert a kártyának a hátlapjáról csakugyan nem láthatja az ember, hogy a spadill vagy a manille van-e alatta, míg az embereknek mindig meg lehet látni a cifferblattját.

Az öreg úr nehézkesen lógatta a fejét.

— Nem értem én ezt a dolgot sehogy sem.

— No, majd mindjárt példával illusztrálom. Hallotta gróf úr híret Sarah Bernhardtnek, a híres tragikus művésznőnek?

— Ugyan már hogy hallottam volna, mikor húsz esztendeig nem jártam más szárazföldön, mint a Kerguelen tartományban?

— De cethalat látott már ön, gróf úr?

— Ha ön annyi heringet elfogyasztott volna, mint ahány cethalat én megszigonyoztattam a Behring öbölben!

— No, hát én is láttam egyet: ott mutogatták egy deszkasátorban a Montmartre alatt tíz sou belépti díjért. A tulajdonosa, egy norvég cethalász, szegény ördög volt, alig élhetett belőle. Pedig elég humbugot csinált. Kihíresztelte nagy plakardokon, hogy az az a cethal, amely Noé apót elnyelte.

— Talán Jónás prófétát?

— Az a párizsiaknak mindegy. Noé jobb, mert annak a nevért összeköttetésbe lehet hozni egy kocsmával, amely a cethal belsőjében volt berendezve. Azt sem szerették, mert nagyon halzsírszagúnak jött ki belőle az ember. Egy este odament a cethal gazdjához Ellinor vicomt.

— Hallja ön mászter, önnek derék cethalat adott a tengeristen: de ön azt nem tudja értékesíteni. Én teszek önnek egy ajánlatot — fele haszonra. Vigye ön át a cethalát a tengeren New-Yorkba: ott állítsa ki annak a vendéglőnek a tánctermeiben, ami átellenben esik a színháznak. (Megnevezte a színházat.) A termet bérelje ki tíz napra. Adja meg érte azt az árt, amit kívánnak érte. Egyúttal a következő hetekre foglalja le ön a philadelphiai, chicagói, connecticuti és washingtoni hotelek tánctermeit is előre minden áron. A szükséges költségeket én utalványozom önnek. Ez fond perdu. A többit bízza én rám.

— No, csak nem tette azt meg, hogy a dobot ütötte a cethal bódéja előtt?

— De nagyon is ütötte. Ekkor következett be a világhírű nagy tragédia Bernhard Sarah amerikai vendégszerep-körútja. Ellinor gróf ugyanazon hajóval utazott át New-Yorkba, mely a halhatatlan művésznőt szállította. Fanatikus tisztelője volt. Igazi cavalier servant. New Yorkba megérkezve is talált elég alkalmat Ellinor gróf a művésznővel jó szolgálatait elfogadtatni. Üres óráiban elkísérte őt a város nevezetességeinek megtekintésére. Ebben az útban bevezette Ellinor gróf a nagy művésznőt a cethal gyomrába is; mely ez alkalommal villanyvilágításban ragyogott, ylang-ylanggal volt parfümözve, s a büféjében szerecseny angyalok szervíroztak igazi Röderer pezsgőt. A művésznő az egész jelenlevő társaság előtt hangosan nyilvánítá, hogy ez egy oly nagyszerű cethal, amilyenhez hasonlót ő soha életében nem látott.

Tizenkét újságnak a riportere hallotta ezt a szót, s másnap valamennyi hírlapjának a homlokán (az amerikai lapok az érdekes újdonságokat az elején szokták hozni) kompakt betűkkel olvasható volt, hogy a „díva” ottjárt a cethalban, s azt bámulatraméltónak nyilvánítá.

De még inkább olvasható volt a színházzal átellenes vendéglő homlokzatán pompázó festmény alatt, nagy arany betűk-

ben: „Itt látható az a hírhedett cethal, melyet a halhatatlan isteni művésznő, Sarah Bernhardt bámulatával megdicsőített.”

És ekkor aztán, aki csak Sarah Bernhardt művészi előadására a színházig törte magát: az egyúttal a cethalat is megnézte. Aki be nem fért a színházba, az meg éppenséggel a cethalban keresett vigasztalást. Omlott a dollár a kasszába, mint a Niagara. S egyéb napi költség nem volt, mint egy szekér koszorú, melyet Ellinor a színpadra szóratott.

S amint a nagy művésznő odább vonult egy várossal, a cethal is híven követte. Washington, Philadelphia, Chicago és a többi mind együtt látta őket: a művésznőt a színházban, akit az egész világ bámul, és átellenben a cethalat, akit a művésznő bámul. S mind a ketten jó üzletet csináltak. A díva összeszedett az újvilágban egymillió dollárt. Egy másik millió dollárt kiérdemelt a cethal. S ezen Ellinor vicomt megosztzott a holtig herceggé tett cethalással.

Filibert gróf savanyú képet csinált ehhez az elbeszéléshez. Azt mondta, hogy emlékezik már rá, hogy olvasta valamelyik hírlap apróságai között, ezt a cethal – Bernhardt históriát: de nem sejtette, hogy az unokaöccse is bele van keveredve; hogy mégis csak afféle Barnum-stikli.

— Ezeket úgy nevezi Ellinor gróf, hogy „zseni-ciklus”.

— Hanem hát térjünk vissza az eredeti tárgyhoz, amiből kiindultunk. — mondá Filibert gróf. — Ahogy ön az újságból olvasta: egy új emberfajt fedeztek fel. (Vajon ezt is a Mazasban ülő afrikautazók cselekedték-e?)

— Nem! Ez illusztrált lapokban van.

— Akkor hát szentírás. Tehát a majonimberről van szó, akinck a hazája Uganda vagy Aukland.

— Nem, gróf úr. Láósz tartományt írnak a lapok.

— Tanult ön geográfiát, Jacques Pluhar?

— Nem, gróf úr. Én nem tanultam semmit. Nem jártam felsőbb iskolákba. A mi századunk végén fölösleges is. Az ember mindent megtanul a hírlapokból. Aki mindennap hír-

lapot olvas, annyi, mintha a Sorbonne-ba járna. S ha valamit nem tud, az ember, ott van a Conversations-lexikon, abban megtalálja.

— Igazság! Az én könyvtáramban is van ilyen. Keresse ön fel, merre van az a Lóosz tartomány, amiről az újságok írnak.

Jacques Pluhár előkereste az „L” betűs kötetet.

— Ah! Ez egyszer tévedtek az újságírók. A Lóosz nem valami tartománynak a neve; hanem egy emberfajé, mely Birmaország hátulsó részét lakja: vad, megszelídíthetetlen nép, rút arcú és kegyetlen, mely a közé vetődő idegent fölfalja.

— No, és már most hogy egyezik össze De Quimper Ellinor jellemének ez a két különböző vonása, hogy ő maga csak lanszírozza a rendkívüli ötleteket, de azoknak keresztülvételét másokra bízva, aztán meg hogy személyesen készül egy hátulsó keletindiai veszedelmes expedícióra? Az az ember, aki a kesztyűjét soha le nem húzza, az akar majombőrt húzni magára? Az őserdőkbe behatolni? Majomkissasszonyt elcsábítani? Hogy egyezik ez össze?

Jacques Pluhar nem hagyta magát sarokba szoríttatni.

— Ah, Ellinor gróf az a rendkívüli ember, akinek a magaviseletében örökös az ellentét. Éppen ez teszi őt érdekessé. Az pedig egy régi megrögzött marotte-ja, hogy ő a majomfajt valósággal egy átmeneti osztálynak tartja az ember nemhez. Van neki egy nevezetes majma, a csimpánzok nemzetéből, akit mindenki ismer Párizsban. Az ott jár-kei a szobájában, felszolgál a vendégeknek, ha a gróf kikocsikázik, ott ül mellette a bakon, s tartja a kezében az ostort. A majmot úgy híják, hogy „majoreszkó”.

— Majoreszkó!

— Na, igen. Minthogy Darwin szerint a majom az emberiség elsőszülöttje: tehát megilleti az a név, hogy majoreszkó. Mondhatnók „bátyám.”

— Nem! Nem! Csak maradjon ő majoreszkó.

— No hát annak a nevezetes majomnak már van humora, van fantáziája, van kombinációja és igazságérzete.

— No, erre kíváncsi vagyok! S hogy tudja ő ezt mind nyilvánítani?

— A majomnak beszélő tehetsége is van. Ellinor gróf már negyven olyan hangot jegyezett fel többszörös megfigyelés után a majomnál, mely egy bizonyos gondolatot fejez ki, s rájött, hogy a majombeszédnek tizennégy határozott betűje van: tehát csak kettővel kevesebb, mint az „ainosz” emberfaj ábécéjének.

— De azért a majom még nem „bátyám!” Hol vannak a lelki tehetségek?

— Az Ellinor gróf majmának mindenféle öltözetei vannak, melyeket felváltva visel, ha az urával kikocsikázik. Mikor a kozák egyenruhát adják fel rá, olyan büszkén ül a bakon, összefonott karokkal, mint aki a világot behódítani indul. Ellenben ha burkus egyenruhát adnak rá, eltakarja a pofáját a két karjával.

— No, mert bizonyosan jól meghajigálták egyszer répával ebben a kosztümben a párizsiak.

— No, de most egy csattanós esetet beszélek el a majoreszkóról. Ha nem untatom vele a gróf urat.

— Óh kérem, én minden részletezést tudok élvezni, ami a rokonaimról szól.

— Tehát a majoreszkót hasznos foglalkozásokra is szokta alkalmazni Ellinor gróf. A konyhában segít a szakácsnak. Rendkívüli tehetséget tanúsít a kukta-mesterségben.

— Elhiszem, hogy az testszik neki. Lehet pákoszkodni.

— Ellenkezőleg. Inkább annyira kifejlődött benne a *becsületérzés*, hogy bele nem kóstol a készülő parfékba, s ki nem nyalja a liktáriumos lábasokat. Lelkiismeretes majom. — Amit a következő eset legjobban fog illusztrálni. — Ellinor gróf az argenteuili nyári lakában petit soupét adott néhány barátjának és barátnőjének. — A szakács tizenkét fogolymadarat hozatott fel, s azoknak a kopasztását rábizta a majoreszkóra.

Ehhez ő kitűnően ért, úgy meg tudja a madarat kopasztani, hogy azon egy toklász nem marad. A majomúrfi kiült az áldozataival a konyha ablak széles párkányára, s hozzálátott a kopasztáshoz, egymás mellé rakva a levetkőztetett madarakat. Meglátta azt egy kánya a park nagy jegenyefáin levő fészkekből s nagy hirtelen lecsapott a magasból, elkapott egyet a kopasztott foglyokból, s fölvitte a fészken ülő párjának és fiókjainak. A majoreszkó eltitkolta a haragját, s úgy tett, mintha nem vette volna észre a rablást. Egyszer aztán behúzódott az ablak mögé. Jól számított. A kánya másodszor is leszállt a kényelmes prédára. De ekkor a majoreszkó nyílsebesen megragadta a rablónak a nyakát az egyik kezével, a másikkal a lábát a harmadikkal a farkát, a negyedikkel a fejét. Egy perc alatt ki volt végezve a gonosztevő. Akkor aztán nagy nyugodtan hozzáfogott; megkopasztotta a kányát igen szépen, s odafektette a sütődeszkára az ellopott tizenkettedik fogolymadár helyére. Nemsokára odajött a kukta: megszámlálta a kopasztott peccsenyékot, tizenkettő. Talál. Vitte a sütőkemencébe.

A szakács sem jött rá az anyagcserére. Feladták a vendégeknek mind a tizenkét foglyot rizskása melléklettel.

Az urak azonban mind sportsmanok voltak, akik egyszerre felismerték a görbe orráról s az éles karmairól a foglyok közé betolakodott karvalyt. A házigazda kriminális inkvizíciót csapott; felidézttette a szakácsot, a vadászt: azok mind esküvel bizonyították az ártatlanságukat. Végre felderítő a rejtélyt az önkényt jelentkező kertészlegény, aki szemtanúja volt a karvaly és majom közötti tragédiának. Ekkor aztán nagy lett a triumfja a majoreszkónak aki mind ez idő alatt olyan ártatlan pofákat vágott, mint aki nem érti, hogy miről beszélnek. A szép hölgyek majd agyonszorongatták az öleléseikkel. A gróf megígérte, hogy ezt a jelenetet a híres majomfestő, Meyerheim által fogja megörökíttetni, aki azt a két híres képet festette: a „Majomlakoma” és a „Majom festő akadémia”. — Hát ezzel igazoltam, gróf úr, azt az állításomat, hogy a majom-

nak van fantáziája, — kombinációja és igazságérzete. — Molière nem gondolt ki ennél nagyobb költői igazságszolgáltatást: „Ha te karvaly elloptad a pecsenyét, légy pecsenye helyette magad.”

Az adoma arra volt szánva, hogy Filibert grófot megnevetesse; de bíz az nem igen sikerült. A tengerész kedélye, arcvonása úgy marinirozva van már, hogy nem alkalmas a nevetésre. Ellenben a szemei mindig egy fixpontra irányulnak.

— Jól van jól! De hát mind ebből hogy következik az, hogy Ellinor öcsém ráadja a fejét egy olyan veszedelmes vállalatra, aminőt ön említett: ami sehogy sem illik bele egy párizsi petit crevé élvezeteinek sorozatába.

— Ezt nevezik eszmetársulatnak.

— Aha! ön mégis járt iskolába! Ez filozofiai műkifejezés.

— A majmok nyelvét és a majomnyelv betűit tanulmányozva, mindjobban belemélyedt a gróf abba a fiziológiai problémába, hogy a majomnemzet egyike a beszélőképes emberfajoknak, s ellátva az első ismeretekkel képesnek érzé magát, ugyanazon a nyelven értekezést kezdhetni, a láoszok rengetegeiben lakozó kráókkal.

— Nem! Jacques Pluhar. Ez nekem nagyon magas. Nem éri fel az eszem. Keressünk valami más indokot, amiért nem kell az árbocra felmászni.

— Magam is hajlandó vagyok rá. Inkább elhiszem annak a két verziónak az egyikét, amiket a jockey-klub tekeasztalai körül beszéltek. Az egyik szerint Ellinor gróf egy ismeretes pénzkirályal fogadott egy negyedmillióba, hogy ő három év letelte alatt ide fog hozni Párizsba egy fiatal kráókisasszonyt; — a másik szerint pedig egy világszép hölgy szeszélyes ötlete vállaltatá el vele e merész feladatot, aki kegyeinek ezt az árát szabta.

— Mind a kettőt elhíhetőnek tartom.

Ezek után bírunk a sziluettjével De Quimper Ellinor gróf alakjának. Majd később a hű fotográfiáját is megkapjuk.

Ebből az ismertetésből valami gondolat ragadt meg Filibert gróf lelkében. Valami gyanú, vagy sejtelem, ami az ilyen magába vonult, zárkózott kedélyek sajátja.

Osszefüggésben állt ezzel a sürgetése a kis Aïra neveltetésének.

Legyen belőle magasabb lény.

Ha a ránézésnél azt mondják is: „Ez a kis majom!” a társalgás alkalmával ismerjék meg, hogy ez egy jólnevelt kisasszony, akinek fogalmai vannak illemszabályukról.

Az első kísérlet rosszul sikerült. Az ellenszenves madám kezelése alatt még jobban elvadult a kisleány. Csak a rosszködés hajlamai fejlődtek ki nála minden irányban. Ez a folyton csörtető, pajkoskodó, ingerkedő kobold bizony elmehetett volna a láósi emberkék közé princessz-nek.

Jó, hogy a madám nem állta ki a tortúrát.

Ekkor aztán szerződtetett Filibert gróf más nevelőnőt a per-pignani préfet közvetítése mellett.

Mamsell Fernande nagyon szép volt, rokonszenves arcú, kissé hideg kifejezéssel.

Első találkozáásra megnyerte a kis Aïra vonzalmát. A szilaj gyermek egyszerre csupa alázatosság lett. Egy szelíd szavával rávehette mindenre.

Másnap, Fernande megérkezése után, Filibert gróf külseje nagy átalakulást mutatott.

Szürke kondor haja gesztenyeszínben pompázott, az arca ki volt borotválva simára, egész a tengerészes körszakállig, mely szintén a hajjal egyenlő színezetű lett. A durva blus helyett fényes gombos kabátot viselt és a megszokott gyapoting helyett selyeminget, melynek gallérja ki volt hajtva.

Így még sokkal csúnyább volt. Az volt a különbség, hogy amíg a tegnapi szürke bozontos, szemig szőrrel telenőtt áb-

rázatja mellett a groteszk csúnyának az eszményét képezte: ez átdolgozott arccal az esztétikai rútnak az előmintáját közelíté meg.

Ekkor írta amaz említett levelet Jacques Pluhar De Quimper Ellinornak.

Hát ez a Jacques Pluhar ki volt? Az előadásából sejtethni, hogy nem valami professzió szerinti komornyik. — Ez is egyike volt De Quimper gróf ügynökeinek, kik „zseniciklusaiiban” kezére játsztak. Volt-e már Jacques Pluhar is a Mazasban? Nem tudni. Feltehető róla.

E külső átváltozást az a szokatlan napirend is követte, hogy amíg előbb Filibert gróf rendesen egyedül ebédelt, most az étkező teremben három terítéket tettek az asztalra. Aíra a nevelőnőjével együtt a grófi asztalhoz hivatott.

A gróf szokásait fölülmúló udvariassággal tünteté ki a nevelőnőt.

Ebéd után Airának megengedték, hogy kiszaladhasson a kertbe, lepkéket fogdosni.

Azalatt Fernande egyedül maradt a gróffal.

— Gróf úr — szólt a nevelőnő. — Én felmondok.

Filibert gróf elbámulva kérdező: „Mi okból?”

— Az okát nem mondom meg.

— Nem tetszik önnek talán a tanítványának az arca?

— Az nekem tetszik.

— Hát talán az én arcomon talál ön valami kifogásramélcót?

— Ha ön maga kitalálta, nem tagadom. Én tegnap, mikor a grófnak be lettem mutatva, találtam magam előtt egy tisztosz férfit, akinek, ha szokás volna, kezet tudtam volna csókolni. Ma pedig látok magam előtt egy megifjított gavaléért. Kevés lélektani ismeret kell hozzá, hogy ebből a hirtelen átváltozásból le tudjam vonni a következtetéseket. — Gróf úr engem félreismer. Én nevelőnő vagyok, a szó kizárólagos értelmében. Nevelőnő és semmi egyéb. Tanítok buzgalommal és

kedvvel, azért, hogy magannak is életmódot szerezzek vele. Pénzt akarok szerezni becsületes úton. De csak becsületes úton. Nem is gondolom, hogy mint nevelőnő véntüljek meg. Ha a sors elém hoz egy tisztességes, hozzám illő férfit, ahhoz érdemes akarok lenni. A grófot tévedésbe hozta a külsőm. Nem vagyok cirkuszi lovarművész, ámbar hallottam már, hogy mint ilyen, nagy szerencsét csinálhatnék. Azért jobb, ha mindjárt az elején véget vetek a fatális tévedésnek.

— Maradjon, kisasszony — szólt a gróf, szelíden kényszerítve a hölgyet, hogy foglalja el a helyét, vele szemben. — Amilyen őszinte volt ön énhozzám, én is olyan nyílt fogok lenni ön irányában. Igenis, ez a furcsa metamorfózis, amit ön rajtam észlel, az ön megjelenésének a következménye. De itt ismét az ön részén van a nagyobb tévedés. Ön elmondta nekem, hogy ön kicsoda. Most én mondom el önnek, hogy én ki vagyok. Húsz évig voltam a tengeren. Egy nagy csalódás űzött ki oda. A csalódásnak asszony volt az oka. Megtört egészségem kényszerített a hajót elhagynom, s most itt zátonylok, magam is egy roncs: testben-lélekben megtörve. Elhanyagoltam magamat, hagytam a hajamat, arcom bozontjait nőni, olyan voltam már, mint az „uszkár-ember”. Aztán ezt a leányt is úgy hagytam felnőni. — Tudja ön, hogy ki ez a leány, ez az Aira?

— Nekem azt mondták, hogy az ön fogadott leánya.

— Igen. Így mondják. A régi nevelőnőnek is azt mondták. Valóságos vad majom. De hát hogy legyen belőle más, mikor maga előtt látja örökké a vén majmot, cinikus, elvadult külsejével. Én pedig azt akarom, hogy őbelőle művelt, előkelő kisasszony legyen. Lesz hozzávaló vagyona. Más életmódot kell folytatni. Nem lehet többé annyit odakinn a konyhában, a cselédtanynán az anyjával, az egy ostoba parasztnő. Hozzá kell szoknia az elegáns társasághoz. De hát hogy szokják hozzá, ha engem úgy lát mindenütt, mint a tengeri rémet: a német „Klabautermannt?” Nekem kellett a példával előremennem. Gondolja

a kisasszony, hogy ez énnekem gyönyörűség? Végigborotvál-
tatni a pofámat, hogy a szemem is szikrázik bele! S mikor en-
nek az átkozott melanogénnek a penetráns szagát megérezem
a hajamon, szakállamon, a gyomrom rebellál tőle, s aztán
mikor a tükröt elejbém tartják, szeretnék a szemem közé . . .
no, most majd olyan szót szalajtottam ki a számon, aminem illik.

Fernande arra bizalmasan mosolyogni kezdett. Jó hatás volt.
Filibert kapott rajta.

— Nem önért lett ez a változás az én külsőmön, kisasszony,
hanem azért a nyomorult porontyért . . .

S hogy igazat mondott, annak a tanúbizonysága volt az a
két nehéz könnyecsepp, amit restellkedve törült el a kérges
tenyerével. Azt is megrestellte. Előhúzta a zsebéből a piros
selyem zsebkendőjét. Azzal kellett volna. — Hogy a tengeré-
szek olyan keveset nyúlnak a zsebkendőhöz! Persze, nem ismer-
rik a náthát.

Fernande arca most megint a mély részvevést fejezte ki.
Olyan érzékeny arc volt az, melyen minden külső hatás rö-
gön észrevehető volt.

— Most már tudja ön, kisasszony, hogy ki ennek a gyermek-
nek az igazi atyja — dörmögé rest hangon a vén tengerész.
— S ez a leány valamikor viselni fogja a Trimeric nevet, a tizen-
egyágú koronával együtt. Ez ki van csinálva. Látta ön, ezt sem
mondtam még önön kívül senkinek, két embert kivéve, akik
a titkot hivatalból megőrzik. Ilyen nagy bizodalمام van ön-
höz, kisasszony. — Hát már most itt marad ön, ugyebár s át-
veszi a kis Aïra nevelését.

— Itt maradok, gróf úr. S hogy cserébe én is zálogot tegyek
le az ön kezébe, hát én is átadom önnek a legőrzöttebb tit-
komat. Az én családi nevem fölött is ott van a tizenegyágú
korona — amit én soha viselni nem fogok. Elhagytam a szülői
házat, a fényes előkelő világot, minden botrány, csalódás,
kényszerűség megelőzte nélkül. Elhagytam azért, mert meg-
újírtam az egész „felső tízezer” világát, elkezdve a gyerek-

szekérben hurcolt porontyától, a kerekcsészében tologatott vénjéig. Irtózom, undorodom mindentől, ami paculiszagú férfi, s a nyakkendőbe szúrt melltűn a *patkót* látnom olyan iszonyat nekem, mint a régi keresztyényeknek a félholdat.

Ahá! Ahá! — Kapott rajta Filibert. — Kérem, mondja tovább. Ez nekem ámbrózia.

— Megfutottam aból a világból, ahol minden színlelés, tettetés; ahol nincs se egészen jó ember, se egészen rossz ember; ahol az, aki igazán érez, el van veszve; ahol szándékból, kiszámításból szeretnek, gyűlölnék, gyilkolnak és párosodnak; ahol csúsznak-másznak a pénz után, az oltár után, s ha eljutottak hozzá, megfertőztetik — a pénzt, úgy, mint az oltárt. Megszabadítottam magamat. Két évig tanultam egy szigorú preparandiában. Kiképeztem magamat nevelőnőnek. Diplomám van. Ha grófleányokat nem, mehetek parasztleányokat tanítani. — De most már szívesen itt maradok. — Egészen az eszményemhez illő feladatot látok magam előtt. Egy elvadult, elhanyagolt teremést, kivel a természet külsőleg mostohán bánat, oda művelni, hogy aki megismeri, azt mondja rá: „Hisz ez a rút leány nagyon szép!”

IV.

Fernande első megjelenésével tündérmódon megnyerte növendéke szívét. Aïra jobban megszerette a nevelőnőjét, mint az anyját. Játszva tanult, s a gyermek kedély kapzsi mohóságával. Nem volt elég, amit tanítottak neki, még többet akart tudni. A zongorától alig lehetett elvonni, úgy megszerette, s ha sétálni ment Fernandéval, magával hordta a vázlatkönyvecskéjét, az elől-utól talált embereket, asszonyokat, gyermekeket ügyes készséggel lerajzolta bele, különösen a gyermekeket mindenféle ugránczó, dévajkodó, veszekedő, pityergő állapotaikban; aztán meg a ficáncoló állatokat, ku-

tyákat, macskákat, malacokat. Ezeket a humoros képekkel telerajzolt albumokat aztán Filibert gróf maga elé vette, végiglapozgatta, gyönyörködött bennük.

Airának az egész kedélye átváltozott. Elmúlt belőle az a sunyi gonoszkodás, ami a rútak keresztvonása: a pajkosság átváltozott csípős humorrá. Nem harapott, csak csípett, nem körmölt, csak csiklandott. Filibert grófot sokszor megneveteteté.

Hiszen azelőtt is elég mulatsága volt a grófnak Airával, mikor a parasztleányoktól eltanult nótákat eldanolta előtte, mikor a néptáncok groteszk kecskeugrásait produkálta; de azok az új nevelőnő mellett mind elmaradtak. Aira verseket deklamált. S azoktól Filibert gróf el volt ragadtatva.

A szellemi átalakulás Airának a külsejére is varázshatást gyakorolt.

A rútleány, ha érzi azt, hogy ő rútleány, az kétszeresen rúttá teszi; ha széppé erőtetni magát, az a rútságát hatványra emeli; de ha egyszer privilégiumának veszi azt, hogy rútleány s a lelkét engedi a külsején átragyogni: — akkor *hódít!*

V.

Egy év múlva Jacques Pluhar azt írta De Quimper Ellinor grófnak:

„Fernande egészen megfordította az itteni állapotot. Filibert gróf nem beteg már. Elhagyja a szobát, s sétákat tesz a szabadban. Az orvos azt állítja, hogy vannak esetek az ilyen betegség visszafejlődésére. Ahogy a bánat, rossz kedv, a búskomorság előmozdítja az agylágyulást, úgy viszont a derűtség, az érdeklődés, a reménykedés, az agyrendszerre is visszahat. A tréfa csodaorvosság.”

„Airának a mindennapi csevegései, játékaik szemlátomást hatnak a grófra. Még az esze járása is megváltozott. Kezd a

gróf ravasz lenni, és nem hisz el mindent. Az emlékezete is visszatért. Nem táplálhatom többé régi hírlapi adomákkal, amiket összegyűjtöttem, azt mondja: olvasta már.”

„Remélhető, hogy teljesen kiépül.”

„Jó lenne már *tenni* valamit.”

VI.

Degoud Raoulnak hívták a Harlekin faiseurjét.

Akik régebben ismerték, azok még emlékeznek rá, hogy a neve Good Ralph volt. Mikor még Connecticutban lakott. Ott találtak egymásra Ellinor gróffal. Az segített ennek a yankeetrickekben.

Onnan hozta el magával Franciaországba. Egy „De”-raggal lett a nevéből jó hangzású indigena, s itt is ő volt Ellinor totumfacja.

Csak hogy itt a yankeetrickeket és barnumfogásokat már „zseniciklus”-nak nevezték.

Degoud Raoul természetesen maga is viveur volt, mint a patronusa. Mindig bőven volt a költőpénze. Senki sem kérdezte-tőle, hogy honnan veszi? Ő volt a faiseur a Harlekinnál. Ez az újkorbeli Mózes. Amely sziklára ráút a varázssvesszejével, abból forrás fakad.

Egy reggel (tizenegy és tizenkét óra között) meglátogatta Ellinor gróf bizalmas barátját. Az éppen a dolgozó szobájában volt, s egy vehemens filippikát írt a legújabbban alakult dinamitgyár ellen; — nem azért, hogy azt a Harlekinben kiadja, hanem, hogy a vállalat szindikátusától a cikk meg nem jelenéseért egy illendő summát kéréseljen.

— Monsieur Degoud!

— Csak tessék leülni. Mindjárt készen leszek.

— Én már készen vagyok, Monsieur Degoud! Ön az én nevemre egy húszezer frankos váltót hamisított.

Degoud Raoul félbe sem hagyta az írást, csak úgy félvállról veté oda:

— Hát mit tartozik az önre?

— A „szent kékségre!” Ha ön a saját acceptjét az én hamisított girómmal látja el, az csak tartozik én rám valamelyest!

Erre mégis letette a tollat Degoud Raoul.

— De hát ez önnek valami új dolog? Hát volt önnek valami baja valaha az én váltóim miatt? Én sokat kockáztatok. Pontosan fizetnem kell. Hát akkor ott veszem a pénzt, ahol találok. Most éppen vesztettem. Mihelyt fordul a kocka, rajtam a sor: beváltom a trattámat, s önnek semmi köze hozzá.

— De már ezúttal én beváltottam önnek a trattáját.

— Hát minek tette azt?

— Azért, hogy önnek a nyakát a kezembe kaphassam.

— S mit akar ön az én nyakammal?

— Hát azt, hogy önnek a fejét jobbra vagy balra fordíthassam, s ha úgy kerül, egészen kitekerhessem.

— Ez a tréfa kezd tragikus lenni.

— Ennek a tréfának a vége a bagno. Ön tudni fogja, hogy a váltóhamisítás díja a bagno.

— Hát már most miféle más utat akar ön a számomra kijelölni, amelyen a bagnoba juthatok?

— Ellenkezőleg. Én önből becsületes embert akarok csinálni.

— Hát akkor aztán ön hogy él meg?

— Ön nekem éppen egy zseniciklusomban, mint becsületes ember fog lényeges szolgálatot teljesíteni.

— Kíváncsi vagyok erre a hivatalra.

— Megmondom a címét. Ön meg fogja magát választatni armingoli maire-nek.

— Micsodának?

— Maire-nek. Az annyi, mint polgármester. Igen tekintélyes állás.

— Hol van az az Armingol?

— Dél-Franciaország Perpignan départementjában. Csinos kis mezőváros. Központja a hasonló nevű választókerületnek. Az én nagybátyám, gróf Trimeric Filibert uradalmával szomszédos.

— Hát nincs ennek a mezővárosnak maire-je mostanság?

— Van. De hogy az mi módon adjon önnek helyet: leköszönés vagy elcsapatás útján-e, az már az én gondom.

— De hisz engem senki sem ismer Armingol városában.

— Az megint az én dolgom lesz, hogy megismerjék és megválasszák. Azontúl is ki fog önre terjedni jóakarató gondoskodásom. Az installáció, a reprezentáció költségeiben bőkezű leszek. Azt akarom, hogy ön feltűnjön, hogy a lakosság és a vidék bizalmát megnyerje.

— Ez túlhaladja a képzelőtehetségemet.

— Pedig olyan egyszerű, mint a Kolumbus tojásának a históriája. Most éppen küszöbön állnak az új parlamenti választások. Én fel fogok lépni az armingoli kerületben képviselőjelöltnek.

— Micsoda? Hát ért ön valamit a politikához?

— Hát van a világon politika? Vagy megfordítom: hát van valami a világon, ami nem politika?

— Van önnek valami meggyőződése?

— Annyiféle, ahány kell. De ez mind nem az ön dolga. Az ön feladata velem jönni a választó kerületbe, s amiről én beszélek, arról még lelkesebben szónokolni, a költségeket az ön kezének kell kiosztani, hogy én érintetlen maradjak.

— S az armingoli képviselőválasztás csak előjátéka annak, hogy én armingoli maire-é választassam meg?

— Talán igen. Talán más célja is van. A parlamentben aranyeső esik. De ne puhatólazzék ön tovább. Készüljön az útra. Önnek a nyaka a kezemben van, — ha nem fordul amerre én fordítom, akkor kitekerem.

Armingol eddigi képviselője, monsieur De L'Arque (akit rövidség okáért, De L'Arqueenciének neveztek), egy derék, tudós férfiú volt, kinek csillagászati tanulmányait Európa minden tudós társasága méltányolta. Ő volt az, aki felfedezte, hogy a Mars tengelyének is van mutációja, s hogy a napfoltok okozzák a kánikulai forgószелеket. Az az értekezése pedig, melyben bebizonyítja, hogy az augusztus 11-iki nagy csillaghullást, melyet a népajk „Szent Lőrinc könnyeinek” nevez, egyenesen a szétszakított Biela-üstökös romjaival találkozása planetánknak okozza, az egész világon feltűnést gerjesztett.

Öt év óta képviselte már e kerületet a parlamentben, s el van ismerve róla, hogy a legszorgalmasabb tagok közé tartozott. Kivéve a napfogyatkozásokat, minden ülést végigült kezdetétől a végéig: szavazott híven a jobbközéppel, sőt egyszer tartott is egy beszédet a meteorológiai obszervatóriumok szükségességéről, ami nagy érdeket költött fel.

Hanem a választókerületének soha feléje sem ment. Ha jöttek fel hozzá deputációk onnan alulról, azok soha meg nem kaphatták, mindig a csillagvizsgálójában ült, a bolygódok spektrumát észlelte, a hozzáküldött leveleket ellenben sohasem bontotta fel, a táviratok ellen pedig volt egy nagy dán moloszsusa betanítva, aki, amint a táviratkihordó belépett, útját állta, elvette tőle a sürgönyt — és megette.

Így azután Armingol nem kapott se szárnyvasutat, se szőlészeti iskolát, se kaszárnnyát, se püspöki vikáriust, amikre mind égető szükség lett volna.

Armingol maire-je, monsieur Cousin, szinte egyike volt a legnevezetesebb férfiakkal. Az ő hivatása azonban, *toto caelo* (egész éggel) különbözött a képviselőjétől. Ő szigorúan tartotta magát ehhez a planétához, amelynek porából kölcsönvettünk. Nagyterjedelmű spárga- és borsóültetvények tulaj-

donosa volt, melyeknek terményét gyárilag kezelt pléhdobozokban, mint konzerveket küldözte szét a világba.

És amellet a hivatalát is a legjobban betöltötte.

Egy előkelő magyar államférfiútól hallottam (aki a francia közigazgatást legalaposabban ismeri), hogy oly tökéletes speciése a hivatalnoknak nincs sehoh a világon, mint egy francia maire. Az a maga hivatalának a teendőit ex asse érti, s ex templo kezeli. — Hanem aztán semmi egyébhez a világon nem ért a francia maire, különösen a magas politikához nem.

Mennyivel előbbre vagyunk mink e tekintetben a franciáknál, ahol a falusi bíró mindenhez ért a világon, különösen a magas politikához sokat — csak a hivatalához nem.

Hát ez a magas politika könnyen ment az elején, amidőn az ifjú köztársaság átvette a császári kormányzat választási rendszerét, mely szerint a kormány által kijelölt képviselő-kandidátusra falunként szavaztatták meg a polgártársakat. Okos emberekből áll a szavazatszedő bizottság! Ugyanazokban a kerületekben, ahol azelőtt imperialista képviselők voltak, megválasztattak a friss republikánus jelöltek, néhány töredéket leszámítva a deposszedált bonapartisták, bourbonisták és orleanisták számára. Hát hisz azoknak is csak kell élni.

A következő választásoknál azonban már az az ötlete született a belügyminiszternek, amit a kamara adoptált, hogy ezentúl minden választás a kerület székhelyén történjék meg. (A lajstromos-scrutinium csak később következett még.) És egyúttal az is megkívántott, hogy a képviselőjelölt adjon programot, valljon színt, mutassa be a politikai hitvallását a választók előtt.

„Hát ez már mi legyen?” mondá monsieur Cousin. Tizenkilenc falu összes férfilakossága Armingolban? Ki szekerezi be azokat? Ki ad nekik szárnyékot? Ki ad nekik enni? De legfőbb dolog, hogy ki tart nekik program-beszédet?”

Ez már magasabb politika!

A maire utasítást kért a páfettől, a páfet a belügyminisz-

tertől, a belügyminiszter azt felelte a préfetnek, hogy „mundus se expediet”. — A préfet aztán tovább adta az armingoli maire-nek: „mundus se expediet”. Az pedig nem tudott diákul. De az még jó volt rá nézve, mert ha megértette volna, hogy az annyit tesz franciául, hogy „a világ majd segít magán”, hát akkor még kevesebbet értett volna belőle.

Azonban tartva magát az instrukció szavaihoz, felszólítá a kormány által kijelölt kandidátust, monsieur D'Arque-ot, hogy adjon programot a tisztelt választóknak.

A tudós férfiú aztán, ami csak a padlásán található volt, értekezés a Lőrinc-napi csillaghullásról, azt bálszámra elküldé monsieur Cousinnak. Monsieur Cousin azt szétosztotta a tisztelt választóknak.

Eközben azonban megesett, hogy valami idegen kéz elkezdett titokban dolgozni a választókerület helységeiben.

Mindenféle alakot öltött ügynökök járták be a vidéket, mint borvásárlók, marhakupecsek, búcsújáró zarándokok, akik a Szent Lőrinc-könnyeinek hullását sokkal praktikusabb módon magyarázták meg a tisztelt választóknak a korcsmákban, egy pohár bor mellett.

Elkezdték egy új nevet hangoztatni: De Quimper Ellinor gróf! Régi nemes az itteni vidékről. Akinek őse Bouillon Gottfried alatt vezette a kereszteseket a Szentföldre.

Egyszer csak azt hallja az armingoli maire, hogy odakinn a falvakon megindult a búcsújárás. A papok vezetik a népet.

Még az a szerencsés véletlen is közbejött, hogy a mennykő beütött egy falnak a tornyába, torony és templom leégett. S erre De Quimper Ellinor gróf nagylelkűen adományozá a szent helyek fölépítésére szükséges összeget a helységnek. Egyszerre óriássá nőtt az alakja.

A választási határidő közeledtével maga Ellinor is megjelent a küzdőterén, kísérve elvtársa és hí barátja Degoud Raoul által.

Megjelenésükkel az egész „kelet-pirenei” département

fenekestől fel lett forgatva. Mintha csak ide költözött volna át a hajdani Vendée szelleme. Búcsújárások indultak meg minden faluból, csodalátó szüzek hirdettek proféciákat, a sekrestyések vezették a népet az érkező jelölt elé szentelt zászlók alatt, ki maga gyalog, fedetlen fővel a keresztet maga előtt vitetve, vonult be a helységbe, s mindenütt elébb misét hallgatott, azután a piac közepén, a szentek szobra előtt tartá meg szónoklatát, mely lángoló buzgalmat manifeszta a mai kor erkölcstelen, hittagadó irányzata ellen.

Ez már aztán a derék úr, aki záporban, sárban, együtt járja a néppel a processziót, facipóval a lábán, ahogy a többi! Nem is úgy, ahogy az a másik, aki még a csillagokat is ledisputálja az égből, s meg akarja a népet fosztani attól a hitétől, hogy mikor egy csillag lefut, akkor valaki meghal! Hogy ezentúl a jámbor ember, mikor csillagot lát az égen végigszaladni, ne vessen magára keresztet, s ne mondja magában: „Isten irtalmazz szegény léleknek!”

Le a tudóssal!

Az armingoli maire erre a mozgalomra elvesztette a fejét. Utasítást kért a préfettől, mit tegyen? A préfet azt válaszolta neki, hogy ő már maga is kért utasítást a kormánytól, hogy mit tegyen? Kapott is — kétfélét. A belügyminiszter azt rendelte, hogy ezt a veszedelmes áramlatot minden erőhatalommal vissza kell terelni. A hadügyminiszter ellenben (már az akkoriban Boulanger volt) azt a rendeletet adta ki, hogy a katonai haderőt semmi szín alatt nem szabad a választási mozgalom korlátozására felhasználni. A pénzügyminiszter pedig azt válaszolta, hogy nem ad pénzt. — Elég világos volt a helyzet.

Ellinor pedig még azt a vakmerőséget is elkövette, hogy a búcsújáró körútja közben Perpignanba is fellátogatott, s bemutatatta magát a préfetnek. Természetesen — nem facipóban.

Monsieur Rochepilon igen udvariasan fogadta a royalista jelöltet, sőt ebédre is meghívta magához.

Ott azután sincerisáltak.

A párizsi politikai ködökben (nem sajtóhiba „körök” helyett) nagyon járatos gróf sok új dolgot ismertetett meg a préfet-vel. Beszélt neki Uzès hercegnőről is, s annak a disponibilis millióiról.

Maga mókázott legjobban az egész ájtatos mozgalom fölött.

Ez a legolcsóbb korteskedés. — Vízzel is sikerül.

„A cél szentesíti az eszközöket” — hát miért ne lehetne magát a célt is eszköznek felhasználni?

A poharazás vége felé egész bizalmasak lettek az urak egymás irányában.

— Én azt hiszem, gróf úr, hogy ön ebben a mostani kampányában valakit teljes tökéletesen meg fog csalni! — 1. ondá a préfet.

— Talán a választóimat?

— Azokat is egy kicsit.

— Vagy a papokat?

— Azokat úgy félig-meddig.

— De hát kit „egészen?”

— Saját magát fogja a gróf úr megcsalni tökéletesen.

Ellinor nagyot nevetett rajta.

Monsieur Rochepilon pedig csak mosolygott.

Gondolta magában, hogy ez az egész politikai komédia-játszás csak arra való, hogy De Quimper Ellinor gróf kiegyengetse az útját az armingoli kastélyig, s Trimeric Filibert gróf nagybátyjának a jóindulatát megszerezze a maga számára.

Ezzel csalja meg magát!

Van annak már törvényes örököse.

Nem szólt semmit erről Ellinornak. Hagyta őt menni a maga útján.

Mikor aztán a választási mozgalom egészen a nyakára nőtt az armingoli maire-nek, az kapta magát, be sem várta az elcsapatását, leköszönt, hazament zöldborsót bedobozolni:

„Utánam az özönvíz!”

Ekkor tűnt ki azután Degoud Raoulnak a használhatósége.

Az armingoliak meg voltak rettenve, hogy éppen a kritikus napok alatt hatóság nélkül maradtak, amidőn a vidékről özönlött fel a fanatizált parasztság.

Ekkor vette a kezébe Degoud Raoul a gondviselés szerepét.

Ő volt a párt vezetője: intéző, rendező egy személyben. Pénztárnok és élelmezési biztos, bíró és taktikai vezér — orákulum.

Ő gondoskodott szállásokról, hevenyészett sátorokrul, étkező helyekről, ő tartotta fenn a rendet az egész választási ténykedés alatt, s pusztja megjelenésével kiegyenlítette a konfliktusokat.

Armingol lakossága, mely a vidéki inváziótól gyújtogatást és tömeges gyilkolást várt, bámulva tapasztalá, hogy Degoud Raoul vezetése mellett a legnagyobb rend uralkodik, s minden kihágás csírájában elfojtatik.

Ilyen maire kellene Armingolnak!

Nem is kapott a tudós csillagvizsgáló ellenjelölt száz szavazatot a választás alatt; De Quimper gróf óriási többséggel győzött.

A választási izgalom elhatott a Trimeric grófi kastélyba is. Az összes férfi cselédség mind Ellinor-párti volt, s az asszonyok még jobban szították a kegyes lelkesedés tüzét. Fenn a kastély belső termeiben azonban két ellentétes áramlat küzdött egymással. Jacques Pluhar kifogyhatlan volt a hírhordásban. Ellinor diadalútjának minden etapjáról volt értesülése. Filibert gróf maga is kegyes érzelmű volt, s megnyugodott benne, hogy a leendő képviselője az ő elveit vallja. Az ugyan eddig imperialista volt, de amidőn a kis Napóleont a zuluknál cserbenhagyta, csatányosan bizonyítá be, hogy a royalisták híve. Igaz ugyan, hogy az egész élete csupa humbugcsinálás volt eddig, de amit egy képviselőjelölt a választói előtt ezer fül hallatára fogad, az nem lehet tréfa. — Fernande, ellenkezőleg, a szkeptikus nézeteket képviselte, s a gyanút igyekezett

ébre tartani a gróf kedélyében Ellinor iránt. Aki teljes életében komédiát játszott, a politikában sem fog komoly lenni.

Úgy látszott, hogy Fernande még közelebbről ismerte Ellinort, mint Jacques Pluhar; — de nem mondta meg, hogy honnan ismeri.

Jacques Pluhar csaknem rábeszélte Filibert grófot, hogy a választás napján maga is menjen fel a városba, a maga tesz-szeráját az urnába bedobni, de erről sikerült őt Fernande-nak, Aïra egyesített könyörgése mellett, egészségi szempontokból lebeszélni.

Azután arra ösztönözte a komornyik a grófot, hogy a megtörtént választás után adjon díszlakomát a kastélyában a nap hőse, a szent rokonelvek diadora tiszteletére. Erre Filibert gróf hajlandó volt.

Már az előkészületekre is kiadta a rendeletet.

Ekkor aztán Fernande, egész hideg, szenvtelen modorral azt mondá a grófnak:

— Szándékozik a gróf úr De Quimper Ellinor grófot adoptálni?

— Azt nem! Semmi esetre sem.

— Hát akkor miért akarja őt *megcsalni*?

Ettől a szótul tért észére Filibert gróf.

— Gondolja, kisasszony, hogy azért jár ezen az útja?

— Én csak egyet gondolok. Aki ennek az embernek csak a kisujját odanyújtja, az ennek martalékává lesz egészen. S akinek van egy leánya, az ugyan őrizze, hogy egy szál haját meg ne kapja cz az ember, mert annál az egy hajszálnál fogva elviszi magával, — s hogy hová? arról nem jó beszélni.

Ez a szó fordított a dolgon.

Trimeric gróf visszavonta az előkészületi rendeleteit.

És amidőn a megválasztott képviselőt diadalmenetben kíséerte végig az úton a hívek tábora, az útba eső Trimeric kastélynak a kapuja be volt zárva, s az ablakokon a redőnyök mind leeresztve. Az erkélyeken sem álltak bámuló csoportok,

nem szórtak koszorúkat a hős kocsijába; nem lobogtatták kendőiket, egy zászló sem volt kitűzve a kastély ormára. Filibert gróf nem akarta *megcsalni* az unokaöccsét.

VIII.

Pár nap múlva a választási nagy nap után bejelenté Jacques Pluhar Filibert grófnak Degoud Raoul urat.

Filibert gróf annyit hallotta emlegettetni ezt a nevet az utóbbi napokban, hogy emlékében maradhatott. Ez az Ellinor választási vezére.

Előbb tanácsot tartott a gróf *Fernande*-dal.

— Tud ön valamit erről a *monsieur Degoud Raoul*ról?

— Sohasem hallottam a nevét az utóbbi napok előtt.

— Meg akar látogatni.

— Fogadja el a gróf, de az én jelenlétemben. Majd akkor aztán megtudjuk, hogy kicsoda ez az úr.

Filibert gróf bebocsáttatá a látogatót.

Degoud Raoul nyílt tekintetű férfi volt, a harmincas évek javában, vonásai naiv őszinte kedélyre vallottak, modora egészen ment a világfias hetykeségtől, nagy világoskék szemei előlegeztették számára a bizalmat.

— Gróf úr! — monda, — én egyenesen idejövetelem céljára térek. Engem Armingol város notábeljei felszólítottak, hogy választassam meg magamat a leköszönt *maire* helyébe hivatalutódnak.

— Hát választják a *maire*-ket Franciaországban? Az én időmben kinevezték őket.

— Az a császárság alatt volt. A köztársaság választást rendel.

— S hajlandó ön azt elfogadni?

— Engem ez az állás kielégít.

— Vannak önnek ajánlatai?

— Nincsenek. Én *Waldeck-Rousseau* miniszterrel tartok,

aki azt mondá: „Nekem elég, hogy egy képviselő ajánljon valakit egy hivatalra, hogy azt az embert ki *ne* nevezzem”. A képességemet bebizonyíthatom.

— S mennyiben tartozik ez a dolog énrám?

— Elmulaszthatatlan kötelességemnek tartottam mindenek előtt Armingol legtekintélyesebb nagybirtokosának jóakaró véleményét kikérni, ami rámnézve irányadó lesz. Ellentétkekkel küzdeni nem akarok.

— Pedig ahhoz ön nagyon ért.

— A lefolyt választásokra méltóztatik célozni. — A politika egészen más, mint a hivatal. Mikor képviselőválasztásról van szó, azokra a hetekre minden szabálya a törvénynek, a lovagiasságnak, az igazságszeretetnek, még a logikának is fel van függesztve, a parlamentbe mindenféle szerpentinakon és spirálokon keresztül, labirintusokon át lehet bejutni. Szabad is. — De egy közhivatalba csak egyenes úton, nyílt ajtón át szabad megérkezni.

— Ugyan mondja ön meg, komolyan veszi De Quimper Ellinor képviselő mindazt a hitvallást, amit a piacon hirdetett?

— Gróf úr, van nekem egy ismerős patikárusom Párizsban, aki a hírhedett „fogszivarkákat” feltalálta, melyeknek hirdetményével minden hírlapban találkozunk. Egyszer azt kérdeztem tőle: „Ugyan kedves barátom, használnak a fogaknak azok a te hírhedett szivarkáid?” Az én emberem egyet mosolygott: „Az *én* fogaimnak használnak!”

Filibert gróf felkacagott.

— Nagyon jó! Hát hiszi ön, hogy De Quimper Ellinor híve marad a royalista pártnak.

— Azt hiszem, hogy az első alkalommal a boulangista párthoz fog átszegődni — felelt rá gyorsan Degoud. S aztán mosolyogva tevé hozzá: — amivel egyébiránt nem nagy aposztaziát fog elkövetni.

— Ön derék, nyíltszívű ember — monda a gróf. — Pártolni fogom a jelöltségét.

... Degoud Raoul egyhangúlag lett megválasztva Armingol maire-jének.

IX.

A maire-választás után azt írta De Quimper Ellinor Degoud Raoulnak:

„És most utasításul adom neked, hogy lehető rövid idő alatt vedd nőül Fernande-ot.”

X.

Bármilyen tökéletesen le voltak is zárva a redőnyök a Trimeric kastély ablakain, azt nem akadályozhatták meg, hogy egy donzson ablakából ki ne lessen Aïra, amikor a nagy parádé végigvonul az országúton. A választási vezetők szándékosan ott állították meg a menetet a kastély előtti tágas piacon, hogy képviselőjüktől búcsút vegyenek. Ellinor a kocsijában felállva tartott hozzájuk szónoklatot. Térdig állt a koszorúkban, körül volt sátorozva zászlóktul. Úgy állt ott, mint egy hamis isten.

E leskelődésnek végzetes hatása volt Aïra kedélyére.

Fernande gyakran meglepte, mikor sírt.

— Miért sírsz, leánykám?

— Azért, hogy olyan csúnya vagyok.

— Honnan veszed ezt?

— A tükroemtül.

— A tükör csak a képet adja vissza; de fogalmat nem ad.

Rút csak az, ami rossz.

— Az is vagyok én: rossz. Irigy vagyok. Azt mondom magamban, mért nem vagyok én olyan szép, mint te? Mért

nincs nekem ilyen gyönyörű arcom, termetem, mint teneked? Milyen boldogság szépnek lenni!

— Ne hidd azt, leánykám. Az a kútforrása a boldogtalanságnak.

— Azt én nem értem.

— Mert még gyermek vagy. Gyere lepkéket fogni a parkba.

Az armingoli kastély egy völgykatlanban emelkedett, ahol Dél-Franciaország éghajlata már a délszaki növényzetet is engedni meghonosulni: olajfa, granátalma, oleánder bozótként tenyészik a szabadban, s a növényzettel együtt annak a szerelmesei is együtt vannak, a ritka fajú pillangók.

A lepkegyűjtés volt Aïra kedvenc mulatsága, amibe aztán Fernande megjelenésével némi tudományos rendszer is lett behozva. Amint Aïra egy lepkét elvadászott a lepkehálóval, Fernande annak rögtön megmondta a nevét, azt is, hogy milyen növényen él, s minő mesék vannak felőle költve.

A vadászszákmányt Aïra a szalmakalapjára tűzködve hozta haza a kastélyba, ahol azután a vergődő pillangókat megölték valami illó szerrel, hogy a gyűjteménybe tehessek.

Ez a világoskék szárnyú pillangó, a veres szemekkel a „szép Argus”.

Ez a fehér, veres szemekkel és fekete félholdakkal a „szép Apolló”.

Ez a sok rendkereszttel felcífrázott a „trójai vitéz”.

Azoknak a neveit mind följegyezte a tárcájába Aïra, előbb gombostűvel odatűzködve őket a szalmakalapja karimájához.

Majd egy pompás példányt fogott el a keleti mákony-pipacson. Ezüst a szárnya, jobbról nézve zöld, balról bíbor csillámmal, mind a négy röpén fekete karikákkal körözött arany szemekkel.

— Ez a „Menelaus”.

Az is keresztül lett szúrva gombostűvel. Egy kicsit sírt is a kínzás alatt, szfinkszek szokása szerint, akik hangot tudnak adni. De azért nem kapott irgalmat. „Hiszen olyan szép!”

— Hát azt ott az árticsóka virágon miért nem fogod el?
— kérde Fernandez.

— Hisz olyan csúnya!

Egy barnás fakó lepke volt, egyszerű fekete foltokkal.

— Látod, pedig ennek a pillangónak a neve „férfihűség”.

Azzal Fernandez óvatosan odalépett az árticsóka-bokorhoz, s két ujjával elfogta a virágillatban kéljelő lepkét.

— És most nézd meg ezt a pillangót, ha a nap felé fordítom. S akkor az a sunda fakó lepke egyszerre tündöklő azurkéknek látszott; a hátsó szárnyai gyöngyház szivárvány fényében játszottak.

— Látod, milyen gyönyörű ez a pillangó! — monda Fernandez. Azzal elhagyta repülni a kis szárnyast.

Aïra felsóhajtott.

— Hejh! Ha én rajtam is keresztül tudna úgy sütni a nap!

— Látod, leánykám. Te kiszemeled a legszebb lepkéket, elfogdosod, s aztán kegyelem nélkül keresztülszúrod őket. Nem kérdezed, hogy fáj-e az nekik? Neked gyönyörűséget okoz. — Hanem azt a fakót, az egyszerűt, el hagyta repülni.

— Látod: a leányokkal is így bánnak. Jaj annak, aki szép!

— Veled is így bántak? — kérdezé Aïra.

Fernandez elnevette magát.

— Nézd csak, leánykám! Itt repked a fejünk felett! egyike a legritkább pillangóknak. Olyan nagy, mint egy madár. Olyan magasan és olyan sebesen repül, hogy nem lehet elfogni, tétova röpte miatt még homoktülökkel sem lehet lelőni. Pedig ez a kincse a lepkegyűjteményeknek: két szárnya arany, kettő ezüst sávokkal ragyog és közé arab számjegyek vannak írva kárminnal. Úgy híják, hogy „Leilus”.

— Te vagy az a Leilus, úgy-e?

Fernandez csak a szempilláival felelt erre a szóra.

— De hát hogy tudják mégis elfogni a Leilust, ha olyan magasan röpköd? — kérdezé Aïra.

— Van egy növény, aminek a neve „lepkefogó apocin”.

Ennek a pilisei valami bódító illatú mézet izzadnak ki. Ez az illat odacsábítja a magasban repkedő pillangót. De azok a pilisek oly érzékenyek, hogy amint a pillangó a hosszú mézszívóját odadugja a virág mézkelyhébe, egyszerre összehúzódnak, s odaszorítják és többé el nem eresztik. Így lesz a virág foglyává a Leilus.

— De hát hol van ilyen lepkefogó apocin? — szerette volna tudni Aïra.

— Én még nem találtam ilyen mesés virágra — vallá meg Fermande.

... (No majd rád talál „az”, szép Leilus!)

XI.

Degoud Raoul egy rövid év lefolyása alatt népszerű alakká izmosodott Armingol városában, sőt annak egész környékén. Mindenhez értett, s amihez hozzáfogott, azt mind siker követte. A város kaszárnyát kapott és garnizont — lovasságbul. Az armingoli hölgyvilág meg volt nyugtatva. Ebben a képviselőnek is lehetett érdeme, akinek a nagy Boulanger volt a patronusa.

Itt sem állapodott meg a nagy reformátor. A kor szellemét követve, meghonosította Armingolban a „Moulin Rouge”-t, ahol a polgárság az excentrique chansonette-dalosnők és a groteszk táncosnők előadásáiban nemesíthette az ízlését. Még párizsiak is jöttek le vendégszerezelpni: madame Tereza és mamsell Rigolboche. Ezzel megint a férfivilág lett megnyugtatva.

Mindezeknél nagyobb vívmány volt — az armingol-perpignani szárnyvasút létrehozatala.

Amiről az elébbeni maire csak álmodott, azt Degoud megvalósította. Hát persze! Akinek olyan képviselője van, mint De Quimper gróf! Aki viszont benső barátja a világhatalmú Bontouxnak!

A szárnyvasút Trimeric gróf birtokát szelte keresztül.

Ez oknál fogva Degoudnak többször kellett látogatást tenni a kastélyban a kisajátítás miatt.

A gróf ingyen engedte át az útbaeső területet.

Sőt maga is aláírt száz részvényt. Egy részvényre száz frank volt a befizetés.

— Én is szintannyi részvényt jegyeztem — monda Degoud.

Az már derék ember, aki tízezer frankot tud szárnyvasút részvényekbe elhelyezni!

(Ezt a tízezer frankot Ellinor adta Degoudnak — *móringra!*)

Az átvágás alkalmával rájöttek, hogy az útbaeső sziklák keble fős- és cement tartalommal bővelkedik.

Rögtön alakított Degoud részvénytársulatot a kincsterhes bányák kiaknázására. A pusztá völgyekben gyártelepek keletkeztek.

Vasút, gyártelep, mind mesés nyereséggel járt. A társulatok megválasztották Degoud urat igazgató tanácsosuknak, és megküldék neki zárt levélben a szindikátusi nyereségből háramló összeget.

S a másnapi armingoli Moniteurben olvasható volt Degoud Raoul nyilatkozata, melyben a megküldött szindikátusi osztalékot a helybeli kórháznak utalványozza, az igazgatói állást pedig tisztelettel visszautasítja, ez aranymondással fejezve be nézeteit: „Egy közhivatalnoknak nem szabad mást szolgálni, mint a közügyet, s más pénzt elfogadni, mint a fizetését”.

— Ez már a korrekt gavallér! — tört ki Filibert gróf, mikor ezt megtudta. — Ilyen emberről olvastam én egyszer, de csak regényben. Ilyen férjet szeretnék a leányomnak.

S ettől kezdve a legszívesebben látott vendég volt Degoud Raoul a Trimeric kastélyban. Ebédre is sokszor meginvitálták. Igen kellemes társalgó volt. Széles ismeretekkel bírt, sokat tapasztalt, s minden tárgyról alaposan beszélt. Udvarias volt a hölgyek iránt. Hordott nekik könyveket, amiknek megválasztása helyes tapintatáról tanúskodott; Fernandé-nak a

„Légende des Siècles”-t, Aírának a „Contes Bleus”-t, s hatikai térre vegyegette át a társalgás, határozottan elítélte a jelenkor könnyelmű, realiztikus, cinikus áramlatát. Ezek rontják meg a nemzetnek nemcsak az erkölcsét, de a fizikumát is. Ezek az okai annak, hogy ez idő szerint Franciaországban egy centiméterrel lejjebb kellett szállítani a katonamértéket.

— Lelkemből beszél ez az ember! — monda Filibert gróf Fernandé-nak. S úgy látszott, hogy Fernandé is azon a véleményen volt.

De ami legjobban tetszett Filibert grófnak, az a nyílt férfias nézetnyilvánítás volt, mellyel Degoud Raoul De Quimper Ellinor gróf ellenében állást foglalt.

— Nekem ő személyes barátom, fényes tehetségeit bámulom. Rajta voltam, hogy képviselővé legyen. A politikában nagy szerep kínálkozik a számára. De az ég őrizze Franciaországot attól, hogy a társadalmi életet is az ilyen emberek vezessék. Ellinor képviseli Párizst s Párizs a megmérgezője Franciaországnak. De a vidék egészséges test, mely a mérgeanyagot kivetni magából. A vidéknek kell meggyógyítani az országot. Párizs ateista! Sőt rosszabb! Bálványimádó! A vidék vallásos. Párizs pazarló, a vidék takarékos. A kicsiny emberek-nél van a nemzet törzsvagyona. S az bizonyosága az erkölcsi szilárdságnak. Jó erkölcs, családi élet nélkül nincs takarékoság.

(Ez a beszéd is mind komédia volt. Kiosztott szerep. Azzal természetesen nem dicsekedett Degoud Raoul, hogy a vidék erkölcsének nemesítésére milyen jótékony hatással vannak a megtelepített orfeumok! Az ő kulturális intézményei — párizsi mintára! Hanem hát a frázisok mindig hatalmasabbak, mint a tények.)

Az ilyen frázisokkal csalja le magas röptéből a szép Leilust a lepkefogó apocin.

Egyszer csak Aíra kezdte rajta kapni Fernandé-ot, hogy a szemei nedvesek.

Hát te miért sírsz? hiszen te szép vagy.

Nem tudta elképzelni, hogy egy tökéletes szépségű nőnek is lehessen olyan gondolatja, amin ha soká elmereng, a vége sírás lesz.

... Egy este, mikor ebéd után eltávozott a kastélyból Degoud Raoul, s a pitvarban felsegítette rá a havelockját Jacques Pluhar, azt dörmögé a fülébe a komornyik:

„Megérett a gránátalma, uram!”

Másnap szokatlan délelőtti órában látogatott el az armingoli maire a Trimeric kastélyba.

Jacques Pluhar éppen akkor olvasta fel Filibert gróf előtt azt az érdekes újdonságot, miszerint Degoud Raoul, armingoli maire, a közügyek körül szerzett hazafias érdemeiért a becsületrend keresztjével lett feldíszítve.

Bizonyosan a becsületrend piros szalagját a gomblyukába jön bemutatni!

Degoud Raoulnak azonban nem az a piros szalag virított a gomblyukában, hanem egy fehér szegfű.

— Szabad önnek gratulálnom? — kiálta eléje a gróf.

— Még nem, gróf úr.

— Hogyan? Ön még nem kapta volna meg?

— Azt, amiért idejöttem, még nem.

— Hát miért jött ön hozzám?

— Én nem a gróf úrhoz jöttem, hanem Fernande kisasszonyhoz.

A gróf egyszerre kitalálta a rejtélyt.

— Menjen Jacques a kisasszonyhoz, kéretem, jöjjön a szobámba.

Fernande félbehagyta a zongoratanítást, s átjött Filibert grófhöz.

— A maire úr önnel kíván beszélni, kisasszony.

Fernande a maire tekintetéből kitalálta, hogy mit akar az vele közölni. Olyan szíviglátszó kék szemek voltak a derék férfiúnak.

— Kisasszony, ma engemet olyan kitüntetés ért, mely okot

ad rá, hogy a fejemet magasra emeljem. Csak így találkozhatom az ön tekintetével. A becsületrend lovagjává lettem. Ez a minden világi címek között az első, ez az egyetlen, melyet büszkén viselhetünk. Most már van bátorságom ön elé lépni azzal a merész kéréssel, hogy legyen nőm. Kincseket nem adhatok önnek, de adhatok egy egész szívet.

Fernande elgondolkozott.

A gróf segítségére jött a habozónak.

— Nos, kisasszony! ön azt mondta nekem, hogy ha találkoznék egyszer egy olyan férfiúval, akit szerelmére érdemesnek tart, azzal kész volna összekötni a sorsát. Degoud úr olyan ember. Én beleegyezek, amennyire beleszólásom van.

Fernande kezét nyújtá Degoud Raoulnak.

Ekkor Degoud kivette a fehér szegfűt a gomblyukából (a piros szalag az alatt volt, a szegfűtől eltakarva) s átnyújtá a virágot Fernandének. A leány odatűzte azt a kebléfodrába.

Akkor aztán egy kis étuiből két karikagyűrűt vett elő Degoud Raoul, s azt egymással kicserélték. (Ezt ugyan a törvény nem szabja elő, de régi szokás, megtartják.)

Degoud Raoul megengedte magának, hogy jegyesének ujjá hegyét megcsókolja.

— És most szóljunk némi prózai dolgokról — monda Degoud úr, belső zsebéből egy csomagot húzva elő. — Én nászajándékkul átadom Fernandé kisasszonynak a tízezer frank névértékű vasúti részvényeimet. Az átengedés rá van vezetve.

Ez már komoly tett volt! Tízezer frankot átadni móringba.

(Így parancsolta Ellinor. Az ő pénze volt abban.)

Fernande reszkető kézzel fogadta el a csomagot.

Erre Filibert grófban is felpezsdült a nagylelkűség.

— Én pedig átruházom a kisasszonyra (hiszen családomhoz tartozónak tekintem) az armingoli házamat, teljes tulajdonjoggal. Ezt fogadja tőlem Fernandé kisasszony kelengyéül. Kérem, maire úr, tegye meg eziránt a szükséges hivatalos intézkedéseket.

— Majd ide fogom küldeni a sous-maire-t a felszerelt okiratokkal, minthogy a magamat érdeklő ügyekben való eljárás hivatalommal összeférhetetlen. Ugyanazon hivatalnok fogja elhozni a kisasszony által aláírandó nyilatkozatot is, mely a házasságba beleegyezését bizonyítja. Ez a nyilatkozat, az enyimmal együtt, a maire-i hivatal hirdetmény-táblájára két hétig ki lesz függesztve. Így rendeli a házassági törvény. Az alatt, ha valakinek kifogása van a házasság ellen, megteheti. A ceremónia különben nagyon egyszerű. Két hét múlva a kitűzött órában az egybekelni kívánó felek megjelennek a maire-i hivatalban, két magukkal hozott tanúval. A maire (vagy ez esetben a sous-maire) felölti a hivatali jelmezét, felkötí a nemzeti háromszínű vállszalagját, felolvassa a felek előtt a törvénynek a házasságkötésről szóló szakaszát: akkor megkérdi tőlük, hogy akarnak-e e törvény értelmében házassági viszonyba lépni. Miután mind a ketten igennel válaszoltak: kimondja, hogy ezennel a házasság meg van kötve, s annak minden következményei törvényesek. Mire a házastársak aláírják a protokollumot a tanúkkal együtt, végül aláírja a hivatalnok, feljegyezve a dátumot, s rápréselve a lapra a stampigliát.

— Igen, igen — mondá a gróf. — Így megy az. Emlékszem rá. Én is átestem ezen egyszer. Csakhogy akkor a maire fehér vállszalagot kötött fel. Hanem mi azután még elmentünk a St. Germain l'Auxerrois templomba, s az oltár előtti esküvőt is elvégeztük, illendő papi áldással.

Degoud Raoul ártatlan képpel kérdezé:

— S volt nagy foganatja az áldásnak?

Filibert grófnak nem tetszett a kérdés. Bosszúsan hányt fittyeket az ujjával.

— Ejh! Ejh! Én mégis szeretném, ha önök a maire-i hivatalból még a St. Eustache-ba is betérnének, az én derék abbém-hoz.

— Akarja Fernande kisasszony, hogy a St. Eustache-ba is betérjünk? — kérdezé készségesen Degoud Raoul.

— Nem akarom! — mondá határozottan Fernande.

Ez már bántotta a grófot.

— Nem akarja? Miért nem akarja? Az a maga makacs fejecskéje!

— Azért, mert én protestáns vagyok.

A gróf elkezdett fütyülni hüledezésében.

— Egy hugonotta!

És ő ezt csak most tudja meg! Hogy kire bízta Airának a nevelését éveken keresztül! Igaz, hogy a vallásra külön oktatta a káplán. De csak mégis! A Trimeric-kastélyban egy hugonotta leány!

A gróf nagy jelentőségű tekintetet irányzott Degoud Raoul-ra. Tőle várta a konzekvenciák levonását.

Fernande megértette azt az invitáló arc kifejezést, s sietett előzékeny lenni.

— Degoud úr, én nem titkoltam el, hogy mi vagyok, önnek szabadságában áll visszalépni.

Degoud Raoul vállat vont, a bajuszát pödörgetve; egy pihét veregetett le a kabátja ujjáról, felnézett a plafonra, s félrehúzta a száját egyoldalú mosolyra.

— Én nem találok semmi okot a visszalépésre.

— Hogyan? — hebegé Filibert gróf. — Hát talán francmaçon az úr? Szabadkőműves?

— Nem. Hanem zsidó vagyok.

Filibert gróf hanyatt esett a karszékében, a szája is nyitva maradt, a szemei odameredtek Fernande-ra. Most már azon a sor, hogy elszaladjon.

Fernande kisasszony pedig kezét nyújtá a vőlegényének, s szívélyesen ismételt kézszorítással mondá neki:

— Tehát mához két hétre!

XII.

Alig múlt el néhány nap, midőn Degoud Raoul diadaltól ragyogó arccal lépett be Trimeric Filibert grófhoz.

— Van szerencsém egy örvendetes hírt hozni a gróf úrnak. Armingol város megkapta a püspöki vikáriatust. Íme tehát látja ön, hogy ha nem vagyunk is a felekezet hívei, a vallásos ügyet elő tudjuk mozdítani. Amit a keresztes vitézek minden sarjadékai nem bírtak kivívni, én, a Makkabéusok ivadéka, keresztülvittem.

XIII.

Ez a meglepő felfedezés romboló hatást gyakorolt Filibert gróf kedélyére. Azt hitte, hogy őt megcsalták és meglopták. Ez a két ember, akiket legtöbb bizalmára méltatott, alattomban protestáns volt és zsidó.

S hogy el tudták azt titkolni!

A leánynak valóságos Madonna-arca volt. Hogy mer egy hugonotta leány Madonna-arcot viselni? Hát még ez a Degoud! Ő rendezi a választási gyülekezeteket templomi zászlók, papok, barátok segédkezése mellett; tart fanatikus szónoklatokat, mint egy liguriánus, s amellet a zsebében hordja a tefillim-szíjat: azzal imádkozik. Filibert gróf nem akarta bevenni, hogy képviselőválasztásnál ez mind megengedett műfogás: olyankor lehet az ember tiszteletbeli ultramontán, a másik ember meg tiszteletbeli zsidó „ad hoc”, ahogy jön.

Nem soká áll a világ!

A Fernandé-nak tett adományt ugyan azért jogerőre emelte. Fájt ugyan a lelkének, hogy az armingoli házat majd a hitetlen ivadék fogja benépesíteni; de egy nemes ember, amit egyszer odaajándékozott, azt vissza nem veszi. Átíratra rá a házat. Csak éppen a Trimeric-címert veszi le a kapuja fölül.

Hanem többet nem beszélt Fernandé-dal.

Bizalmának elvesztését azzal tüntette ki, hogy többé nem borotváltatta meg az arcát, s nem festette tovább a haját és körszakállát. Annálfogva a haj és szakáll amint tovább nőtt, többé fehér volt, azontúl meg lilaszínben kezdett fakulni. Nem lehetett ránézni nevetés nélkül.

Amint Fernandé férjhez ment, Filibert gróf kedélye még inkább elborult. Bizalmatlansága egész embergyűlöletté mérged, amiből üldözési mánia fejlődött ki. Minden emberben gyilkost látott. Aki belépett hozzá, az ajtóban meg kellett állnia, úgy beszélt vele: revolverrel a kezében. Minden zsebében volt egy buldogpisztoly. Jacques Pluharnak is fölmondott. Ezt már helyes ösztöne vádolta be, hogy ő itt a gonosz celszövénynek a mestere. Étel csak Marciolé kezéből fogadott el, de annak is elébb meg kellett ízlelnie, hogy nincs-e benne mérég? S ebben a bolondságban volt is helyes logika. Marciolé egyszerre Trimeric grófnévá lesz, amint Filibert gróf után becsapják a kriptaajtót.

Egyetlen világosságot derengetett búskomor kedélyében még a kisleány megjelenése.

Aira, mióta a nevelőnőjét férjhez vitték, nem volt többé a penzumokkal elfoglalva, többet időzhetett Filibert gróf szobájában. Ennek a bohó fecsegése, naiv gyermekpajzansága tartá fenn az öreg emberben az életkedvet. Vele nem beszélt Filibert gorombán, oda ültette a térdére, s meséltetett magának regéket a Contes Bleus-ból. Turkált a kezével a leány sűrű hajában. Odadörzsölte a borostás arcát annak az arcához. Elhozatta vele a kézi tükröt, s odaszorítva annak a fejét a magáéhoz, a tükörbe nézette: „No, lásd: éppen olyan szép vagy, mint a keresztapád.” (Ez volt a leány előtt a minősége.)

Akkor aztán nagyot nevetett, mikor a leány ezért megharagudott, s durcásan tiltakozott.

-- Óh bizony én nem vagyok csúnya! Nekem mondta azt már valaki, hogy szép vagyok.

— Nagyon meg lehetett az élvezve.

Az aztán nagyon tetszett az öreg úrnak, hogy a kisleányt megbosszanthatta. Még jobban, hogy kiengesztelhetette. „Nekem szép vagy.”

— Nono! Aztán majd csak te is férjhez menj egyszer.

— Megyek is, csak vigyenek.

— Majd eljön érted valami zuáv. Onnan Algírból. A Beni-Nátesz törzsből. Azok is francia honpolgárok már. Még egy mohamedán hiányzik a familiából!

Szegény Filibert gróf! Hiszen ha még egy mohamedán lett volna, ha egy thúg lett volna, ha egy sátánimádó samán lett volna: az még mind tisztességes vő lett volna neki!

Ki volt hát az, aki Airának azt mondta: „Te szép vagy”?

Elkövetkezett a nagy ünnepség, amelyen a püspöki vikáriust armingoli székhelyébe beiktassák.

A hivatalos fogadásnál a sous-maire szerepelt.

A maire ez ünnepélyek alatt betegnek jelentette be magát.

Akik be voltak avatva, tudták a betegségnek az okát. A tisztelt polgártársnak a „cultus disparitas” lehetetlenné tette, hogy egy szigorúan egyházi jellegű szertartásnál tényleges közreműködő lehessen.

De az igazi okát mégsem tudta senki.

Ez ünnepélyre maga a választókerület képviselője is lejött.

Mikor De Quimper Ellinor gróf örvendetes megérkezésének ígéretét falragaszokban közhírré tette Degoud úr: Fernande asszony zárt ajtók mögött így szólt a férjéhez:

— Uram! Én most arra kérem önt, hogy De Quimper Ellinor grófot semmi szín alatt a mi házunkhoz meg ne hűja. Mert én abban az órában, amelyben De Quimper Ellinor gróf ennek a háznak a küszöbén belép: elhagyom ezt a házat, és soha vissza nem térek ide többet.

— Jól van. Betegnek fogom magamat jelenteni.

Degoud úr nem kérdezősködött Fernande-től e nehéz el-

határozás okai felől. Tudta ő azokat jól. Ellinornak minden titkába be volt avatva.

Egy olyan főpapi beiktatás egy római katolikus templomban megragadó szertartás. A papok, szerzetes rendek, apácák és zarándokok felvonulása, a felavató egyházfejedelem megjelenése, ki aranyos mennyezet alatt jő, melynek rúdrait a város előkelői tartják; a zárt kórusban felzendülő ének, angyalokat utánzó melódiájával; a szimbolikus átöltöztetése a felavatottnak, elébb az ártatlanság fehér jelmezébe, azután a főpapi méltóság pompájába; a mélységes csendben felhangzó antifonák szövegei; az inclanorium felcsendülése, melyre minden térd meghajol, s aztán az orgona lelkesítő himnusza, a kétszáz novitius felhangzó zsolozsmája, koronkint az a névtelen együttes felsóhajtása ezernyi ájtatos kebelnek, a szélzúgáshoz hasonlatos moraja a lenyomott hangoknak: „Sed libera nos a malo!” minden fogékony kebelre mély benyomást gyakorol. — A művészet a leghívebb szolgája az istenségnek, s a művészet minden géniusza veszi szárnyaira az eszmét.

E hosszú, minden pompában változatos ceremónia alatt minden hívő ott marad elejétől végeig azon a helyen, melyet elfoglalt.

A Szent Eustache templom patronusai Szent Lajos király idejétől fogva mindig a Trimeric grófok voltak. Pompás faragványú ülőhelyük, egy egész pad, ott támaszkodik a falnak, átellenben a papi karszékekkel; előtte az örökké égő lámpa, jobbról az oltár.

A beiktatási szertartás alatt Marciole és Aïra ebben a padban foglaltak helyet.

Maga a perpignani préfet, monsieur Rochepilon vezette őket oda. Annak tudnia kell, hogy kit minő hely illet meg.

Azonban még egy harmadik résztvevő is akadt e kiváltságos hely számára. Ellinor gróf.

Hát anyai ágon ő is a Trimeric-család ivadéka.

S úgy hozta a véletlen, (talán nem is a véletlen?) hogy Ellinor

a pad tulsó oldalán lépve be, éppen Aira mellé került. A leány már akkor feltűnés nélkül nem cserélhetett helyet az anyjával.

Ha lehetett volna, sem tette volna. Meg volt igézve. Itt volt a közelében az a mesebeli tündérherceg, akiről annyit álmodott. Érezte a mámorító parfümillatát. Hallotta forró suttogását.

— Én vagyok De Quimper Ellinor.

Tudta azt Aira jól.

— Én nem tudom, mi a nevem — rebegé a leány.

— Én tudom. Isten előtt rokonok vagyunk.

— Ön ez ünnepélyre jött le hozzánk?

— Én nem ez ünnepélyért jöttem, hanem hogy te veled találkozhasam.

— Boldogságos szent szűz!

Ott áll szemben, nagy bronzrámában a Miasszonyunk képe.

— Hidd el nekem, amit mondok. Az egész képviselőválasztási küzdelemnek az volt a célja, hogy hozzád közelíthessek. Maga ez a mostani ünnepély csak annak az alkalomnak a megteremtéséért lett létrehozva, mely engem a te oldaladra juttat.

— Hallgasson ön! hallgasson! A szentek mind mi ránk néznek.

— Hallják is meg, amit mondok.

— Templomban vagyunk, uram.

— Ahol csak igazat szabad mondani.

— De hát mért szól így hozzám?

— Azért, mert bámullak.

— Hiszen én rút vagyok.

— Az nem igaz. Az én szememben szép vagy. Akarsz-e az enyirn lenni? Feleségem?

— Ne játsszék ön a szentségekkel.

— Esküerővel bírnak a szavaim.

Marciole mindebből a suttogásból nem értett semmit. A jó lélek úgy el volt merülve a fényes szertartás bámulásába, hogy

ami a közvetlen közelében történik, az nem létezett ránézve. Aztán a diakonusok is olyan szépen énekeltek.

Csak midőn a fényes szertartásnak vége volt, s anya és leánya gyülekezetoszlás után ismét a hintójukba ültek, mondá el a leány az anyjának, hogy Ellinor az ő kezét megkérte.

Marciole nagyon okosan viselte magát. Rémséges nagyot kacagott ezen a tréfán.

— Jaj, de nagy kópék ezek a párizsi szélszaporítók! Hiszen minden leánynak azt mondja az, hogy feleségül veszi, aki mellé csak leül. — No, — holnapután vasárnap lesz: ő is eljön bizonyosan megint a templomba. Majd akkor úgy ejtem, hogy én kerüljek az úrfi mellé. Meglátod, hogy akkor engem fog feleségül megkérni.

Ezzel a zuhannyal úgy ahogy el lett oltva a tűzi veszedelem. De valami mégis maradt meg belőle Aírának az emlékében.

Az a szó: „Az én szememben szép vagy!”

Hát hisz az a sunda lepke: a „férfihűség” is szép lesz egyszerre, amint a nap keresztül süt rajta. Neki is van talán ilyen napja?

Ellinor pedig az ünnepségek után is ott maradt Armingolban. Nem is látogatott el a barátja Degoud Raoul lakóházához, csak a maire-i hivatalban találkozott vele. Fernande nyugodtan lehetett miatta: *még most* nem ő végette jött ide Ellinor.

A következő vasárnapon ismét elment Marciole a leányával a templomba, s úgy ejté a dolgot, hogy a szintén odakerült Ellinor gróf ezúttal nem Aïra, hanem az ő oldala mellé ülhetett.

Ez alkalommal *csendes* mise volt, keveset beszélhettek egymással. De abban a kevés szóban sok volt.

Ezen találkozó óta Aïra kedélye egészen megváltozott. Ritkán látogatott fel Filibert grófhhoz, s olyankor nem bírta előtte eltitkolni felindulását. Letérdelt eléje, és a kezét nedvesíté csókjaival. Aztán sírva fakadt. Ha kérdezte a gróf, mi baja? — elfutott.

Filibert gróf aztán gyóntatóba fogta Marciole-t, mikor az behozta az ételét.

— Asszony! Azzal a leánnyal valami történt. Máskor egyre bohóskodott előttem, most pedig szünetszüntelen sír. Mi bántja?

— Magam is beszélni akartam már előtted jó uram. Hát tudod, a leány nagyon hamar fejlődött. Az anyjára ütött: én is igen korán kinőttem a gyermekcipőkből. Tizennégy esztendőskoromban már hajadon voltam.

— Hát mi ezen a sírni való?

— Hát ezzel a korrall együtt jár a szívdobogás.

— Az Aïra szíve dobog? Hát miért dobog?

— Hát azt úgy híják közönséges nyelven, hogy szerelmes.

— Szerelmes? Az Aïra? Hát látott az már magához hasonló „hímet”?

— Van jegyese, aki tőlem megkérte a kezét.

— Megkérte? Komolyan?

— Egész ünnepélyesen.

— S ki az a majom?

— Az nem más, mint De Quimper Ellinor gróf.

Filibert gróf a két térdére csapott a tenyereivel, s elkezdett örült módra kacagni.

— Hahaha! Ellinor gróf! Az Aïra leányt! Hahaha. — Rég nem kacagtam ilyen jóízűt! Hisz ez húshagyókeddi derendócia! — Ez túlszaz a matrózok farsangi masakarádéján.

Marciole komolyan ismétlé, hogy ez bevégzett tény. Az eljegyzés már ki is van függesztve a maire tábláján!

Erre aztán egyszerre haragos indulatba csapott át az öreg.

— Akkor ez az ember megtudta, hogy Aïra az én törvényes születtem, s azért akarja nőül venni, hogy így örökölje a Trimeric grófságot. Te elmondtad ezt neki?

— Bizony nem mondtam el, uram.

— Vagy ő neki vagy valakinek másnak, akitől meghallhatta.

— Se ő neki, se a kerek világon senkinek nem mondtam el ezt soha.

— Hozd ide a feszületet: esküdjél meg rá.

Marciole odavitte az elefántcsontból faragott feszületet a grófhhoz, s arra esküdött meg, hogy nem szól a titokról senkinek.

— Jól van. Hát már most mondd meg nekem, hol találhatt De Quimper Ellinor alkalmat arra, hogy Aïra kezét megkérje?

— A templomban.

— A templomban? Meg vagy te bolondulva? Hát hol van a templomban olyan hely, ahol valaki leánykérésre vetemedhetik?

— A Szent Eustache templomban a családi pad egészen alkalmas erre.

— A családi pad a Szent Eustache templomban! — üvöltö fel a gróf, mind a két kezével a tarka üstökét borzolva égfelé. — Hisz akkor te hamisan esküdtél most itt a feszületre! Mert amikor beültél a Trimeric-család templomi padjába, azzal annyit tettél, mintha trombitaszó mellett hirdetted volna ki, hogy feleségem vagy, s Aïra az én leányom!

— A perpignani préfet vezetett bennünket abba a padba, s mire meggondoltam a dolgot, már akkor ott ültünk. A helyünket elhagyni még rosszabb lett volna.

— A préfet tette! Óh, hogy ezeknek a bürokratáknak sincs a hivatalszobán kívül eszük! Ami a rubrikán kívül van, azt már nem értik. Azt megtartja, hogy a házasságleveletem megőrzi híven: hanem az asszonyomat beülteti a templomi családi padba! Hisz ez megőrülni való veszedelem.

— De hát, édes uram, engedj nekem is egy szívtől szakadt szót ejtenem valahára előtted. Ugye, hogy hűséges szolgálód voltam tizenöt esztendeig. Beértem a cselédfőkötővel, nem áhítottam a grófnéi gyöngyös sapákat. Nem láttad a szememet soha kisírva; nem hallottad egy sóhajtásomat. Most sem magamért szólok. — De itt van már egy felnőtt leányod. Aki még mindig csak az anyja nevét viseli. Ez rosszabb, mintha

rab volna, szomorúbb, mintha apáca volna. Ez minden társaságból ki van zárva. — Nem én értem, hanem ő érte kellene megtenned, hogy házasságunkat tudasd a világgal.

— Hát fejjel akarsz a kútba ugrani? ostoba asszonyi állapot! Hiszen ha én azt közhírré teszem, hogy nekem van törvényes feleségem és leányom, akkor engem megölnék! És téged is megölnék, meg a leányodat is. Éjszaka ránk törnek a cinkosok, s mind a hármunkat lemészárolnak! Dinamitbombát dobnak a pincébe, s levegőbe vettetik az egész kastélyt. Elment neked az eszed?

— Hát édes jó uram, ha te annyira félsz a gyilkosoktól, arról te nem tehetsz; de hát én is félek valamitől, s arról meg én nem tehetek.

— Mitől félsz te?

— Attól, hogy Aïra megöli magát.

— Aïra?

— Igen. Az én leányom. Őrülten szerelmes abba az emberbe.

— Verd ki a fejedből. Az nagy bolondság. El fogom küldeni kolostorba. Majd ha tizennyolc esztendőös lesz, kijöhet.

Marciole eddig folyvást térden állva beszélt Filiberttel, ahogy az eskühöz letérdelt; most aztán felállt, s igazi hydro-pathai hidegvérrel kezdett el gyógykezeleni.

— Édes uram; ha kegyelmed az atyai jogát nyilvánvalóvá teszi: akkor az ön szava dönt abban a kérdésben, hogy a leánya férjhez menjen-e a kérőjéhez, vagy sem. — Ha azt nem teszi, akkor Aïra csupán az én leányom, s egyedül én, az anyja intézkedem a sorsa fölött.

— Te félkegyelmű néember! Gondold meg, hogy az a sátán csak azért akarja a kezébe kapni a leányodat, hogy elpusztítsa, halálra kínozza.

— Akkor ne felejtse el, hogy az alpesi anyák még a sátánt is megölik, ha a leányukkal rosszul bántik.

Filibert gróf úgy érezte magát, mint mikor Marciole tető-

től talpig bepólyázta vizes lepedőbe és pokrócba: mozdulatlan­ná volt téve.

— Tehát egybe fognak kelni az armingoli maire előtt!
— nyögé siránk hangon. — Az én leányomat a zsidó maire fogja összekötni a párjával!

— De abban egyeztünk meg, hogy a polgári házasságot követni fogja az egyházi sakramentum is. Párizsban fognak megesküdni a Saint Germaine l'Auxerrois egyházban.

— Óh, te fecsegő papagáj! Mit beszélsz már megint? Hát azt gondolod, hogy a Saint Germaini apát úr beéri azzal, hogy az eléje kerülő pár megmondja neki, hogy kettőjük közül melyik a férfi, melyik a leány? Hisz az elébb a keresztelő le­veleiket akarja látni! Hát megmutathatod te az apát úrnak az Aïra keresztelő levelét? Hát el akarod vágatni a torkomat. Eredj előlem! ostoba lúd! Küldd fel nekem az udvarról a láncos ebet. Ezentúl itt lesz az én szobámban a helye. Nem bízom már senkiben, csak a kutyában.

XIV.

Minden a legszabályosabb rendben történt meg: a hivatalos szertartás, a jegyzőkönyv aláírása; aztán következett a búcsú­vétel anya és leány között. A boldog pár egyenesen hajtatott a maire hivatalos lakából a pályaudvarra, megkezdve a szo­kásos nászutat: különkupé volt a számukra bérelve.

Fernande nem volt jelen a házassági szertartáson. Csak Degoud Raoultól értesült a megtörtént esetről, mikor az hat órakor hazament ebédelni.

A maire egy iratot adott át a nejének ez alkalommal.

— Tegye ezt el, Fernande, valami biztos helyre. Ez egy hiteles másolat a ma végbement házasságról De Quimper Ellinor gróf és Rongeur Aïra között.

Fernande nem kérdezte a férjétől, hogy mért bízta azt az iratot őrá megőrzés végett.

Egy hét múlva beállít az armingoli maire-i hivatalba De Quimper Ellinor.

A hivatalos idő végén volt, késő délután. A jegyző és írnok eltávozott már; Degoud Roaul néhány ügydarabot írt még alá.

Bámulva kérdezé:

— Gróf úr! Ön itt? Ilyen hamar végeszakadt a nászutazásnak?

— Az ám, közbejött valami, amiért ide kellett sietnem. Ön emlékezik arra a bizonyos húszezer forintos váltóra, amit ön az én nevemre hamisított.

— Uram!

— Én ezt a dolgot bíró elé vittem, s most itt hozom az elfogatási parancsot ön ellen.

— Mit akar ön velem tenni?

— Semmi rosszat. Legyen nyugodt. Régi üzlettársak vagyunk; ki fogunk egyezni.

— De hisz ön megölte a becsületemet!

— Baj is az! — Én adok önnek tizennégy napi egérutat. Addig nem veszem ki a zsebemből az elfogatási parancsot. Azalatt ön átgőzhajózhat Amerikába. Marseille-ből tizenkét nap alatt átviszi a gőzös. Még a kábeltelegráf sem előzheti meg. Ott új nevet szerezhet. Adok önnek ez alkalommal húszezer frankot. Pénz—, becsület. Vehet magának az új világban új becsületet. Később is fogom önt segélyezni, ha időközönként tudatni fogja velem tartózkodása helyét és a felvett új nevét.

— De hát mért teszi ön ezt énvelem?

— Mert ez az én tervemnek a fázisai közé tartozik. Önnek meg kell innem szökni. Itt van a húszezer frankja.

— Nem bírom önt megérteni. Ön engem bepöröl a húszezer frankos hamis váltó miatt, s a kezembe ad húszezer frankot.

— Majd mindjárt meg fogja ön érteni. Van egy csekély kis föltételem. Én önnek időhaladékot adok a megszökésre, pénzt adok a megélhetésre: — ha ön kivágja a hivatalos jegyzőkönyvből azt a lapot, amelyre az én házasságom van beírva.

— Áh! Hát ez az?

— No ugye milyen világos lesz egyszerre az egész dolog! Nem kell tovább analizálni. Úgy összetalál ez, mint a jó gőzgép darabjai. — No csak sietve, uram! A vonat egy óra múlva indul. Holnap megy a marseille-i gőzös az amerikai útra. Ezt is jól kiszámítottam. Tegye gyorsan, amit mondok: a saját érdekében. Nem kell semmi úti készülődés: Marseille-ben be vásárolhat mindent.

— Hát a nőm?

— Arra ne legyen önnek gondja. Meg fog élni.

— Ne is lássam többé?

— Nagyon szereti önt a felesége?

— Még nem kérdeztem meg tőle.

— No, hát ha valami izenni valója van hozzá, bízza rám. Adja ide a szobája kulcsát.

Degoud Raoul kivette a szobája kulcsát a zsebéből, s átadta Ellinornak.

— Ne is szóljak vele többé?

— Ugyan mit mesélne el neki? Azt, hogy váltóhamisítás miatt szökik a börtön elől? Szedje össze magát! Nincs itt elvesztegetni való perc!

Degoud Raoul felnyitotta a jegyzőkönyvet, s kivágta belőle a követelt lapot.

Azalatt Ellinor leszámlálta az asztalára a húsz darab ezerest. Megvult az alku.

Egy hajszálon múlt, hogy kezet nem szorítottak egymással. Degoud Raoul vette észre magát elébb.

— Hát uram, De Quimper Ellinor gróf, én most csak azon csodálkozom, hogy amidőn kettőnk közül az egyiknek szökni kell a bago elől: — az én vagyok.

Fernande egyedül volt a szobájában, ott várta a férjét. Türelmetlenül nézett a fali órára. Ilyenkor már itthon szokott lenni: az ebéd kész. A kandallóban égett a tűz.

Az ajtó, mely a férje szobájából az övébe nyílt, barokk berendezés szerint arany rámába foglalt álló tükröt képezett. Az egész bútorzat copfos barokk stílusban volt összeállítva, ahogy azt egy Trimeric déd-ős megrendelé. A házat bútorzattal együtt ajándékozta Filibert gróf Fernande-nak.

Egyszer aztán közeledő lépések hangzanak a korridoron: a szobaajtóban fordul a kulcs. — Megérkezett már! — Még néhány perc — most veti le a felső kabátját. — A dörzsgyufa sercenése hallatszik: szivarra gyújt. — Aztán kopogtatás a tükörajtón. — „Szabad!” A tükör félrefordul, s mögötte áll De Quimper Ellinor, égő szivarral a szájában.

Fernande nagyot sikoltva tántorodott vissza.

— Uram! Hogy mer ön ebbe a szobába belépni?

— Hát, madame, egy törvényszéki elfogatási parancsnak a hatalmánál fogva. Degoud Raoul váltóhamisítást követett el az én nevemre. Én bepereltem. Itt az elfogatási parancs. Tessék beletekinteni.

Fernande látta azt. Olvasta a rettenetes szavakat.

A nyakában volt egy vékony fekete zsinór, azon függött egy zománcolt medaillon, egyik oldalán miniatűr arcképpel. Azt kirántotta, a kebléből, leszakította a nyakából, s utálattal dobta el a bútorok alá.

— Pfúj! Gyalázat!

Kezével eltakarta kigyulladt arcát.

— Hát bíz ez megtörtént dolog, madame, amin már nem lehet változtatni.

Fernande igyekezett nyugalalmát összeszedni.

— De hát uram! Detektív ön? Mouchard? vagy gendarm?

hogy egy vétkes ellen az elfogatási parancsot személyesen végrehajtsa, s annak a házába a törvény nevében betörjön?

— Egyik sem vagyok, madame — szólt Ellinor, hanyagul lereszkedve egy karszékbe, s tovább szivarozva. — Ellenkezőleg, azért jöttem, hogy Degoud Raoult futni hagyjam. Ő már útban van Amerika felé. Tizenkét nap múlva az újvilágban lesz, s azontúl nem fogjuk a nevét hallani.

— Hát ez az ő dolga! Rámnézve meghalt! De mit keres ön az én szobámban?

— Azt könnyen kitalálhatja, madame. Férje elhagyta önt, s nem hagyott hátra önnek mást, mint gyalázatot. Én kötelességemnek tartom önről gondoskodni.

— Ne törje magát ilyen gonddal! Nekem van odum, ahol meghúzhatom magam; van falat kenyérem: nem szorulok senkire.

— Ön egy kis tévedésben van, madame. Ez a ház nem az öné, mert az adományozást egy elmebeteg aggastyán követte el, amit én, az illető örököse, majd meg fogok semmisíteni. Azok a részvények pedig, amelyeket ön Degoud-tól kapott móringle, csak addig hajtanak osztalékot, amíg én akarom. Amint én megszüntetem a bányák és gyárak üzemét, amint a vasúton felemelem a szállítási és közlekedési díjakat, a részvények jövedelme egyszerre le fog szállani a semmire.

— De hát mért akar ön engem ily rendszeresen megrontani?

— Azért, hogy éppen ilyen rendszeresen boldoggá tegyem. Erre Fernande keserűen felkacagott.

— Hahaha! Azt gondolja ön magában ugyebár: ha nem akartál egykor feleségemmé lenni, mikor még grófkisasszony voltál, most már lehetsz szeretőm. Egy bukott gazember felesége mi lehetne egyéb, mint kétértelmű annak a grófnak, akire a férje váltót hamisított. Hisz a férj gyalázata az asszonynak privilegium.

Ellinor kivette a szájából a szivart, s eloltotta a tüzét.

— Lássá, Fernande, milyen hamisan ítél meg engem. Igaz,

hogy amit eddig tettem, az mind azért történt, hogy önt megalázzam. Tartoztam ezzel önnek azért a megvetésért, azért a megszegényítésért, amivel elutasított. De a végcélom az volt, hogy mikor már az elmerülés percéhez jutott, akkor én nyújtsam önnek szabadító kezemet, s visszaadjak önnek mindent, amit önkényt eldobott, s amit mások miatt elvesztett.

— Ezt nem bírom felfogni.

— Pedig nagyon egyszerű. A legújabban hozott francia törvények lehetővé teszik a házasság felbontását. Önt a házastársa hűtlenül elhagyja, ugyanaz kriminalitásért négy évi börtönre elítéltetik: ezek olyan okok, amikért a törvényszék az önök házasságát megsemmisíti. Ez az eljárás kevés időbe fog kerülni. Én tudom azt siettetni. És akkor a De Quimper név le fogja az ön homlokáról törölni a Degoud-foltot.

Fernande bámulva csapta össze a kezét.

— De hisz önnek felesége van, uram!

Ellinor furcsán nevetett.

— Nekem? feleségem? Hol van az megírva?

— Az armingoli lajstromos könyvében.

— Ah! a maire lajstrom könyvében? El is felejtettem ám megmondani, hogy Degoud úr, szökése előtt még egy kis hivatali hatalommal való visszaélést is követett el. — Nem tette ingyen.

S azzal kivette a tárcájából a hivatalos jegyzőkönyv kihalált lapját.

— Nézzen ide, Fernande. Ez a tanúbizonysága az általunk megkötött házasságnak.

Azzal négyfelé szakította a kitépett lapot, s a papírrongyokat odavetette a kandallóba. Lobbot vetettek.

— Volt! Nincs!

Most értette már Fernande, hogy miért adta át öneki megőrzés végett Degoud Raoul ennek a jegyzőkönyvnek a hiteles másolatát: a jogérvényes házasság-levelet.

Most már azt érezte, hogy ő az ura a helyzetnek.

Nem árulta el a fölényét. Még nincs itt az ideje.

Csak ennyit kérdezett, csodálkozást eláruló arckifejezéssel Ellinortól: „De hát Aïra? Mit tett ön Aïrával?”

— Hahaha! — Nevetett Ellinor. — A szegény kis Aïrával? Az igazán furcsa dolog. Hisz ön ismeri jól azt a kis bohó teremtest! Ön eleget iparkodott belőle embert csinálni. — Hát a fáradsága nem is veszett kárba. — Megengedi, hogy újra meggyújtsam a szivaromat?

— Ahogy tetsszik.

— Ellinor fölkel, a kandalló parazsánál rágyújtott a bokkjára, s aztán megint visszaült a karszékre, egyik lábát a másik térdén átvetve. Úgy társalgott Fernandéval, ahogy régi ismerősök szoktak.

— Ön bizonyosan olvasott egyszer-mászor valamit a Kráóruul.

— Igen. Az állítólagos birmáni majomemberekről.

— Akik a láószok nép között laknak.

— Igen. Egész szakszerű értekezések voltak ez emberfajról írva.

— Több tudós vállalkozott is rá, hogy ezeknek a lakhelyét felkeresse. Rájuk is találtak; de kézre keríteni egyet sem sikerült közülök. Ekkor én fogadtam egy dúsgazdag természetbúvárral, hogy én egy pár esztendő lefolyása alatt magam elmegyek a birmai királyságba, felkeresem a láósz népek között a Kráók erdőlakó fajtáját. Azok közül elcsábítok egy fiatal leányt, s azt elhozom magammal Franciaországba. Egy negyedmilióba ment a fogadásunk.

— olvastam felőle.

— No hát, ezt a fogadást már megnyertem.

— Hogyan?

— Hát úgy, hogy a feleségül vett majomkisasszonyt egyenesen odavittem Farelli úrhoz, a Jardin des Plantes igazgatójához, s átadtam neki, mint a láósz népbeli természetrajzi ritkaságot, s most azt mutogatják ott, a számára emelt külön díszes pavillonban, mint a Kráót.

Fernande-nak a lélegzete elállt, némán bámult erre az emberre.

Majd, mint egy álombeszélő, hebcgte dadogva:

— És ön ezt azért a negyedmillióért tette, amiben a természettudóssal fogadott.

— Óh nem! Nem! — szólt nevetve Ellinor, s hátravetve magát a karszékben, a boltozat felé fújta a füstöt, mintha azoknak a falfülkékbe festett meztelen mitológiai képeknek beszélne. — Nekem ennél magasabb céljaim vannak. A kis majom eltávolítása által Filibert gróf közeléből megfosztottam őt attól az arkánumtól, ami az életét olyan hosszúra nyújtotta. Most már rohammal fogja őt elővenni az agylágyulás. S ha egyszer megtudja, hogy a leányát pénzért mutogatják, mint a Kráót, akkor rögtön megüti a guta.

— Eszerint önnek a képviselői járata is erre a célra szolgált.

— Jól találja.

— És Degout megválasztása maire-ré?

— Szóról-szóra.

— És mi a neve az ilyen cselekedetnek?

— Ezt én úgy nevezem, hogy zseniciklus.

Ellinor nevetve vonta el a tekintetét a plafon amorettjeitől, hogy Fernande szemébe nézzen.

Akkor aztán elrémülve ugrott fel a helyéből.

Az eddigi Madonna-arc helyett a Medúza állt előtte.

Szinte hihetetlen, hogy egy eszményi szépség a kínzó vad indulatok hatása alatt ily torzképpé alakulhason. Álmában lát az ember ilyen arcokat. Mikor az ismerős angyalarc átalakul vámpírrá.

A düh, a bosszúállás, a gúny, az útálat, a csömör minden kifejezése egyesülve volt e rémtekintetben. Emberi művészet nem volna képes ezt utánózni. Ezt csak a féktelen indulatok galvanizmusa képes előidézni.

Ellinor rémülten futott ki a szobából. Férfiakkal szemben talán volt bátorsága; de ezzel a nőarccal szemben megbénult minden idegszála.

Ellinor rémült menekülésében az ajtót is becsapta maga mögött, s Fernande egyszerre meglátta magát a tükörben.

Maga is megrettent az első látásra a saját arcától. Ilyennek nem látta magát soha. Sőt nem volt fogalma róla, hogy ilyen arc lehessen a világon.

Aztán egyszerre megtelt a szíve örömmel e látványra. Térdre rogyott.

— Hála neked, mennybéli Jehova Isten, hogy megajándékoztál azzal, hogy rúttá tudjak lenni!

Most már fegyvere volt.

Milyen jó volna a hímes pillangónak, ha az ember markában egyszerre át tudna változni százlábú skolopendrummá.

Lassankint ismét megszépült az arca. Vonásai visszanyerték klasszikus vonalaikat.

Akkor aztán ismét a tükör elé állva, újból megpróbálta, hogyan tudná szándékosan, művészi kiszámítással az elébbi mándruc-pofát fintorítani? Sikerült. Meg volt elégedve. Nevetett.

Akkor aztán összeszedte minden lelki tehetségét. Végig-gondolt az egész rémtörténeten, mely egy rövid negyedórai időbe össze volt szorítva: mint a sűrített mérég.

Acélnak érezte az izmait, óriásnak a lelkét.

Össze fogja tépni ezt az egész cselszövényt.

Felhozatta az ebédet, leült hozzá és evett — kötelességből.

Útra készült.

Trimeric grófot egészen hasztalan munka lett volna értesíteni a rémesetről. Mit ér egy paralitikus aggastyánnak a segítése. Saját kezében volt az eszköz. Előkereste a hiteles házassági levelet, s a vállfűzőjealárejté. Forgópisztolyt is dugott a zsebébe.

Aztán nem szólt senkinek a háznál, hogy hova megy.

A postára indult: ott megrendelt magának egy relaist Carcassonne-ba.

— Ejnye! — mondá neki a postamester — ha öt perccel elébb jön az asszonyosság, a vasúti vonattal mehetett volna el.

— Lekéstem róla.

Szándékosan késett le a vonatról.

Hisz ott találkozott volna Ellinorral! Vagy talán éppen Degoud Raoullal.

Carcassonne-bul aztán egy éjjeli vonattal Párizsba sietett.

XVII.

Elöl-hátul egy nagy táblával a nyakában jár végig a párizsi bulvárokon száz kikiáltó, gyorsan pergő nyelven hirdetve a táblákra festett képek tartalmát.

— Íme, itt a hírhedett majomleány, a Kráó, akit De Quimper Ellinor gróf, a vakmerő utazó hozott el magával a majomemberek közül. Látható naponkint reggeli 10 órától déli hat óráig a Jardin des Plantes-ban, két frankért. Soha nem látott természeti tünemény.

Ez a bourgeoisie-nek szól: a kétfrankos publikumnak.

A magasabb régiók informálása végett aztán zárt kocsik dőcögnek végig az aszfalton, trombitaszó mellett, azoknak mind a négy oldalára fantasztikus képek vannak festve a Kráó életéből. Először az eredeti viselkedése a maga őshazájában, a fatetőn épített fészek-kunyhóban, ahol nyers halakat eszik. Azután a lépre csalatása a vakmerő európai vadász által, cifra korallékszerek segélyével. Végül a Kráó kisasszony teljes európai divatos kosztümben, aminőt a színpadon viselnek.

A hintó hágcsóján áll egy betanult kikiáltó, római vitéznek öltözve, hétféle színű tollbokrétával a sisákja mellett, aki, midőn összetrombitált egy csomó hallgatóságot, azok előtt folyékony stílusban elmondja, hogy „megérkezett a várvavárt ősembermajom a Jardin des Plantes-ba, akit a híres Ázsia-felfedező De Quimper Ellinor gróf hozott el magával a láósz-indiánok országából, nagy ravaszággal és életveszedelemmel. Sűrű szénfekete haj borítja fejét, s alányúlik az egész hátán:

szemeit széles, selyemszerű fényes szemöldök árnyalják, melyek alatt tág fekete pupillák ragyognak. A szemgolyókból hiányzik a szivárvány. Koponyája azonban teljesen emberalakú, duzzadó ajkai csevegés közben igen kedvesen kacagnak. Igen jó indulatú teremtés, és mindent megtesz, amit kívánnak tőle. De ha ingerlik, akkor vad lesz, a földre veti magát, harap és körmöl, s a haját tépi. Eszik nyers halat és rizkását; de a cukrot különösen kedveli. A külföldi tudósok mind elismerték a valódiságát. Látható a Jardin des Plantes-ban az amphithéâtre des cours nagytermében. Uraságok, kik közelből kívánnak vele beszélni, s énekelését hallani, külön órákban, esteli tíz órától tizenkettőig, bocsátatnak a Kráó kisasszony elé. Egy ülés tartama öt első perc; díja húsz frank. Jegyek előre váltandók a pénztárnál meghatározott időre!

Tradri tradra!

Fernande megtudta a reklámművésztől, hogy hol találhatja Airát. Hát mégis nem a Palais des singes-ben! Nem a Jacques és Jaqueline társaságában. (Így hitták a párizsiak a kedvenc orangután-párt az állatkertben.)

Az amphithéâtre des cours (a „cours” e helyütt tanfolyamot jelent) igen előkelő díszes épület az állatkertben, ahol a természettudósok szoktak felolvasásokat tartani. Itt csak etnográfiai rendkívüliségeket mutogatnak.

Fernande eszén járt. Tudta, hogy minő veszedelmes ellenféllel van dolga. Ha lármát üt, őtet fogják el, s ottmarasztják a vizsgálati fogságban: megeshetik, hogy a megfigyelő-kórházba küldik, mint elmeháborodottat. Óvatosan kellett a terve kiviteléhez kezdenie.

Legelső gondja volt jegyet váltani az esteli látogatásra húsz frank díjért. Nagy volt a kereslet: csak az éjfélhez közeleső öt percek egyikére kapott helyet.

Azért az első órában már megjelent az amphithéâtre des cours várakozó-termében. Akarta látni, hogy miféle emberek látogatják a rendkívüli természetsodát, s minő benyomással az

arcukon térnek vissza. Csupa előkelő urak voltak. Nagyobb-részt angolok. Egy pár fiatal francia is volt, meg egy német.

Az angolok nagyon rezerváltan viselték magukat visszaterően: nem voltak közlékenyek. Mindegyik az óráját nézte, hogy nem rövidítették-e meg a kialkudott öt percben? Egy pénztárnoknő ült a közepén: az előtt állt egy percmutató óra. Ha az öt perc letelt, villancsengettyűvel jelt adott, s arra magától felnyílt az ajtó.

Hölgyek nem voltak a látogatók közt. Könnyen felfogható okokból. Ilyen ok Fernandé-ot nem feszélyezte.

Az előtte következő ötperces gentleman egy nyílt tekintetű német ifjú volt, aki a rég várakozó szék-szomszédja iránti udvariasságból megtette azt, hogy rákerülvén a sor, félig nyitva hagyta az ajtót a háta mögött, hogy az a kíváncsiságát addig is kielégíthesse, amíg ő beszél a Kráóval.

A Kráó csak angol nyelven tud.

Az is bámulatos, hogy ily rövid idő alatt egyáltalában megtudott tanulni egy európai idiómát. Azonkívül csak a majombeszéd rikácsolásait ismeri. Egy éppen e célra felfogadott gouvernante pallérozta őt ki még a hajón, amíg Borneótul idáig jöttek. Ugyanez énekelni és zongorázni is megtanította. No, természetesen nem valami művészi tökéletességgel. Hanem hát ahogy egy majomleánytól méltán csodálni lehet.

Ezt az amfitheatrum óre elmondta mindenkinek — félfrank borralalóért.

A német ifjú tehát nyitva hagyta az ajtót maga után. Fernandé hallhatta Aíra beszédét. Ráismert a hangjára. Angolul szólította meg a belépőt.

— Jó napot, mylord! Örülök, hogy van szerencsém, mylord. Tessék helyet foglalni. Szereti ön a zenét, kívánja, hogy zongorázzak, mylord?

Következett a God save the Queen, zongorán.

A látogató valami elismerő bókot mondott.

Erős szőrzetű leánya Laoszból

Egy erős szőrzetű család Mandalayból

— Kívánja ön, hogy elénekeljem önnek az „árva rózsza” románcát?

Kívánta.

A Kráo énekelt is.

Fernande maga tanította Airát erre a szép románcra a „Richmondi vásár” című dalműből.

Ráismert, nagyot sóhajtott.

A látogató bátorkodott azon óhajtságának kifejezést adni, hogy vajha némi mutatványt hallhatna az eredeti Kráo nyelvből is.

Erre aztán következett némi artikulátlan rikoltás, a vadmadár a sakál kiáltozásához hasonló.

A látogató teljesen meg volt elégedve.

„Pretty well! Kolossal!”

— Akar ön egy fényképet tőlem? — Az ára két frank. A sajátkezű névalírással? Három frank.

Az öt perc letelt. A villancsengettyű elpendült. A német ifjú kijött az elfogadási teremből, a fényképet tartva a markában, elragadtatva a látottak és hallottak által.

— Piramidal! Fenomenál! Nie dagewesen!

A sor Fernande-on volt.

Mikor belépett az ajtón. Aira csaknem közvetlen előtte állt. Mutatóujját a szája elé tette. Titoktartást inte.

Fernande megállt egy pillanatra, széttekintve maga körül.

Egy díszesen bútorozott szoba volt ott, déli virágokkal díszítve, nagy ciklász-pálmák roppant vedrekben, köztük egy fiatal theobroma, a növénykert büszkesége, az ágakon szabadon repkedő, egzotikus madarakkal, elől egy nyitott zongora, középen gömbölyű kerevet, kis asztalkán csemegék, gyümölcsök, a majomleány rangjához illő fényűzés.

A kereveten ült egy divatos öltözetű, kétséges életkorú hölgy. Bizonyosan társalkodónő. Egy kis bajusza ennek is volt, de azért nem volt Kráo.

Aïra nyájasan inte a hölgynek, hogy eltávozhatik. Csak férfilátogatásnál van szükség az ittlétére. Egyedül maradt Fernande-dal.

Aïra nyakába borult Fernande-nak és megcsókolta. Aztán befogta a száját.

— El ne áruld, hogy ismersz!

Fernande megütődött ezen a szón.

— Én pedig azért jöttem, hogy kiszabadítsalak innen.

— Hová? Hová szabadítasz?

— Te egy égrekiáltó árulásnak vagy az áldozata.

— Tudom.

— De nálam meg van a hitelesített házasságleveled.

— Hát csak tartsd titokban. Hova gondolsz? Ha te elhíreszted, hogy én ki vagyok, akkor Trimeric gróf megöli az anyámat vagy rögtön megüti a guta. Annak a jó öreg embernek nem szabad azt megtudni, hogy én howá jutottam!

— Milyen gyémánt szíved van, szegény „leány!”

— „Szegény majom!” De hát jó helyen vagyok itten. Szélién, udvariasan bánnak velem. Semmi megszégyenítőt nem tesznek velem. Csak a tudós professorok kíváncsiak egy kissé. De amellet olyan hideg szemmel néznek. Tudod, csak a szem sért az embereknek.

— A vérem föllázad, ha rá gondolok!

— Én már beleszoktam. Egész nap bámultatni. Egy kicsit énekelni, zongorázni, angol szólásmódokat sorba mondani. Az impresszárió előadásán nagyokat nevetek. Van abban valami varázs, hogy én most bolonddá teszem az egész világot. Nem képezed, micsoda büszkeség van abban, hogy értem arannyal, ezüsttel fizetnek, amiért olyan csúnya vagyok.

— Ez örökké mégsem tarthat így! Te nem maradhatsz élted hosszáig a Jardin des Plantes ketreclakója, mint a Jacqueline!

— Óh nem! Az impresszárió megígérte, hogy elvisz körülra. Elmegyünk Londonba, Berlinbe, Bécsbe, Budapestre.

— Körutat tenni teveled egész Európában! Rettenetes gondolat!

— De Amerikába is átmegyünk!

Nevetett hozzá!

Aztán hogy Fernande bosszús töprengését látta, szelíd búskomorsággal monda neki:

— Aztán látod, szegény Ellinor elveszteni a fogadását, ha te napfényre hoznád az igazságot. Vissza kellene fizetnie a negyedmillióját, meg egy másik negyedmilliót a tetejébe. A jockey-clubból is kidobnák a yankeetrickért.

— Te még most is szereted őt!

— Mikor olyan szép szemei vannak.

— Akkor térj vissza hozzá! Te De Quimper grófné vagy. Erre a szóra aztán vadállati szilajsággal kapta fel a fejét Aïra.

— Azt már nem! Oda soha! Itt maradok Kráónak.

S azt az éles majomkiáltást hallatá, amelyen végződni szokott az interjúja.

A villany-csengettyű pendült.

„Edju! Gud báj!”

Elbúcsúztak. Fernande kiment.

A várakozási teremben egy kockás kabátú, zsemlyeszín pofaszakállas úr alkudott az impresszárióval.

— Mit kóstál nekem egy karmolás a pofámra? Én meg akarom haragítani a Kráót. Például egy csókkal.

A látogató ezer frankokban beszélt.

Az impresszárió gondolkozni látszott, s a tenyerében latolgatta az ezeres bankjegyeket.

Fernande odalépett hozzá, s a fülébe súgta:

— Uram! Ha ön a legkisebb megszegényítő merényletet megenged a látogatóknak a Kráó ellen, én rögtön feljelentem az egész titkot. Én ismerem ennek a csodaleánynak a szülőit. Itt laknak Dél-Franciaországban. Én voltam a nevelőnője.

— Ah! — kiálta fel az impresszárió azzal a csodálatos vegyületével az ijedtségnek és örömmek, amelyet csak olasz arc képes

együttesen kifejezni, s melyből egyszersmind egy jó ötlet szikrája pattanik ki. — Ön volt a nevelőnője a mi Kráónknak? Akkor én adok önnek egy évadjegyet, amellyel minden nap bejöhet ingyen az amfiteatumba.

Azzal visszaadta a kockás úrnak az ezeres bankjegyeit. És tetejükbe tette még a húsz frankos aranyát is, amit a látogatásért fiztetett.

— Itt van uram! és már most a beszélgetésre sem kap ön engedélyt. Ott láthatja nagy betűkkel felírva az ajtóra: „A látogatóknak kötelességük a Kráóval illedelmesen társalogni.” Alászolgája!

Fernande-ot pedig udvarias bókolással vezeté a pénztárhoz, s átadatta neki az egész évadra szóló belépti jegyet.

Nagyon jól spekulált vele az impresszárió.

Most még azt is felvehette a reklámja szövegébe, hogy „az esteli látogatás óráiban 10-től 12-ig minden nap látható az amphithéâtre des cours szalonjában az a csodaszép gouvernante, aki a Kráót énekelni, zongorázni és angolul beszélni megtanította”. Erre még jobban csődült a húsz frankos publikum.

És Fernande csakugyan ott is volt minden nap, csakhogy olyan sűrű fátyol volt az arcán, hogy a publikum nem kapott belőle semmit. „Ez” már humbug!

XVIII.

Trimeric Filibert gróf rohamosan hanyatlott a vége felé. Az ilyen kórállapotnál a kedélyhangulatban van az orvosság, abban van a méreg is. A lélek bakteriumai, amiket még nem lehetett górcső alá venni, a legöklőbbek.

Nagyon biztos eredményre dolgozott az a kéz, mely őt Airától megfosztotta. Ez a szeretettől sugárzó csúnya kis teremtés tartotta az öreg emberben a lelket. Amint azt elvesztette, az egész életszervezete összeroskadt.

Éjjel-nappal a nagy karszékben ült, s abból állt az egész foglalatossága, hogy a tömérdek újságot, amit járatott, egy ollóval apró darabokra összeszabdalta, s aztán lebbencsenkint a kandallóba dobálta. El nem olvasott belőlük egy sort sem.

Marciole-on kívül senkinek sem volt szabad a szobájába lépni. Az rakott fát a tűzre, az hozta be a levesét, s etette kanállal. Nem élt már egyébbel, csak levessel meg tejjel.

Soha egy szót nem szólt Marciole-hoz.

A jó teremtés maga bontogatta fel minden nap a lapokat, melyek a fővárosból érkeztek, úgy vitte be az urához.

Ő maga nem volt ismerős az ákombákkal. Csak azt észlelte, hogy vannak újságok, amelyek hetenkint egyszer, mások, melyek csak minden két hétben ismétlődnek. Csak arról ismeretesek, hogy képek vannak beléjük nyomtatva. Derék újságok! A képeket már megérti minden ember!

(Miért is nem tudnak a mai világ tudósai olyan írást feltalálni, mint a régi egyiptomiak, hogy amit „lát” az ember, azt mindjárt „értene” is?)

Egy vasárnap aztán nagy öröme virradt a jó Marciole.

Abban a kéthetenkint megjelenő képes újságban, amint kétfelé nyitotta, egyszerre ott látta maga előtt Aírást.

Ez ő valósággal! Ez az arca, ez az alakja! Cifra szép ruha van rajta!

S a lap tulsó hasábján meg De Quimper Ellinor, vadászjelmezben. Az is olyan jól van találva, hogy csaknem megszólal.

Az átelleni belső lapján a képes újságnak viszont látható volt ékes fametszetben egy fejedelmi mátkapár, szintén egymás mellett.

A jó Marciole nagy örömsikongatással rohant be Filibert gróf szobájába a drága szép újsággal.

— Nézd! Nézd, uram. Itt van a mi leányunk! Az ő kedves férjével együtt. Emitt egy princ, meg egy princessz. Itt meg az Aíra és az Ellinor. Egymás mellett. Mondtam úgy-e,

hogy nagy dicsőség lesz ebből. Még az újságban is kijött a képük. Nézzed! Olvassad!

Azzal odatértelt Filibert gróf elé, mint egy eleven olvasótámlány, eléje tartva a széttárt hírlapot. Csak a két szeme látszott ki a lap szegélye fölött, ahogy a hatást vizsgálta Filibert arcán.

A gróf olvasta a szöveget. A Kráó. — Majomleány. — A láósi őserdők. — Az apjának a neve volt Své-Máongó. Nyers hallal élt az erdőben. — De Quimper Ellinor csellel elhozta a hazájából. — Mutogatják két frankért a Jardin-des-Plantesban. — Tud emberi szavakat kimondani, énekelni. — Ha megharagítják, a haját tépi.

Mentül tovább olvasott a gróf, annál jobban vigyorgott az ábrázatja. A jó Marciole azt hitte, hogy ez a nagy öröm jelensége. Az örülség torzvigyorgása volt az!

— Hehehe! — nevetett Filibert. — Hehehe! hehehe!

S közben szép csendesen kihúzta a zsebéből a revolvert, s úgy lőtte szíven Marciole-t, hogy az egy kiáltás nélkül került el a lábainál.

Akkor aztán felugrott a karszékéből. Az örülség kölcsönadta zsibbadt tagjainak azt a csodálatos erejét, aminek a titkát ki nem lehet tanulni. Tört, zúzott mindent, amit maga előtt talált. A revolverével ajtókon, ablakokon lövöldözött ki, halálveszedelem volt hozzá közelíteni. Végre aztán kimerült, s ájultan rogyott össze.

Akkor aztán elvitték a tébolyultak intézetébe.

Mindvégig dühöngő örült maradt.

Ez a kórállapot nem tartott sokáig. Fél év múlva megszabadította kínozott lelkét nyomorult porhüvelyétől a halál.

De Quimper Ellinor mély gyászt öltött nagybátyja halálának hírére.

Ő maga rendezte a temetési szertartást, egész odáig, mikor a megboldogultat a családi sírboltba elhelyezték.

Monsieur Rochepilon is jelen volt e végtisztességtételen.

A préfet bírt annyi életfilozófiával, hogy még azt is bevárta hallgatag, amíg a gyásztornak vége volt. Nem rontotta el az ebédet.

Csak azután, mikor már a fekete kávénál a kondoleáló vendégek mintegy hallgatag gratulációképpen összeüték a chartreusös kupicáikat Ellinorral, állt elő a mondókájával a préfet.

— Megmondtam önnek, úgyebár, gróf, úr, hogy ön ezzel az egész armingoli expedíciójával valakit nagyon rá fog szedni. Ez a valaki ön maga, gróf úr. A megboldogult Trimeric gróf törvényesen egybekelt férje volt Marciole-nak. Nálam van letéve a házasságlevelük. S ennélfogva az egyedüli törvényes örököse az armingoli uradalomnak az ő leányuk, Aïra.

Ellinor erre a csatányos felfedezésre sem vesztette el az önuralmát.

Nyugodtan hajtá fel a pohár chartreuse-t.

— Nagyon jól van, uram. Ezzel a talonnal is megnyertem a partit. Trimeric Aïra az én feleségem, akivel összeköttetém az armingoli maire-i hivatalban folyó év február 15-én. Hát így is az armingoli grófság ura vagyok.

— Jó volna biz az, gróf úr, csakhogy, amint én utána jártam a maire-i hivatalban, a jegyzőkönyvből hiányzik éppen az a lap, amely a gróf úr és Aïra kisasszony házasságára vonatkozik. Ezt valami gazember megsemmisítette.

Erre aztán Ellinornak nem volt mit tenni, mint zsebre dugni a „gazember” titulust.

A préfet úr pedig, szivarja tüzet eloltsva a kávé csésze aljában, azt mondá:

— Már én megtettem az intézkedéseket, hogy azt a bizonyos Trimeric örököst, aki jelenleg valahol körúton van egy dunamelléki fővárosban, s mint a hírhedt Kráo mutogatgatik, hazahozassam és ősei birtokába visszahelyezzem.

Ezen aztán Ellinornak szabad volt nevetni.

XX.

Ördög és pokol!

Azt a jegyzőkönyvi lapot ugyan kár volt megsemmisíteni!

No, de se baj! Él még maga a maire, aki előtt a házasság megkötött.

Ellinornak tudomása volt róla, hogy az ő kedves barátja (és áldozata) Degoud Raoul hol és miféle álnév alatt bujdosol az új világban.

Rögtön írt neki.

„Önnek a visszatérése szükséges Frankhonba. Filibert meghalt. Aira törvényes örökös. Házasság létrejöttét be kell bizonyítanom. Adok önnek harmincezer frankot, ha visszajön, s új bizonyítványt állít ki, a maire hivatalában végbement házasságról”.

Erre csakhamar a következő választ kapta.

„Nem vásott el mind az öt érzékem, hogy azt a bolondot megtegyem, amire ön felszólít. Én az ön harmincezer frankjéért magamat gályára nem vitetem. Hanem ha ön a megkötött házasságának hitelesen kiállított másolatát akarja bírni, arra ráutalhatom önt. Volt rá gondom, hogy azt valakinél hátrahagyjam. Küldje ön ide hozzám Jacques Pluhart a harmincezer frankkal; majd annak megmondom az illető nevét, akinél azt megtalálhatja.

Ellinor nem sokat tétovázott. Rögtön áthajóztatta Jacques Pluhart Amerikába a harmincezer frankkal.

Négy hét alatt visszatért a megbízott a kívánt válasszal.

„A házassági oklevél letéteménycse Degoud Fernande asszonyaság.”

XXI.

Ez időköz alatt megtörtént az egész reparatura a félrement történelemben.

A Trimeric-család örökösét megtalálták valahol Prágában, s ediktaliter haza idézték Franciaországba, ott jogszerinti örökségébe minden hivatalos formák szerint visszahelyezték.

Ellinor a kitűnően jól értesült párizsi rendőrség útján azt is megtudta, hogy az a bizonyos gouvernante szintén együtt utazott el a rehabilitált grófnéval Armingolba.

Tehát utána!

A képviselő úr magával vitte Jacques Pluhart is.

Nem volt már komornyik. Ügynök úr volt a címe.

Ő volt legjobban beavatva a Trimeric-család házi titkaiba. Ő látogatott el a Trimeric-kastélyba, ahol Fernande található volt. Bevezették hozzá.

Igen jó ajánlata volt — Amerikából.

Izenetet hozott Degoud Alfréd úrtól, akinek ott igen jól mennek az üzletei. Fényes vállalatokat indított meg, melyek a legszebb kilátásokat nyitják meg előtte. De Quimper gróffal kiegyezett ama bizonyos váltó miatti kereset megszüntetése iránt. Most már teljesen rehabilitálva van. Alig várja, hogy szeretett nejét ismét ölelhessen. Utiköltségül utalványoz a számára ezer frankot. Brooklyn-ban fogja várni a megérkezését. Utasítja, hogy azt a bizonyos házassági oklevelet, melynek megőrzését reá bízta, kézbesítse De Quimper Ellinor gróf úrnak.

Fernande végighallgatta az egész előterjesztést, s azt felelte rá, hogy semmi köze hozzá, jól mennek-e az üzletei Degoud Raoul úrnak vagy rosszul. Köszöni az útiköltséget; de nem veszi igénybe. Ami a házassági oklevelet illeti, azt ő átadta

annak, akit az legjobban érdekel: Aïra grófnőnek. Ha hivatkozni akar ez okiratra De Quimper gróf önála megtalálhatja.

Nyomban, amint Jacques Pluhar visszatért a válasszal, sietett Ellinor a Trimeric kastélyba, Jacques Pluharral együtt.

Ismét Fernande fogadta a látogatókat, aki úgy látszik, valami protektornő szerepét viselte itten.

Az elfogadó tereméből átment Fernande a mellékszobába, az lehetett Aïra budoárja.

Kis idő múlva visszatért.

— A grófnő elfogadja önt.

Ellinor elegáns látogató-toalettben volt. Kerek metszésű kabát, éles ráncra vasalt pantalló, fehér bőrkamásli, a kabát gomblyukában piros rendszalag és fehér szegfű. Ixa flór parfüm. Májvereskesztyű az oldalzsebben.

Aïra meglepő változáson ment keresztül. Nem volt már majomrokonság az arcán. A fogalomzavaró pihéket szakértő tudomány eltávolítja az arcáról, az most egészen sima és kellemes kreolszínű volt. A haja magas tekercsbe feltűzve a fején, európai divatú díszítéssel, legújabb szabású öltöny a természetén. Nem is volt, így kicsípve valami visszataszító megjelenés.

Ellinor elbűvölő gráciával üdvözlé a — hölgyet; amit az szintén megfelelő keccsel viszonzott.

— Jó napot, mylord. Örülök, hogy van szerencsém. Tessék helyet foglalni. Szereti ön a zenét? Kívánja, hogy zongorázzak, mylord?

S elverte neki a klaviron a God save the Queent.

— Kívánja, hogy elénekeljem önnek az „árva rózsza” románcát.

S énekelt neki egyet.

— És most uram, tegye ön le a húsz frankot, s adjon helyet az utána jövő uraságoknak. Gud báj!

— No, de asszonyom, mire való ez a keserű tréfa? Én önnek férje vagyok.

— Az én férjem? S hol volt ön eddig? S hol voltam eddig én?

— Értsen ön meg, Aïra. Van egy német színdarab, Grizeldisz. Ebben a férj, fogadásból, szeretett nejét próbára teszi. Arra fogad, hogy az ő neje, bárminő megaláztatás után is, híve marad. És fogadását megnyeri. Ezt a veszedelmes játékot voltam én bátor ismételni. Én önt próbára tettem.

— De hát Grizeldisz legalább volt valamikor neje a férjének. De hát voltam én valaha neje önnek?

— A hivatalos okmány azt bizonyítja.

— S van önnél ilyen hivatalos okmány?

— Nálam nincs; de önnél van. Ön bírja annak a bizonyítványát, hogy ön De Quimper grófnő.

— Igen, bírom, s mindennap előveszem és újra meg újra elolvasom ezt az írást.

Aïra a kebléből húzta ki ezt az iratot.

Látszott azon, hogy mindennap nemcsak a kezei között, de a fogai között is meg szokott az fordulni. Mind a négy szélén ki volt csipkézve, ahogy leharaptak belőle egy darabot.

— Ime itt van, az én házassági oklevelem, amely bizonyítja, hogy engem De Quimper Ellinor gróf törvény előtt feleségeül vett. Ez az egyetlen papír, ami azt bizonyítja; mert az eredetit kitépték, elégették. Ezt pedig én tépem széllyel rongyokra!

— És most takarodj előlem, te „ember!” Én vagyok a Kráó! a majomleány, akit két frankért mutogatnak az állatkertben; akit ha megharagítanak, harap és körmöl! S a majomember harapása halálos! Nesze!

S azzal tele marokkal odavágta a szeme közé a széttépett okirat csipetjeit.

Ellinor hűledezve támolygott ki a szobából.

A küszöbön Fernande nevető arcával találkozott.

Így, nevetve, még rettenetesebb volt ez a szép arc, mint azzal a Medúzatorzképpel.

— — — — —
Ellinor azt mondá a tisztelt ügynökének:

— No, ezt a zseniciklust rosszul fejeztük be, Jacques Pluhar.
Kezdjük újat.

— — — — —
S ettől kezdve lett az armingoli kastélyból a „rút leányok
mentsháza”.

— — — — —
S ami a legkülönösebb — azóta arról a tudományos világ-
ban oly nagy feltűnést keltett Kráóruul senki sem beszél többé.
Azt kérdi minden ember: „mi az a Kráó?”

TÉGY JÓT

REGÉNY

ELSŐ RÉSZ

I.

Két úr találkozik össze a szőnyeggel bevont fölépcsőn. Mind a kettő fölfelé tart. Az egyikén szilszkin prémgalléros télikabát van; a másikon rövid, bársonygalléros felöltő: az sincs begombolva, alatta fekete frakk, sárga szegfűvel a gomblyukában; — fehér kravátli a nyakán.

Az elébb jövő lassú járású úri ember, aki időt enged magának, mikor lépcsőn megy fölfelé; az utóbb jövő fiatal atlétalak, ez hármásával szöki át a lépcsőket, megelőzve a másik urat.

— Szolgája, Perukker úr!

— Alászzolgája, Dobokay úr!

A daliás úr az első emeleti ajtónál megáll, melyen fényes pakfong táblán olvasható e név: „Meritorisz Zeno”, s ott becsenget. Sokáig jönnek az ajtót kinyitni. Azalatt a másik úr is megérkezik, az is ott áll meg.

— Ah! ön is ide igyekezik?

— Tetszett már csengetni?

— Az inasok bizonyosan most vacsorálnak. Estély előtt a cselédséget meg szokás étkeztetni.

— Hát ma itt estély lesz?

— Utolsó az évadban. Sokat ígérő programmal. Hát ön nem arra jött?

— Nem. Engem az úr hítt meg sürgetős üzleti ügyben.

— Tehát nem is akarja az asszonyágnak bemutatatni magát?

— Ezúttal célomon kívül esik.

— Kár. Igen jól mulatna.

Ezalatt kinyitották az ajtót. Az inason látszott, hogy most kapkodta fel a libériáját. Két másik szolgálattevő lélek éppen nagy negligzében iparkodott jelmezét előkeresni valami szekrényből.

— Méltóztassék! — kínálta a kurta felöltős a szilzkingallérost az elsőbbséggel.

— Kérem, uram — kínálkozik az vissza.

— No, no. Aetas praecedit. (A koré az elsőbbség.)

— Hány éves ön?

— Harminckilenc.

— Én meg harmincnyolc.

— Akkor ön csókol nekem kezét, s nevezhet urambátyámnak.

Az előszobában az inas le akarta segíteni az urakról a felső kabátjaikat.

— Hagyja, Jean — monda Dobokay úr — tele a kabátom zsebe írásokkal, amik velem akarnak jönni.

— De csak nem akar ön felső kabátban táncolni? — jegyzé meg Perukker úr.

— Dehogy. A meghívó tíz órára szól: én még visszamegyek a színházba; a negyedik felvonás pompás skandalumon végződik: azt élvezni akarom. Még most csak kilenc óra. Valamit hoztam, ami az estély programjához tartozik: ettől akarom a gályámat — hogy is mondják csak a hajósok? „löschen” — kitörülni. Tizenegyre untig elég lesz teljes díszben megjelenni.

Ekkor aztán Perukker úrnak akarta az inas lehúzni a kabátját.

— Csak hagyja rajtam. A szalonban még nincs befűtve a kandalló, a gáz sem ég; tudom a szokást; — most is influenzás vagyok. Nem maradok soká.

S azzal mind a ketten magukkal vitték az utcai toalettjüket a terembe, ahol csakugyan akkor iparkodott egy szolgálattevő honpolgár a kandallóban alágýújtani, míg a másik a gázkandeláber fellobbantásával mesterkedett. A szalonban sötét volt még és hideg.

A harmadik inas pedig várt a rendelkezésre a két úr háta mögött.

Dobokay úr átadta neki a névjegyét, hogy vigye a nagyságos asszonyhoz. Perukker úr azt kérdezte, hogy itthon van-e a nagyságos úr? Megértve, hogy nincs itthon, azt mondá, hogy várni fog rá öt percig: annak okvetlenül haza kell jönni a kitűzött időre.

Mikor aztán a három inas eltávozott a teremből, azt mondá Dobokay úr Perukker úrnak:

— Vallja meg Perukker úr, hogy ön is azért nem tette le a prémes kabátját, mert tele van a zsebe érdekes iratokkal. Perukker úr felnézett a csillárra.

— Ügyvéd úr hozzászokott a titkok kiderítéséhez.

— Bankár úr pedig a titkok megőrzéséhez.

Ezen aztán mind a ketten nevettek egy kicsit.

— Mondja csak Dobokay úr, három inast tartanak Meritoriszék? — kérde Perukker úr.

— Dehogyan tartanak. Csak ez a kék az ő inasuk, aki az ajtót nyitotta előttnünk; a sárga a Vigárdyék inasa, akit estélyeken kölcsönkérnek; a harmadik pedig a Dobos pincérje. Minthogy a házi szakácsné csak meleg ételeket tud készíteni, a kocsonyákat, halakat a restaurateur szolgáltatja, s egyúttal pincért is küld hozzá inas-livrée-ben.

— Nekem úgy tetszik, mintha ezeket a nagy japáni vázákat is láttam volna már valahol, azt hiszem, Vigárdyéknál.

— Haneha azoknak az ikertestvérei voltak. Egyébiránt ez bevett szokás. Inast, ezüstöt, porcelánt estélyekre kikölcsönözni. Ezt még a mágnások is megteszik. S Meritoriszék és Vigárdyék úgyszólván egy családot képeznek. Honni soit, qui mal y pense.

— S fényes programja lesz a mai estélynek?

— Sőt exorbitáns. Egy Párizsból jött hegedűművész fog Sarasate-t mímelni. A nem annyira szép, mint köpcös királyi tanácsosné feledteti el velünk Pattit. A pièce de résistance-ot

pedig képezni fogja egy szellemdús causerie, amit a háziasszony írt, s maga fog felolvasni.

— Ah! Hát a háziasszony Schöngelist?

— Magyarul „deliszellem”. Az bizony. Fényes tehetség. Kár, hogy romantikus hangulatú.

— Hát a háziúr miféle instrumentumon fog remekelni?

— Óh, az csak a bőrzén *kottáz és nótáz*.

Dobokay úr nagyot nevetett a saját szójátékának.

Perukker úr pedig nemcsak hogy nem nevetett rajta, sőt azt a kritikát mondta rá, hogy:

— Pedig aligha jobban nem tenné, ha a klavir mellett gyakorolná a „kotiren” és „notiren” mesterségét.

A Jean visszajött, jelentve, hogy a nagyságos asszony most fejezi be a toalettjét, s néhány perc múlva átjön az elfogadóterembe.

— No, akkor én elhordom magam innen! — monda Perukker úr; — nem várom tovább a nagyságos urat. Majd megtalálom a Stájngaszternél. Jó mulatást.

— Nem tetszik itthagyni a névjegyét a nagyságos úr számára? — kérdezte az etikett-tudó Jean.

Perukker úr egyet gondolkozott, aztán olyan mozdulatot tett a kezével, mint a jegyszedő az alagútnál, mikor azt mondja a kocsisnak, hogy „tovább”.

Az inas kikísérte az előszoba-ajtóig.

Dobokay Alasztor egyedül maradt a szalonban, ideje volt magát a tükörből megnézni.

Bizony volt neki mit nézni magán. Ez a tökéletes atlétai termet, amin megfeszül minden öltöny: domború mellkas, crós nyak, jól modellált fej, széles koponyával, gótikus homlokkal; a haj egész kurtára lenyírva, az arc simára borotváltva, kivéve a fülkanyarító félholdakat, s a jól kifent bajuszt, mely teljesen érvényre engedi juttatni a széles, húsos száját, amelybe szerelmes minden asszony, s amelytől fél minden ember. Csak a szemöldei képeznek némi rendetlenséget: az egyik lejjebb

húzódik, mint a másik, s ezzel még neveli annak a zöld szemnek szatírás kifejezését. Ezeket a szűrő szemeket, ezt a marni tudó száját hajh de sokszor megbámulják a törvényszék sorompói előtt, ahol az ellenfeleit (gyakran a királyi ügyészt) egész a vivizsekczióig megkínózza. A budoárokban még kegyetlenebb. Jaj annak, akinek udvarol. S aztán mentül jobban fáj, annál jobban esik. A kapott seb *éhes*.

Alasztor *miatt* rágalmaztatni is dicsekedés. Alasztor *dltal* rágalmaztatni pedig éppen apoteozis.

No, de eleget beszélt már a tükör. A szalon oldalszárnyajtaja szétnyílik: belép az úrnő.

II.

Meritorisz Zeno neje, Camilla, alakjában, arcában egész leányos megjelenés. Senki sem mondaná, hogy már egy tizenkét esztendő óta meghaladt leánya van. Termete azzal a karcsúsággal bír, amit nem a vállfűző kényszerít rá: az öltöny csak kifejezi a szép idomokat, de nem szabályozza; a váll, a nyak, a félig födetlen kebel enged az egészre divinálni. Az arc kifejezése még inkább növeli a csalódást: a halvány, de könnyen elpiruló arcszín, a finom metszésű ajkak, korallpiros színükkel, a rózsaszín, lüktető orrcimpák, a tiszta, keskeny homlok, melyet levágott hajtincsek nem takarnak, a vékony, egyenes szemöldök, mind közös egyetértéssel vallják, hogy itt egy gyermek, világtudatlan lélek lakik; segít nekik az a hosszú szempilla is, mely félig lezártan szinte hogy árnyékot vet az arcra. — Hanem aztán mikor ezek a szempillák magasra felnyílnak, s kivillan alóluk az a két sárga szem, mely olyan, mint a topáz meg mint a tigris szeme, a mélyében ég valami láng: attul egyszerre zavarba jön a ránéző, mint aki kelepcebé jutott; mert mikor a szem kérdez, akkor arra a szemnek kell megfelelni, s ezt a *beszédet* olyan kevés ember tanulta meg. S a sárga szemekhez köszénéfekete a haja.

Alasztor a belépő hölgy elé siet. Az kezét nyújt neki. A kezét megcsókolják.

— Bocsánat, hogy kacagányostul jövök be: a dugárúmat rejtve kellett becsempésznem.

Azzal a felső öltönye zsebéből kihúz egy paksamétát.

— Elolvasta? — kérdi a hölgy.

— Kétszer is. Először az elejétől a végeig; aztán meg a végétől az elejéig.

A hölgynek az ajka és a keze remegett, a szempillái vertek, mikor a kéziratot átvette. Az ő saját munkája volt az. Ez az átadó pedig egy irgalmat nem ismerő kritikus, aki nem professzióból, hanem passzióból űzi ezt a szellemi hóhérmesterséget.

Camilla helyet mutatott neki egy karszékben a kandalló előtt.

— Nem teszi ön le a felöltőjét? Rá fog melegedni.

— Nem ismerem a meghűlést. Aztán mindjárt visszamegyek a színházba.

— De hátha én sokáig itt tartom?

— Inkább attól félek, hogy hamar ki fog innen flankolni; mondjuk puritánul: kipenderíteni.

— Olyan rossz akar lenni?

Leültek egymással szemben a kandalló elé, kettőjük között volt egy kis japáni asztalka. Arra tette le Camilla az írást.

— Nos? Hát kezdje!

— Cukorral szokta nagysád az orvosságot bevenni, vagy anélkül?

— Cukorral szoktam.

— No, akkor hát előre bocsátom azt, ami édes. Nagysád teljesen bírja az irodalmi nyelvet: irálya minden kifogáson felül áll. Elbeszélésének a meséje eredeti, ügyesen bonyolított, fordulatai meglepők, az egész tarkázva szellemes ötletekkel, sok érzés elpazarolva benne. . .

— Hisz ez mind igen kedvező. . .

— Ez a cukor, most jön a bróm. Hanem. . .

— Hanem?...

— Ez az egész elbeszélés, ennek a tárgya, alakjai, etikája, mind egy rég megbukott költői gyáriparnak színhagyott, divatvésztett, végeladásra került maradványa. Ez abból a hamis romantika-iskolából való, amin senki sem ír többé; de több az, hogy amit nem is olvas senki többé.

Azok a sárga topáz szemek most nagyot villantak. Bátorkodott szembeszállni a szigorú kritikussal.

— Szeretném az indokolást.

— Hát ha bonctani előadást akar végigélni, azzal is szolgálhatok. Az ön elbeszélésének az alakjai mind olyan ideális emberek, amilyeneket a mai világban már senki sem ismer. Az ön hősnője képviseli a női erényt.

— Hát ez nem létezik?

— Létezik, mint kórtünet, de nem, mint jellemalap: híják vérszegénységnek, s gyógyítják vas- és mirenylabdacsokkal, vagy legjobb esetben hiánya a csábító alkalomnak, de bizony most már abban a régi példabeszédben sem hiszünk, ami a „jól őrzött várról és jól táplált helyőrségről” beszél.

— Ön ilyen rossz véleménnyel van a nőkről?

— Sőt ilyen jóval. Miért volna erény, nem tenni, amit a természet parancsol?

— Eszerint ön a szerelemben sem hisz.

— A szó megvan, s azt nehéz helyettesíteni: éppen azért, mert százféle variánsa akad. A legtöbbször kutyaösztön, érzéki gerjedés, máskor szuggesztió, sűrű esetben konvenciószokás: egy egész osztálynál alkatárgy és spekuláció. Mindannyiszor egészen jogosult téma egy modern elbeszéléshez. De olyan ideális szerelmesek, aminőket ön ír le, csak a kereszties hadak korszakában lehettek, no meg Kisfaludy Sándor hősei idejében: „Szigligetben fogunk élni: Szerelmünkben boldogok.” Ma az úgynevezett szerelemnek reális motívumai vannak. Hát még aztán az a nemes keblű imádó, aki lemond!

— Hát a férfiúi lemondás?

— Bevallása a gerincsorvadásnak. Félelem a nevetségesség lételettől.

— És a jótekonyság?

— Agylágyulás szimptomája. Gyakran megvesztegetési kísérlet a sors ellen.

— De hisz önnek magának is ott áll a neve minden jótekonysági gyűjtőíven.

— Az nálam reklám. A legtöbb embernél ugyanez.

— Hát ön nem hiszi, hogy vannak jószívű emberek?

— Jó szív? Hát mi köze a szívnek az emberi indulatok és érzelmek szabályozásához? A szív egy monoton munkára alkotott gép, ami absolute nem érez semmit. Igenis van befolyása az emberi érzelmekre és kedélyhangulatokra a májnak, az epének és más változó gerjedelmű életműszereknek, amik a két nemet megkülönböztetik; de főképpen a gyomornak. Az éhes és a túlterhelt gyomor csinálhat regényt, csinálhat világtörténetet: de mit csináljon az a szegény ártatlan, izmokból, erekből és idegszálakból összegubancolt tömeg, ami a mézeskalácsosok mintáját képezi, mikor annak egy pillanatnyi ideje sincs a külső benyomásokat felfogni, s azok ellen reagálni?

— Jól van. Tehát ne legyen a szívnek semmi köze az elhatározásainkhoz: de az erős emberi akarat hatalmát csak nem hozza ön kétségbe?

— Erős akarat! Hisz az meg éppen nonszensz. Hát akarta az ember azt, hogy szülessen? Akarta azt, hogy fiú legyen vagy leány? Akarta, hogy szép legyen vagy rút, erős vagy gyöngye? Minden az átörökléstől függ. Akinek az apja vagy nagyapja bolond volt, maga is bolond lesz. Akinek játék-szenvedélye van, a fiának is az lesz.

— És a talentumok?

— Azok meg éppen az agy idomulásától függnék. Az már tudományosan megállapított igazság, hogy az agyvelő idegszálainak bonyolódása okozza, hogy az egyik emberből hegedű-

művész, a másiktól szobrász, a harmadiktól meg financier lesz: a többi marad hétköznapi embernek, kretennek vagy gonosztevőnek, s ez teszi tönkre az ön egész etikai okoskodását, ami költői igazságtételben, égi megtorlásban nyilatkozik. Ugyan hogy büntetne meg egy láthatatlan hatalom valakit azért, mert a szemöldöke fölötti agykidudorodás a gyilkossági hajlamot fejtette ki nála, a másikat meg azért, hogy a hátsó agy erős duzzadása a nemi ösztönnek adott túlnyomó uralmat a gerincagy fölött. A természet szeszélyei miatt csak nem lakolhat meg az egyén.

— Eszerint ön a túlvilágban sem hisz?

— Kedves nagysád! Olvasta ön már Flammariont? Akkor tudja, hogy — hozzávetőleg — mi van ezen a mi világunkon túl? Az egyetlen planéta, amelyet magunkforma állatoktól lakható földnek ismerünk, a Mars. De az már eddig is úgy túl van tömve lakosokkal, hogy ott még a földről átrepülőket is minden jó indulat mellett sem fogadhatják be. Csak a mohamedánok hisznek még a paradicsomban. De azok is csak a férfiak számára tartogatják azt. A buddhistánál van lélekvándorlás állatokba. A többenél nincs túlvilág. A civilizált világ minden tagja fölemelkedett már arra a tudatra, hogy itt ezen a földön kell kivenni az élvezetekből annyit, amennyit lehet. A szocializmus nem ismer másvilágra szóló utalványokat, amikkel az aszkétákat jól lehetett tartani.

— És így ön nevetségesnek tartja az imádkozást is, és az áhítatos léleknek Istenhez való ragaszkodását? Annak minden csodajelenségeit?

— Édes nagysád! Hiszen méltóztatott iskolákat végezni. Tudja, hogy mi a hang? Rezgéshullám, mely percenkint 200 méternyire halad. Vegye kezébe a plajbászt és számítson. Hiszen amely zsolozsmát Árpád apánk bejövetelekor a Vereckei-szorosnál a táltosok elharsogtattak a nap mezején lakozó Hadúr-hoz, az a természet törvényei szerint most a millenniumra fog oda megérkezni.

— Ön istentagadó.

— Nem. Én csak embertagadó vagyok. Az Isten lételet elismerem, bár megérteni nem tudom; de az emberek lételet tagadom. Állatok vagyunk!

— Ez nagyon vigasztalan tudat volna.

— Nem akarom felerőtetni. Én nem vagyok buddhista misszionárius, én csak jóakaró kritikus vagyok. Önnek a művéről beszélek. Ez a válfaja a poézisnek leélte magát. Jelenben senki sem kultiválja. Ha ön sikert akar kivívni — igazán szép tollával — akkor választania kell — két közönség között. Vagy írjon ön legendákat, csodatörténeteket, meséket a babonás, hisztérikus, fanatikus félmívelt osztályok számára: annak is lesz kelendőse; vagy pedig írjon esendő, önző, élvező emberekéről, amilyenek mindnyájan vagyunk és akarunk lenni. Tündérekben, szentekben még sokan hisznek, de már becstületes emberekben, jó szívekben, szerető lelkekben nem hisz senki. S ami nem kriminalitás, az nem véték.

Camilla még nem hátrált meg.

— Nem a munkám védelmére szólok, hanem az ön világnézete ellen. Én már vénasszony vagyok, de én még rossz jellemű emberrel nem találkoztam a világon, se férfiban, se nőben.

— Vénasszony? Ugyan már micsoda banális fogás az, engem akarni kényszeríteni bókók mondására. Ön sohasem lesz vénasszony. Ön most is kisleány. Hanem *vén írónő*. — Ez előtt negyven esztendővel írhatott volna ön szép Dorfgeschichteket német parasztokról német Hausfrauak számára. De most már a parasztokból is kiveszett az idill (ha ugyan volt valaha), s amióta a kisasszonyok nem strickolnak harisnyát, oda a szentimentalizmus.

— Hát a vallás?

— Vallás? Ez az a kihült planéta, aminek a fénye elmúlt: csak az árnyéka maradt meg. Van zelosítás, van fanatizmus, más felekezet elleni gyűlölködés, de ami a hitelv volna, hogy

„szeresd a felebarátodat”, meg az, hogy „az én országom nem e világból való”, ezeket nem tartja senki. A munkást nem lehet többé azzal biztatni, hogy majd a paradicsomban ő lesz az első, aki most utolsó. Itt ezen a földön követeli a maga részét. Nincs már nagyravágás: csak stréberség; nincs már hazaszeretet: csak politika; nincs már remény: csak intrika; az antik ideál mind stereotipozva kapható: eredetije a múzeumban. Dicsőség? Gomblyukban cinkből. Egy bálvány van, akit imád mindenki.

— A pénz?

— Nem az. Hanem saját maga.

— Hisz akkor jobb volna nem élni.

Alasztor elnevette magát. Gyönyörű fehér fogsor villogott elő a bajusza alól.

— Ne vegye olyan tragikusan a dolgot nagysád. Abban a világban, amit ön teremt a képzeletében, mindig érdemes élni. Ön boldog, megelégtült, nemes lelkű, azért hasonlónak hiszi a többi egyedeket is. — Bátran felolvashatja ön a munkáját a mai estélyen, mindenki tapsolni fog. El lesznek ragadtatva. Magasztalói elől nem fog hová menekülhetni. A jelenlevő újságírók összetett kesztyűkkel fogják önt kérni, hogy engedje át nekik a vasárnapi tárcájuk számára e remekművét, s tiszteletdíj fejében egy értékes szacúmat fognak önnek küldeni. De próbálná csak meg, mint egy szegény hivatalnok özvegye, ugyanezzel a művével sorba látogatni a szerkesztőségeket szerény honorárium igényével: majd gyönyörködhetnék azokban az elmés észrevételekben, amiket a szerkesztői mondanivalók szecskaládája szolgáltat a kéziratoknak, melyek vissza nem adatnak. Ön énekelni is fog, egy szép sanzonettet, vendégei tapsolni fognak utána. De énekelné el csak azt, mint erre a keresetre szorult igazi énekesnő: majd megtudná, hogy miféle strófát énekelnek folytatásul ugyanarra a melódiára ugyanazok az uraságok. Eh! Boldog nő nem lehet írónő. Ahhoz a szenvedések iskolája kell. Nagy katasztrófák. — No

lássá: most keresztet vetett magára. Írjon legendákat! Nos? Elég volt már a gorombaságból?

— Nem! Még én akarok önnek gorombaságokat mondani. Most rajtam a sor.

— Ah! Ez élvezetes lesz.

— Nem az emberiségben van a hiba, hanem önben. Ön hírhedett ügyész: hol védő, hol vádló. Egészen beleélte magát az emberi lélek árnyoldalainak tanulmányozásába. Valamint egy kórház főorvosa csak betegeket lát maga körül, úgy a híres jogász csak vétkeket, önzőket, csalókat, tettetőket, hitszegőket. Ön nem ismeri az igazi világot: én ismerem azt! Én látom a valót.

— Ön látja a valót? Ezekkel a chryzopraz szemekkel? Hisz ön saját magát sem ismeri! — De többet mondok: még a saját leányát sem ismeri.

Camilla megrezzent erre a szóra.

— A leányomat? Hát mit tudhat ön a leányom felől? Hisz az még gyermek!

— Tudom. Tizenkét esztendő. Hanem azért mégis több életbölcssége van, mint önnek.

— Honnan veszi ezt az állítást?

— Hiszen régi barátja vagyok e háznak. Bocsánat a forgalomból kiment szóért. Régi bejárója. Néha egy baráti ebédnél, meg az után volt alkalmam a kis Helvilának egy-egy közbevetett mondását feljegyezni. Az mind olyan okos szó volt; nem az enfant terrible-ek hebehurgya belekottyánásai, hanem egy józan kritikus szellemnek a megnyilatkozása: aki már a dajkájától sem engedett magának hazugságokat mondatni. Ez sohasem fut el az ember elől, hanem szembeáll, s olyan vágásokat ad, hogy elképedünk bele. Meg ne ijedjen, nagysád. Egészen az anyja lelkületét tükrözi vissza. Csakhogy a tükörkép erősebb az eredetnél. — Úrhölgyeinknél az a szokás, hogy egy szantálfa legyezőre az ismerőikkel emlékmondatokat íratnak. A kis Helvila is abban a kitüntetésben részesül, hogy

vele is iratnak ilyen legyezői bölcsességet. Azokat aztán nekem is megmutatják. Egy szép kisasszonynak ezt írta a legyezőjére: „Nem az boldogít bennünket, amink van, hanem az, amit remélünk.” A szép delnő tőlem kérdezte meg, hogy mit tesz ez; ő nem érti. — De honnan vesz egy tizenkétesztendő gyermek ilyen gondolatot?

Camilla arcán látszott a kellemes hangulat.

— De erősebb mondás az, amit Vigárdyné legyezőjére írt a kisleány. Azt tetszik tudni, hogy Amanda önagysága teljesen az én világnézeteimet osztja. Annyira összetalálkozunk az egész életfilozófiáinkkal, annyira rokonok a lelkeink, (ha ugyan van lelkünk), hogy nem szeretnék neki férje lenni azért a háromemeletes sugárúti házért, amit kelengyében kapott. És amellet alaposan tudós. Professzor lehetne. És azt érezteti. És gyöngeségei nincsenek. Hát ennek ezt a mondatot írta a legyezőjére a kis Helvila: „A tengerszemnél, mely semmi élot nem táplál, többet ér egy harmatcsepp, melytől egy fűszál föléled.” — De már a szép Amanda nem kérdezte éntőlem, hogy mi ennek az értelme. Azt mondá: „No nézd! A galambfióknak fullánkja van!” Kitalálta, hogy ki az a tengerszem, s ki az a harmatcsepp.

E percben észrevette Camilla, hogy egy szőnyegajtó kissé megnyílik: ott valaki hallgatózik.

Bosszúságát nem tudta elrejteni.

Alasztor megsejtette azt, s sietett búcsút venni.

— Még visszasietek a színházba. Egészen kedvem szerint való darabot adnak. Az emberek, mint állatok. Igazi állatmutogatás.

— De visszajön?

— Nem fogok sietni. A királyi tanácsosné cavatináitól engedek másokat idvezülni. Mikorra nagysád felolvasására kerül a sorrend, akkorra jelen leszek.

— No, azzal éppen nem vigasztal meg.

— Becsületemre — ámbár nem hiszek a becsületben —

fogadom és megtartom a fogadásomat mint egy trubadúr — ámbár nem hiszek a trubadúroknak —, hogy egy suttogó szóval sem fogom a nagysád előadását zavarni, s mikor a vendégnyáj éljenez: keresztül fogja hallani a tetszészivajon nagysád az én stentoromat.

— No, csak azt ne tegye, kérem.

Camilla kezét nyújtá: Alasztor az ajkaihoz emelte a svéd-kesztyűs kacsót, s aztán a sarkával előre kihátrált az ajtón, ámbár ez a neme a haladásnak homlokegyenest ellenkezik a realizmussal.

III.

Camilla összehúzta a szemöldökeit; egyéb kifejezése a haragnak nem állt rendelkezésére — ezzel a szelíd arccal. Sietve ment a félig felnyitott oldalajtóhoz. Közeledtére az ajtó egészen felnyílt. Haragjának tárgya ott állt előtte. Egy kisleány. Azaz, hogy egy nagy kisleány. Volt olyan magas, mint az anyja. Kurta gyermekruhát viselt fehér perkálból, buggyos kerek fodorral a nyaka körül, a derekán széles kék öv volt, nagy csattal haliotis csigahéjból; a nyakán egy sor fekete gyöngy jette-ből.

Semmiben sem hasonlított az anyjához. Az arca telt és halavány; a szája nagy, mély gödrökkel a szegletein, amik mosolygó kifejezést adnak neki; az orra görög szabású; nagy kék szemei őszintén felnyílván; magas homloka, felfésült szőke hajjal, mely egyetlen varkocsba fonva hosszan ereszti alá a végén átkötött kék szalagsokrot. De még ahhoz sem hasonlít, amit egy okos leánynak szokás nevezni. Inkább egy kedves kis bamba, első tekintetre.

— Te hallgatóztál! — szól szigorú tekintettel a mama.

— Nem én. Tanulmányoztam. Mindig arra intesz, hogy az okos emberek beszédéből tanuljak, s ez már csak okos ember, akire rábíztad a munkád megbírálását.

- Ez illetlenség.
- Ugyan ne húzd össze úgy a szemöldöködét! Sehogy sem illik az arcodhoz a harag. Hát nem szabad énnekem akkor jönnöm az én kis mamámhoz, amikor akarok?
- Jól van no. Kis baba! Hát kell indusfánk? Azért jöttél?
- Majd ha rákerül a sor.
- Ah! — Camilla csodálkozva rázta meg a fejét, aztán úgy tett, mintha figyelmen kívül hagyná ezt az impertinenciáját.
- Megittad már a tejedet?
- A kiscicámmal megosztva. Az is erős növésben van, korához képest: féltő, hogy angolkórba esik.
- Akkor mehetsz a szobádba alunni. Tudod, hogy az orvos azt rendelte, hogy korán le kell fekünnöd.
- És a svéd gimnasztikai gyakorlatot.
- Azért, hogy görbe ne legyen a hátad.
- Hiszen ha Ollendorftul meg nem görbült a hátam. . .
- No hát mivel akarod az estét tölteni? Kell a Contes Bleus?
- Azt szeretném már, ha el tudnám felejteni.
- A regényeimet pedig nem szabad kilopkodnod.
- Nem is kellene. Szeretnék az estélyen itt lenni.
- No, arról szó sincs.
- Hiszen mindig ott lennék melletted; aztán vigyáznék rád és figyelmeztetnék.
- Te! Énrám?
- No, bizony itt volna az ideje, hogy a kisleányok gardirozzák a mamáikat.
- Helvila! Te kezdesz insolens lenni.
- Hát látod, most is micsoda boutade-okat mondtál ennek a rózsabogárnak!
- Micsoda rózsabogárnak?
- Én úgy hívom, mert a rózsabogárnak is az a szokása, hogy a legszebb rózsakelyheket kirágja és elbűzíti. Én a te helyedben majd mondtam volna neki valamit.

— Ugyan mit?

— Hát semmi esetre sem vitatkoztam volna vele afölött, hogy milyenek teremtette a jó Isten a világot, hanem azt mondtam volna neki, hogy: „Jól van, uram: hát majd legközelebb le fogom írni önt, úgy, ahogy ön teremtette meg magát”. Akkor aztán majd ő sírt volna.

Camilla alig bírta visszafojtani a nevetés-csiklányt. Nem volt szabad buzdítani vele ezt a pajkos gyermeket.

— No, majd ráérsz ilyen nagy embereket sírva fakasztani négy esztendő múlva.

— Miért négy esztendő múlva?

— Azért, mert még most gyermek vagy, s gyermekleányt nem visznek felnőtt társaságába.

— Miért nem?

— Mert még nincs hozzávaló eszük.

— Hát szükséges az, hogy a leányoknak a társaságban eszük legyen? Hiszen ha eszük van, nem kíváncsoznak oda.

— Azt te nem érted. A társaságban olyan tárgyakra beszélnek, amiket teneked még nem szabad megismerned.

— Nem volna szabad; de mégis ismerem. Tudom én azt jól, hogy a te estélyeidet díszítő vendégeik között egy asszonyságot úgy hírnak, hogy madame Delila; egy másikat meg Betsabénak; egy harmadikat úgy hírnak, hogy madame Potifár; s aki ennek a három illusztris hölgynek a viselt dolgairól még többet is tud feljegyezni, mint amennyit nekünk kisleányoknak az iskolában tanítanak a mintaképeikről, azt a te kedves barátodat úgy híjják, hogy „Toffi”: ami származik az „aqua toffana”-ból.

— Hallod-e, megijesztesz azzal, amit beszélsz; igazán megijesztesz.

— No, pedig hát nem akarlak megijeszteni. Te drágalátos, te kedves szép mama. Jaj, de gyönyörű ruhád van! Fordulj meg, hadd lássalak minden oldalról! Ah, be szép ez a jácintgirland az uszályodon! Meg ez a japáni szalagöv!

— No, de micsoda hízlekedés ez megint? Mért akarsz megvesztegetni?

A kisleány a tenyereit csapdosta össze, könyörögve egész gyermekmódra:

— Óh, csak azt engedd meg, hogy akkor bejöjjek, mikor az a Párizsban járt violinista játszani fog: valahányszor rá-gondolok, mindig utóler a szívdobogás. Azt hiszem, hogy az egy kisisten. Az az én Orfeuszom!

— No, ez éppen elég ok arra, hogy távoltartsalak.

— Hiszen csak addig vagyok bele szerelmes, amíg nem láttam. Ha látni és hallani fogom, azt mondom: „Maga majom”. Nem! Nem! Csak tréfáltam. Nem a hegedűs az én ábrándom, hanem Beethoven szimfóniája. Ezért rajongok.

— Ha rajongsz érte, magad is el tudod játszani a zongorán.

— Űm! Magam is! Hisz ami zenét magam csinállok, azt utálom, gyűlölöm, s valahányszor végigjátszom azt a szimfóniát, térden állva kérek bocsánatot a mester szellemétől, hogy így meggyaláztam. A zongorát is gyűlölöm. Annál jobb szeretem, ha a fali óra muzsikál. A mi óránk az én legkedvesebb művészem; csak két darabot tud: az Arditi csókkingőjét, meg a Szerenádevalcert; de azokat nagy precízióval játssza. A zongora egy nagy lelketlen barom. A hegedűnek van egyedül lelke.

Camilla okosan akarta a kisleányt helyes észjárásra vezetni.

— Látod kedveském, a leányoknak onnan számítják az életkorát, hogy mikor vitték őket először társaságba.

— Jaj, kedves öreg mamácskám, ez egy olyan régi közmondás, hogy ezt már a gouvernante-omtul is hallottam: tudod, attul az angol misztől, aki olyan szép volt; akit azért küldtél el, mert egyszer rajtakaptad, hogy az édespapa megcsókolta.

Camilla az ajkába harapott.

Szerencsére megszólalt a fali óra: tízet ütött, aztán rákezdte a csókkingőt. Erre a nagy leányból egyszerre kisleány lett;

elkezdett együtt trallázni a zenélő géppel, s magában valcerezett jobbra-balra keringve, s a szoknyáját széthúzva a két kezével; — egyszerre megállt az anyja előtt.

— De hát mi az a csók? Mi van abban? Engem mindennap megcsókol az apa: de én nem találok abban semmi *jót*. Hát mi benne a *rossz*?

Camilla könyörgésre fogta a dolgot.

— Kérlek! nagyon szépen kérlek, kedves leánykám: eredd a szobádba fekünni. — Úgy szólt hozzá, mint egy esedező a zsarnokához.

S erre a könyörgő szavára az anyjának a dacos kisleány egyszerre odaomlott a lábaihoz, átölelte a térdeit: sírva mondá: — Megyek, kis anyácskám. Ne haragudj rám. . .

— No, hát jer, ölelj meg.

— Nem töröm össze a jácintcsokrodat.

Azzal elfutott az oldalajtón át.

Camillának nagy szüksége volt a fali tükörhöz sietni, meggyőződni felőle, hogy nem veresek-e a szemei.

IV.

A villanycsengettyű az előszobában jelezte, hogy vendég érkezett. Az első vendég. „De hát valakinek csak kell első vendégnek lenni.” (Ez az aranymondás már cinkbe van öntve.)

Annyi idő sem telik a külső ajtó meg a belső ajtó nyitása között, amennyit egy felsőkabát levetése igényel. Érthető. Mivelhogy a vendég úr nem frakkban jön, hanem mókuszínú paletot-ban.

Nem kell őt bemutatni. Ismeri őt minden ember. Ilyen orr nincs több Budapesten. Azt adomázzák róla, hogy egyszer a redoutebálban egy nőmaszkot szedett fel, akivel aztán leültek szupirozni. A hölgyecske letette az evésnél alkalmatlan álarcot. „No, hát uram, már most ön is tegye le a hamis orrát.” — De-

hogy hamis! Ez az egy igaz rajta. Ő az a híres *Kapiczány* úr: az újságíró.

Első szava a nem illő toalett miatti védekezés. Azt már nem mondhatja, hogy az ő zsebe is tele van frással: mert az már csúnya plágium volna. — Bocsánat, hogy nem frakkban jelentem meg; de olyan kegyetlen reuma van a *balkaromban*, hogy nem bírok öltönyt váltani.

— Annál szebb öntől, hogy mégis eljött az estélyünkre.

— Pont tíz óra! Elsőnek érkeztem. De hát valakinek csak kell első vendégnek lenni.

— Ez igaz!

(Dehogy igaz! Azért jött valamennyinél hamarább, hogy felhasználva a háziasszony védtelen helyzetét, azt meginterjúvolja.)

— Őnagysága, Meritorisz úr nincs még idehaza?

— Még nem jött elő.

— Bizonyosan a tattersallban van. Most folynak a nevezések, vajon milyen nevű lovakkal fog a Captain Blue a tavaszi handicapban startolni?

— A férjem kilépett már a társulattól.

— Nagy kár! Ő volt annak az istállónak a lelke.

(Kolosszális ötlet! Egy egész istállónak a lelke!) Kapiczány úr folytatja a vallatást.

— Meritorisz úr maga is tartott egykor idomító-istállót.

— Igen. Mikor még siószegi birtokunkat tartottuk. Sok veszteséggel járt.

(Ez nem kellemes visszaemlékezés! Más materiához kell kezdeni.)

— De annál fényesebben fog beütni a málégyúriú* óriási osztalékról beszélnek.

— Üzleti ügyekbe nem vagyok beavatva.

— Most értesültem róla, hogy a sárad-korparházai vicinális

* Kukuruzring.

vasútat is átvette egy konzorcium nevezetes nyercménnyel. Nem mondta Meritorisz úr?

— Nem tudom a férjem érdekelve van-e benne?

— Fordítsa hasznára, nagysád, az értesítésemet. Nagysádat jogosan megilleti egy gyöngy nyakszorító a szép nyereségből.

— Nem szeretem az ékszereket.

— No, akkor Meritorisz úr előnyben van. Számára útban van már a Takova-rend. Első kútforrásból tudom.

Újból szól a csengettyű, tárul a szárnyajtó. Ezúttal egy delnő érkezik: egyedül. — Mindjárt okát fogja adni, hogy miért jött egyedül.

— Nem vártam az uramra. Az a klubban konferenciázik. Előre siettem hozzád: szétnézni, hogy jól terített-e fel az inasom? Tudom, hogy te nagyon el vagy ilyenkor foglalva. Nem is tanulmányod a büfé. Nekem meg az az elementumom. Csókollak, kedvcesem.

Azzal a két szép hölgy olyan közel viszi egymáshoz az ajkait, hogy csóknak is lehet számítani.

A beköszöntő szavakból megérthettük, hogy a szép vendégnő Vigárdy képviselő úr hitvese, *Amanda*. (Klub, konferencia, kölcsönadott inas.)

Igazán szépségszámba mehet. Molett termet, erősen kivágott derékkal; szép nyak, sokat jelentő buste, az nagyon is egészséges, a pirosságot temperálja némi poudre de serail; a szemei nagyok és kiülők, kár, hogy a szőke szemöldök nem harmoniáznak velük. A dúsgazdag haj is hasonló világos szőke, körül a homlokon építési szimetriával alkotott hajbéli kacskaringók. (Egy befelé fordított Medúza.)

Kapiczány úr ebbe is bele akar kötni; de itt már megbukik. A szőke delnő lehunyorított szempillákkal néz rajta végig: valószínűleg a paletot miatt. — Drága nagysám.

A legyezővel félretolják az útból.

— Nem! Nem! semmi interjú! Én újságíróval nem állok szóba. Engem ki ne írjanak. Nem akarok híres lenni.

Azzal hivatását követve, elsiet az ebédlőbe, ahol az inasok a lakomaasztal szerkesztésével bajlódnak.

— Őnagysága még most nagyon haragos — rebegi Kapiczány úr, maliciózusan hangsúlyozva a mondat közepére eső két szót.

A társalgás megint új lökést kap két új vendég érkezése által. Az egyikről tudjuk, hogy hegedűművész; nem azért, mintha hóna alatt hozná az instrumentumát: az előre lett küldve; hanem arról, hogy a haja egészen Sarasate, s a gomblyukából apró érdemrend-füzér csüng alá. A másiknak csak a hajkenőcs-illata sejteti, hogy ez a hegedűt kísérő zongora-automat.

— Előre siettem — mond a hegedűművész Camillának — azért, hogy elébb a zongorát kipróbáljam, amelyen tisztelt barátom kísérni fog, nehogy megtörténjék rajtam, ami gyakori eset, hogy a zongora félhanggal alább van stimmolva. Tavaly télen is megesett rajtam, amidőn Sadi Carnot elnök előtt voltam szerencsés előadást tarthatni a Tuileriákban.

— Sadi Carnot előtt! a Tuileriákban? — rohan közbe Kapiczány úr, nem engedve a művésznek megkezdett periódusát végig elmondani. — No, ezt nekem kell önnek elmondania, senki másnak.

Azzal megfogja a művész frakkján azt a keresztül fűzött aranygombot, s magával vonszolja a zongora zugába, hogy kikérdezze belőle a Tuileriák speciális titkait, nehogy az újon érkező vendégek is meghallják.

Akik most érkeznek, szintén a művészi előadásra vállalkozott alkatrészek: azok a legidegesebbek, akik félnek az elkéséstől. Őnagysága királyi tanácsosné, *Thurzó Emilia* asszonyság, férjével, *Thurzó Attila* királyi tanácsos úrral. (Nem ötvenkrajcáros név! valóságos régi család!) Szárnyaik alatt közös büszkeségök: *Elvira* kisasszony.

Emilia nagysám, mint már Alasztortul hallottuk, a köpcös kategóriába tartozó szépség, a leánya pedig tökéletes hasonmása az anyjának, arcban és természetben. (Tizenhét éves.)

A királyi tanácsos jól táplált alak, akinek az a fátuma, hogy erősen meggörbült orra van, amiért mindenki azt hiszi róla, hogy Noé apó elsőszülöttének az ivadéka: pedig nem az. Becsületes tót atyafi.

Ezeket alig helyezte el Camilla (nem igen volt még őket kinék bemutatni), érkezett a harmadik csoport: doktor *Czigelka* és a családja. A doktor nagyon alacsony termetű uracska, akinek két harmadrésze has, egy harmadrésze fej és láb. A felesége ellenben egy fejjel magasabb nálánál, igen sovány és csupa könyök. Az arca olyan, mint a macskácé: szétálló szemek, pisze orr, kicsiny áll. A háta mögött úgy híjják, hogy *desperátus macska*.

A harmadik családtag egy reményteljes úrfi, aki se az apjához, se az anyjához nem hasonlít: középen kétfelé választott hajú embervakarcs; fekete, mint egy cigány és pökhendi.

A kis doktor jellemét sejteti az a sok érdemrend, mely a frakkjának mind a két oldalát takarja, ezüstös csillagok, négy, öt és nyolc ágú kereszttek mindenféle színű szalagokon; a hölgy keblén ellenben egy óriási jonquille-bouquet takarja a természet mostohaóságát.

Kapiczány úr legelébb is siet a királyi tanácsosékba belekötni.

— Bocsánatot kérek, hogy nem frakkban jöttem; de ma reggel a vívó-iskolában olyan vágásokat kaptam a *jobb* karomon, hogy most nem megy föl rá a frakk.

A doktorék azonban háttérbe szorítják a zszurnalisztát. Doktor úr siet bemutatni kitünő magzatját a nagyságos úréknak.

— *Rikhárd* fiam! Harmadéves jogász. Az olvasóköri jegyzője. Egy zseni! Hírlapokba is ír. A zöldtollas pártnak a jelöltje.

— Nagyon örvendek — szól kezét nyújtva a királyi tanácsos az ifjúnak.

A szülők szeretnék, ha *Rikhárd* úrfiból és *Elvira* kisasszonyból egy pár válna. *Rikhárd* úrfi azonban sokkal praktikusabb elme: ő az apához tartja magát.

- Szokott ön pikétezni?
- Mindennap.
- Tizenkét partit?
- De csak egy krajcárba poénját.
- Akár kettőbe.

S aztán viszi papa Thurzót a játékasztalhoz.

Kapiczány úrnak megint hézag kínálkozik a társaságban, ahová befúrhatja magát. A doktort veszi munkába. Kivallatja, miféle érdemrendek azok a gyomrán, s minő a provenientiajuk? A doktor úr a hazai lepidopterákrul adott ki egy díszmonográfiát. A korszakalkotó könyvet megküldte minden európai potentátnak, s azok viszonzásul egy (firkászok számára alapított) Házi Rendjellel jutalmazták önfeláldozó törekvéseit: ezek a csillagok és kereszttek. Kapiczány úr, mikor a képes oldalát végigtanulmányozta a nagy tudósnek, egyet fordít rajta, hogy hátulról is szemügyre vegye.

Fájdalom! ott semmi sincs. A tudós keservesen felsóhajt:

— Ez az egy hiányzik még! (Tudniillik a kamaráskulcs, amit az ember a háta végén szokott viselni.) Hiába: nemo propheta in patria. („Senki se *jövendőmondó* a hazájában.”)

Ez amennyire igaz latinul, olyan nagy hazugság magyarul.

Ekkor aztán Kapiczány úr feljogosítottnak érzi magát, hogy Elvira nagysámnak csapja a levét, aki pedig inkább hallgat arra, amit Rikhárd úrfi beszél a királyi tanácsossal.

A pikétnél folyvást beszélnek. Nem dialóg ez, hanem dupla monológ:

— „Hat lap! — Az enyim egyenes.” — „Tizennégy alsó!”

— „Nix nutz! Tizennégy király.” — „Sext von ász. — Quart alsóig. — Kilencven. — Stichmatch.”

Ezalatt visszatér az étteremből Amanda asszony.

Tele van indignációval a tapasztalt rendetlenség fölött. Fennhangon kiabálja, hogy a cselédek összetörték a nagy salátás tálat, s a Dobos-tortát fenekével felfordítva tették az ezüst tartályra.

Kapiczány úr már egy maliciózus szerkesztői asteriscust készül Elvira kisasszony fülébe súgni, amidőn az oldalba döfi a legyezőjével.

— Vigyázzon! Most jött be a *Toffi!*

Erre már nagyon kíváncsi Kapiczány úr.

Hallotta már emlegetni Toffi asszonyt, de még nem beszélhetett vele. Az egy előkelő hivatalnoknak, Rangosi Oszkár úrnak a felesége, akit a férje kísér az estélyekre. A férje hosszú szikár alak, fehéredni kezdő fekete szakállal, ami kurtára van nyírva, az arckifejezése, a fejhordozása olyan, mintha valami rossz-illatot érezne. Pessimista: ha megszólal, csupa rossz híreket közöl, s mindenkinek tud valamit mondani, ami nem kellemes. Ő ugyanannak a méregnek a praecipitatum, aminek a felesége a sublimatum.

„Toffi nagysám” (igaz keresztnevének Leona) filigrán természetű, finom tojásdad arcú japáni figurácska: szelíd tekintettel, mely ábrándosba játszik. De ez csak hamisság. Azok a sunyi szemek folyvást a felebarátok és barátnék hibáit keresik, s mikor ezek a mosolygó cseresnye-ajkak megnyílnak: az az aqua toffana.

Mikor belépnek ők ketten, éppen akkor foglalja le a társaság figyelmét Amanda asszony azzal a fennhangon hirdetett kritikával, hogy milyen ostoba az ilyen városi szakácsné: a fácánysülthöz lencsét ad mellékletül, holott az pörkölt káposztát követel; ezzel chetetlené tette az egész fácányt, pedig azt Vigárdy lőtte a hercegi vadászaton.

— Jaj, de ideges vagy, kedves Amanda! — szól hozzá a helyet kereső Rangosiné az első üdvözetkicserélés után. Aztán széllýelnéz ártatlan arccal: — Nincs még itt Alasztor?

Azt a bazilisk-szemet kell látni, amit ez a kérdés támaszt Amanda asszonyságnál. Egyszerre elhallgat. Ellenben sorbanézi a többi hölgyeket: mernek-e nevetni? Nem mernek.

— Én magam is olyan ideges vagyok ma — veszi föl az elejtett fonalat a királyi tanácsosné. — Valahányszor énekel-

nem kell, mindig lámpalázt érzek. Ez különben a leghűsebb művésznőknél is így van: Pálmay Ilka sohasem lép ki a színpadra a kulisszák közül anélkül, hogy előbb keresztet ne vessen magára. Én is mindig titokban a legyezőm alatt keresztet vetek magamra, mielőtt énekhez kezdenék.

Toffi ezt a megjegyzést súgja Kapiczány úr fülébe:

— Ezt a keresztvetést azért hangoztatja a királyi tanácsosné, hogy a férjét ne tartsuk semita eredetűnek. — Ah, most lépett be Dobokay az ajtón! Figyeljen csak, milyen jó kedve lesz rögtön Amanda asszonyságnak.

Amanda úgy tesz, mintha nem venné észre Alasztor beléptét; egyszerre odafordul a legközelebb álló Kapiczány úrhoz, ágrul szakított nyájjassággal:

— Ah, édes Kapiczány úr, megbocsásson, hogy az első találkozásunknál olyan nervosus voltam, de ezek a cselédek! Magamnak kellett a büfét megvizsgálnom. Pompás büfé lesz! Ajánlom önnek a fácánysültet, amit a férjem lőtt a hercegi vadászaton.

— No, ugye milyen jó lett egyszerre a fácány lencsével! — szól a mellette állókhöz Toffi nagysám.

Kapiczány úr siet — hálából — igazolni toalett-hibáját a nagylelkű úrnő előtt. (Ezalatt odaérkezik Alasztor.)

— Bocsánatot kérek, hogy nem frakkban jöttem, hanem paletot-ban... (ugyan micsoda ürügyet találjon ki *harmad-ízben?*) de... de...

— De ezúttal a *szerkesztőségi frakkot* maga a szerkesztő húzta fel... — segíti ki az elakadtat Alasztor.

Ezen aztán Kapiczány úr maga is kénytelen nevetni.

— Önben egy újságíró veszett el, uram!

Az inasok eközben teát és süteményt hordanak körül, a háziasszonynak minden vendégéhez van egy szava, a hegedűművésszel pedig egész értekezése titokban. A rettegett baj csakugyan előállt: a zongorahangoló csakugyan fél hanggal alább *ajzotta* fel a gép húrjait, mint a művész hegedűjének a

diapasonja. Ez már futni készül, de a házi nő szép szeméiért végre ráfanyalodik, hogy ő is fél hanggal alább szállítsa a stradivariója igényeit. És így a Beethoven-szimfónia mégis csak előadható lesz.

Aközben mind több-több vendég érkezik, mind illusztris egyéniségek, akik a társadalom felszínén úsznak; a társalgás kezd zajossá válni, minden zugában a teremnek más meg más téma fölött folyik a diskurzus.

Csak az a hely, ahová Toffi asszonyság letelepedett, marad meg állandó központnak. Odavonzódik mindenki.

A királyi tanácsosné ugyan koronkint ránt egyet a leányának a ruháján, hogy ne furakodjék olyan nagyon Rangosiné közelébe, de az annak nem használ.

Elvira kisasszony minden áron észrevétni akarja magát. Fűtől-fától kérdezi, hogy de ugyan hol van az ő Helvila barátnéja, akivel ő együtt járt a nevelőbe, csak egy évvel hamarabb hagyta el az intézetet; mért nincs az is itt? Ő nagyon szeretne vele találkozni. Szépen elfecsegnének. — Egypár irgalmas delnő igyekezik megnyugtatni, hogy még az ő barátnéja nagyon fiatal, egész gyermek, azt még nem lehet a társaságba hozni; — míg végre Toffi nagysám fülébe jut a kérdés. Ez aztán alaposan megfelel rá:

— Hja, a kis Helvilát nem hozzák a társaságba, mert annak az arca oly veszedelmesen hasonlít Vigárdy úréhoz, hogy az egyszerre mindenkit frappál, aki meglátja. Azok a szemek! Az a száj! De még az a családi fekete lencse is a jobb arcon. Ez a gyermek az igazi „vértanú”.

Elvira kisasszony erre naiv arccal azt mondja, hogy ő azt nem érti, hogy lehet?

Szerencse, hogy Vigárdyné másfelé volt elfoglalva, nem hallott belőle semmit.

Annál jobban sziszegtek a legyező mögül a többi hölgyek.

— Óh bizony ez semmi indicium, — siet élet venni a gyanúsításnak Alasztor. — A gyermekek hasonlítása ehhez

vagy amahhoz nem érv semmi tekintetben. Az már orvos-tanilag be van bizonyítva, hogy egyedül a nők idioszinkrasiája etekintetben a faktor. Sűrű példák vannak rá, hogy a leg-notoriusabb hűtlen nők gyermekei a megcsalt férjhez hasonlítanak, mert a nő előtt, félelmében, annak az arca lebegett.

A királyi tanácsosné, éppen nem melodiás hangon, közbe-rikácsol:

— De uram! Fial leány előtt ilyen témáról beszélni!

— Nagyságos asszonyom: ha a kisasszony a mai szép darabot végignézhette, akkor már nincsenek előtte titkok: vagy még nincs fogékonysága azokat megérteni.

De azért a királyi tanácsosné mégis kivezeti a csoportból féltett csemetéjét, ahol ilyen kényes témákról beszélnek.

Toffi nagysám halkán mormogja a legközelebbi szomszédjához:

— Tavaly télen megszökött a kis ártatlanság a zongoramesterével, de visszahozták.

Miután az ártatlanság eltávozott, az ottmaradtak szabadon értekezhetnek a felvetett tárgyról.

— Hiszen nem titok — magyarázza Toffi nagysám —, hogy leány korában Vigárdy udvarolt Camillának, jegyben is járt vele. Ellenben Amandát Meritorisz jegyezte el magának. Meritorisz akkoriban egészen a sportvilágban élt: örökösen a turf és a gentry-klub volt az otthona. A gavallér barátok egyre csipdesték, hogy mi az ára a *tollnak*? Amandának az atyja ugyanis *tollkereskedésből* gazdagodott meg. Utóljára meguntta, hogy a jegyesét *tollszedő* leányának csúfolták, s felbontotta a viszonyt. Ugyanakkor Vigárdy és Camilla között valami kis összezördülés támadt: megharagudtak egymásra. Meritorisz kapott az alkalmon: hirtelen megkérte Camilla kezét. Camilla daczból hozzáment. Ekkor aztán Vigárdy revánsból az elhagyott Amandának ajánlá fel jegygyűrűjét, amit az megint bosszúból elfogadott. — Így aztán Meritorisz és Vigárdy kölcsönösen cserében és bosszúból elvették egymásnak a menyasszonyát.

És attul fogva azután igen jó barátok és barátnék maradtak — négyesben, s úgyszólván egy családot képeznek.

— Ez alapos felvilágosítás volt! — monda rá Alasztor.

— No, hát nem úgy van? — monda Toffi nagysám. — Ezt ön legjobban tudhatja, aki mind a kettőnél házibarát.

Aratás ez Kapiczány úrnak!

Még többet is szeretne ebből a materiából.

— Kérem „Toffi” nagysám. . .

Alasztor hirtelen betapasztja a száját tenyerével:

— Szerencsétlen Claquehutes! Ez nem keresztneve önagságának.

Rangosiné asszonyosság pikáns mosollyal sipegi:

— Csak mondja ön úgy! Én a predikátumomra is hallgatok.

Szerencsére jön a sárga inas a teástálcával: kiki választ magának egy findzsát.

— De hogy lehetsz olyan balogsüti? — feddőzik Alasztor.

(Négyszem közt tegeznek egymást, csak mások előtt *becsülik meg.*)

— Mikor úgy fáj a fogam — menti magát Kapiczány.

— Ha fáj, plombáltasd.

— Csak tudnék egy ügyes fogorvost.

— Kérdezd meg a királyi tanácsosnétól, hogy ki az övé?

— Igazán megkérdeztem?

— Aztán majd kapsz tőle egy pofont.

— S attól meggyógyul a fogam?

— Legalább én még nem hallottam, hogy valaki, akit pofon ütöttek, arról panaszkodott volna, hogy a foga fáj.

— Toffi nagysám sem ütött pofon, látod.

— Óh azért, hogy a nyelvére példálóznak, nem haragszik meg a szép hölgy: a fogaiért igen.

— Igazán olyan rossz nyelve volna Rangosinének?

— Kilenc újságíró mérge van benne kondenzálva.

— Fel kellene szólítani, hogy írjon a lapunknak tárcákat.

— Ugyan tedd meg!

Eközben a hegedűművész összestimmelte a szárazfáját a

nagy hangórló géppel, s nyilvánossá tette azon óhajtását, hogy már lehetne kezdeni a koncertet.

— Még várunk kell — csitítja a művészt Alasztor —; a háziúr még nem érkezett haza: ügyei vannak. Aztán meg Vigárdy sincs itt.

Amanda meghallja ezt a szót, s siet beavatkozni.

— Óh, az én uramra nem kell várni. Az most a klubban van, konferencián. S azok a pártkonferenciák rendesen éjfélig tartanak.

— Éjfél? — kérdezik egyszerre hárman is, s mindannyinak az arcából kirí a csúfondáros részvét a hiszékeny lélek iránt.

Amanda megreparálja magát: ő nem olyan együgyű.

— Azt hiszem én is, hogy ez a pártkonferencia csak afféle köpönyeg a múlhatatlan tarokkparti elrejtésére.

— Óh, Amanda nagysám — szól Alasztor gonosz mosolygással — afelől legyen egészen nyugodt. Ha a tarokkpartit palástolgatják a konferencia köpönyegével, az még nem baj. — Hanem amikor már azt vallja be az „éjféléken és éjfélek után” hazajáró férj, hogy tarokkozott: „Lehetetlen volt felkelnem, tele volt a tábla bukott kettősökkel: nyeresben voltam, elszedtem tőlük tíz—tizenöt—húsz kemény forintot. Itt van mucuskám. Ezt neked hoztam haza. Szaporítsd vele a konyhapénzt. Mucuskám! Bubiskám!” Akkor már baj van!

— Uram! Ez árulás! Méregkeverés! — kiált közbe a rendjeles doktor, lábhegyére ágaskodva. — Ön a feleségeinket mind ellenünk szuggerálja. Ön puskaport halmoz aláink.

Alasztor még meg is paprikázza a mérget:

— És aztán az üdvözlő hitvesi ölelés közben a mucuskám el nem tudja képzelni, hogy vajon essbuquet-t pipáznak-e azok a tarokk-kompanisták, amitől a schatzikám kabátja illatos?

— Ah, ez már perfidia! — förmed fel valamennyi férfi vendég.

Ezalatt a királyi tanácsos is végezte a tizenkét pikétpartit, s a társaság közé nyomult.

— No, doktor úr! — monda a rendjelek kirakatának —

mondhatom, hogy önnek a fia valóságos zseni! Ez a talentum! Éntőlem tizenkét parti pikétben elnyert huszonhárom forintot.

— Ah! Ah! — hangzik az általános csodálkozás magasztaló elszörnyedése.

A feldicsért ifjút meggratulálják.

— No, legalább a héten nem kérsz tőlem drágasági pótlékot — szól a doktor az ifjú zsenihez.

— Ennek már van helye — szól az ifjú büszkén zsebébe süllyesztve az elnyert prédát. — Egy szegény özvegnél, aki öt nevetlen árvát táplál.

— Az valami rettenetes, hogy mennyi jótekonyságot gyakorol az én fiam — az én rovásomra.

A királyi tanácsosné, aki eddig Toffi nagysám férjével cserélt ki kölcsönös emberszólásokat, meghallván, hogy a férjem uram bocsátott közre valami szenzációs dolgot, ami őt egy csoport központjává avatja, maga is odasiet megtudni, hogy mi az?

— Mi nagy dolog történt? — kérdi Alasztortul.

— Igazán nagy dolog. A kis jurista elnyert a consiliarius úrtól pikétben huszonhárom forintot.

— No, ez igazán rendkívüli dolog — mondja erre Emilia nagysám. — Az én férjem hírhedt kártyajátékos és rendkívüli szerencséje van. Minden este nyereséggel jön haza a kaszinóból, s azt mindig nekem adja: „Nézd, mucuskám, nyertem tíz—tizenöt—húsz forintot, vedd a konyhapénzhez.”

Valamennyi vendég elkezd hahotával nevetni, kivéve azokat, kik az előzményeket nem ismerik. Ilyen a királyi tanácsos is. Annak tetszik ez a nagy siker.

— Ilyen zseniális asszony az én feleségem. Akármit mond, az egész társaságot egyszerre felderíti vele.

— Már az igaz — erősíti Emilia nagysám. — Nekem különös adományom van. Én valamikor színésznőnek készültem. Akkor is valahányszor valamit szavaltam, az egész társaság roppantul kacagott rajta.

- *Drámai színésznőnek készült nagysád?* — kérdezi Alasztor.
— Hát persze.
Most már csak hátrafordulva kuncog mindenki.
Toffi nagysám összecsapja a legyezőjét.
— No, már Dobokay úr, ahol ön felüti a vásáros bódéját, ott én összekolom a ládáimat.
— Nagy elismerés — illetékes részről.
A vendégcsoport nyüzsög: „Lássuk már a medvét!”
(Elmondjuk-e gyöngébbek kedvéért a régi anekdotont: „Lássuk már a medvét?” — Nem mondjuk el. — Nincsenek már gyöngébbek.)
Jean, a kék inas, félajtót nyitva, bekúszik s odasúg a házi-asszonyságnak:
— Itt van a Flórián.
Alasztor meghallja félfüllel. „Ahán! Itt van már a Flórián?”
Kapiczány úr szeretné megtudni tőle, hogy ki az a nagy notabilitás?
— Az a Flórián — az egy nevezetes ember — magyarázza Alasztor. — Feuerbursch a Steingasner-kávéházban. Mikor a Flórián este tizenegy és tizenkét óra között becsenget s azt mondja, hogy levelet hozott, az azt jelenti, hogy Meritorisz úrnak olyan fontos teendője akadt, amely őt megakadályozza a hazajövetelben: csak reggel fog hazavetődni. Ez már bevett szokás.
Camilla nem is talál benne semmi megütközésre méltót.
— Levelet hozott az uramtól? — kérdi az inashoz fordulva.
— Igenis.
— No hát adja át.
— Azt mondja, hogy utasítása van a nagyságos úrtól, hogy a levelét a nagyságos asszonynak saját kezébe adja át.
— No, hát akkor jőjön be a levéllel.
— Igenis — de a Flórián nagy negligésben van: a kék kötény előtte, aztán ingujjban.

— No, de én csak nem mehetek ki hozzá, hogy a levelet átvegyem az előszobában.

— Azt gondoltam ki, hogy feladom rá a hosszú gombos libériámat, úgy bejöhet.

— Tegye azt.

— S ez utasítás nyomán nemsokára bejött a Flórián hosszú bokáig érő gombos kabátban, s ezüsttálcán nyújtá át a levelet az úrhölgynek.

Camilla elvette a tálcáról a levelet, s az öve mellé dugta. Nem volt kíváncsi a tartalmára. A megszokott kimentés: „Nem jöhetek; múlhatatlan sürgős üzleti ügyek. Ne várjatok rám.”

A háziasszony azonnal siet a hegedűművészt felkérni művészi tehetségének ragyogtatására, nem várnak tovább senkire. A zongora-automát leül a gép mellé, a hegedűművész megpengeti az instrumentumát, a vendégek egymásnak „csitt”-et intenek, mindenki rendbeszedi magát, a teáscsészéket lerakják, az andante kezdődik.

Camilla ezalatt időt nyer a levelet felbontani és mások által igyelman kívül hagyva, elolvasni.

V.

A szimfónia elkezdődött: egy mukkanás, egy csosszanás, egy széktolás nem hangzott; Alasztor még a zenélő óra ingáját is megállította, jól ismerve a hegedűművésznak az ideges fogékonyágát, amit még az is ingerel, ha a pianissimo flageolet hangjai közé az óra tiktakja közbeketyeg. — S egyszer csak a legáhítabban hallgatott andantét egy halálos sikoltás hasítja ketté. — A háziasszony elájult. . .

Ott feküdt a balzacon, fejét hátraszegve: az arca holthalavány, ajkai szederjések, szemei bezárva; egyik kezével görcsösen belemarkol a keblére tűzött jácintcsokorba, másik kezével a felnyitott levelet szorítja a kerevethoz.

Egyszerre nagy zűrzavar keveredett; a művész mérgesen dobta a hegedűjét a tokjába, s búcsúzatlan eltávozott; a hölgyek ijedten néztek az elájultra: egynek sem volt bátorsága vagy hirtelen nem jutott eszébe, segítségére sietni. Ott lett volna a sokérdemrendű doktor, de az csak olyan doktor, aki lepkéket anatómiáz, nem gyógyít, azonfelül is a saját feleségével volt elfoglalva, aki az ijedségtől sírógörcsöt kapott, a királyi tanácsosné előre hátra taszigálta az embereket, a leányát keresve: „Hol van Elvira? hol a báli sortiem? Hol a boád? Menjünk innen, itt botrány lesz! Jaj, hogy berekedtem egyszerre!”

Minden ember csak magára gondolt, meg a hozzátartozóira — akárcsak egy léket kapott hajón.

Csak Alasztornak volt „szíve” segítségére menni az elalélt nőnek, de férfi létére az sem tehetett többet, minthogy az ájult nőnek a fejét, mely a balzac karján hátra volt szegve, a hímzett vánkosra igazította, s aztán széjjelnézett segélykereső tekintettel, míg szemével megtalálta lelkének hasonmását, Amandát. (Ha ugyan van lelke?)

Amanda mindjárt bebizonyítja, hogy „nincs”.

Ő is odalépett az elájulthoz, de nem azért, hogy azt életre hozni segítsen, hanem hogy azt a levelet kivegye a kezéből, amely az ájulást okozhatta. Jogot vett hozzá, hogy azt elolvassa. Hiszen kebelbarátnék voltak.

S amint elolvasta, az arca lángveres lett a dühtől, még a rizsponon is keresztül pipacsolt a harag színe, a szemei még jobban kidültek.

— Ah! Ah! Förtelem! Gyalázat! Micsoda gazság!

Alasztor meg akarta akadályozni abban, hogy a levelet fennhangon elolvassa az egész társaság előtt, de csak akkor tudta azt a kezéből kikapni, mikor már Amanda belekezdett: „Szerencsétlen nőm! Tudd meg, hogy el vagyok veszve. . .”

De az már nem gátolhatta meg, hogy amit a levélből megértett Amanda, azt rikácsoló hangon ki ne trombitálja.

— Azt írja a gazember, hogy váltókat hamisított az én

férjem nevére. Harmincötezer forintig. Perukker követeli a fizetést. S ő most szökik Amerikába! Ha utólérik, főbe lövi magát!

— Az égre, asszonyom! — súgja oda Alasztor.

(„Égre?” Hát már elfeledte, hogy az húsz millió mérföldre van?)

— Eh! Én nem ismerek most sem eget, sem földet. Képes vagyok embert ölni dühömben! Harmincötezer forintot Vigárdy nevére hamisítani! Hát nem tudott más ember nevére hamisítani? Egy zsidó nevére? A legjobb barátjára kellett hamisítania?

— Hiszen ha hamisak az aláírások, Vigárdy nem károsodik miattuk, nem kénytelen fizetni — csillapítja a szép fúriát Alasztor.

— Nem is tanácsolnám neki! Egy fillért sem! „Ezek” miatt! De a gyalázat mégis megvan. Jó barátok voltak. Együtt trafikáltak. Mégis meg lesz hurcolva a neve. Esküt kell neki letenni a törvényszék előtt. Még majd hamis esküvel fogják vádolni! Megteszik a prókátorok! Kiadják a váltókat szakértőknek, agnoszkálják az aláírásokat. Juj! micsoda gyalázat! A bíró, a közvádoló keresztkérdésekbe fogják. Valamennyi újság tele lesz a vallatásával! Belejön a képe a Volksblattba! Egy országos képviselő! Elveszti a mandátumát!

— Talán mégis legelső dolog volna ezt a szerencsétlen barátánkat életre hozni — szólt kérlelő hangon Alasztor.

— Önnek lehet barátnéja, nekem nem az. Nincs az elájulva, csak tettet magát. Ismerem én az ilyen tempókat. Ez a legkényelmesebb póz az ilyen katasztrófánál. Csak tessék magára hagyni, majd fölél az magától, ha senki sem lesz mellette. Ő az oka ennek a ruinának! Az ő bolond fényűzése. — Tetzett neki, hogy az ő jour fixeiről írnak az újságok. „Ünnepelt szépségünk. Társadalom csillaga!” Itt van! „Opulens büfé! Francia pezsgő! Fényes bankettek”: olyan embereknél, akik hamis váltóval szerzik a pénzt, mások megkárosítására! „Minő

izlés! Mennyi sikk! Micsoda dekoratív érzés!” — Tessék!
Ez lett a vége!

(— Jaj, de szeretem, hogy nem ettem abból a fácánysültből — dörmögi Thurzó Attila úr a felesége fülébe, felsegítve a vállára a hermelines sortie de bált.)

(— Csak legalább ittam volna abbul a pezsgőből, amit kiátkoznak a gyomromból! — szól, ellenlábás véleményét nyilvánítva Kapiczány úr.)

Alasztor a balzac támlányához támaszkodva nézi azt a dühöngő szép asszonyt.

Ez az igazi ősember-nőstény! Krepdesinben és brüsszeli csipkében. Az eredeti Éva-anyánk, aki nemcsak az almáját a fának kóstoltatta meg Ádám apóval, hanem a *hajtságát* is. — Ez a tökéletes asszonyi-állat! Mikor csipkekendőjével megtörli az izzadt arcát, még a púder is lejön róla: egészen igaz, kívül és belül. Nem fest magának se hamis szemöldököt, se hamis erényt.

A szerencsétlenség színhelye percek alatt kiürült. Mintha azt kiáltották volna a közönség közé, hogy „ég a színház”.

Csak az inasok téblábtak alá s fel, akik a távozó vendégek elcserélt kalapjait keresték.

Vigárdyné észrevette közöttük a sárga libériást.

— „Georges!” — És aztán még egy párszor: — Georges! S hogy annak nem akart sikere lenni, végre: — „Gyurka! Nem hallod, hogy kiabálok?”

— Kérem alássan, a vendég uraknak. . .

— Neked most nem parancsol senki, csak én! Gyorsan szedd össze a saját ezüstünket és porcelánunkat, és szállítsd haza, különben lefoglalják a hitelezők, s aztán majd járhat a törvényszékre vallatóra. — A japáni vázákért is visszajöjj. A bérkocsist értesítsd, hogy nem kell neki éjfélután két órára visszajönni, a lábpokrét elhozd tőle. — Ezek a bitangok saját fogatot tartottak, maguk kucsiroztak, míg nekem elég jó volt a számozatlan bérkocsi. Pedig nekem lett volna módomban benne.

S az én apám nem lopta, nem csalta a vagyonát: becsületes úton kereste. Hanem azért engem csúfoltak „tollszedő leánynak”.

Ezen aztán sírva fakadt. Azért még sírva is zsémbelt; hanem azt már nem lehetett lesztenografálni.

Nem volt már ott más, csak Dobokay.

Alasztor figyelmezteté a haragos hölgyet, hogy kár volt azt a bérkocsit visszarendelni: már most hogy megy haza? Ilyen éjféλι órában!

— Gyalog. Ön fog hazáig kísérni.

(Tehát még ezt az egy embert is, aki ott maradt a szerencsétlenség színhelyén, elviszi onnan magával.)

— Hát hiszen a tolvajok és az aszfaltbetyárok ellen csak megvédelmezem önt magam is, de a meghülés ellen nem. Hogy megy hazáig ezekben az atlaszcipőkben?

— Ejh! Most egy olyan pokol forr bennem, hogy nem érzem, mi a hideg. Nyújtsa ön a karját!

(Pedig azt is megvárhatta volna, amíg a férje megérkezik. A konferenciának csak vége lesz már egyszer.)

Rosszul tette, hogy nem várta meg.

Híszén bizonyos, hogy Vigárdy a klubból egyenesen ide fog jönni.

Az még nem tud semmit.

VI.

Az elájult asszony pedig csak nem éledt fel magátul. Pedig már egy vendég sem volt a teremben; akinek a kedvéért tette az ájultságot.

A cselédek lóttottak-futottak előre-hátra, de azoknak egyéb dolguk volt, mint a balzacon heverő alakkal vesződni. A sárga inas meg a csemegész pincérje igyekezett kiválogatni a kikölcsonzött tálakat, porcelánokat, ezüstneműket a *csódtömeg* közül, ami nem ment vitatkozás nélkül.

A tálak és tálcsák azonban még rakva vannak mindenféle ételekkel, amikhez senki sem nyúlt még. Ott van a rénusi lazac. Ott van az elítélt és rehabilitált fácány. Az egyiket a pincér, a másikat a Georges reklamálja. A szobaleány aközben megtömi a zsebeit a Kugler-bonbonokkal, amikért megint a cukrászlegény emel óvást: „Ez mind nincs kifizetve még!”

— Ugyan mit parlamentéznek az urak? — igazítja el a vitát a Jean. — Nem vagyunk mink képviselők, hogy hajbakapjunk. Mit allegálunk, hogy melyik kié? Ez úgyis mind az ördögé már. Csináljunk consortiumot. Vigyünk le mindent a kocsisnéhoz, s csapjunk ott magunknak egy murit. Úgyis mind a filiszteusoké lesz ez már! Csupa korrupció ez már! Holnap mindent lepecsételnek!

Az indítvány egyhangú pártolásra talált. Ez az igazság.

— Úgyis benn van egy hónapi bérem, — nyelvelt a szobaleány. — Sohasem látom én azt, tudom. Legalább leeszem Dobos-tortában.

S aztán elkezdte danolni éles hamis hangon: „Három forint a bérem. Mindig szidnak, ha kérem...” végig valamennyi szobán és folyosón.

A másik három cseléd röhögött hozzá nagyokat.

Azzal siettek az egész lakomát lehordani a kocsisné szobájába. A pezsgős palackokat sem felejtették ott. Hanem a szamovárt nem bolygatták. Forró vizet inni uraknak való. A távozó cselédek csapkodták az ajtókat maguk után, hogy csak úgy rengett bele a ház.

Az elájult asszony pedig ott hevert mozdulatlanul, halaványan. Csak a szemei nyíltak fel. De az nem az ébredés volt; hanem egy halottnak a merev nézése, akinek elmulasztották a szemcseit lezárni.

Elcsendesült minden. Még az óra sem ketyegett. Meg voit állítva a hegedű-produkció kedvéért.

A kisleány felébredt előálmából. Hálószobájának a fala a

lépcső felé volt: azon keresztül hallható a vendégek szaladáshoz hasonló exodusát. Meglepte, hogy ezzel semmi hintógördülés nem volt kapcsolatban. A kocsiját mindenki későbbre rendelte.

Azután következett a cselédek lőtás-futása az ajtaja előtt; a viháncoló röhögés, a szobaleány csúfondáros danolása, majd a kíméletlen ajtócsapkodás. Azután jött a mélységes nagy csend, mely olyan, mintha tele volna zúgással.

Vége volna már az estélynek?

Olyan soká aludt volna?

Várt az ajtónyitásra. Az estély végeztével a mama, mielőtt maga lefekünnék, bejön a kisleánya szobájába, megcsókolni az alvót, s a vánkosa alá dugni egy fényképes bonbonnière-t, ami megmaradt a lakomából.

Miért nem jön már?

Éji asztalkáján volt egy kis ütőóra, mely egy rugó nyomására jelentette az időt.

Tizenkettőt ütött. Kísértetek órája!

A kisleány fejére rántotta a takaróját. Bölcs volt, de amellett babonás. Az embereket meg tudta kritizálni, de a kísértetekkel nem mert kikötni.

A szív, az a buta izomtömeg, fél!

Hanem az agyvelőnek van akarata.

S lassankint az akarat erőt vesz a félelmen.

Meg akarja tudni, hogy mi történt a szalonban.

Leküzdí a félelmet az éjféli rémek s az engedelmességet az anyai tilalom iránt. Felöltözik, meggyújtja a gyertyáját, s reszketve kinyitja az ajtaját.

Egy sötét garderobe-on keresztül kell menni a szalon oldal-ajtájáig. Itt hallgatózott ő nem rég. *Tanulmányozta az okos beszédeket.* Félve nyitott be rajta.

Az ajtónyitásnál majd elfújta valami leskelődő szellet a gyertyáját.

Arra pedig nagy szükség volt ott, mert a terem egészen sötét volt. A cselédek a gázt lecsavarták, a gyertyákat elfújták.

Csak a kandallóban hamvadozó parázs vetett valami izzó derengést a közel levő tárgyakra.

Senki sincs itt.

A kandalló előtt áll a balzac. Annak a magas támlánya eltakarja a rajta fekvő alakot. Azt nem veszi észre.

A zongorán van egy karos gyertyatartó, annak a gyertyáit meggyújtja, s a nagyobb világosságánál bátrabban tekint széjjel.

Nini! A balzacról a szép selyem uszály omlik alá, azokkal a jácint girlandokkal. Itt vetette volna le a ruháját a szép mama?

Odalép lábhegyen, s amint odaér, nagyot sikolt.

Az anyját látja ott heverni élettelen.

Először azt hiszi, hogy meghalt, s sírni akar.

Az a gyáva szív! Az sem tud egyebet, mint a könnymirigyeket működésbe hozni.

Nem tudja kitalálni, hogy mi az, amit most lát.

Az ő anyja, a ház úrnője itt hever, teljes báli toalettdben, és senki sincs kívüle a teremben. . . Mi ez?

Azt hiszi, hogy ez egy lidérchozta álom.

A fekvő alaknak a lábainál azonban meglát egy felnyitott levelet. — Azt felveszi és elolvassa.

Arra aztán egyszerre eszéhez tér. Mindent tud.

Most már érti az egész helyzetet.

Most már nem kisleány, aki fél.

Eszébe jut, amit a Pallas Lexikonából olvasott az ájulásról.

— Ez az. — A szemek halálmeredése, a lassú pihegés, az arc halott színe. Aztán a segélyhozás ilyen esetben: a ruhaderék kibontása. Hideg víznek az arcba fecskendezése. A tenyereibe piperecetet tölt, s azt szagoltatja az elájulttal. — Ez használ.

— A karok megmozdulnak, a száj megnyílik és nagyot ásít.

A félholt föléled.

Az első érzése az, hogy a keble nyitva van, s azt siet a két tenyerével betakarni.

Aztán észreveszi, hogy csak a leánya van ott, s nagyot bámul rá: mintha nem jutna hirtelen eszébe, hogy ki ez itten?

Helvila felöleli az anyját fektéből.

— Nem még a hálószobádba, mamám?

— Hiszen nem bírom a lábam.

— Majd én beviszlek.

S azzal felkapja az ölébe az anyját, s viszi, mint egy dajka a gyermeket, az ajtó felé: megfordítva a természetadta szerepeket. A kisleány erős. Mégis jó az a svéd gimnasztika!

— Tégy le. Tudok már menni — suttogja az anya. — A zsidóság elmúlt.

— Ne segítsek levetkőznöd?

— Maradj! Maradj! — Tégy fát a kandallóra. Fázom.

Visszajövök.

S azzal bement az öltözőjébe.

Visszajön? De hát minek jön vissza?

A kisleány letérdelt a kandalló elé, s megrakta hasábokkal a parázshalmazt. Nehezen akartak meggyulladni. Szétnézett valami papir után, amivel alágyújtson. Megakadt a tekintete azon a levélen.

Valami homályos ösztön úgy nógatta, hogy ez az a papirrongy, ami legméltóbb arra, hogy hamuvá legyen; hanem aztán újból meg újból végigolvasva a tartalmát: az okos ész azt diktálta neki, hogy ez nem élégetni való, mert ebben nevek és adatok vannak, amik másokat is érdekelnek.

Észre sem vette, hogy az anyja visszajött a hálószobájából. Camilla nem öltözött pongyolába, csak a felkapcsolt ruhaderek fölé kerített a vállára egy báli-kilépőkét. A hattyútollas atlaszlebernyeg a meztelen karjait is takarta.

Olyan nesztelenül jött be, hogy rajtakapta Helvilát a levélolvasáson.

— Olvastad? — kérdezé a leánytól.

Helvila ijedten nyújtá a levelet az anyjának, aki azt szépen összehajtá, s eldugta a keblébe.

A leányka félve nézett fel az anyjára, amint ott térdelt: ha nem csinál-e haragos arcot?

Dehogy csinált: mosolygott. Hanem az még elijesztőbb volt. Olyan volt ez a mosoly, mint mikor egy szép, ünnepelet hölgyet egy imádója egy rosszírú házban talál.

Nem! Nem! Olyan mosoly volt ez, mint mikor egy vádlottak padjára került szép nő ellen a közvádó olyan bizonyítékokat hoz fel, amikkel az menthetetlenül meg van fogva, s érzi a ránéző szemek égetését az arcán. Mit tehet mást, minthogy mosolyog.

Nem! Nem! Nem is ilyen volt. Hanem olyan volt ez a mosolygás, mint mikor valaki az öngyilkosság eszméjét neveli nagyra a lelkében, s azt takargatja az arca lárvájával.

Ez a pergamenkemény mosoly aztán nem is hagyta el az arcát mindvégig, amíg ketten együtt voltak a leányával.

— Gyűjts a szamovár alá, teázzunk — monda Helvilának. A leány tette, ami mondva volt.

Camilla az öve mellé dugott kis női órát előhúzta és bele-nézett. Észrevette, hogy a fali óra megállt, s félórával keve-sebbet mutat az időnél.

Odament, elindította a percingát, s helyére igazította a mutatót.

A zenemű, a tizenkét óra elütése után, ismét elkíntornázta a maga Arditi csók-keringőjét.

Helvila nézte a szamovár alatt lobogó kék szeszlángot.

Camilla azalatt elhelyezte a balzac elé húzott kis asztalkára a teáscsészéket. Cukrot is dobált beléjük. (Cukrot?)

Helvila megkérdezé, hogy hány csipettel tegyen a forró vízbe a peccobul.

— Tudod jól. Négygyel.

— Hiszen csak ketten vagyunk.

— Hogy jó erős legyen.

— De ez majd téged nagyon felizgat.

— Ne félj, nem fog felizgatni.

S még merőbben mosolygott.

Az a kisleány pedig nagy lélekbűvár volt!

Tudott az arcvonásokban olvasni. Ilyen kifejezést nem látott az anyja arcán még soha.

Felnyitotta a szamovár tetejét. A felcsapó illat tudatá vele, hogy tökéletes a tea. Megtöltötte belőle a csészéket színültig, s letette az asztalkára, egymással szembe. Magának egy kis selyem-guggonkát hozott, ami olyan, mintha két vánkos volna keresztbetéve.

— Ide mellém tedd a csészédet, — mondá Camilla.

— Én szemközt szeretek veled ülni.

— De én azt akarom, hogy mellém ülj! — parancsolá Camilla.

Attól tartott, hogy ha szemközt ül a leánya, akkor nem lesz képes azt megölni. . .

A leányka egyszerre elérte az anyja gondolatját.

Megragadta a kezét hevesen mind a két kezével:

— Te meg akarsz engemet és magadat ölni!

Az az örületes mosolylárva még erősebb kifejezést nyert Camilla arcán.

Mosolyogva kevergeté a kanálkával a csészében a teát.

— Hát mit tehettek egyebet?

— Te azt akarod, hogy meghaljunk mind a ketten? — lihegé a leány.

— Hát mi van hátra egyéb? Olvastad azt a levelet?

— Elolvastam.

— Megértetted a tartalmát?

— Rettenetes volt! — monda a leány fuldokló hangon.

— Hát akkor tudod, hogy mi ért bennünket? Meg vagyunk gyalázva. Kigyógyíthatlanul, helyrehozhatlanul meggyalázva. Apád elfutott. A férfi elfuthat a gyalázat elől; de a nő, a leány magával viszi a gyalázatot, akárhová fut. — Mentül jobban fut, annál jobban belesüllyed. Hát lehet egy nőnek, egy leánynak becsület nélkül élni? Olyan nőnek, mint én, olyan leánynak, mint te?

— Anyám! Ne gondolj ilyen rettenetesre! Én nem tudok

meghalni. Én szeretek élni. Hiszen még nem is tudom, mi az élet. Ne kényszeríts meghalni, szerelmes jó anyám! Most rögtön meghalni! Hiszen még azt sem tudom, mi a világ. Még az álmomat sem hagyták végigálmodnom, — abból is felzavartak. Még nem láttam egy bált, egy színházat. Még nem volt egy piros ruhám, ami után úgy vágytam mindig. Még egy piros ruhám sem volt!

Camilla arcán még keserűbb mosolyra vált a hippokratészi álarc.

— Hm! Hát majd elmondom, hogy mi vár reád, ha élve maradsz. Az utcáról fölszed egy asszony, aki az ilyen élni szerető kisleányokra vadászik. Az aztán majd ad neked piros ruhát is, az arcodat is kifesti pirosra, hogy ne legyen ilyen halvány; el is visz színházba, bálba is. Víg életed lesz! De én azt már nem fogom megérni!

A leány füleire tapasztotta a tenyereit, hogy ne hallja ezt mind.

— Nem! Nem! Te nem hagyysz itt: én nem megyek el tőled! Nem úgy akarok élni! Nem kell se mulatság, se cifra ruhák. Dolgozni akarok. Veled együtt dolgozni!

— Dolgozni? Haha! Mit? Hát tanítottak bennünket valaha valami munkára? — Tudunk hímezni.

— Azzal a száraz kenyeret sem keressük meg.

— Hiszen annyi ismerősünk van! Lehetetlen, hogy valamelyik szolgálatába ne fogadjon bennünket!

— Az ismerősök? Hisz azok mind bezárják előttünk az ajtajaikat. S eltagadják, hogy otthon vannak. — Hisz a pestis jár együtt velünk! — Tolvajnak fog bennünket nézni minden ember, s bezárja a szekrényét, mikor az ajtaját rányitjuk.

— Nem lehet! Nem lehet az! Imádkozni fogunk! Anyám.

— Hahaha! (Most már kacagott is a lárva.) Hát nem hallottad, hogy az ég ezer millió mérföldre van innen: mire az ima odáig eljut, akkorra megfagyott a föld!..

— Óh az a hideg föld! Én félek abba a hideg földbe lefekünni! Anyám! Én rettegek az örök éjszakától!

A leány csak dadogva tudott beszélni: reszketett minden tagja, a fogai vacogtak.

— Jó. — Monda az anya, száraz hangon. — Hát te maradj itt: majd elmegyek a magam útjára magam egyedül.

Erre aztán Helvila jajgatni, zokogni kezdett, a haját tépte a két kezével.

— Ilyen rossz leány vagyok én? Aki az anyját egyedül hagyja meghalni? Nem! Nem! Te kedves! Te édes! Mi nem válunk el egymástól soha!

S a nyakába borult: ölelte, csókolta. Elkezdte a szemein a csókot, a nyakán az ölelést: aztán végig az egész termetén, le egész a lába hegyéig, és folyvást sírt és kiáltozott:

— Nem válok el tőled!

— Hát mit akarsz akkor? Minek sírsz?

— Csak egy napot kérek. Csak egy napig várjunk. Csak még egyszer lássam a napot feljönni. A nap jó tanácsot ad, ki tudja, mit hozhat az új nap? Az éjszaka tele van rémekkel!

Az anya lesimogatta a kisleány szétkuszált haját, térdein feküdt a feje.

— Jól van — monda neki nyugodt hangon. — Tehát várunk ezzel a dologgal holnap reggelig. Most eredd a szobádba, feküdjél le. Aludjál csendesen. Majd reggel felköltelek.

A leány felemelte a fejét az anyja térdéről, s felnézett az arcába. Azon még most is ott vonaglott az a fájó mosoly. A leány kitalálta a gondolatját.

— Ah, te engemet most ki akarsz játszani. Azt akarod, hogy én elmenjek innen, s te azalatt, amíg én alszom, megszököl tőlem. Ah, így nem teszik bolonddá a kisleányokat, anyácskám. Nekem is van annyi eszem. Ohó! így nem hagyok magammal tréfálni. . .

Most már a leány arcán is ott volt az a haláltgúnyoló mosoly.

Leült az anyja mellé, maga elé húzta azt a másik csészét, s ő is elkezdte abban az ezüst kanálkával kavargatni azt a nehezen olvadó halálcukrot.

Erre Camilla odavonta az ölébe a leányát, s elkezdte azt döncölgetni, ringatni, mint egy hároméves kisbabát, az pedig hízelkedett, kedveskedett neki, mint egy hároméves kisbaba.

— Ugye kedveském, mamácskám, engem hagysz *előre* menni: csak azután gondolsz magadra? Ugye felöltöztetsz majd tiszta ruhába? abba a szép kék ruhámba, ami csak egyszer volt rajtam. Ugye összeszeded majd a két kezemet a keblemen, körülcsavarod az olvasóval? Kis mamácskám. Angyalkám. Aztán fonsz a számomra koszorút — eleven virágból, azt teszed a fejemre? Lásd, ezek a jácintok a kebleden milyen jól fognak illeni hozzá. Én mindig szerettem a jácintokat. . .

Ezt már Camilla sem állhatta meg, hogy hangos sírásra ne fakadjon. Kebléhez ölelte, összecsókolta a gyermeket.

Aztán egyszerre összerázkódott, megmerevítette a karjait. Mintha a lelke le akarná rázni magáról ezt a megutált testet. Rideg, kemény hangon szólt:

— Hát minnek ez az érzékenykedés? Hát van nekünk okunk arra, hogy egymást keserítsük? Űlj oda szépen, velem *szemben*. Aztán beszéljünk okosan, nyugodtan. — Hiszen te olyan okos leány vagy. — Olyan helyes eszed van: a világot, a helyzetet, az embereket megítélni. Látod, hogy magunkra hagyott minden ember? Még a cselédeink is elfutottak. — Nincs innen kitérés. — A sors vas következetessége ez. . . Én életemben elkövettem egy hibát, most azért megbűnhődöm. — Te is vétettél azzal, hogy születted: elloptál egy szikrát az égből, most azt visszafizeted. — A sors kérlelhetetlen bíró. — Hát hajtsuk végre az ítéletét. — Nyugodt vagy-é?

— Az vagyok, anyám.

Most azután mind a kettőnek az arca mosolygott.

Úgy csevegtek, mintha valami közönséges házi dologról beszélnének: konyháról.

— Olyan nehezen olvadnak el ezek a kockák a teában — mondá Camilla.

— Az én csészében már mind elolvadt.

— Mert kevesebb volt beletéve.

— Hát akkor adj ide a magadéból.

Arra aztán Camilla kihalászott egyet azokból a fehér kockák-ból a kanálával, Helvila a maga kanalát eléje nyújtotta. Így aztán szépen megosztottak.

Azok a fehér kockák azonban olyan rátartók voltak, nem akartak elég gyorsan elolvadni.

— Nem jó volna rumot tölteni a teába, hogy hamarább elolvadjon? — mondá Helvila.

— Azzal éppen az ellenkezőt érnők el. Ha alkohol vegyül e szer közé, attól az egyszerre kristályozódik, a fenékre száll, s többé el nem olvad.

— Ah! Akkor az olyan embert, aki ezzel van megmérgezve, könnyen meg lehetne menteni azzal, ha egy pohár rumot itatnának meg vele?

— Minden bizonnyal. Csakhogy ez a szer nem enged ám magával alkudni. Ez abban a pillanatban megöl. . .

— Abban a pillanatban? — szólt a leány ragyogó szemeit anyjára meresztve. Hisz akkor ez a szer egy angyal!

És az anyjának a szemei éppen úgy tündököltek, mint a leányáé. Ezek a halál holdfényében ragyogó szemek nem láttak már semmit, csak azt a fényes fehér angyalt, aki kettőjük között állt.

Mert ha lett volna még a világon egyébre is fogékony érzékük, észre kellett volna venniök, hogy a szalonajtón egy férfialak lép be, báliasan öltözve, kalapja, kesztyűje a kezében, aki csodálkozva tekint szét.

Ugyan ki jöhet ide most?

Egy elkéssett vendég, aki most szabadult a klubból — konferenciáról vagy tarokkasztaltól.

Megszólal:

— Senkit sem találtam az előszobában. Jó estét!

A jó este kívánásra feléje fordul a két mosolygó arc. Ráismer-

nek, de azért nem hagyják abba sem a teakeverést, sem a mosolygást, sem az ülve maradást.

— Nem mára szolt a meghívó? — kérdi a vendég úr.

Magas, délcegtermetű, szőke férfi, hegyes szakállal, mely lehajló bajuszával összevegyül, szemei ábrándosan kékek.

— De igen — felel a kérdésre Camilla.

— Amanda nem volt itten? — Ez a második kérdés.

— Itt volt. Már elment.

Ez tehát Vigárdy Bertalan.

Megdöbbenve néz körül.

Látja, hogy a háziasszony báli toalettkben van. Együtt ül a leányával a kandalló előtt.

— Mi történt itt? — kérdezi a férfi.

Camilla minden válasz helyett előveszi a keblébe dugott levelet, s odanyújtja a késői látogatónak.

Vigárdy végigolvassa a levelet, mely az olvasás után kihull a kezéből.

— Szerencsétlen ember. . . — Ezt rebegi halkan.

— Most már tudja ön, hogy mi történt velünk? El vagyunk temetve! — mondja Camilla.

— Ejh, dehogy vannak eltemetve! Micsoda beszéd!

— Gondolja ön, hogy ilyen meggyaláztatás után még lehet járni az Isten napja alatt?

— De még nincs semmi meggyaláztatás! — szól kemény hangon Vigárdy. — Ebben a dologban első helyen én vagyok érdekelve. S én csak nem hagyom önöket meggyaláztatni.

Annál a szónál „önöket” úgy vibrált a hangja, mint a rezgő húr.

— Hogy tehetné ön azt?

— A legegyszerűbben. Elismerem a váltókon levő aláírásokat sajátomnak.

— De hisz akkor önön veszik meg azt az összeget.

— Azt tudom. Kifizetem.

— És a felesége? Mit fog ön Amandának mondani?

Vigárdy Bertalan egyszer-kétszer végighúzta az ujjait a hegyes szakállán, s készen volt a válasszal.

— Az asszonynak azt fogom mondani, hogy volt egy közös vasúti engedélyünk, amit egy vállalkozó magához váltott hetvenezer forintért. Ennek fele Meritoriszt illeti. Nem tudott várni, amíg likviddé lesz a kikötött összeg: kissé inkorrekt módon anticipálta a maga részét. De én teljesen fedezve vagyok a szerződés által.

— De ez nem igaz!

— Hát ki nézhet bele az én tárcámba? Hasonló alkuk mindig négyszem között köttenek. Egy névjegy helyettesíti a nyugtát. Az a vasút létrejön. Nekem részem van benne. A többitől ki tud? Meritorisz elfutott Amerikába, de nem a váltói miatt, hanem a málégýűrűben kötött börzekülönbözetek miatt, amik százezrekre rúgnak. Ez nem gyalázat, csak balszerencse.

— De ezzel ön mégis hazudni fog a feleségének.

Bertalan emyedten veté le magát egy karszékbe.

— Hazudni a feleségemnek! — Hát nem mindennap hazudom-e neki azt, hogy boldog vagyok, szóval, tettel és érzelemmel?

— Kérem, uram, ne beszéljen így egy leány előtt.

— Higgye el, édes Camilla, hogy a hazugság az egyetlen kötszer, ami a társadalmat összetartja. Szűnjünk meg hazudni, s egymást fogja felfalni az emberiség.

-- Ez irtóztató igazság. De legalább mi ne hazudjunk egymásnak, akiket nem tart össze semmi kötszere a társadalomnak. Ön tehát megmentheti oktanal nagylelkűséggel egykori barátjának a jó hírnevét, megreparálhatja a becsületét, de azért mi mégis csak földönfutó koldusokká vagyunk téve. Mind én, mind a leányom.

Vigárdy nagyon is sietett a felelettel.

— Én nem fogom engedni, hogy önök szükséget szenvedjenek!

Ezzel nagyon gyanúba keverte magát.

— Ú—úgy? — monda a delnő, azt a veszedelmes mosolygást még azzal is élesítve, hogy a fogait összeszorította, s eközben annál sebesebben kavarta a kanállal a teát a csészében.

A férfi megértette mind a hangot, mind az arckifejezést.

— Ugyan, édes Camilla, hagyja abba azt a habarást azzal a teáskanállal! Én úgy olvasok önnek az arcában, mint a kitért könyvben. Ön ebben a rossz pillanatban így gondolkozik: „No lám! Mikor a víz fenekére elértem, akkor előugrik, mint a «Deus ex machina», a mesebeli megszabadító: kihúzza a vízből, megtörülget, megszártgat — és aztán megesz. — Itt van ez a Vigárdy, akinek mindegy, akár a pikéten nyeret el magától a jó barátjával harmincezer forintot, akár hamis váltók útján. A fedezet kezében van. A világgá futottnak van egy fiatal felesége, akibe egykor szerelmes volt. Ha nem csinálhatott belőle feleséget, csinál belőle élettársnőt, ahogy szokás. Most már asszony, nem kell őt elvenni. A férj megvan valahol az ellenlábasknál. Haza nem jöhet, mert itthon börtönbe fut. Így lesz szép az élet! A gazdag feleségnek a vagyonából — eltartjuk a tönkrement asszonyt!” Ugye hogy így gondolkozik ön felőlem?

Camilla meglepetve nézett rá. Valóban kitalálta az eszméjását.

— No, hát csak tolja ön félre azt a teásfíndzsát maga elől. Az a penetráns keserűmandula-illat elárulja előttem a tartalmát. Hát hiszen igaz, hogy én is csak állat vagyok, mint más, de hiéna mégsem vagyok. Mindenféle bűnre megvan a hajlandóságom, mint a többi embereknek, s ha önnek kedve volna elbukni, bizony nem állnék elő érényt prédikálni, hanem licitálnék a kegyeire. Hanem hát ön nem az a nő! — Ön inkább fejére borítja a szemfödület, mint a Thámár fátyolát. — Ezt én jól tudom. — Nem jövök önt kísérteni. — Én nem fogok önnek semmit adni: egy elátkozott fillért sem. Hanem nyitok önnek utat tisztességes munkához, amiből megélhet.

— Hallod, anyám? — súgá Helvila. — Nem mondtam?

— Mi munkához értenék én? — rebegé Camilla.

— Hát amivel annyi derék becsületes nő fenntartja magát. Nekem vannak összeköttetésem a kormányzati köröknél. Én könnyűszerrel ki tudom eszközölni, hogy önnek adjanak egy biztos állomást vagy a vasutaknál vagy a postánál, mint pénztárosnőnek, amihez nem kell egyéb, mint tiszta fej és tiszta kéz. Ön abba nagy gyorsan beletanul. Egyik nap éjjel, a másikon nappal lesz tizenkét órán szolgálata: a többi idejével szabadon rendelkezik. Biz az szerény fizetéssel fog járni. De hát a megelégedés nem tart lépést a jövedelem nagyságával. Én ismertem egy nőt, akit milliomos létére, esztelen pazarlásáért gyámság alá helyeztek, s aki öngyilkossá akart lenni, mert abból a kétezer forintból, amit havi pénzül rendeltek a számára, nem volt képes a szükségait fedezni. Én pedig mondhatom, hogy akkor voltam életemben a legboldogabb, amikor harminc forint volt a havi fizetésem. A megelégedés egészen relatív dolog. Ön nem fogja ezentúl Párizsból hozatni a toalettjeit, hanem kiszabja és megvarrja a ruháját, s meg lesz vele elégedve. A vasúti vendéglősnél tizenöt forintért kap kosztot, — igen jót.

— Hát a leányomat hová teszem?

— Majd a kis Helviláról is gondoskodunk. Őt beadjuk a preparandiába. Ott most van éppen egy ingyen hely üresedésben. Csak egy szavamba kerül. Kitanulja az iskolamesternőséget, s annak idején kap becsületes állást, valamilyik fővárosi iskolában.

— Igen! Igen! Az nagyon jó lesz! — szólt közbe Helvila.

— Én tanulni fogok. Igen szorgalmas leszek. Már taníthatok is másoknak zongorát, angol nyelvet. Én szeretek tanítani. Köszönöm, nagyon köszönöm!

Azzal odarohant Vigárdyhoz, elkapta a kezét, csókjaival halmozta el, s egyre zokogta: „Köszönöm, nagyon köszönöm.”

Camilla arcáról ezalatt elmúlt az a halálhirdető mosolygás.

Olyan volt ez a változás az arcán, mint mikor a széljós-ló veres égbolt egyszerre visszanyeri a kék színét. Lelkének elveszett az öngyilkos energiája: egészen a hatalmába került ennek az embernek, aki meg akarja szabadítani.

— Nos? hát szabad kérnem, hogy nyújtsa a kezét? — kérlelé Bertalan.

Tétovázott.

Akkor aztán odaugrott hozzá a leánya, az kényszeríté, hogy a kezét Vigárdy keze elé nyújtsa: — Ne azt a balt! Ezt a jobbot!

— No hát! Eddig megvolnánk. Már most nézzünk körül — szólt Vigárdy. — Önnek szállásról is kell gondoskodni. Várjon csak! valami jutott eszembe. Azt tanácsolom, hogy ne adja el a bútorait. Azokért potom árt szoktak adni. Más ötletem van. A nagy szállásnak azt a részét, mely külön szakítható, mondja fel a háziúrnak: éppen most van a negyed. Hanem ezt a néhány díszesebb szobát tartsa meg. Ezt megint kétfelé lehet osztani. Ezt a szobát, meg az öltözőjét tartsa meg a saját használatára, a konyha felőli kijáráttal; a másik két szobát pedig, a lépcsőre nyíló ajtóval adja ki. Én ismerek egy derék horvát képviselőt, aki éppen ilyen bútorozott szállást keres, egész évre, mert néha a leányait is fel szokta hozni Budapestre. Az igen nyugodalmas lakó lesz. S amit az fog fizetni albérletben, abból ön az egész lakásbért fedezheti, s a saját lakása ingyenben marad.

Helvila nógatta az anyját:

— Mondd hát, hogy jó lesz: jó lesz úgy.

Camilla rábólíntott a fejével.

— Jó lesz.

(No hát! van már mit enni, van hol lakni és van becsület. A kisleánynak is lesz jó helye. — Hát mi kell még az élethez?)

Vigárdy szétnézett a szobában. Mit lehetne még találni?

Hát csakugyan talált valamit.

Meglátta azt a japáni asztalkán heverő kéziratot.

— No lám, még itt is van valami! Hisz ön író is. Itt is

hever egy munkája, amit bizonyosan ma akart felolvasni. Ezt megvetetjük egy szerkesztővel.

— Ah, hagyja ön azt! — szólt Camilla. — Az egy haszontalan ostobaság.

— Ki mondta azt?

— Aki nagyon érti.

— Talán Alasztor?

— Igen.

— Ah! Mit? Ne hallgasson ön rá. Mit értenek az okos emberek a poézishez? Akik alkoholometerrel mérik az indulatot, s boncolókéssel vizsgálják az érzést.

— De igaza volt! Azt mondta, hogy boldog nő nem lehet írónő. Ahhoz a szenvedések iskoláján keresztül kell eljutni.

— No, hát már most keresztül esett ön ezen az iskolán. Ezt még mint boldog nő írta ön. Képzem, hogy tele van édes idealizmus chylusával. Hát majd amit ezután fog írni, azt felvegyítheti keserű tapasztalatok ichórájával. Azért ezt is csak kiadjuk. Engedje meg, hogy magammal vigyem. Van némi befolyásom a lapszerkesztőkre. Lesz közöttük olyan nóbél ember, aki honoráriumot fog érte adni. Nem sokat; de eleinte a kevés is biztató. Apróbb, egy tárcára való rajzokat meg éppen szívesen fognak venni. Ezekért kaphat ön havonként harminc—negyven forintot. Nem sok; de jelenben számot vet.

— Óh, az nekem tetemes összeg lesz — szólt mohón kapva Camilla. — Csak meg tudjam érdemelni.

— Bízék *magában*. A közönség előszeretettel van a nő-írók iránt. Önnek határozott tehetsége van. Csak fejleszteni kell. Majd küldök önnek műveket angol és francia íróktól, amikből tanulmányozhat. Ön egy év alatt meghódítja a közönséget, a kritikát. Két év múlva a kiadók lábtót támasztanak az ablakához, úgy törnek be a kéziratért. Ön egy írói nevet választ magának, s ez a név magasztalva, becsülve lesz. Ezen az ön-érdemelte néven fogják önt szólítani. . .

Camillának az arca már derülni kezdett; ez nem a halált előérző mosoly volt: ez a visszatérő életkedv hajjalodása volt már.

— No, hát válasszunk önnek egy írói álnevet, ami alatt ezt a legelső munkáját kiadjuk. Talán „Renata” (újjászületett). Jó lesz?

— Nagyon jó lesz! — szólt felmelegedve Camilla.

Helvila átölelte az anyját, s gyöngéden súgá a fülébe: „Renata”.

Most már önkénynt nyújtá a kezét Camilla Vigárdynak.

— Látod, kis mamám — fecsegett a lányka — most már megtaláltuk a címet, amelyen Vigárdy urat híni fogjuk: „Keresztapa”.

A lányka nevetett az ötletén: a nevetés az anyjára is elragadt. Együtt nevettek. Milyen furcsa az! Keresztapa lesz a neve!

Aztán nagyot fohászzkodott Camilla, kezeit keblére téve.

— Én Istenem! Mi még *nevetünk* is ezen a napon!

S aztán kereste a szemével azt az embert, aki visszaadta nekik ezt az éltető nevetést. A halottaknak!

Az pedig félrefordítá az arcát, s a szemeit törülte.

— Ön is nevetett?

— Igen. Nevettem.

(Az sem volt igaz: zokogását fojtotta el. Olyan sírnivaló is volt ennek a két nyomorult teremtsének a pillanatnyi öröme!)

— No, de már most sietek innen. Önök pihenjenek le. Nekem ez órában még sok utam van. Legelőször is Perukkerhez vágatok: azt kihúdom az ágyából, s rendezem vele az ügyemet, nehogy holnap beperelje a váltókat; azután sorba veszem a szerkesztőségeket, kiigazítatom velük a szenzációs újdonságot, mielőtt sajtó alá adnák a lapot. Isten önnel Camilla! Jó éjt, kis Helvila.

S azzal minden érzékeny búcsúvétel nélkül elsietett.

Az ajtóból még egyszer visszafordult.

— Kérem, Camilla, majd ha elmentem, zárja be utánam

az ajtót. Cselédjei nincsenek itt. Jó lesz, ha a többi ajtókat is bezárja, mert mindannyit nyitva hagyták.

Azzal eltávozott.

Camilla várt, amíg a külső ajtót csukódni hallá, akkor kiment az ajtókat bezárni.

Helvila egyedül maradt.

Amint az anyja kiment a szobából, a lányka elővette a rumos palackot. Az félig volt kiürülve.

És aztán fogta azokat a teáscsészéket, s azoknak a tartalmát beletöltögeté a rumos palackba. — Jól beleszorítá a dugaszt.

Aztán szétnézett, hová rejthetné azt el?

Az óra egyet ütött — éjfél után.

A zenemű rákezdte a Szerenade-valcert.

Ahá! Megvan.

Helvila oda sietett az órához, felnyitotta a zenegép tokját, s oda rejté el a palackot a zenélő henger mellé.

Ott nem talál rá senki.

Mire az óramű tokját ismét bekapcsolta, visszajött az anyja. Eléje sietett; az is tárt karokkal jött feléje. Megölelték egymást.

— Kisírták magukat jól.

— Tehát ismét *élünk!* — sóhajtja fel Camilla.

A leány az ajtó felé mutatott kinyújtott karjával:

— Ő az én *igazi* atyám!

Camilla rosszul magyarázta a gyermek öntudatlan szavát.

— Ne mondd ki ezt a szót, mert halálra sértesz vele.

— De mondom! Az a másik csak akkor adta nekem az életet, amikor nem tudtam róla; de ez akkor adta az életemet, amikor már szeretek élni.

— Előtte mondhatod, de más előtt ki ne ejtsd, mert megítélnék érte. Mikor úgy hasonlít az arcod az övéhez. Pedig Isten a tanúm, hogy nem tettem egyebet, minthogy naponta elővettem az arcképét, s elbámultam rá, hosszan, hosszan.

— Szeretted őt? Mért nem mentél hozzá?

— Játszottam a szívével. Megvert érte az Isten!

Camilla figyelmét most egyszerre megkapta valami. Az üres teásfindzsák.

— Hová lett az a „tea”? — kérdezé ijedten a leányától.

— Azt én eltettem *emlékül* erre a mai szent napra.

— Hová tetted?

— Az az én titkom.

A zenemű utolsó akkordját pengette annak a szép spanyol dallamú keringőnek. És azután is mindennap tizenkétszer elmondta amit tudott. — De hogy mit tud, azt csak a kisleány értette meg, senki más. Ajka elé tette a mutató ujját: — Csitt! Játszó óra: ki ne beszéld!

VII.

Vigárdy a pálcájával előretapogatózva botorkált le a lépcsőn. A gáz el volt már oltva, sötét volt.

Mikor a fele lépcsőn lejutott, a házmester ajtaja kinyílt, ő maga lámpással a kezében csoszogott elő, kaput nyitott. Négy férfialak jött be. Azok közül három odalenn maradt a kapubejárat alatt a házmesterrel dödörögve, a negyedik felsietett a lépcsőn.

Szinte egymásba ütötték az orrukat Vigárdyval. A házmester lámpafényénél egymásra ismertek.

— Ah! te vagy? Bertalan!

— Te vagy? Alasztor! Hol jársz?

— Én a feleségedet kísértem haza, a nagy katasztrófa után. Tudsz már mindent?

— És még azonfelül valamit.

— Életre hoztad Camillát az ájultából?

— Én már élve találtam. Éppen teázni készült a leányával.

— Természetesen: egy kis ciánkálival cukrozva meg a teát?

— Természetes.

— No és te életben tartottad őket?

— Igen.

— Miféle antitoxikkal?

— Az az én arkánumom. De hát te mit keressz itten?

— Hát én, amint menekülhettem Amandától, jó ürüggyel, ide siettem vissza, hogy megnézzem, mi történt ezzel a szerencsétlen asszonnyal. Már most látom, hogy nincs rám szüksége, hát visszamegyek.

— Úgy sem mehetnél be hozzá, mert bezárta az ajtókat, s nincs cseléd, aki kinyissa.

— Nincs ám. Azok ideleln mulatnak a kocsisnénál a nekünk szánt lakoma közprédáján: éppen ez volt az ürügy, amivel idebocsátottak. Amanda ideges volt, hogy a Georges nem jön a kikölcsonzótt ezüsttalakkal és gyümölcstartókkal haza, ahogy ő parancsolta neki; én azt a véleményemet szuggeráltam neki, hogy az bizonyosan megszökött az ezüstrrel. Erre a nagyságos asszony rám parancsolt, hogy rögtön menjek konstáblerekért, fogassam el a sikkasztó cselédet. Negyedmagammal jöttem: két konstáblér meg egy biztos.

— Hát már most mit csinálsz?

— Hát egy kicsit elrontom a multságát a díszes társaságnak, s felkísértetem őket a kapitányságra, csödtömeghez tartozó vagyron elsikkasztása miatt.

— Ugyan hagyj békét szegény cselédeknek!

— Nem, pajtás! Hogy az inasok, szobaleányok dárídózzanak akkor, amikor a gazdáik a falba verik a fejüket: így mégis nagyon szép volna az élet! Hadd kontempláljanak reggelig a dutyiban, akkor majd kieresztik őket.

— No, hát szervusz. Én megyek dolgomra.

— Tudod mit? Ne menj le addig, amíg én magammal nem viszem a Szent Hermandad éber tagjait. Nem szükséges, hogy a rendőrbiztos rapportjába a te neved is belekerüljön. Nem az országos rendőrség miatt, hanem, tudod, a házi rendőrség miatt.

— Gondolod, hogy elhazudjam a feleségem előtt, hogy itt voltam?

— Tanácsolnám.

— Hogy aztán te mondhasd el neki?

— Hát persze.

— Én azonban reggelig nem is megyek haza.

— S mit fogsz bevallani?

— Azt, hogy valamelyik orfeumban voltam, korhely pajtások társaságában.

— Okosan: azért csak össze fog gazemberezni, más baj nem ér. Egész éjet az orfeumban! ezért reggel összeszid az asszony; de estére megbocsát. Hanem egy órát az öngyilkos nő mellett: azért a lelken meg keresztül.

— Magam fogom neki elmondani.

— Akkor még valami *rosszabb* helyre is akarsz menni, amit ezzel elitkolsz.

Azzal jó mulatást kívántak egymásnak; a kézszorítás közben azt súgá Alasztor Bertalannak:

— Tudod pajtás: te képviselő vagy, én meg ügyvéd vagyok. Nehéz nekünk *egymást* hazugsággal kifizetni. Jobb lesz kölcsönösen igazat mondanunk.

— De olyan bolond nem leszek.

Másnap reggel, mikor Alasztor a kávéházban kezébe vette a hírlapot, mindjárt a ritkított betűst kereste a napi hírek között, egyszerre rátalált:

„...börzejátékban szenvedett differenciák miatt, melyek százazrekre rúgnak, megszökött Amerikába, itt hagyva feleségét és leányát a legnagyobb nyomorban. — Az a hír, mintha tetemes összegű váltókat hamisított volna egy vele baráti viszonyban élt képviselő nevére, minden tényleges alapot nélkülöz.”

Most már tudta, hogy mi volt az a „rosszabb hely”, amit Vigárdy az orfeummal, sőt Camilla budoárjával palástolt: Perukker úr comptoirja.

Amint délután összetalálkozott Bertalannal a kaszinóban, azt mondá neki:

— No, most már tudom, hogy mi volt az árkánomod, amivel kigyógyítottad az öngyilkosságból a szép asszonyt!
Drága orvosság!

Tehát vannak még bolond idealisták a világon.

MÁSODIK RÉSZ

I.

Négy esztendő múlt el e szomorú eset óta.

E négy év alatt Meritorisz Zeno hírt sem hallatott magáról. El is felejtette már mindenki, hogy volt valaha ilyen nevű ismerőse.

Meritoriszné is azon lények közé tartozott, akik kimaradtak a világból. Annyit tudtak felőle, hogy valahol pénztárnoknő a fővárosban; voltak, akik azt állították, hogy látták is a jegykiadó ketrecben. Az ilyen elfelejtett lényekkel nem találkozni is szerencse.

A hajdani szállását megtartotta, de annak a lépcsőre szolgáló főajtaján e név volt kiszegezve: „Dragomirovics Anasztáz”.

Dragomirovics Anasztáz úrról a házmester csak annyit tudott mondani, hogy az egy valósággal létező úri ember. A bevallási íven így van feljegyezve: „horvát-szlavon képviselő”. De ő annak az ábrázatját még sohasem látta, pedig négy év óta lakik itten ez az úr. A házmesterné takarítja a szobáját, amiért kap nyolc forintot havonként. Az a nyolc forint minden hónap elsején oda van letéve az asztalra egy névjegygel, amire rá van írva: „Házmesternének”. A gyertyája a tartóban reggelre le van égve, a mosdóvíze a laborban be van szappanozva, a sáros topánja az ágy elé téve, — de őt magát még nem látta a szemfüles házmesteri pár soha. Sokszor el is utazik s olyankor az ajtaját lakattal is bezárja, de azért a havi pénz kijár.

Meritoriszné asszony felváltva — a hivatalos rend szerint —

hol a nappali, hol az éjjeli órákat tölti otthon; senkit sem fogad a szállásán. Cselédet nem tart. Maga főz és takarít.

Most éppen hatheti szabadságot kért, amit meg is kapott.

Erre pedig azért volt szüksége, mert a Helvila kisasszony megbetegedett, azt haza kellett hozni az intézetből. A betegséget szent Vida-táncnak hívják. Rúg, karmol és rángatózik, s amellet az arcát fintorgatja. Az orvos azt mondja, hogy ez a baj majd elmúlik magától, a meggyógyításához nem kell egyéb, mint teljes nyugalom. Valószínűleg a sok tanulástól kapta azt a bajt; most tette le a tanítónői vizsgát, kitűnő eredménnyel, azzal erőttette meg az agyát; most az anyja ápolja, senkit sem bocsátanak hozzá.

Ezt mind a házmesterné beszéli ekként az ágybérlőjének, a napidíjasnak. Ez pedig, mint afféle idealista (a napidíjasok még idealisták) azzal a felfedezett ténnyel szolgál viszont, hogy Meritoriszné asszony híres író, aki „Renata” név alatt gyönyörű dolgokat ír a lapokba: minden sorát megfizetik. Hanem ezt nem kell elárulni a háziúrnak, aki gyűlöli az általa „Federvieh”-nek nevezett emberfajt.

Az oldalajtón kopogtatás hangzik: az kulccsal van bezárva. Camilla előjön a hálószobájából s felnyitja az ajtót.

Vigárdy lép be. Abból a lakosztályból, mely Dragomirovics úré.

Kezet szorítanak, jó estét kívánva egymásnak.

Novemberi délután hat és hét óra közt van az idő. Az asztalon már ég a lámpás.

Leültek egymás mellé. Camilla a pamlagra, Vigárdy a karszékre.

— Helvila jobban van. — Ez az első szava Camillának.

— Tudom, beszéltem az orvossal. Most csak arra kell vigyázni, hogy vissza ne essék a bajba. Óvni kell minden felindulástól. Ilyen idegbajnál a véletlen öröm is visszaidézheti azt a ragályos betegséget.

— Öröm? Hát jöhet be mi hozzánk öröm?

— Már be is jött. Itt van a zsebemben a kultuszminiszter diplomája, melyben Helvilát kinevezi tanítónőnek, hatszáz forint fizetéssel.

— Ah! Ez igazán nagy öröm.

— Kegyednek adom át ez okiratot. Iparkodjék a leányt óvatosan, elébb példálózva, előkészíteni erre a jó hírre, ami után vágyott. Engedje elébb sejteni, találgatni. Az is meglehet, hogy ez a jó hír egyszerre kigyógyítja. De az is lehet, hogy recidiváz tőle. Dugja el ezt az írást.

— S hová lett kinevezve?

— Pancsovára.

— Ah, olyan messze!

— Mentül messzebb, annál jobb rá nézve. Itt megöli őt az ismerősök ránézése.

— Az igaz. Sokszor mondja: „Anyám, nincs öldöklőbb méreg, mint az embereknek a szeme.”

— Jó derék nép, ahová menni fog. Ismerem őket; nagyobb részt szerbek, aztán németek, magyarok: mind szívélyes, jóérzelmű emberek. Ott szerencsét is csinálhat, ott még van családi élet.

— Hm... — Camilla nagyot fohászkozott. Azután azt kérdezte Vigárdytól: — Mit tesz az a latin mondás: „Vestigia terrent?”

Vigárdy kitalálta a nő eszejárását.

— Ugyebár ezt a tudós leány mondta kegyednek, mikor egyszer a férjhez menésről példálózott előtte. „A nyomdokok visszariasztanak.”

Kevés idővartatva azt mondá a nő:

— Akkor én is elmegyek a leánnyal Pancsovára.

— Hát énbélelem akkor mi lesz?

— Ön megszabadul egy kínos helyzetből, mely mind a kettőnknek csak szenvedést okoz.

— De mikor ez a szenvedés rámnézve az élet!

- Milyen élet!
- Őrült világ ez! Mi mind a ketten felteláltuk egymásban azt a lelket, mely lelkünk felét kiegészíti.
- De elvesztettük egy bolond szeszélyért, egy dölyfös gondolat miatt, most aztán szenvedjük a büntetésünket.
- Pedig összetörhetnők a békóinkat.
- Az lehetetlen.
- Önt hűtlenül elhagyta a férje, négy év óta hírért sem hallatta. Ez megsemmisíti a házasságot.
- De önhöz hűséges a felesége.
- Reális felfogásban az.
- S ez a fődolog. Ugyan hány házasság maradna érvényben, ha azt kérdeznék, vajon a nő midőn férjét megöleli a behunyot szemével nem lát-e egy harmadik alakot? S azárt az ilyen lelki-házasságtörés mellett csak lombosodnak a családfák.
- A mi életünk egészen célját vesztett erőfogyasztás. Nem tehetünk egymással valami jót, hogy az mind a kettőnknek rosszul ne essék. Minek folytatni ezt a kölcsönös martíriumot?
- Ön igazságtalan a neje iránt. Amanda önt igazán szereti. Talán túlságosan is szereti, az a hibája.
- Felszabadítanám ez önkínzás alól.
- ..Nem! Nem! Arra ön nem gondolhat. A szívetől elragadtatni, meg van engedve húsz éven alóli fiatal rajongóknak; de mi már érett eszű emberek vagyunk, akiknek a tévedéseit nem menti a tudatlanság. Ön, barátom, azóta, hogy a nejét elvette, rohamosan emelkedő életpályát haladt meg. A saját tehetségein kívül, az ami elősegítette, nem a vakszerencse volt. Abban nagy része van az ön felesége kitartó buzgalmának. Lehetetlen önnek azt elfelejteni, hogyan segített önnek az emelkedésében a neje, vagyona, nagy családi összeköttetései által, még inkább abban az emyedetlen buzdításban, amellyel önnek idilli lanyhaságú természetét erélyességre, tettekre, vállalkozásokra ösztönözte. Ön sokszor félrevonult volna az akadályok elől, ha az ön nejének heroinai elhatározottsága

előre nem üzte volna. Mikor önt képviselővé megválasztották egy nehéz kerületben, önnek a felesége zálogba vetette minden ékszerét, hogy önt diadalra segítse. Igaz, hogy mindezt önzésből, nagyravágyásból cselekszi. De ennek az önzésnek nemes alapja van. Büszkélkedni akar a férjével. Nagy embert, híres államféfit akar belőle csinálni, azért, hogy annak a címeit viselhesse egykor. Hát lehet-e őt ezért kárhozhatni? — S már most tekintsen ön a válaszútnak a másik ágára. — Ha ön ettől a hatalmas akaraterejű nőtől elszakítaná magát, s aztán összekötné a sorsát egy magához hasonló ábrándozó, érzelgő asszonyéval, ön fokról-fokra lesüllyedne arról a magas zodiacusról, mely most előtte áll, végezné mint egy elfeledett, skártba tett bukott nagyság. Hát szabad-e énnekem még csak álmodnom is egy olyan boldogságról, melynek ára az ön jövődő dicsősége? Nem! Csak maradjunk mi jó barátok, mint eddig voltunk. — Én viselem az én szenvedéseimet, s nem akarom azokat még lelkifurdalásokkal is sokszorozni.

— Édes Camilla! Ha ön tudná, hogy mi az ára annak az úgynevezett dicsőségnek? Mennyi megalázkodás, mennyi megtagadása a jobb érzéseknek, mennyi embergyűlölet jár azzal együtt. Sokszor eszembe jut Napóleon mondása Szent Ilona szigetén: „Óh, mint szeretnék még egyszer visszatérni a nagy világba, hogy ott krumplit kapálhassak, s jóllakhassam lencsével és szalonnával, mint egy paraszt!”

— De mink már parasztok nem lehetünk, nem úgy lett nevelve a lelkünk. A két kezem nekem is megbírná a kapálást, legfeljebb megkérgesedne tőle; de a lelkemet nem tudom incrustálni. — S még ha magam volnék! Hát én beletalálnám magamat a sorsomba, ha mint mosónénak a teknő mellett kellene is megszolgálnom a napi falatomat. De a lelkem, az idegeim visszaszörnyednek attól az eszmétől, hogy én önt, a mai nap hőjét, ott lássam magam mellett, szurtosan, elzüllyve, elpusztulva! Most én kéjelgek abban a fényben, ami önt körül sugározza, bámulom nagy sikereit, parlamenti diadalait.

Titokban, lelkem csendjében kiviszem a magam részét belőlük. Hadd tartson tovább ez az én boldogságom.

— De ez elvégre is egy tantalusi kín.

— Hát nem lehet-e az, hogy legyenek emberek a világon, akikben nem az állat képezi az őslényt?

— Nők lehetnek. Női angyalok vannak a világon. De hogy férfi angyalok volnának, azt csak a khaldei mitológia állítja. Én ember vagyok. Az is akarok maradni. Engem kínoz a hipokrita szerepe. Én önt az egész világ szeme láttára akarnám a karomon elővezetni, s büszke arccal hirdetni: ez a gyémánt szív az enyém.

— Ha ön így beszél, én az ajtómrá tolózárt csináltatok, és soha egymással nem beszélünk többet. — No, jöjjön, nézze meg a szegény beteg leányomat.

Camilla előbb óvatosan felnyitá a hálószoba ajtaját, s valami szót hallatott nagy halkán, bizonyosan, a látogatót jelenté be a beteg leánynak, azután nyájasan inte Vigárdynak, hogy bejöhet. Azzal bementek mind a ketten a szobába.

Egy dolgot elfelejtettek. Bezárni azt az ajtót, mely Camilla lakosztályát elválasztja Dragomirovics úr szállásától — s Dragomirovics úrnak lehetnek rossz szokásai.

Ott van ni! Az a közbenső ajtó nagy csendesen felnyílik, s elébb a fejét bedugja, széttekint, aztán belép rajta egy férfi, — akit még nem láttunk e háznál.

Minden öltözete csupa kocka: a kabátja szélesebb kocka, a l'écoissaise, a mellénye apróbb kocka, à la Pepita; alacsony, finom termetű emberke, kissé affektáltan kifeszített mellkassal, karjai kifelé fordított könyökkel, fejét magasan tartja, amit rövid nyaka tesz ajánlatossá: a feje aránytalanul nagy a termetéhez, s abból is sok jut a kiülő homlokra. Szemöldökei veresek, szintúgy a körszakálla is, melynek egy része még viseli a nyomait a melagonéne-nek, amivel feketére volt festve. A bajusza ellenben le van borotválva, a szája olyan furcsán van

összecsücsörödve, mintha mókázna, villogó szemei egy percig sincsenek nyugton. Az arcszíne rezes.

Amint belép, lábhegyen, elébb kíváncsian széttekint, azután meglegéddel bólongat, körülépked a szobában, megnézi a zongorán a hangjegyeket, kihúzza a japáni asztalka fiókját, belenéz, megint visszatolja; a hálószoa ajtaja előtt megáll, kerekre nyitott szemekkel, tenyerével segített füllel hallgatózik, az ajkai még gömbölyűbbre csücsörödnek, mintha füttyülne, azután kivesz az oldalzsebéből egy szivarkát, rágyújt, egy karzékot odahúz az ajtó elé, melyen bejött, arra leül, a bal lábát a jobb térdére vetve, s fújja a füstöt a plafon felé.

Ráér várakozni.

Azok odabenn ugyancsak alaposan el lehetnek foglalva a beteg leány diagnózisával, mert soká kerülnek elő.

Végre mégis nyílik az ajtó, s kilépnek rajta: az úr és az asszonyág.

Camilla „Jézus Máriát!” rebeg, amint ez alakot meglátja, s siet az ajtót betenni maga után; Bertalan is meg van ütődve.

Az új ember pedig gúnyosan mosolyogva áll föl a székből, s nyefegő éles hangon üdvözli őket:

— Good bye, drágáim! No, ugye szép meglepetést szereztem a számotokra, mikor egyszerre csak idecseppentem köztetek az égből — vagy a pokolból, már nem tudom bizonyosan. Kérem, ne takargassa el az arcát mistress, azért hogy egy gentlemannel láttam kilépni a hálószoájából. Én az ilyesmire készen voltam.

— Hogy jössz te ide? — kérdezi Vigárdy az első meglepetéséből felocsúdva.

— Hát igen egyszerűen. Nagyon okosan teszi az ember, ha Amerikába elutazva, nem dobja a tengerbe a szobája kulcsát. Visszajövet ismét előveheti. Az ajtómon ugyan Dragomirovics Anasztáz úr neve van kiszegezve, de afelől egészen megnyugtattam a lelkiismeretemet, amint az előszobában felakasztott havelock zsebébe belenyúltam, s megtaláltam

benne az én tisztelt barátom szivartárcáját, a névjegyeivel és a cigarettáival. Mindjárt meg is tartottam emlékül. Pompás cigaretták. Valódi „Sultan fleur”.

Camilla elvesztette egész lelkierjét, sírva fakadt.

— Kérem, mistress, ne sírjon. Semmi oka sincsen rá. Hiszen nem vagyok én Otello. Nézze, nincs nálam se revolver, se bowieknife. Hát hiszen, hogy az én hosszas távollétem alatt kellett valakinek engem helyettesíteni, az egészen normális helyzet. S sokkal jobban tudom méltányolni, hogy ön e célra az én Vigárdy barátomat választotta, mintha valami Perukker-féle szeladont fogadott volna el. Aki, mint e szép bútorzat bizonyítja, egész gentlemanlike gondoskodott az ön szükségleteiről.

Vigárdy közel volt hozzá, hogy ezt az embert nyakon fogja és kidobja a szobából, de Camilla könyörgő tekintete lecsillapítja, aki néma rémülettel mutatott a hálószoba ajtaja felé: „Meg ne hallja a beteg leány! mert újra visszaesik”. — Tehát nyugodtan iparkodott beszélni.

— Uram. Önnek a neje becsületes, erényes asszony. Magát tisztességes munkával tartja fenn: senkitől semmi szégyenletes segílyt el nem fogad. Az államvasútnál pénztárnoknői alkalmazása van, s üres óráiban a hírlapokba ír elbeszéléseket.

— Igen. Ez van beírva a bejelentési úrlapba: pénztárnoknő és író. De a salláriumot és a honoráriumot ön hordja neki.

— Nem hiszem, hogy találjon ön bolondot, aki elhiggye önnek, hogy a vasútigazgatóság tőlem fogad el pénzt, amivel egy hivatalnokát fizeti, vagy egy lapkiadó, hogy a munkákat honorálja.

— De ezt a szállást csak fizeti valaki.

— Az albérlő.

— Az a bizonyos Dragomirovics Anasztáz, akit senki sem ismer.

— Én ismerem.

— De én minden szorgos kutatás után sem voltam képes ezt az „ananász” urat a képviselők lajstromában felfedezni.

— Az csak azt bizonyítja, hogy nem képviselő.

— De annak van címezve a házmester ívén, amit az a rendőrségnek beadott.

— Hát ez lehet hamis címzés miatti kihágás, amit ha ön feljelent a rendőrségnél, hát akkor megbüntetik az ön feleségét öt forint bírságra. Ha ugyan nagy kedve van önnek a rendőrséggel személyes érintkezésbe jönni.

— Énnekem? Hát mi félelmem lehetne énnekem a rendőrségtől? Kurrentált engem valaki? Csaltam én? Loptam én? Nincsen-e kiegyenlítve minden tartozásom Budapesten? Ezt te magad tudod legjobban, kedves barátom.

— Ez az emlék valami más indulatot is költhetne önben, mint a gúnyolódást.

— Érted alatta a háladatosságot ugye, kedves barátom? Hát hisz az igaz, hogy te én helyettem harmincötezer forint értékű váltót kifizettél, amikről az a véleménykülönbség volt közöttünk, hogy én azokon az aláírásokat hamisaknak hittem, te pedig igazaknak vallottad. — No, hát ezt a javadra írom. Ezért négy esztendeig voltál haszonélvezője az én birtokomnak. Mi az ördög? Jut egy esztendőre nyolcezer hatszáz ötven forint. — Hát mi az egy ilyen szép asszonyért? Valóságos „Bettel”.

(— Megfojtsam ezt az embert? — mormogá Camillához Bertalan. Az asszony két kezével tartá vissza a férfi összeszorított öklét.)

Az pedig újabb szivarkára gyújtott és folytatá mekegő hangon:

— Hanem a nagy jótekonysági raptusodban egy dolgot elmulasztottál „drága” barátom. Azt ugyanis, hogy egy New-York-i lapba beiktattad volna ezt a néhány sort: „Mister Meritorisz Zeno ügyei rendezve vannak, bizton hazatérhet.” Punktum.

— A hazai lapokban benne volt ez az értesítés.

— No lám! Én vagyok a hibás. Azért, hogy szökés közben hátra nem hagytam a Ferenciek bazárjában az adresszemet, hogy hová küldjék utánam a Pesti Naplót?

— Hát tudhattam én, hogy te hol kóborolsz széles c világban?

— Ecce ni! Megint teneked van igazad. Hát persze hogy nem tudhattad. Voltam én azalatt az amerikai prériken buccanier, aki sótalan eszi a nyers bikahúst, — jártam, mint pedlar, fésűket, bicsakokat árulni, — voltam aranyásó rowdy Ausztráliában, voltam cethalász a grönlandi vizeken, oda bizony újság nem jár. Míg egyszer a jó Buddha (én buddhista vagyok) ismét visszavezérelt New Yorkba. Ott találkoztam egy tiszteletreméltó hazámfiával, aki valami posztkisztlit vagy micso-dát szerencsésen elemelt egypár százezer forinttal, ez a lovagias férfiú értesített felőle, hogy hiszen nincsen semmi okom e világ szemei elől bujdokolnom. „Ab ovo” ki van egyenlítve az én fatalis tévedésem egy nemeskeblű barátom jószívűsége által. Ekkor érett meg bennem az az elhatározás, hogy én ennek a jó barátomnak alkalmat szerzek keresztényi jóltevő indulatainak tökéletesítésére azáltal, hogy hazajövök, s már most a viszonyosság elvéből kiindulva én rendezem az ő ügyeit.

— Mit fogok most hallani?

— A legkellemesebbet. Legelőször is vessünk fátyolt a múltakra. Az a harmincötezer forint — meg az a négy esztendő — egymást kiegyenlíti. C'est signé: — „pour acquit”. Kezdjünk új rubrikát: „Soll und Haben.”

— Ön megbolondult.

— Nem én. Teljesen megokosodtam.

— Ez az, amit úgy hívnak, hogy „őrültség, amiben szisz-téma van”. Ennek azonban a legjobb antidotuma az, amit úgy hívnak, hogy „házi ész”. Ezzel meg én vagyok ellátva. Te, újvilági lovag, arra alapítod a spekulációd, hogy itt van most

egy őrült szerelmes férfi, akit a vak szenvedélye kapicánjánál fogva oda lehet vezetni, ahol „a rákok telelnek”, ahogy az orosz közmondás tartja. Én azonban majd mindjárt kiábrándítalak egy alternatívával. Én vagy egy önzetlen, minden érdek nélküli pártfogója vagyok a te hitetlenül elhagyott családodnak, aki lelki örömét találja benne, hogy egy pár szerencsétlen teremtésben fenntartsa az életkedvet, akikhez régi emlékek varázsa vonzza; vagy pedig az vagyok, aminek te tartasz: heves vérű imádója a te nevedet viselő nőnek. Hát akkor az első esetben veszem a kalapomat, s azt mondom, hogy „alászolgája”, a családfő hazaérkezett, többé az én gondozásomra senkinek semmi szüksége, s többet nem kérdezősködöm se rólad, se a hozzád tartozókról egy szóval sem. A második esetben pedig megindítjuk a kettős válópert: nődnék erős oka van erre veled szemben, én is csak majd találok valami jogcímet; elválunk csendesen, s aztán rajtunk függ, hogy mit tegyünk? Te mindenesetre kimaradsz a partiból.

— Nem úgy van az, kedves barátom. Ne kezdj te én velem háborút. Mi egyenlőtlen fegyverekkel küzdünk. Te jó ember vagy, nagy hazafi, országos hírvélelő, én pedig egy bukott fickó vagyok, akinek nincs mit elveszíteni. — Egy szót ejtettél el: „elválunk *csendesén*”. — Hát ezt a „csendesén” szót hiúsíthatom én meg. De ha én most lármát csapok: én, a hazatért férj, aki a feleségem hálószobájában egy férfit találtam, összecsdíttem a szomszédokat, rendőrért kiabálok: akkor te, mint nagy ember, el vagy veszve, megbuktál az ország előtt, le vagy gázolva a politikai ellenfeleid lába alá; de ami még annál több, a feleséged lába alá.

— Nyomorult gazember! — kiálta Bertalan, elragadtatva indulatai által.

— No, hát ez jó nekem. „Nyomorult gazember.” Bizony olcsó vitézkedés. Tudod jól, hogy én párbajra nem híhatlak, akármilyen verbal injuri-et kövess is el velem. Nem kapnék secundansokat. Hát ez közöttünk a nagy különbség. Te vagy

a dicső hazafi, a nagy ember. Én pedig vagyok a nyomorult fickó. A nyomorult fickó észreveszi, hogy a dicső nagy férfiú az ő kazlából húzza a szénát. Azt mondja neki: „Barátom, nagyságos tolvaj úr, ne lopl a szénámat, hanem vedd meg az egész kazalt”. S erre a nagy férfiú azt kiáltja: „gazember!” De engem ezzel a szóval nem ráztál le magadról. Én beléd haraptam, mint egy bulldog, s nem engedlek a sövényen kiugrani — édes barátom.

— Én kezemben tartottam a nyakadat, s szabadon bocsátottalak.

— Nagy hiba volt tőled. Most én tartom a kezemben a te nyakadat, s nem foglak elbocsátani.

— Mit kívánsz tőlem?

— Bagatelle dolog! — Igazán pirul az arcom, mikor ilyen aprólékosságokkal állok elő. — Hát miről van szó? Tulajdonképpen semmiről. — Te megtartod a jus *acquisitumot*, hogy is mondják csak: a „*servitust*”. Mi jogtudósok értjük ezt már. — Én viselem a „*procurát*”, mi üzletemberek értjük ezt. — Te pedig maradsz a „*stillier—Co*”. Én viselem az *obligót*, te pedig azt írsz, amit akarsz a „*giro in bianco*”-ba.

Bertalan olyat ütött az öklével a zongorára, amelyhez támaszkodott, hogy az a szerencsétlen hangszörnyeteg megzendült bele. Camilla pedig csak bámult: az ő lelkében nem volt fogalom ennek a csúf zsargonnak a megértésére.

— No, hát beszéljünk kerek számokban — monda Zeno hüvelykujjának a körmét a fogába akasztva. — Te adsz én nekem *pro rata temporis*, húszezer forintot, én pedig azért odaadom neked — a Dragomirovics Athanáz úr szobája kulcsának a másodlatát, s mikor ezt a kulcsot a zárban találom: megfordulok a sarkamon és odább megyek. *Clara pacta, boni amici*.

Camilla csak most értette meg a gyalázatos ajánlatot.

Kitört belőle az indulat. A női gyöngeség egyszerre átlobbant mint füstből a tűz, lángoló asszonyi haraggá.

Odarohant a férjéhez, megragadta annak a vállát.

— Micsoda? Te engem el akarsz adni, mint egy rabnőt!
Zeno furcsa arcfintorgatással mondá:

— Hát azt adja el az ember, amije van. Szívesebben adnám el a Haris-bazárt; de az nem az enyém.

— No, hát ha te el akarsz adni engem — liheg a szerencsétlen asszony — majd eladlak én téged!

Azzal odarohant az intarsiaturákkal díszített szekrényéhez, felnyitá annak a tetejét, egy titkos rugót megnyomva előugratta a rejtett fiókocskát, s abból kivett egy négyszeresen összehajtott írást, azzal odasietett a két férfihoz, Vigárdy mellett foglalva helyet, s Meritoriszhoz beszélve.

— Hát te azt mondtad ugye, hogy neked semmi bűnöd sincs a világon, amiért téged a büntető igazság keze előfogjon. Te kacagva mondtad a megszabadítód szemébe, hogy bolond volt, amikor a nyakadat kieresztette a kezéből? No, hát essél kétségbe! — Itt van a leveled, melyet amaz átkozott éjszakán küldtél hozzám. Ebben elismered, hogy váltókat hamisítottál Vigárdy nevére. Én megtartottam ezt a leveledet, s most odaadom ezt Vigárdy úrnak, hadd kerüljön a te fejed ismét az ő sarka alá, s hadd taposson rá, mint egy hálátlan kígyó fejére! Most én adlak el téged — fél-pénzért, — egy babkáért! Kiáltst egyet! S téged fognak a rendőrök a börtönbe hurcolni! Csaló! Hamisító! Kerítő!

Meritorisz Zeno kezét-lábát eleresztve rogyott le a karszékre.

— Átkozott levél! — motyogá. — Erről egész megfeledeztem. Ezzel agyon vagyok ütve. Vegyen rólam példát minden becsületes férj, hogy mikor szökni akar, ne írjon levelet a feleségéhez.

Camilla Bertalannak adta a levelet.

Zeno egyszerre fordított a szerepén. Az impertinens kérkedő modor helyett áttért a megtért, meghunyászkodottba.

Odatérdelt Bertalan elé.

— Rabod vagyok: elismerem. Azt tehetsz velem, amit akarsz. Elveszíthetsz, becsukathatsz. — Appellálok a te nemes

szívedre. — Légy tekintettel nyomorult állapotomra. — Ne szégyenítsd meg a családomat. — Irgalmazz szegény leányomnak, ha engem nem tekintesz. — Hűséges kutyád leszek mindenkor, kutyább a kutyánál. — Megelégszem a kegyelmed morzsáival! — Soha a szemed elé nem kerülök.

Undorító volt! Egy férfi, aki sír, csúszik, mászik.

Vigárdy négyfelé szakítá azt a levelet, s odadobta a rimánkodó szeme közé.

— Nyomorult! Én nem tudlak eltaposni!

Azzal eltávozott a szobából.

Zeno mohón kapkodta fel a szőnyegről az összetépett levél rongyait, s a zsebébe gyúrta.

— Figyelmeztetem önt — mondá neki Camilla —, hogy ez a levél egy egész társaság előtt lett felolvasva, amíg én ájultan hevertem itten.

— Jó helyen van már — döcögteté a szót Zeno, begombolva a kabátját.

— Hát mit akar ön még itten?

— Mit akarok? Itt akarok maradni. Élvezni akarom az édes itthon örömeit. Ah drága „sweet home”!

— Itt nincs önnek helye. A tulsó két szoba ki van adva.

— Dragomirovics Anasztáz úrnak.

— Akárkinek! — Itt pedig nincs az ön számára való kényelem.

— Áh! Ez nevezetes. Az én szalonomban, ahol az én saját bútoraim vannak!

— Itt nincs önnek még csak egy hamutartója sem. A hitelezői mindent lefoglaltak az ön megszökése után, s rövid időn elárvereztek mindent. Egy közlök felvásárolta az egészet, s aztán átengedte nekem használatra méltányos bérért.

Azzal megmutogatta Camilla Zenónak a székek, pamlag, zongora hátára ragasztott hivatalos pecséteket. Még a szivarhamutartó fenekére is oda volt ragasztva az elkobzó billog. — „Nincs itt önnek semmi ingóbingója”.

— Hát akkor maradok a fekvőségemnél. . . — szólt cinikus mosollyal Zeno.

— Mit akar ön azalatt érteni?

— Hát a feleségemnek a nyoszolyáját. Törvénytudó ember vagyok. Jól tudom, hogy a csődbejutott férj adósságáért a hitvestárs nyoszolyáját, fehérműit nem szabad lefoglalni.

— Abban a nyoszolyában önnek a leánya fekszik, súlyos betegségben.

— Annál nagyobb kötelességem, hogy fölötte virrasszak. Atyai kötelesség.

— Ön nem fog az én szobám ajtaján belépni.

Camilla elállta az ajtót Zeno előtt.

Zeno erőszakoskodni kezdett.

— Majd meglátom, ki akadályoz meg engem abban, hogy családfői jogaimat gyakoroljam.

— Ön azt mondja, hogy törvénytudó: akkor ismernie kell azt a törvényt is, mely kimondja, hogy aki hűtlenül elhagyja a feleségét, s egy évig nem tudatja hollétét, elvesztette férji jogait.

— Majd visszafoglalom én azokat!

Durván megragadta a feleségének a kezét.

A legjobb útban voltak, hogy összeverekedjenek.

E percben felnyílt a hálószoba ajtaja, s kilépett rajta a leány.

Úgy, ahogy az ágyából kikelt: hálóköntösben, mezítláb, papucs a lábán, a haja kuszáltan szétszórva a vállain, a csípőin. Az arca csupa tűzláng volt, a szemei lázasan ragyogtak. Máskor oly piros ajkai kékek voltak és cserepesek. Egyenesen nekiment Zenónak. Magasabb volt az apjánál. Amint a karját fölemelte, hogy a szemébe csüggő haját hátraverse, a visszaomló ingujj egy olyan megfeszült bicepset engedett láttatni a karján, mely egy akrobatanőnek is díszére válhatott. — Eleinte tompán, asztmatikus lihegéssel beszélt, hanem aztán egyre élesebb lett a hangja. — Zeno hűledezve hátrált meg előtte.

— Meritorisz úr! — kezdé a leány. — Ön sok év előtt

elhagyott bennünket nyomorban, gyalázatban, kétségbeesésben. Mi meg akartuk magunkat ölni. Itt ezen az asztalon olvastgattuk a halálos mérget a teás csészében az anyámmal. Készen voltunk a halálra. Ekkor az Isten egy szabadítót küldött hozzánk, aki visszaadta nekünk az életet, megmentette a becsületet: — az ön becsületét, Meritorisz Zeno úr. És azután szerzett az anyámnak tisztességes munkakört, amiben éjjeli-nappali szolgálattal megéljen; engem kitaníttatott iskolamesternőnek; gondossággal, jó tanáccsal, részvétellel segített bennünket a víz színén fennmaradni, akiket ön odadobott a fertőbe! . . . És most ön idejön és elűzi tőlünk az egyetlen védőangyalunkat! Bemocskolja őt rút rágalmakkal, amiknek a szennye az én anyám arcát szeplőzi be! — S még azután helyet követel magának itt, ebben a mi Gecsemáne kertünkben, ebben a mi Golgotánkban.

A leánynak a hangja egyre élesebb lett, átcsapott a rikácsolásba.

— Meritorisz úr. Ön nagyon rossz órában jött ehhez a házhoz. Én egy rettenetes betegséggel vagyok szövetkezve. Mikor engem a szent Vida-tánc démona megszáll, akkor én megszüntem ember lenni: csoda leszek! Akkor engem három férfi nem bír megfékezni! Akkor velem van az ördög! — Akkor én azt, aki a kezem közé kerül, összetépem, szétmarcangolom, megfojtotatom.

De már ekkor eltorzult az arca, a szája négyszegletűvé lett, az orrcimpái fújtattak, a szemei keresztbe álltak, a kezeit saskarmokká görbítette, s a féltérdét felemelte.

— Szent Sakjamuni!* — hebegé megrémülve Zeno, s egy karszék mögé hátrált.

— Helvila! Leányom! Az égre kérek! — rimánkodék Camilla, leányát átölelve és visszatartva. — Ne jőjj indulatba! Hisz rád jön a bajod újra.

* Buddha neve.

— Távolítsd el innen ezt az embert! — lihegő a leány.
— Mert apagyilkos leszek. Megölöm e percben!

— Az atyádat! Isten elleni véték!

— Ejh, az örültek számára nincs beszámítás. S engemet csak egy vékony fátyol választ el az örülségtől.

— De az a fátyol mindig be fog téged takarni: az anyád szeretete. Eredj a hálószobába. Eredj drágám! Ne tégy így! Ne tégy így.

Addig-addig — míg betuszkolta a leányt a hálószobába, s rázárta az ajtót.

Ekkor aztán Zeno elő mert jönni a karszék mögül.

— No, ezt a leányt jól megnevelték, mondhatom.

Camilla a kezeit tördelte kétségbeestében.

— A Krisztus kínszenvedéseire kérem önt, hagyjon el bennünket.

— Azokra a kínszenvedésekre én nem reflektálok, mert én a Nirvánát követem.

— Menjen ön vendéglőbe: fogadjon magának szállást.

Zeno kifelé forgatta a zsebeit.

— Egy veszekedett sixpence-nek sem vagyok ura.

— Itt van pénz! — lihegő a nő, a szekrényéhez futva, s kivette a fiókból a megtakarított pénzcsekjét, odaadta Zenónak. Harminc forint volt.

Zenónak dióformára ültek ki a szemei annyi pénz láttára. Régen látott ennyit egy rakáson.

— Hol vettél te ennyi pénzt egyszerre? Az a bizonyos jóltevő hozta?

— Most kaptam a kiadótul egy novellámért, ami a lapjában megjelent.

Ekkor aztán az ellenkező véleményre tért át Zeno.

— Micsoda? Harminc forintot adnak egy novelláért a kiadók? — A tolvajok!

Azzal zsebrevágta a pénzt.

— Kezdetnek ez is jó.

S aztán felcsapta a kalapját s ment a Folies Caprices-be.
Előbb azonban rágyújtott egy új szivarkára az égő lámpásnál.
Camilla bezárta utána az ajtót.
A hálószoba ajtaján ökölrel dörömböztek.
Odafutott, hogy kinyissa azt.
A leány feldúltan rohant ki rajta.
— Megfulladok! — lihegé, a balzacra vetve magát. Onnan is felugrott és szaladni akart.

Az anyja átölelte. Csillapítá.
— Engedj a földön henteregnem!
— Nem! Nem! Édes!
— Engedd, hogy a fejemet a kandallóhoz verjem.
— Nem! Nem! Angyalom!
— Vért kell ontanom! Meleg vért akarok! Adj nekem valami élő állatot: egy macskát, egy nyulat, hogy összetépjem. Be akarom az arcomat mázolni vérrel, meg a hajamat.

S majd a karja, majd a lába rándult egyet; az arcvonásai minden percben más torzképpé fintorodtak.

Itt volt az a rettenetes démon, a tizenhat éves leányok megkínzója: a szent Vida-tánc. Ugyan miért szent?

Camillának valami jutott most eszébe.

A „nagy öröm”.

Az meglehet, hogy visszaidézi az ideges görcsrohamot; de meglehet, hogy az ellenkező hatást míveli. Lehet csodaszer. Lehet mérég. — Kockáztatni kell.

Elővonta a kebléből az a kinevezési okmányt, kitarta, odatartá Helvila szeme elé:

— Nézd! Ő hozta azt. — A keresztapa. — Kinevezési diplomád. Tanítónő vagy. Pancsován. Hatszáz forint fizetéssel.

Erre a leánynak az idegrohama egyszerre megváltozott, nem szűnt meg, csak más alakot öltött.

Nagyot sikoltott, s aztán elkezdett kacagni. Táncolt, szilajan, nevetve, viháncolva. Ahogy a maenádok táncolnak, a cory-

bantok vagy a tarantálpóktól megmart leányok, egyre danolva:
„Diploma! Pancsova! Hatszáz, hatszáz, hatszáz!”

Camilla meg volt meredve a rémülettől.

Azt hitte, a leánya megőrült.

Egyszerre aztán csak a legszilajabb kacagás, tombolás közeptett, lecsapta a két tenyerét a combjaihoz a leány, karjait feszesen a derekához szorítva, s állt mereven, mint egy szobor.

— Hát ki vagyok én? — mormogá. — Ki—va—gyok—én?
— kiáltá szótagolva.

Aztán a lábával dobbantott.

Látszott minden ízén, hogy küzd az akaraterő az idegek szellemével.

Ámde az a szent démon nem engedi magát olyan könnyen elűzni.

Ha nem kényszerítheté az arcát fintorgásra, a lábait táncra, előfogta csuklás alakban.

Azzal is megküzdött. Elfojtotta a lélegzetét. Oly hosszasan, hogy majd a tüdeje szakadt meg bele. De győzött vele. A csuklás is elmaradt. Nagyon lélegzett utána.

Elkezdett dörmögni az összeszorított fogai közül.

— Hát ki itt az úr? Én-e? vagy te, nyomorult idegháló?
Nem te parancsolsz énnekem; hanem én tenedek. Nem mozdulsz! Én foglak!

S mintha valami ficánkoló szörnynek a zabláját fogná a kezében, úgy merevíté meg a két karját, összeszorított ökleivel.

— Nem akarok beteg lenni! — Érted? — Nem akarok megőrülni! Nem! Nem!

Egy-egy rándulás, egy arcficam még elárulá, hogy a démon makacskodik. Rámordult. Ahogy a párduc kurrog a letépert kajmánra. Lassan, lassan elmúlt az arcáról a lázas veresség: visszatért rá az átlátszó halaványság, míg egyszer aztán odavetette magát az anyja kebelére, s kisírta magát istenigazában.

— Elmúlt ez anyám! Nem leszek többé beteg. Ez kigyógyított. Ez! Ez!

És aztán egyik a másiknak a kezébe adta azt a drága írást; össze-vissza csókolgatták. Az aláírt neveket, a pecsétet, Pancsova várost, a bélyeget, a címezést. Újra elolvasták. Kettősben olvasták. Utoljára aztán az egész ív papirost kiterjesztve borítá a keblére a leány:

— Ez az én palladiumom! Ez az én panaccám! Ez az én talizmánom! — Nem vagyok beteg! — De hogy is lehetett az, hogy én őrzöngtem, tomboltam? Mikor semmi bajom sincsen. Törtem, zúztam.

— Az apádat is meg akartad ölni.

— Hahaha! Azt a kis japáni porcelánfigurát, aki úgy hasonlít hozzá. A falhoz vágtam. De nem törött össze.

— Nem a japáni figurát, hanem az igazi Meritorisz Zenót.

— Hát itt volt? Nem is tudok róla.

— Jó, ha nem tudsz.

— Add elő a fekete ruhámat, anyácskám.

— Minek az most?

— Felveszem és kimegyek.

— Hová mennél?

— Hát megköszönő látogatásokat tenni: a miniszter úrhoz, a tanfelügyelőhöz, az igazgatónőhöz. Aztán búcsúzni az ismerősöktől. Ahhoz fekete öltözet kell.

— Hová mennél most, angyalkám? Hiszen késő este van már.

— Késő este. Én hajnalkacagást látok magam körül. Minden olyan fényes! Hát este szoktam én fölkelni az ágyból? — Ha este van, akkor vacsora ideje van. Igen bizony. Én éhes vagyok, nagyon éhes. Adj nekem enni, anyám: akármit, kenyeret, szalonnát; de sokat! Falni akarok, mint egy farkas! Van-e valami?

— Van! Van minden, szerelmem! Itt vár rád készen. Puha cipó, sonka, parizer. Melyik kell?

— Mind a kettő.

— Liptai túró!

— Ah, az én ideálom. Bor van-e?

- Egész palack veres bor. Az orvos ezt ajánlotta.
- Derék orvos! De nem evőkanállal két óránként?
- Nem! Nem! Tele pohárral.
- Azzal a nagy pohárral.

Camilla szaladt a kredencből előhordani a vacsorához valókat, odarakva mindent arra az emlékezetes asztalkára.

A leánynak nem kellett kínálás: nekiült a gazdag vacsorának, fölrakva a két könyökét az asztalra, s átölelve a karjaival a tányérokat, dőbönt, cipót, palackot. Úgy falt, mint egy kiszabadult rab. Aztán ivott. Nem várhatott, míg a pohár megteleik: elébb a palackból húzott nagyot. Csettentett a szájával.

Camilla ott ült mellette. A könnyeit törülgeté.

Örömkönnyek voltak.

Az orvos mindig azt beszélte, hogy ennek a csodálatos betegségnök az a válsága, ha egyszer a páciensnek megjön az ételhez való kedve. A szent Vida-tánc választottai nem eszik a rendes ételeket, hanem krétát, szenet, pörkölt kávészemeket. Aki egyszer falni kezd, az már megszabadult a démonától.

Csak akkor kérdezte már a leány, mikor volt is nem is csami a tányérokon, az anyjától:

— Hát te nem vacsorálsz velem?

... Jól volt az már lakva örömmel.

... Még egyszer hozott ez az ember igaz örömet ebbe a Gecsemáne kertbe, ebbe a Golgotába. — Amiért meg kell majd neki lakolni.

— Miért olyan bolond idealista, hogy a más bajával törődik?

II.

Némely asszonynak nincs szerencséje abban a nevezetes témában, ami a nőknél különben varázshatalom: az ízlésben. Vigárdyné nem tudott öltözködni. Minden asszony megszólta a toalettjeiért. Pedig nagy gondot fordított ő arra: órákig cicomázta magát a tükör előtt, felszedett mindent, ami drága:

brüsszeli csipkét, gyöngyhímzést, szalagcsokrot, virágokat; csináltatott a hajából csodahurkákat, nem kímélt strucctollat, kócsagot; de abban mind nem volt harmónia. Hiába: nem volt ízlése.

Ugyanennek a hiányát érezte a társalgásban is. Helyes esze volt, sokat tanult, olvasott minden európai nyelven, de azt mind nem alkalmazta a maga helyén, s minden műveltsége dacára egy levelet nem tudott megfogalmazni, vagy egy társalgást vezetni.

Így volt a bútorzatával is. Minden szobája, szalonja valódi kirakata volt a műkincseknek, de azokban nem volt összhangzás: velencei, japáni, rokokó össze-vissza, egymás mellett. Az öltözőjét egyúttal elfogadó-szobának is tartotta, s ott állt az egyik oldalon a toalettasztal faragott angyallal, a másikon a Wertheim-szekrény, amire a férjének volt szüksége. No, ebben volt taktika. Hogy valahányszor a férj a pénztárát kinyitja, mindig meg lehessen tőle kérdezni, hogy mit tesz be, mit vesz ki? Csak hogy ez a bútordarab sehogysem illett egy budoárba. Éppen úgy nem illett, hogy a látogatók ott szemléljék, hogy miféle tégelyek, flaconok vannak a fésülködő-asztalon elhelyezve. Ezek különben csak az intim látogatók voltak; a staatsviziteket a szalonjában fogadta 12 és 2 óra között. S a tökéletesség végett a budoár háttérét elzárta egy lebecsátott nehéz brokát kárpit, sejtetve, hogy ott még egy hálófülke (alkoven) következik.

Éppen a piperéző-asztala előtt ül, drága pálmavirágos kasmir-pongyolában: komornája most végzi a haja feltűzését, a nyak frufrúit már fel vannak kunkorítva.

— Susanne! — menjen át az úrhoz, s mondja meg neki, hogy készen vagyok az elfogadására.

A komorna eltávozik az alkoven kárpitja mögött: ott van a szőnyegajtó, melyen át közelebb lehet érni az „úr” szobáját.

Ez a komorna ugyanaz, aki hajdanában Meritorisznénál szobaleány volt: akkor még Zsuzskának hitták. Az úrnő még

utána kiáltott a komornának: — Kérje meg szépen az urat, hogy ne abban a kabátjában jöjjön át hozzám, amelyikben a klubba jár, nem tűrhetem a dohányfüstöt.

Ezalatt belép az oldalajtón Jean, a komornyik, sárga livrében. Mikor legutoljára volt szerencsénk vele találkozni, akkor kék frakkja volt, Meritoriszéknál szolgált, „inas úr” volt a címe.

Abban, hogy Amanda a hajdani Meritorisz-cselédeket fogadta magához, világosan lehet sejteni a tendenciát.

Nem könyörületességből történik. Ezeknek a révén sok pletykát meg lehet tudni a múltból, s fenntartani az összeköttetést a jelen viszonyok között.

Amandának az a különossége, hogy szeret bizalmaskodni a cselédeivel. (Egyébiránt miért volna ez *különösség*? Mondjuk inkább, csatlakozás a normális viszonyokhoz.)

A Jean ezüsttálcán hoz egy látogatójegyet úrnőjének.

Az úrhölgy kezébe veszi azt, s egyszerre, mintha pókot érintett volna a kezével, eldobja a lába alá terített tigrisbőrre.

— Micsoda szemtelenség! Még ide meri tolni a pofáját! Dobja ki ezt az embert a nyakánál fogva!

Azon a jegyen Meritorisz Zeno neve van felírva.

A komornyik elégületen hunyorít a félszemével, s kabátja ujjait felgyűrve azt mondja magában: — Ez nekem különös élvezet fog lenni.

Az úrnő azonban a következő pillanatban mást gondol. A Jean még át sem mehetett a szalonon, utána csenget.

Jean visszatér.

Már ekkor az úrnő nyugodtan ül a causeuse egyik oldalán, s kegyesen szól:

— Kérem Jean. Vezesse azt az urat a téli kertbe. Kérje fel, hogy várjon egy kissé. Kínálja meg szivarral. Adjon neki egy reggeli lapot olvasni.

Jean úr furcsa torzpoftát fintorít, fejét válla közé húzva. „Dobja ki! ültesse le! Dugjon a szájába cabanost!” A tatár tud elmenni ezeknek a nagyságos asszonyoknak az eszejárásán.

Az alkoven kárpítja megmozdul, a szőnyegnyíláson belép az „úr”.

Kimenéshez van öltözve. Szalonkabátja fölé öltve a men-csikoff, ami azt jelzi, hogy nem soká akar itt időzni. Csak afféle kimeneti látogatás, amit minden normális férj meg szokott tenni, mikor hazulról elmegy; megmondja, hogy hová megy. Elhiszik neki. Talán igaz is. Azzal megcsókolják egymást. Aztán: „pá kedvesem”.

Ezúttal azonban másképp indult a scéna. Bertalan leült a causeuse-nek a másik oldalára. Ez az ~ forma ülőke azért remek gondolat, hogy a két beszélgető folyvást hátat fordíthat egymásnak.

— Van önnek valami közlendője velem? — kérdi Amanda.

— Van. Meritorisz Zeno hazaérkezett.

— Mit tartozik az rám? Nekem nem adósom semmivel.

(Mit tartozik ez őrá? Pedig itt szíja az ő havannáit a téli kertben!)

— Tegnap érkezett haza a szállására, amikor én éppen ott voltam a családját meglátogatni.

Erre a szóra egyszerre veres lett a szeme Amandának. Felugrott a helyéből.

— Mit keresett ön annál az asszonynál?

— A leánya nagy beteg, azt látogattam meg.

— Hazugság! Ön abba az asszonyba szerelmes! Ön engemet megcsal. Négy esztendő óta csal azzal a nővel.

— Mondhatom neked, hogy az a nő énfelőlem egészen ártatlan.

— Mindig csak annak a nőnek az ártatlanságát allegálja. De arra nem felel, hogy maga milyen lator.

— Mert az egyik kizárja a másikat. Csak a te szenvedélyed láttat veled rémeket.

— Óh ne higgye, hogy féltékeny vagyok! Van is mit félteni? De megöl a szégyen. Az emberek suttnak, nevetnek.

Engemet megcsalni — egy olyan nőért, mint Meritoriszné!
Egy kaszíros néemberért!

— Ne bántsa maga azt a nyomorult teremtet, aki magát tiszteli, imádja.

Amanda megmondta, hogy mit csinál a tiszteletével.

— Hát akkor mi köti önt hozzá? Mi hordja önt oda, ha nem a bűne?

— Elmondom igazán. Rég el akartam mindent mondani, most itt az ideje. Nekem az a nő valamikor menyasszonyom volt. Mikor az a nagy csapás érte: nem bírtam a lelkemen elviselni azt a gondolatot, hogy el hagyjam őt veszni nyomorban, gyermekével együtt. Én segítettem neki fölemelkedni, én szereztem neki életmódot, én eszközöltem ki a leánya számára ingyenes oktatást, ellátást, hogy a kenyerét tisztességes pályán megszerezhesse. De nekem ezért semmi egyéb jutalmam nem volt, mint két szerencsétlen teremtesnek a hálaömlése. Ezt számítod-e bűnömnek?

— Hát ne mondja, hogy szívtelen vagyok. Hogy nem esik meg a szívem a nyomorultakon. Adhatott nekik miattam ezeket a saját vagyonából. De nem lehetett-e azt levélben küldeni? Személyesen kellett önnek ezért őhozzá menni? Miért önnek? Ha az asszonynak volt szüksége az ön pártfogására, nem tudott az idejönni? Hisz önnek saját külön lakosztálya van. S talán én sem haraptam volna le az orrát, ha hozzám betéved. De félt tőlem ugye? Bántotta a rossz lelkiismeret. Otthon ült, játszott a szentet. — És ön nem járt hozzá nyíltan soha. — Titokban járt oda. Megfoghatatlan úton-módon. Miért volt ez a titkolózás? Ha semmi bűnös viszonyuk nem volt.

— Kénytelen vagyok megmondani az igazat. Én ezt a nőt becsülöm. Lelki nemességének tisztelője vagyok. Jól esik az eszmecsere, amit vele válthatok. Élvezetet találok a körében, amibe semmi érzékiség nem vegyül.

Amanda összetépett haragjában egy zsebkendőt.

— Ne gyilkoljon ezzel a szavával. Én nem bánom. Tegye azt a nőt nyilvános szeretőjévé. Sokkal szeretetreméltóbb, mint én, elismerem. Hiszen divat az előkelő világban, még a polgároknál is, hogy az urak szeretőt tartsanak, külön háztartással. Hozzá tartozik a bon-tonhoz. S inkább legyen az Meritoriszné, mint egy orfeumi bacchans. Hisz ez a fin du siècle. — Csak azzal ne mérgezze meg a lelkemet, hogy ön nem a szép asszonyt keresi a házon kívül, hanem a szép szellemet, amit itthon meg nem talál; nem a testi gyönyört, hanem a lelki élvezetet, amit énnálam meg nem talál. Ez megöl, ez megőrjíti. Tegye ön bevallott szeretőjévé azt a nőt — s csendes, békességes házastársak maradunk.

— Hát ennek éppen az ellenkezőjére határoztam el magamat. Tegnaptól fogva soha többet Meritorisznével összejönni nem fogok.

— Ah! S mi indította önt erre a rendkívüli elhatározásra?

— Azért jöttem éppen ide, hogy azt elmondjam. Tegnap este odamentem hozzájuk, azért, hogy örömhírt vihessek nekik. A miniszter kinevezte a leányt tanítónőnek. A leány az anyja szobájában feküdt betegen. Amíg én az anyjával nála voltam: hazaérkezett Meritorisz, aki négy év óta hírhatalan kóborolt a világban. Mikor engem meglátott a neje szobájában, a gazember. . .

— Hát „gazember”.

— Az. Gazember. Megragadta az alkalmat, hogy az én látogatásomból kelepécét csináljon a számomra. Azzal fenyegetőzött, hogy ide fog jönni hozzád, s el fogja árulni, hogy a feleségénél talált. Ellenben hogyha fizetek neki húszezer forintot, hát akkor nemcsak hogy elhallgat, hanem átengedi nekem teljesen minden férji jogait.

— És ön sokallta azt a húszezer forintot?

— Én azt mondtam neki, amit neked is mondom: Meritoriszné nem vásárra vihető rabszolga. Én többet ehhez a házhoz vissza nem jövök, hanem majd elmondom én a feleség-

gemnek azt, ami közöttünk történt. S hogy nem a húszezer forint fáj, azt bebizonyítom azzal, hogy ezt az összeget odaajándékozom a feleségemnek. Íme itt van egy takarékpénztári könyvben.

Bertalan elővette a zsebéből a könyvecskét.

— Íme nézd. Én ezt egy vállalaton nyertem. Egy nappal clébb, mint az idei névnapod volt, betettem a takarékpénztárba a te nevedre. Tudod, mikor szemrehányást tettél nekem, hogy elfeledkeztem rólad: semmi ajándékkal sem leptelek meg az ünnepeden. Ez volt a névnap ajándékom. Most általadom.

— Adott volna ön nekem akkor egy rózsacsokrot, az kedvesebb lett volna! Azt hiszi ön, hogy a feleség szerelmét is meg lehet venni pénzen, mint a kedvesét? — Vigye ön előlem ezt a pénzt! — Ne adja nekem! — Ne hagyja itt nálam! — Mert, az égre! most rossz gondolataim vannak! Valami rosszat fogok vele tenni!

— Én ide teszem ezt a pénztárba. A pénz az ön nevére van bejegyezve. Elveheti, amikor akarja.

Bertalan elővette a Wertheim-pénztár kulcsát, s a belső trézorba elzárta a könyvecskét.

Amandának reszkettek a kezei a dühtől; az arca pipacsveres volt.

Mikor Bertalan visszatért hozzá a pénztártól, a két öklét felemelve kiálta:

— Én önt gyűlölöm, mint a bűnömet!

Bertalan meghajtá a fejét, s nyugodt mosollyal mondá:

— Én pedig téged szeretlek és tisztellek.

Amanda toporzékolt.

— Ezt is csak azért mondja, mert tudja, hogy kétségbeejt vele.

Bertalan még gyilkosabb módon mosolygott.

— Az is meglehet.

Azzal fogta a kalapját s eltávozott: — Az országházba megyek.

Amanda könnyekre fakadt.

(Hát persze! Ha a házastársak közül az egyik azt mondja: „én nem gyűlölök, én szeretek”, akkor ezen a *tituluson* nincs válóper.)

III.

Bertalan a nejevel való szóváltásban nem méltatta figyelmére azt a földre dobott névjegyet. Rá is lépett egyszer s rajta hagyta a csizmasarkának az önlenyomatát. Mégsem vette észre.

Amanda férje eltávozása után az ablakhoz lépett, s figyelmesen nézett ki az utcára. — Aztán bosszúsan csengetett. — A komornyik bejött.

— Kiáltson le annak a 32-ös hordárnak, hogy ne fecseljen azzal az asszonyszeméllyel, hanem lásson a dolga után.

— Értem.

A Jean értette, hogy mi baja van a nagyságos asszonynak azzal, hogy a numero 32 egy leánnyal beszélget az utcán.

Megtörtént a rendreutasítás.

A hintó kigördült a kapu alól, mely Vigárdy urat az országházba vitte. Amanda eljött az ablakból, ismét csengetett a komornyiknak.

— Már most felvezetheti azt az urat.

— Még nem vezethetem föl, mert egy elébbvaló úr van az előszobában: az, aki nem szokott névjegyet beküldeni.

Amandának tűrni kellett az inas impertinenciáját: ő maga adott neki jogot hozzá.

— Bocsássa be. Amanda a toalett-tükör előtt egy párszor végigtapintá az arcán a hajporos pamacsot, s a körme lapjával lesimítá a szemöldeit.

Vannak látogatók, akiktől nem szoktak névjegyet kérni.

Ilyen Dobokay Alasztor.

Szürkés-kék gömbölyűszárnyú kabát van rajta, dinnyehéj-

alakú kalap a kezében, bordeauxveres a nyakravalója, a mell-
tűje egy morettofejjel díszítve.

Szívesen fogadják. Kezet csókol. Leültetik: szemben az
úrnővel.

— Éppen most volt egy válságos jelenetem Vigárdyval
— kezdi Amanda.

— Volt benne valami nevezetes mozzanat, amit érdemes
feljegyezni?

— A régi nóta. Igyekezik anglyaltisztára mosni azt az
asszonyt.

— Ez a legjobb metódusa az „önvédelemnek”.

— Én végül a szemébe mondtam, hogy gyűlölöm.

— S erre ő azt felelte: „Én pedig téged szeretlek és tisztel-
lek.”

— Hogy találta ezt ki?

— Jogász volnék, s ne tudnám? Ez stereotyp.

— Olvasta ön azokat a leveleket?

— Olvastam és visszahoztam. Alasztor előhúzta a zsebéből
a selyemszalaggal átkötött csomagot.

— Hát nem írtózatot dolgoz?

— Nem biz azok. Meglehet, hogy kegyed talál bennük
felségsértést, de a bíró szemüvege nem fogja azt felfedezni.
Csupa hálálkodás. Idealizáló ábrándok. Plátói szerelem. Hatá-
rozatlan óhajtások. Aláírva „Renata”.

— Ez az ő írói neve. Köztudomású. De hát a név fölött ez
a jelzés: ő. sz. barátnéja: hát ez mit tesz? Ez az ő. sz.

— Bizonyosan nem azt, hogy „ősz”, hanem rövidítve azt,
hogy „őszinte”.

— Maga Gelbschnabel! Ez annyit tesz, hogy „örökre
szerető”.

— Ah!

— No, ezt már a nevelőintézetben tudtuk, mikor még
„Backfischek” voltunk. Ezek szerelmeslevelek.

— Nehéz a tartalmukról bebizonyítani.

— Hát akkor mért tartja ezeket a leveleket a Wertheim trésorjában elzárva?

— Kegyed a Wertheim-pénztárból szedte ezeket elő? Hogy jutott hozzájuk?

— A magam kulcsával.

— Hát van hozzá kulcsa?

— Az már csak természetes.

— Mi mindent fogok én még itt tanulni! De hát amikor ezeket a leveleket kivette kegyed a trésorból, nem tartott tőle, hogy a férje keresni fogja azokat?

— Hát, ha keresi, ott találja.

— Hogyan?

— Hű másolatban.

— Hű másolatban? Ki másolta le őket?

— Én magam.

— Nagyszerű! Kegyed még hamisítani is tud? Utánozta Camilla írását?

— Dehogyan hamisítottam! Nem én utánoztam a drága hölgy írását, hanem ő ír Vigárdynak elváltoztatott írással: az enyimet utánozva. Ezek a szarkalábak az én eredetiyeim. Ő utánozza ezeket, már akár ravaszkodásból, akár csúfondároskodásból. Hiszen ön ismeri Camilla írását elég jól.

— Igaz, hogy ez nem az ő írása.

— Hát ez nem bűntanájel?

— Talán csak „superflua cautela” (fölösleges óvatosság.)

— Hasonlítsa bár össze!

Azzal minden tartózkodás nélkül odament a vasszekrényhez, felnyitotta annak a nehéz ajtaját, meg a trésor kis ajtaját, s kivette belőle a másik levélcsomagot, odahítta Alasztort.

— No, hát tessék összehasonlítani a két levelet! Nem szakasztott mássa-e ez amannak? Ő utánozza az én írásomat! Ebben a családban hagyományos a falsificálás. A férje az uram írását hamisította, ő meg az enyimet. Ez kriminalitás! Ezért tíz esztendőre be kellene őt csukni Mária-Nosztrába!

— Nem! Ezért nem csukják be.

— Hát nincs ez ellen védelem? Hogy egy néember mikor szerelmeslevelet ír a férjének, ne utánozza az én írásomat?

— Csak egy mód van. Ha kegyed megváltoztatja a kalligrafiját.

· Amanda durcásan veté magát a kerevetre.

— Eh! ön is csak tréfát űz az én érzelmeimből. Pedig azt hittem, hogy ön az egyetlen ember, aki az én lelkemet megérti.

Ekkor aztán Alasztor engesztelni kezdé. Odaült melléje.

— Teljesen meg tudom kegyedet érteni, higgye el nekem.

— Hát akkor miért nem akar megszabadítani? Ebből a kínzó helyzetből, ami engem megöl. Lassú méreggel öl meg. Nem merek már a tükörbe nézni: ráncokat látok támadni az arcomon. E négy év alatt tíz évet vénültem.

— Hát beszéljünk erről a dologról komolyan: úgy ahogy jogtanácsosnak feladata beszélni. Kegyednek elhatározott szándéka a férje ellen válópert indítani. Tőlem kér tanácsot. Azt tudja kegyed, hogy a házasság felbontásához még mind a két fél beleegyezése mellett is minő elhatározások szükségesek. Meg kell tagadni a vallását, mely lelki nyugalmanak oltalma volt és kitérni; világi és egyházi hatóságok előtt békéltetési kísérleteket kiállani. S mikor mindezen átesett, akkor elég az egyik félnek megbánni a dolgát, s azzal meghíúsult minden törekvés.

— Hát nincsenek a törvényben olyan okok, amikért a bíró az elválást kimondja a bele nem egyező fél akarata ellenére is?

— Vannak ilyen okok.

— Ismertesse meg azokat velem.

Alasztor csóváltgatta a fejét, szítta a levegőt a fogain keresztül, végre csak előállt a skrupulusaival.

— Kedves nagysád. Azok annyira szép dolgok, hogy igazán megvallom, pirulok azokat egy hölgy előtt elmondani.

— No, hát írja le. Itt az íróasztalom; itt a toll, papír. Tessék.

— S hogy annál jobban lekötelezze, azt mondá neki.

— Gyújtson rá, kérem. — Tudta tapasztalatból, hogy a férfiak csak akkor tudnak írni, ha a szájukban füstöl a kanóc.

— Egy cigarettára, ha megengedi.

Amanda maga tartotta neki a fellobbantott viaszgyufát.

Alasztor írt, törült, megint írt, ismét törült, fújta a füstöt, utoljára ledobta a tollat, letette a félig kiszítt szivarkát a hamufogó kagylóra. Felállt.

— Nem jut eszembe teljes pontossággal a szöveg. Mindjárt hazasietek, s kiírom a hiteles szövegből. Aztán majd elküldöm kegyednek levélben.

— De megbízható ember kezébe adja kérem. Mert meglehet, hogy a cselédeimet valaki még jobban fizeti, mint én, azért, hogy ellenem kémkedjenek.

— Egészen biztos kézből fogja kegyed megkapni. Most sietek.

Alasztor megcsókolta Amanda kezét. A hölgy forró, mindent kifejező kézszorítással viszonzta azt. Ez az ember az egyedül, aki képes megérteni az ő lelkét.

A Jean megint belépett.

— Az a bizonyos úr azt kérdezi, hogy várjon-e még?

Amanda dühös volt a zavarásért.

— Az ördögbe is! várjon! Hát mi dolga egyéb?

A komornyik közellépett a nagyságos asszonyhoz, hogy halkán morimoghassa el a véleményét.

— Én annak az úrnak a szeméből azt nézem ki, hogy nagyon megnyugtattva érezné magát, ha egy pohár konyakkal megkínálnám.

— No, hát kínálja meg.

Alasztor e bizalmas értekezés alatt megpillantá azt a tigrisbőrön heverő névjegyet. Öreg betűkkel volt nyomtatva: el tudta olvasni.

— Aha! Az a bizonyos úr, aki odalenn vár! — gondoló magában. — Jó lesz erről értesíteni azt a „szegény fiút!”...

Meghajtotta magát és eltávozott. Jean sietett utána.

... Amint Alasztor és utána a komornyik kiment az ajtón, Amanda felvette azt a szivarkát, amit Alasztor a hamus csészén hagyott; még égett. A szájába vette azt és *tovább szította*, tenyerevel a felszálló füstöt az arca felé hirtálva, egész gyönyörrel.

IV.

Ha lett volna Vigárdyné lelkületében (ne mondjuk már léleknek: az unalmas dolog) csak egy árnyalata is a szentimentális érzésnek, hát bizony nem fogadta volna el Meritorisz Zeno látogatását.

Ezelőtt valami tizenhat esztendővel ez az alak az ő jegyese volt. Még akkor a gigerli szót nem találták fel, lionnak hítták a divathóst. Akkor ez egyike volt a magyar — nem annyira honfoglaló, mint honprédáló hősök hét vezéreinek.

S ez az ember akkor felbontotta a viszonyát, mert nem tudott az arája számára receptiót kivívni a dzsentrí társaságban. Akkor azután hirtelen behízelegte magát Vigárdy menyasszonyánál, aki birtokos nemes kisasszony volt: azt hódította el a jó pajtása kezéről. Azt meg összeszerelte az elhagyott jegyésével. Lett belőle házasság *bosszúból*. Azután elprédálta a saját vagyonát is, meg a nejeét is. Megkárosította Amanda férjét, s bekoronázásul itt hagyta neki a szalmaözevegét, egykori ideálját. S most ez az ember, piszkosan, kopottan, elzüllötten jön Amanda elé ismét: (belül még piszkosabban).

Amandának négyféle jogérvényes oka volt ennek az embernek a látogatási kísérletére legerélyesebb papucsának a sarkával felelni.

Bizonyosan kellett egy még erősebb okának lenni, hogy érintkezésbe jöjjön vele, mely azt a másik négyet legyőzte.

Megelőzte a látogatást még egyszer a Jean.

Bizalmas vigyorgással mondá az úrnőnek:

— Mondtam annak az úrnak, hogy jó lenne kabátot változtatnia, mert nagyon érzik rajta a dohányfüst; de azt felelte, hogy ez az ünneplő-, az utazó- és a látogatókabátja egy személyben.

Amanda megharagudott. Ez nagyon is vastag inastréfa volt. Példálózás az „úrnak” küldött izenetre.

— Tanácslom önnek, hogy az elménckedéseit másutt értékesítse.

No, de legalább elismerte, hogy elménckedés volt, s a Jean-nak ez is elég siker.

A látogató végre bejut a szobába. Ugyanaz a kockás gúnya van rajta, kiegészítve egy szürke Castor-kalappal.

Amanda nem állhatja meg, hogy ajkpittyesztésével ki ne fejezze azt a benyomást, melyet hajdani imádójának mostani alakja rákényszerít.

Helyet mutat neki egy karszékben. Maga jó távol leül a causeuse-re. Kettőjük között a tigrisbőrön ott hever a látogatójegy. Fatális jelenség. Zeno azonban minden helyzetben fel tudja találni magát. Azt nem teszi, hogy felvegye a névjegyét, mert hátha azt mondják, hogy „csak hagyja ott!” hanem ráteszi a Castor-kalapját. Így be van takarva.

— Minek köszönhetem Meritorisz úr látogatását? — kérdi a :úrnő.

— Bátorkodtam méltóságodnál tiszteletemet tenni.

— Én nem vagyok méltóságos.

— Sőt igenis. Vigárdy úr egy olyan érdemrendnek a birtokosa, mellyel együtt jár a méltóságos cím.

— Ő azt nem vette igénybe.

— De a nejét nem foszthatja meg tőle. Én tehát, hogy látogatásom lényegére térjek: ezt a szivartárcát hoztam haza, melyet méltóságod sajátkezű hímezése tesz becsessé. Vigárdy úr ezt a feleségem budoárjában felejtette tegnap este.

Amanda közönyt tettetett.

— Óh tudom. Elmondta már a férjem. Ő tegnap éppen,

arról értesülve, hogy önnek a leánya nagy beteg, odament őt meglátogatni.

— Vigárdy úr úgy látszik, hogy nagyon sűrűen szokott értesülni az én családomban lefolyó eseményekről.

— Azt is jól tudom. Önnek a neje gyakran ír levelet a férjemhez.

— S azok legelőbb is méltóságod kezébe jutnak?

— Természetesen.

— Méltóságod pedig nagyon jól ismeri azt a metódust, mely szerint a lepecsételt leveleket fel szokás nyitni és ismét lepecsételni.

— Olvastam — valami regényben. Mondhatom önnek, hogy azok a levelek egészen közönyös tartalmúak.

— A levelek! De hát a levelek borítékjába szokott-e méltóságod beletekinteni?

— Óh igen. De azokban nincs semmi.

— Vajh-igen. A borítékba van írva az igazi értesítés.

— Én sohasem láttam egy betűt sem.

— Nem ám. Mert sympathetica tintával vannak írva, amely láthatatlan írást szolgáltat; de ha az, akinek a levél szól, egy ecsettel, mely a reagens folyadékba mártatott, végighúz a sorokon, akkor azok egy perc múlva láthatókká lesznek, s eltűnik a levél érdemleges magva: „Ekkor meg ekkor otthon leszek: várlak. Ezer csókot.”

Amanda most már kezdett kijönni erőtetett nyugalmából.

— Mi az a sympathetika tinta?

— Hát a Sacré Coeurben nem tanították erre a növendékeket? Pedig ez az élet kémiaiához tartozik. De van olyan láthatatlan tinta is (cobaltból készül), amit nem ellenszerrel tesznek láthatóvá, hanem megmelegítenek. A melegtől a betűk szép kék vonásokban előtámadnak s aztán, ha kihültek, ismét eltűnnek. Az ilyen tintával szokás a rendes sorok közé is írni. Csak egy meleg vasalóval kell rajtuk végigmenni.

(No, ti szegény levelek! Ki lesztek most vasalva!)

— Hát az ilyen *correspondentia* mellett nagyon biztosan intézhetőek az összejövetelek, s a mi *híveink* ezt teljes mértékben kihasználják. Én nem panaszképpen mondom, mert rámnézve teljesen közönyös ez a dolog.

— Rámnézve még közönyösebb — szólt Amanda, ledobva a legyezőjét, nehogy azt higgyék, hogy felhevült. — Én Vigárdynak minden lépéséről értesítve vagyok. Újat nem tud ön nekem mondani.

Zeno ravaszul mosolygott.

— Méltóságos asszonyom. Sok új dolog van még a nap alatt. Hát még a lámpás alatt? Méltóságod Vigárdy urat minden lépten-nyomon kísérteti. Van egy biztosa, mondjuk: magán-detektív, akinek az a feladata, hogy reggeltől estig nyomában járjon Vigárdy úrnak. Ha az kocsiba ül, ő felkap a kerékpárra, s utána vasparipázik. Szabadalma van rá. A sípkáján viseli a 32-ös számot.

(Aha! Ezért nem szabad a 32-es hordárnak leányokkal fecsegni az utcán!)

Amanda kényelmetlenül kezdett feszengni.

— Ez a bizonyos rendesen elkíséri Vigárdy urat a klub ajtajáig is. Rendesen este 6 órakor szokott Vigárdy úr odavetődni. A megbízott állást foglal a klub ajtaja előtt. Szabadalma van ott ácsorogni. A kerékpárját ott hagyja a szögletben. Utasításához híven koronkint fel is megy a klub előszobájába, s megkérdi a szolgáktól, hogy itt van-e Vigárdy képviselő úr? Azok megmutatják neki, hogy itt lóg a fogason a felöltője: tehát itt kell neki lenni. Azt azonban kevés ember tudja (amit én), hogy a klubnak a helyiségeit összeköti valami, csak az intimusok által használt sötét sikátor a Pester Lloyd szerkesztőségével. Vigárdy úr azon szépen keresztül sétál. Onnan egy lépcső vezet egy férfiruha-kereskedésbe. Ott felvesz egy másik felöltőt, az utcai ajtón kimegy, anélkül hogy maga Árgus észrevenné. Ott egy bérkocsiba vágja magát, s elhajt a körútra. Ott hátrahagyja a bérkocsit, amint a célhoz közel ért.

Itt ismét beleütközik a méltóságos asszony elővigyázati rendszabályaiba, mert a házmaster és a felesége számára prémium van kitűzve a figyelmeskedésért.

Amanda megint hozzányúlt a legyezőhöz: égett az arca a szégyentől. Zeno folytatá:

— Vigárdy úr azonban nem kerül a kapura, hanem bemegy a dohánytőzsdébe. A trafikás az ő lekötelezettje, mert ő szerezte meg neki a minisztertől a trafikát. Ennek az üzletnek a hátulsó ajtaja az udvari lépcsőre szolgál, ahová a házmaster páholyából nem lehet látni. Ezen a lépcsőn Vigárdy úr felbogar. Zsebében van Dragomirovics Anasztáz képviselőnek a kulcsa. Bemegy a lépcsőre nyíló ajtón, s akkor aztán — otthon találja magát. Kettecskén vannak, s négy szoba áll a rendelkezésükre. Hogy mi képezi a tárgyát az értekezésüknek, azt én nem vellikálom. Bizonyosan a magasabb filozófia. Nehány óra múlva aztán Vigárdy úr, ugyanazon az úton, amelyen idejött, visszatér a klubba, felveszi az otthagytott kabátját, s kijön a klub csapóajtaján. És méltóságod jól fizetett hadi kéme esküvel állítja, hogy Vigárdy úr este 6 órától 9-ig valósággal ott tarokkozott vagy konspirált a klubban. Vacsoránál elmondja Vigárdy úr, mit beszéltek a miniszterek. Ez így megy mindennap.

Amandának minden erében lobogott a méreg. Az a szív mégis csak van valami befolyással a lélekre! Mikor az elkezd a vért kergetni az erekben, aztán fel az agyba, az arcba. Ez több, mint mechanizmus.

Mégis a közönyt akarta tettetni.

— De hát minek ez a komédiajátszás? Hiszen ha úgy szereti Vigárdy önnek a nejét: célt érhet. Kezddhet válópert minden órában.

Zeno ravaszul hunyorított.

— Méltóságod még nem ismeri Vigárdyt. Az egy minden kenőccsel megkent férfiú. Tud spekulálni. Ismeri az előnyöket és a hátrányokat, amik abból származnak, hogy melyik fél szolgálat okot a házasság felbontására.

— Mit nevez ön ilyen oknak?

— Amit angolul úgy neveznek, hogy „criminal-conversation”, ez a jurista kifejezés. Az a kérdés, hogy kire bizonyosodik be? Mert akit ezen eltagadhatatlanul rajtakapnak: annak először is nem szabad új házasságot kötni azzal a személlyel, akivel azt a házasságfelbontó tényt elkövette. Másodszor pedig őtet marasztalja el a törvénytörő az elvált házastársnak teljesítendő kárpótlásban.

— Pfüj! Zeno úr!

— Hja, méltóság asszonyom. Az ember csak ember. Nem is jól mondtam: „az úr csak úr”. Aki „úr”, attól minden kitelik. Az ember védelmezi a vagyonát.

Amanda odalépett Zeno elé.

— Ön nagyon gyűlöli Vigárdyt ugye?

Zeno elkezdte a szeméit forgatni, s pózokat csinált.

— Hogy gyűlölöm-e ezt az embert? Hát lehet-e őt nem gyűlölöm, aki bitorolja azt a kincset, melyet a sors egykor az én számomra rendelt; aki lábbal tapossa azt az oltárt, amelyhez én csak imádkozni járok! (Ez már deklamáció volt.)

Amanda kolerikus nevetéssel szakítá félbe.

— Hagyja el, Zeno úr. Én premier-közönség vagyok, akit az álpátosz csak megnevettet. — Másért gyűlöli ön Vigárdyt. Azért, mert önnel igen sok jót tett, s most nem akar még többet tenni. Ön Vigárdytól húszezer forintot követelt, amit ha ő megadna önnek, hát ön kész volna minden botrányt fedezni saját köpenyével.

Zeno érezte, hogy meg van fogva. Vigárdy mindent elmondott a feleségének. Itt csak az orcátlanság segít.

Elkezdte a szeméit meregetni fölfelé, tenyerét a keblére tette.

— Méltóságos asszonyom! Hát elhihetne énfelőlem ilyen aljasságot?

Amanda hátat fordított neki.

— Hát tudja mit, Meritorisz úr? Én nem sokallom a húsz-

czer forintot öntől, ha ön énnekem megszerzi azt a csalhatatlan bizonyítékot, ami alapjául szolgálhat egy válópernek, melyben én vagyok a *felperes*.

Zeno naiv kezdett lenni.

Olyan mórlikálást vitt végbe, mint egy falusi kisasszony, akit azzal kínálnak meg, hogy ő kezdje meg a „kútba estem”-et. Mosolygott és apróra nevetett.

— Méltóság engemet próbára akar tenni.

Amanda odament a Wertheim-szekrényhez, felnyitotta, kivette belőle a takarékpénztári könyvet az általános takarékpénztártól.

— Itt van. Nézze. Húszezer forint az én nevemre betéve. Amikor akarom, kivehetem. Át is adhatom: au porteur. „C'est à prendre, ou à laisser.”

Az éhes farkas étvágya látszott Meritorisz arcán. Jobb lábával azt a taposó mozdulatot tette, amivel a köszörűs hajtja a köszörűkereket.

— Nem adná méltóságod ezt az ajánlatot nekem írásban?

Amanda a vállát vonogatta.

— Írásban nem adok önnek semmit, Zeno úr. Hanem ha önnek úgy tetszik: egy közjegyző előtt ismételhetem szóbelileg ezt az ajánlatot, aki ezt hiteles alakban tudomásul veszi.

— Az nekem kellemetes lesz.

— Talán konveniálni fog önnek e célra Dobokay Alasztor úr.

— Sőt, elsőbbséget adok neki.

Amanda visszatette az általános takarékpénztárkönyvecskéjét a Wertheim-kasszába, s becsapta a szekrényajtáját.

Ezenközben úgy tetszett neki, mintha az ajtócsapásnak visszhangja támadna. Az alkovenben levő szőnyegajtó csapódott.

— Ki az? Nem szabad bejönni! — kiálta Amanda souverain haraggal.

A brokát kárpit azonban heves rándítással félrevonult, s belépett a budoárba — Vigárdy Bertalan úr.

— Talán *nekem* mégis szabad bejönnöm? — mondá Amanda-hoz fordulva.

Azután, mintha éppen csak most venné észre Meritorisz Zeno urat, egyenesen feléje tartott, s ott állt meg az orra előtt.

— Hallja ön, Meritorisz úr! Ha én még egyszer itt találom önt a feleségem szobájában, hát akkor én önt az ablakon fogom kidobni. — Most még eltávozhatik ön azon az úton, amelyen bejött.

Nagyon tiszta a helyzet. . .

Zeno úr felszedi a kalapját a tigrisbőrről; az eldobott névjegyét is. (Ki tudhassa, mire jó az?) S egy világfi jártasságával üdvözli a ház úrnőjét.

— Eszerint, ha méltóságod még óhajt velem érintkezésbe jönni, akkor kénytelen lesz engemet felkeresni. Pannonia, 22. szám. — Magamat ajánlom.

Azzal megfordult a sarkán s eltávozott.

Bertalan becsapta utána a nyitva hagyott ajtót.

Aztán visszajött s megállt a felesége előtt.

Egészen más ember volt, mint aki egy órával előbb innen eltávozott.

Talán, ha mindig ilyen lett volna a képe, még most is uralkodnék.

Magasan hordta a fejét, s a melle kifeszült.

— Ha pedig ön meg találná tenni azt, amit ez az ember most mondott — lihegé a feleségéhez fordulva —, akkor aztán mindjárt ott is maradhat nála, mert ide többet be nem jön.

Amanda elszörnyedve kiálta ellent:

— Ez a ház az enyim!

— Ez a ház az öné, a vízokádó sárkányától kezdve a csatornájáig; de azon az ajtón belül, melyre az én nevem van feljegyezve, én vagyok önnek az ura és bírója!

Azzal rögtönösen eltávozott a kárpiton és a szőnyegajtón keresztül, ahogy jött.

— Ah! Hát ez egy nyílt hadizenés! — rebegé Amanda.
— Jól van. Én elfogadom.

V.

Amanda érzi, hogy e jelenet által nagyon ferde helyzetbe jutott.

Az a tény, hogy Zenót elfogadta, azok után, amiket a férje elmondott felőle, világos felmondása volt a hitvesi szeretetnek. Méghozzá az a cinikus meghívás Zeno részéről, mely egy komplottovábbszövését árulta el. Bertalannak teljes joga volt azon a hangon szólni őhozzá.

Ekkor aztán azt tette, amit ilyen esetben szoktak tenni az asszonyok, hogy mikor valami hiba elkövetésén meglepetnek, ők játsszák a megsértett félt.

Jól járt a szobalcány, hogy nem mutatta magát a láthatáron, mert bizony megkapta volna a pénteki illetményét csattanós pofonokban, amiket azután szombaton fényes aranyakkal szoktak beváltani. (Így hát tulajdonképpen mégsem járt jól.)

Ahelyett a komornyik alkalmatlankodott megint. Megint névjegyet hozott a tálcán.

Amandának már a nyelve hegyén volt a szó, hogy „nem fogadok el senkit!” amidőn megpillantva a látogatójegy nevét, a bámulat és bosszúság hangján kiálta fel:

— Áh! Áh! úgy látszik, hogy ma minden ördög elszabadult! Soha jobbkor! Bocsásd be a kisasszonyt.

Helvila volt a látogató.

Egyszerű fekete ruha volt rajta, saját készítménye.

Tiszteletteljes bókot csinált: mintha egészen idegen volna e háznál. Pedig de sokszor futkosott ennek a szobáin keresztül-kasul lármázva. Igaz, hogy az már régen volt.

Amanda helyet mutatott neki egy vékonylábú japáni széken. Maga nyájas büszkeséggel ült le a kerevetre.

— Nekem azt mondták, hogy ön nagy beteg — kezdé Amanda. — A férjem is mondta, meg önnek az édesatyja is. Nem hozta vele zavarba a leányt.

— Igen, beteg voltam. Az a rejtélyes idegbaj kínozott, amit Vida-táncnak neveznek, amit gyógyítani sem lehet: magától szokott elmúlni. De elmúlik egyszerre egy véletlen kedélyfordulattól is, mint aminő engemet ért tegnap.

— Ah! Az ön édesatyjának váratlan hazaérkezése. . .

— Nem éppen az; hanem tanítónővé lett kineveztetésem. Tegnap kaptam meg a miniszter úrtól a diplomámat.

— Ah! A diplomáját?

Amanda arcán elárulta a mosoly a kételkedést. Helvila észrevette azt, s erre a karján csüggő ridikülejéből elővette az összehajtott írást, s átnyújtá Amandának megtekintés végett, aközben is folytatva a beszédet.

— Pancsovára lettem kinevezve, ahová pár nap múlva el fogunk utazni *kedves anyámmal együtt*; búcsúlátogatást jöttem tenni.

Amanda elővette a lornyettjét s a szeméhez tartá. Úgy tett, mintha a kezében tartott írásba nézne, de nem odanézett, hanem folyvást az előtte ülő leányt szemszegezte (fixirozta).

— És önnek a mamája nem tesz önnel *együtt* búcsúlátogatásokat?

— Nagyságos asszonyom jól fogja ismerni az okokat, melyek anyámat a világtól visszavonulásra kényszerítik. Én azonban a közönség szolgája vagyok.

Amanda folyvást úgy tett, mintha a kinevezési okirat kalligráfiját tanulmányozná a kettős szemüvegen keresztül; pedig bele sem nézett, hanem a gyanú sárga szemüvegén keresztül vizsgálta a dolgot, magában tépelődve. . .

„Mi van ennek a háta mögött? Ez valami ravasz cselszövény lesz. — Azt mondják, hogy elmennek Pancsovára. Akkor az asszony bizonyosan itt fog maradni valahol a közelben: Cegléden, vagy hol? Ahol nincs a világnak se szeme, se szája. . .”

Még jobban erőtetett nyájassággal fordult a leányhoz.

— Hát kedves atya szintén önökkel fog menni Pancsovára?

— Ha az atyámnak tetszeni fog bennünket meglátogatni, nálunk bizonytal mindenkor szívesen látott vendég fog lenni.

— Csak vendég? Hát állandó ottmaradásra nem?

— Nem hiszem, hogy az atyám igényeit kielégíthesse egy olyan messze eső alföldi városban található élet. Azt gondolom, hogy ő a fővárosban kíván új hatáskört keresni.

Nagyon óvatos feleletek! Amanda rá akarta szorítani a leányt, hogy színt valljon.

— Szereti kegyed nagyon az édesatyját? — kérdezé szirup-édes hangon.

— Vallásunk törvényei azt parancsolják, hogy tiszteljem.

— Csak a vallás tízparancsolatja? Hát a szív törvényei nem?

— Nagyságos asszonyom! Én az atyámat négy év óta nem láttam. Hollétét sem tudtam. Ez idő alatt volt egy gyámtyám, akit a törvényes gyámhatóság rendelt a számomra hivatalból. Ez gondoskodott taníttatásomról; buzgón, lelkiismeretesen ügyelt rám; jó tanácsaival gyámolított: atyám helyett valódi atyám volt. — Nem természetes-e, hogy én azt az egész gyermeki szeretetet, mely ösztönszerűen támad a szívben: erre a nemes, tiszteletre méltó alakra vittem át.

Amandának az orrcimpái lüktettek a felindulástól: alig bírta visszatartani szenvedélyes kitörését. Helvila jól figyelt szavainak hatására, ami meglátszott Amanda arcán. Hiszen nem azért jött ő az oroszán barlangjába, mintha nem tudná, hogy az vérivó dúvad. Hanem azért, mert hitte, hogy megszeliíti.

Folytatá.

— Ezért az indulatomért bizonyára senki sem fog engemet megítélni. S nagysád nemesen érző nagy szíve legjobban fel fog emiatt menteni.

Amanda fogait összeszorítva nevetett. („Nemesen érző nagy szíve!”)

Féloldalrul bántó tekintettel nézve Helvilára, csípős gúnyyal mondá a leánynak (visszaemlékezve arra a kezében tartott legyezőre, melyen most is ott volt amaz emléke Mondás):

— Kisasszony! . . . *A tengerszemben még mindig nem teremnek halak.*

Helvila megütődve állt föl ülőhelyéről.

— Nagyságos asszonyom! Én nem jöttem ide halászni, hanem búcsút venni — soha viszont nem látásra.

Azzal meghajtá magát, és távozni készült.

— Maradjon még Meritorisz kisasszony. Én szándékozom önnek még útravalót ajándékozni. Meg ne döbbenjen. Nem olyan ajándékot értek, amely az ön büszkeségét megsértené. Én meg akarom önt ajándékozni azzal, ami önnek legkedvesebb. Én megengedem önnek, hogy tartsa meg ezentúlra is azt a híven ápoló gyámatyját, aki önnek atyja helyett atyja lett, s akire ön átruházta egész gyermeki szeretetét. Én átengedem önnek továbbra is mindvégig gyámatyául — Vigárdy urat. . .

Helvila nagyot bámult azokkal a szokatlan nagyságú éjtündéri kék szemével.

— Nagyságos asszonyom! — Ön nagy tévedésben van.

— Nekem nem Vigárdy úr volt a gyámatyám. . .

— Hát kicsoda?

— Ha kegyeskedett volna nagyságod a kinevezési okmányomba belepillantani, láthatta volna, hogy a gyámatyám, aki beleegyezését aláírta, hogy e kinevezést elfogadhatom: Dobokay Alasztor úr.

S nagyobb igazság kedvéért szétnyitotta az okiratot, s oda-mutatott Dobokay Alasztornak zöld tintával írott nevére. (Alasztor zöld tintával szokott írni: ez nem hamisítható fotográfia útján.)

Amanda bálvánnyá volt merevedve.

— Isten önnel, nagyságos asszonyom!

Helvila köszönt és eltávozott.

Amint az ajtó becsukódott utána, Amandából kitört a szenvedély.

— Mégis megharapott a vipera! Pedig kezemben volt a nyaka! Ott harapott meg, ahol legjobban fáj! — Hát még Alasztor is!

Indulatosan járt fel s alá.

Megpillantá az asztalkán azt a hamuscészét, melyben az Alasztor által megkezdett, s ő általa folytatott bűzös cigarettacsutak hevert, azt földhöz vágta, hogy széttörött a porcelán.

— Mind gazember, valahány férfi van a világon!

(Nem mernék szavazat alá bocsátani a kérdést.)

Aztán a kandalló elé állt, s belebámult a hamvadó tűzbe.

Észre sem vette, hogy ott áll a férje megint a háta mögött. Csak mikor az megszólítja: — Asszonyom!

— Nos, uram? Felejtett itt valamit?

— Igenis. Előbb szokatlan felindulásomban egészen elfeledtem, amiért haza kellett jönnöm. Alasztor keresett fel az országházban, s azt mondta, hogy egy igen sürgős levele van önnek a számára. Maga nem hozhatja el, mert tárgyalása van. Küldöncre nem bízhatja, mert kényes tartalmú: engem kért fel, hogy adjam át magának.

Amandának a lélegzete elfulladt a dühtől. Bertalan a kezébe adta a levelet.

Az asszony az egész levelet — felbontatlanul — a kandallóba dobta. Elégett.

— Mondja meg Dobokay úrnak, hogy már válaszoltam a levelére.

Bertalan vállat vont, s ment vissza az országházba.

Amanda sírt. Minden könnycseppje egy csepp aqua toffana volt.

Mikor Dobokay Alasztor Vigárdy Bertalant felkereste a Sándor utcai országkunyhóban, elmondva neki a tapasztalt fölfedezését azzal a „bizonyos úr” névjegyével: Bertalan azt mondá:

— Most mit csináljak én ezzel az emberrel?

— Én tudnék neked tanácsot adni, hogy mit csinálj vele? Hidd ki és lödd fejbe, mint a tököt.

— Ah!

— Te úgy lösz, mint egy galambvadász. Vedd hasznát a tudományodnak. Minden ember azt fogja mondani, hogy derék gavallér módra cselekedtél.

Azzal otthagya a barátját.

Délután fölkereste Bertalan Alasztort a bureau-jában.

Alasztor ez idő szerint közjegyző volt.

— Nos? Párbajsegédre van szükséged? — kérde Bertalantól.

— Dehogyan van.

— Azt gondoltam arra szólítasz fel. A normális világi rendszer nyomán, ha az embert egy pribék meglepi a felesége budoárjában, s másnap az ember ugyanazt a pribéket ott szorítja a saját felesége öltözőjében, hát azt csak fejbe kell löni.

Bertalan egy levelet húzott elő a zsebéből, s átnyújtá Alasztornak. — Az én metódusom más úton jár.

Alasztor elolvasta a levelet, s visszaadá Bertalannak.

— No hát, cimborám, annyit mondhatok neked, hogy én végigjártam Európa minden bolondokházát tanulmányozás végett, de akkora bolondot, mint te vagy, nem fedeztem fel sehol. Tedd, amit akarsz. Te nem erre a planétára való ember vagy. Ott fekszel már a Duna fenekén. S én nem húzlak ki. Hát mi a ménkünek jöttél most hozzám? Testamentumot jössz tenni? Mint közjegyzőhöz.

— Én? Testamentumot tenni?

— No igen. Miután öngyilkos akarsz lenni.

— Eszemben sincsen.

— De útban vagy felé. Ott vagy már. A ciánkális teacsésze előtt. Nagyon sajnállak. — De nem segíthetek rajtad. — Gondom lesz rá, hogy szép temetésed legyen. — Hanem már most csak egyre kérlek. Ha végrendeletet csinálsz, nekem semmit ne testálj, ami a birtokodat képezi.

Bertalan tréfára vette a dolgot, nevetett.

— A feleségemet se?

— Én csak azt mondtam, hogy semmit se, amit a tiednek tartasz.

Azzal kezét szorítottak egymással. S aztán elváltak, folyvást nevetve.

HARMADIK RÉSZ

I.

Néhány napig prózai dolgok foglalták el Camillát és leányát.

Meritorisznának mindenek előtt a pénztárral kellett beszámolni, a lemondására adandó választ és felmentését bevárni, a letett biztosítékát visszakérni. Mindez, ha gyorsan megy is, lassan megy.

És így az, amit Helvila Amanda asszonynak mondott: „holnap utazunk anyámmal együtt”, bizony csak frázis maradt. — Elég nagy bosszúság volt ez Vigárdynének, aki a Meritoriszék házmesterénél mindennap kérdezősködtetett a szobaleánya által, s megtudta, hogy még mindig itt vannak. „Hazudott a kis kígyó!” Hát vannak szükségbeli hazugságok.

Azután a bútorokkal is kellett valamit csinálni.

Az is csak olyan szükségbeli hazugság volt, amivel Camilla Zeno urat megnyugasztalta, hogy ezeket a bútorokat mind felvásárolta egy hitelező, s neki csak haszonbérben engedte át. Igaz volt, hogy megvette egy hitelező, de nem kölcsön, hanem tulajdonul adta át a bukott családnak. (Nem is nehéz kitalálni, hogy ki volt az a jámbor hitelező.) A bírói pecsétet csak bölcs óvatosságból hagyták továbbra is a bútorokon, hogy mikor egyszer-egyszer jön egy sadduceus Meritorisznak egy viselt váltójával executióra, azt mondhassák neki: — Köszönjük alássan, már biztosítva vannak.

Azoknak nagy részét el kell adni.

Főkérdés volt, hogy mi történjék a zongorával?

Helvila tudakozódott a pancsovai hivatalbeli elődjénél, akit

Temesvárra promoveáltak, az ottani állapotokról. Onnan várta a választ.

Olyan óvatos volt ez a család, hogy minden levelét poste restante címezte. Maguk mentek érte a postára: így nem lehetett semmi levelet útközben elfogdosni.

Helvila éppen a postára ment.

— Ne menj ki ma, péntek van — mondá az anyja.

Neki, mint idealista írónőnek, természetesen péntekesnek kellett lenni.

— Én nem hiszek a napok signaturáiban — felelte rá az új nemzedék.

(Nono, gyerekek!)

Camilla éppen a szükséges ruhaneműeket csomagolta, midőn Helvila megérkezett.

Nagy sebbel-lobbal nyitott be; az arca egész piros volt a felhevüléstől. A keze is reszketett, mikor a kapott levelet előhúzza a joppkája zsebéből.

— Látod, jó hírt hozok. A hivatali elődöm igen kedvesen válaszolt minden tudakozódásomra. A tanítónő lakása egy külön házban van, az iskolával összekötve, két szobából, konyhából, kamrából álló. Van hozzá fél hold kert, melyben elődöm komlót termesztett, amiből évenként két-háromszáz forintot szüretelt: az egész komlótelepet átengedi nekem ingyen, minthogy ő már a költségeit sokszorosán megkapta. Csak azt köti ki, hogy majd én is ingyen engedjem azt át, ha előbbre megyek, az utánam következőnek.

— Áldott teremtés.

— Mind ilyen az, a többi is. A tanítók népe az, amelyre azt mondaná a „Mester”, ha most itt járna a földön: „Az én országom ezeknek a világból való.” — Azután arról is tudósít, hogy a zongorát jó lesz magammal vinnem, mert a zongoraleckékért Pancsován jól fizetnek, ez is jó mellékkereset lesz.

— És teneked is kedves mulatság.

— Azután még ír a brahmaputráiról és cochinjairól: azokat jutányos áron kész átengedni. Én ugyan a tyúkokhoz nem értek.

— No, én értek. Az az én mulatságom lesz.

Helvila nagyot nézett az anyja szemébe.

— Hát te csakugyan azt hiszed, hogy el fogsz velem jönni Pancsovára?

Nagyot sóhajtott utána.

— Hát hogy maradnék el tőled? — mondá Camilla.

Helvila megölelte az anyját. Megcsókolták egymást.

— Még egy utóirat is van a levélben. Kollegáném azt veti fel, hogy hát minket tanítottak-e a preparandiában fényképezni, mert ő tanulta azt. A fényképezésnek ott igen jó hasznát vehetni. Valahány kisleányt behoznak az iskolába, azt a szülői mind lefényképeztetik a tanítónővel, aztán mikor kivesszik az iskolából, megint lefényképeztetik. Azért, ha értem a módját, jó lesz egy momentfelvételi amatőr-gépet vinni magammal, az jól fog jövedelmezni.

— És te tudsz fényképezni?

— Tökéletesen. Az volt a legnagyobb gyönyörűségem az iskolában.

— Hát majd vegyünk egy ilyen amatőr-gépet.

— Nem, anyáskám, arra most nincs pénzünk. Amit a bútorainkért kapunk, abból ki kell fizetnünk a jövő félévi házbért, mert féléves a felmondási határidőnk.

— Hát a pénzbiztosítékom is itt lesz.

Helvila fejet csóvált.

— Tudod, hogy az szent pénz. Abból semmit sem szabad elkölteni.

(Azért volt az szent pénz, mert az államkötvények hátára mind Vigárdy neve volt írva. — Apródonkint kisül, hogy az mind az ő kezéből került ki. Még talán a pancsovai komlós-kert is.)

— Megkísértem: talán részletfizetésre kaphatok egyet a látszerésznél.

A konyha felőli ajtón csöngettek.

Camilla ment ki az ajtót kinyitni.

Amint visszatért, csak a fejét dugta be elébb a félig nyitott ajtón, az arca tréfás hamis mosolytul sugárzott.

— Nos? Hát mit hozott a mesebeli tündér? Találd ki! Hát nem a te tulajdonod a „terülj meg abroszkám!” Mi volt a kívánságod?

Azzal kitérte az ajtót. Egy hordár állt mögötte. Csomag volt a vállán.

— Itt van az amatőr-gép.

Csakugyan az volt.

Helvilának elszorult a szíve a meglepetéstől.

— Nekem hozták ezt? — hebegé.

— Egy nagyságos úr küldi, ezzel a levéllel — szólt a hordár.

Helvila a címborítékról már tudta, hogy mi van a levélben: Vigárdy írását ismerte meg rajta.

— No, ez igazán tündérek játéka! — kacagott örömmel Camilla.

Helvila szomorúan bólingatott a fejével. Az volt a cassandrai adománya, hogy minden titkot kitalált egyszerre. Dehogy tündérajáték, dehogy csodatünet. Bizonyosan az az úr is kapott a „saját” levelére választ attól a hivatali elődjétől Helvilának.

Valami borraivalót akart adni a hordárnak. Az nem fogadta el: tiltva van, a küldő már kifizette. Hanem névjegyét kért az átadás elismeréséül.

Helvila kivett egyet a tárcájából, s odanyújtá a hordárnak.

Az nem volt vele megelégedve.

— A nagyságos asszonytul is kérek névjegyét: két levelet adtam át.

Helvila csak akkor vette észre, hogy két levelet tart a kezében, a másik az anyjának van címezve.

Azt is ugyanaz a nagyságos úr írta.

Camilla is átadta a névjegyét a köszölgának. Az alászolgáját kívánt és eltávozott.

— Milyen gondatlanság! — ez volt Helvilának az első szava.
— Hát nem tudta a neked szóló levelet is az én hozzám címzettnek a borítékjába tenni — lezárva?

— Te úgy félsz?

— Régóta tanulom.

— Add ide a levelemet.

— Nem, nem. Majd azután. Együtt olvassuk el mind a kettőt, szépen egymás után. Előbb az enyémet, azután a tiedet.

— Miért azután?

— Azért, mert én most mindjárt használatba akarom venni az én gépemet, s legelőször is tégedet fényképezlek le.

— Hát hisz azt megteheted azután is, ha a levelet elolvastam.

— Nem tehetem meg. Mert te annak az elolvasása után bizonyosan sírni fogsz, felduzzad az arcod, a szárad, a szád: így nem állhatsz fénykép-masina elé. Nekem a mostani arcod kell: ez a nevető, ez a naiv, ez a bohó kis mama képe.

S nem engedett a capriciosa! Eldugta az anyjának szóló levelet a kabátja alá. Ilyen zsarnok volt a háznál. Imponált vele az anyjának. Igazán ő volt a gardedám.

Akkor aztán hozzáfogott az ajándékcsomag felbontásához.

Az efféle amatőr-fotograf-apparatus olyan kis térímét foglal el, hogy az ember egy utazótáskában elrejtheti. Hanem aztán, aki ért hozzá, az mindenféle gólyalábak kihúzgálásával egy olyan tökéletes háromlábú szörnyeteget képes belőle összeállítani, amilyennel csak valaha házasulandó párokat fenyegettek.

Helvila egészen otthon volt a masinájával. Úgy manipulált vele, mint a legelszántabb fotográfus, aki előtt az emberélet értéke nem drágább három forintnál.

A kis mama mindenben engedelmeskedett, mint ahogy szokás egészen civilizált vagy egészen vad embereknek szót fogadni a fotográf kommandójára. Ide állni! a fejét kissé jobbra! a kezet leereszteni! a lábat hátrább! Mosolygó arcot csinálni! Most kezdődik! Pislogni szabad! No, még egy fölvételt!

Az áldozat végre fölszabadul.

A lemezt kihúzzák.

— Fölségesen sikerült! Tessék idenézni!

A megörökített nem lát a világosság elé tartott üveglapon egyebet, mint egy homályos kísértetet, akinek fekete a szája, fehérek a szemei. „Kitűnően sikerült.”

— No, még egy fölvételt en face!

— No, nem! Add ide már a levelet, hadd olvasom el.

Helvila előadja a levelet.

Azt szépen a kis hímezószóval felvágják, s aztán együtt olvassák el. Ez a tartalma:

„Kedves Barátném!

„Amióta legutóljára találkoztunk, én egy nagy horderejű lépésre szántam el magamat. Tudomásomra esett, hogy önnek a férje ezelőtt valami négy évvel folyamodott a földművelési minisztériumhoz egy kiváló szakférfiúi állás elnyerése végett az állami méntelepek egyikénél. . .”

— Ez akkor volt, tudod — mondá Camilla —, amikor az ékszereimet el kellett adnom, hogy az apád váltótartozásait kifizessem. Én könyörögtem neki akkor, hogy lásson valami hivatal után.

— Menjünk tovább.

A levél így folytatá:

„Akkor a minisztériumtól az a válasz jött a folyamodására, hogy azt az állást elnyerheti, miután az ahhoz megkívántató szakképzettséget teljesen bírja; de csak azon föltétel alatt, ha elébb mindenféle összeköttetést megszakít a turffel, a tattersallal, a börszével, és lebonyolítja a magánüzleteit. Önnek a férje ezeket a föltételeket teljesíteni vonakodott, s aközben utólérte őt a sajnálatos katasztrófa. Most, hogy ő ismét visszatért Magyarhonba, én közbenjártam a magas minisztériumnál, hogy ezt a régi határozatot előkeressék, s önnek a férjét az általa egykor kért hivatalos állásba behelyezzék. Ez az én válaszom az ő invectíváira. Aki engemet meg akar semmisíteni, én az ellen azzal védem magamat, hogy csinálok belőle embert.

Ő engem meg akar gyalázni: én visszaadom neki a becsületét. Ez az én vívási modorom. — Meg vagyok győződve afelől, hogy önnek a férje, megtalálva az utat a becsületes megélhetéshez, úgy fog azzal lenni, mint a súlyos betegségből kigyógyult a visszanyert egészségével: féltve fogja azt őrizni. Ezzel önnek is örömet és nyugalmat szerzek. Férjének lesz háromezer forint fizetése, lakása, deputatuma és utazási költsége, később nyugdíja, biztosított jövedője. Az én lelkem pedig meg lesz nyugtatva, hogy jót tettem, nemcsak azokkal, akik szeretnek, de még inkább azzal, aki gyűlöl. . .”

(Ez volt az a levél, amit Vigárdy Bertalan megmutatott Dobokay Alasztornak, s amire a közjegyző azt mondta, hogy még ennél nagyobb bolonddal nem találkozott Európában.)

Camilla a végsorokat már csak zokogástól elfúlt hangon tudta elolvasni.

És aztán is sírva szorongatá kebléhez a levelet, s szép idő telt bele, amíg a szemeit felszárítgatá s körülnézett.

Helvila a fényképező masinán szöszmötölt hidegvérrel.

— Hát nem magasztos, nem angyali lélek-e ez, aki így cselekszik?

A leány azt mondta rá: — Nem. . .

Camilla elbámult.

— Te azt mondd, hogy „nem”?

— És ismétlem, hogy „nem”. Hisz Vigárdy úr ezzel egy megmérhetetlen nagy hibát követett el, abban a hitben, hogy jót cselekszik.

— Minő hibát? — kérdé elképedve Camilla.

— Állami hivatalra ajánlani olyan embert, mint Meritorisz Zeno!

— Te elítéled az atyádat? — szólt elszörnyedve az anya.

— Nem „én” ítélem el az „én atyámat”, hanem a kérlelhetetlen logika ítél egy ismert eset fölött. Van egy ember, aki váltókat hamisított, akinél tehát a tulajdonjog iránti érzék hiányzik. És ezt egy országos képviselő beajánlja a kormány-

nak, hogy felügyelője legyen egy olyan országos vagyonnak, ahol a malversatióknak ezer alkalma kínálkozik.

— Ne beszélj így az atyádról! Ez irtózatos!

— Írtózatos ugye, hogy úgy kigyógyultam a gyermeki gyöngeségekből? De hát nem te gyógyítottál ki? Nem a te orvosságoddal? Nem itt ennél az asztalnál keverted-e velem együtt azt a rettenetes gyógyszert, ami az embert minden érzéstől megszabadítja. Akkor még csak a páráját szíttam be: de a lelkem meghalt tőle.

— Ne ejts kétségbe! Te túlságosan szigorú vagy az atyádhoz. Nem ismered jól. Ő alapjában jószívú ember. Ha ő egyszer tisztességes, előkelő állásban fog lenni, ismét azzá lesz, ami elején volt: önmagára büszke, önérzetes ember. Hisz a jóllét megjavítja még a gonosztevőt is.

Helvila nagyot fohászkodott.

— Most már én mondom, hogy *ma péntek van...*

— Helvila!

— Nem félek a péntektől. Bebizonyítom azzal, hogy még ma elutazom rendeltetésem helyére.

— Még ma?

— Az én útimálhám együtt van.

— Hát én?

— Te nem jössz már énvelem az alföldre; te el fogsz menni övele.

— Azt nem mondtam.

— De én tudom. Te mentegeted magadban azt, aki egész életedet elrontotta. És az még jobban el fogja rontani. Te most azt gondolod magadban: milyen jó ember volt az én uram, amíg falun laktunk, tüzes gazda volt, csak a jószágára volt gondja. Lovakat nevelt, amik híresek voltak messze földön. Szerette a családját; nem játszott mást, csak sakkot. Erre gondolsz most vissza.

— Kitaláltad. És aztán arra, hogy ezt a nagy változást a rossz társaság okozta nála, mikor a fővárosba jöttünk telelni.

Itt keveredett a sport piratái közé, akik között elvesztegette a lelkét és vagyonát.

— Annak a rossz társaságnak minden tagja azt mondja, hogy őt a többiek rontották el. De hát miért kell abba a társaságba belépni?

— De most már nem keresheti fel többé.

— Nem, azt a rossz társaságot, amely a tagjaitól a külső tisztességet megköveteli. Nem járhat jockey-klubba, a turfra, a börzére. De hát a kulisszák közé?

— Ha volna neki egy őrangyala, aki visszatartaná.

— Most arra gondolsz, hogy te lehetnél ilyen őrangyal ránézve.

— Bár hamarább gondoltam volna rá!

— De hát lehet egy fővárosi üzérnek, egy sportsmannek a felesége valamiféle őrangyal? mehet vele az asszonya a börzére, a kaszinóba, a titkos comptoirokba, a bettinghouse-ba, hogy veszélyes kockázatok, hazárdjátékok, örült fogadások, szédelő vállalatok elől visszatartsa? Megfoghatja-e a kezét? Adhat-e neki tanácsot?

— Nem teheti a fővárosban; de egy puztán, ahol nincs alkalom, nincs csábítás.

— Eredj! Eredj velem! Téged elkápráztat az az ábrándkép, hogy valaha ismét visszatérnek a boldog idilli napok, amiken teheneket fejtél, s örültél a vásárnapnak, amikor felvehetted az ünneplő ruhádat. Gyermek maradsz teljes életedben. — Látnod, én hogy megvénültem már?

Camilla még egyszer átolvasta Vigárdy levelét.

— Milyen gyémánt szív!

— De hát minek neked ez a gyémánt? Eldobtad régen, eldobod most is.

— De ő ragyogni fog.

— S te azt csak a távolból fogod nézni. Ha én valaha szeretnék, én csak egész szívvel tudnék szeretni.

— A szíveink így is egyetértenek.

— Az is önámítás. A ti szerelmetek csak két gyöngeségnek a találkozása. Kölcsönös szánalom egymás iránt. Én pedig szánlak mind a kettőtöket.

— Helvila! Te tudod jól, mi a mi helyzetünk. Én Vigárdyt nem ránthatom magammal az örvénybe. Ha mind a ketten a szenvedélyünkre hallgatnánk, belerohannánk. Nekem futnom kell valamerre, hogy ne találkozzam vele többé. Az ő életpályája követeli ezt tőlem. Tudod jól, hogy egy féltő, dühében irgalmat nem ismerő asszony gyűlölete üldöz nyomrul-nyomra, mint az árnyékom; Vigárdyt pedig üldözi ez az ember. Ha én őt ettől az üldöző rémétől megszabadíthatnám!

— Hát nem férfi Vigárdy?

— Ne adj szót ennek a gondolatnak! Ő bizony meg tudná magát védeni, nem szorulna asszonyvédelemre. Hisz rettegett párbajvívó. De az egy olyan ürt támasztana közöttünk, hogy még a lelkeink sem találkozhatnának egymással többé. Ő ezt a fegyvert választotta. Így teszi harcképtelenné az ellenfelét.

— Nem vitázok veled. Azonban egyre kérlek. Ha találkozol az atyámmal, ne szólj neki erről a levélről semmit. Ha megkapja a kineveztetését arra a hivatalra: ne tudja meg soha, ki volt az, aki őtet ebbe belesegítette.

— Hogy ezt nem tudva, tovább is haragudjék Vigárdyra?

— Ha megtudja, még jobban fog rá haragudni. Az apró jótéteményeket elfelejtik az emberek; de a nagy jótéteményt nem bocsátják meg soha. Annak az elkövetőjét halálba gyűlölik. Add ide nekem azt a levelet.

— Miért?

— Nálam jobb helyen lesz; majd én megőrzöm.

Helvila elvette az anyjától Vigárdy levelét, s azt négyrét összehajtva elrejté a zsebébe.

— No, hát most gratuláljunk egymásnak. Én utazom, te itt maradsz. Nem adod el a bútoraidat, hanem elviszed magaddal a pusztai kastélyba.

Helvila szomorúan nézett szét a teremben.

— Kedves kis otthonom! Milyen sokszor fogok rád visszaemlékezni. Legalább lefényképezlek.

Azzal a gépet odaállítá egy sarokba, beigazítva, hogy a termet legelőnyösebb részletében fölvehesse.

Amíg Helvila a fekete posztó alatt játszotta a bújósdit, a mellékszobában léptek hangja hallatszott. Abban a bizonyos Dragomirovics-féle szállásban.

— Ki jön most ide? — kérdezé Camilla.

Az ám a furcsa, mikor az embernek a szíve egyszerre örömtől és ijedségtől kezd sebesen dobogni: nem tudja mitől.

Melyik jön ide most, a kettő közül?

A kulcs elfordult a zárban, az ajtó kinyílt. Bizony csak Zeno úr jött be rajta.

Egész arca affektált haragot hazudott. S hogy annál jobban imponáljon a fellépésével, a kalapot is fenntartá a fején.

Színpadi pátosszal és távgyalogló léptekkel közeledett Camilla felé, rögtön előadva idejöttének okait.

— Asszonyom! önnek ez órában egy hordár levelet hozott. Én követelem, hogy azt a levelet adja a kezembe. Férji jogomnál fogva követelem, parancsolom.

Camilla egy szót sem tudott szólni, úgy meg volt ijedve.

Hanem Helvila előjött a fekete posztó alól, s egy fotográfus vakmerőségével rohant Zeno úrra, megragadva a kabátja mellezőjét.

— Uram! ön elrontotta egy lemezemet a berohanásával, ezért fizet nekem két forintot.

— Hagyj nekem békét az ostobasággoddal.

— Nem ér semmit. Ide a két forinttal. Ez fotográfóműhely.

Olyan jól adta a durcás, naiv kisleányt.

— Nem arról van szó, námselle! Hanem arról a levélről, amit egy hordár hozott ide.

— No, hát azért kell úgy a fejedbe nyomnod a kalapot? Hát itt van a levél. A keresztapám küldte nekem ezzel a momentgéppel együtt ajándékba.

— Ne tessék komédiázni kisasszonykám! Ez a naiva szerep nem illik a maga tragikus pofácskájához.

— No, hát komédiázz te! Majd én hallgatom.

— Hallgass is, nem hozzád beszélek. Hanem az asszonyhoz. Engem nem lehet hazugságokkal elámítani. Az a hordár két levelet hozott ide.

E lesújtó invectivánál összefonta a karjait a mellén Zeno.

Camilla még mindig nem találta meg a lelkét. Nem tudott szólni.

Helvila aztán abba hagyta a naivát: elővette a hidegvérét, s a két kezét a kabátkája zsebeibe dugva azt mondá Zenonak:

— Igenis. Két levelet hozott ide a hordár; de azok közül egy sem szólt Meritorisz Zeno úr nevére. S aki idegen levelet letartóztat, az a büntető codex 128. paragrafusába ütközik. (Talán nem is helyesen idézett.)

— Hát az melyik paragrafus, amely a bakfiseknek jogot ad, hogy az apjukat leckéztessék?

— Azt is meg tudnám mondani; de felnőttek oktatására nem vállalkozom.

Zeno vette észre, hogy ennek a fruzsinkának az a finesse, hogy az ő betanult tragikus szerepét a burleszk komikumba öltöztesse. Fordítani kellett a dolgon. Valami drasztikus ki-töréssel.

— Takarodj az utamból! — rivallt Zeno a leányára. — Én atyai hatalmamnál fogva parancsolom, hogy eredj át a másik szobába. Itt olyan tárgyakról folyik a szó, amiket egy fiatal leálynak nem illik meghallani. Én! az atyád, parancsolom!

S megfelelő taglejtésekkel kísérte akaratnyilvánítását.

— Mármost hát mégis kell felnőttek oktatásával foglalkoznom — szolt Helvila. — Hát tudod te, kedves aranyos kis papa. Van egy úgynevezett gyámsági törvény, melynek 84. paragrafusa azt mondja, hogy ha egy apa elhagyja a gyermekét, s holléte ki nem tudható, akkor az elhagyott árva számára a gyámhatóság rendel ki hivatalból gyámatyát. Ez történt velem

is. Ennek volt atyai hatalma fölöttem, egész a tegnapi napig, amikor kineveztettem okleveles tanítónőnek, amely minőségben ismét csak a tanfelügyelőt ismerem el közvetlen hatalomnak. És ezek szerint már most kedves szép apuskám, cukros kis tátikám, szeretlek, öllelek, csókollak: de szót nem fogadok neked.

Zeno vette észre a leány ravasz praktikáját, hogy az őtet ezzel a tüntető ölelgetéssel mind jobban a Dragomirovicsek ajtaja felé tologatja („Ez engem ki akar csókolgatni az ajtón!”), s egyszerre nyers erőszakkal tépte le a nyakáról az ölelő karokat, miközben a kalapja is leesett a fejről, s eltaszítva magától Helvilát, dühtől sápadtan kiálta:

— No, majd megkeresem én azt a levelet magam!

S azzal odarohant a szekrényhez, melynek ajtajában benne volt a kulcs, azt felszakítá, s elkezdett a felesége levelei között turkálni.

— Ah! Haha! — Nevetett Helvila, ahogy gyermekleány szokott nevetni, két kezét két térde közé szorítva: — Te strinkszet akarsz játszani, apuska? Nagyon jó lesz! Tudod, mi az a strinksz? Mikor a gyerekek egy zsebkendőt összefonnak korbácsnak, aztán eldugják a szobában. Egynek azalatt sunyni kell, hogy ne lássa hová dugták a strinkszet. Akkor aztán azt mondják neki „keresd”. Ha nem közelít a rejtek felé azt kiabálják neki: „víz, víz, víz!” ha közel találja, akkor „tűz, tűz, tűz!” s ha megtalálta a strinkszet, akkor futnak előle; akit utólér, ütheti a hátát. Keresd papa, keresd! Víz, víz, víz!

Mindez csak színjáték volt. A dévaj gyermekeskedés közben odasúgott az anyjának.

— Fuss a hálósobádba, s zárd magadra az ajtót.

Camilla azonban nem akarta eltűnni, hogy Zeno az ő levelei közt kutasson, s egy titkait védő asszony oroszlánbátorságával rohant oda Zenóhoz, megragadva a kezét.

— Hagyjon ön békét a leveleimnek. Ott nincs az, amit ön keres.

Ezzel Camilla elvesztette az eddig előnyös hadállását, hogy a leánya mindig közte és a férje között állt.

Zeno rögtön fel is használta a megváltozott pozíció előnyét. Hirtelen kirántott egy revolvert a zsebéből, s azt Camilla arcának szegezve kiáltá.

— No, hát add elő azt a levelet, vagy meghalsz!

Camilla nagyot sikoltva tántorodott vissza, mindkét karját az arca elé emelve.

— Azt a levelet, asszonyom! — dühöngött Zeno.

Camilla irtózott attól a forgópisztolytól.

De ugyan nem félt a veszedelmes szerszámtól Helvila.

Megint odatolakodott kettőjük közé.

— Ugyan, ugyan! Édes kis apuskám! Nem szégyenled magad, ilyen ócska színpadi fogásokhoz nyúlni? Revolverrel fenyegetni a feleséget? Friseurlegényhez illő tréfa! Gondold meg, hogy premier-közönség előtt játszol! Bizony kifütyülnek.

De már Zeno úr benne volt a szerepében.

— A poklok minden ördögeire! Vért fogok ma ontani!

S aközben a leányán keresztül is célozgatott a pisztollyal a feleségére.

Helvilának most valami új ötlete támadt.

— Ejh! De pompás pózokat csinálsz most apuskám! Ezt csakugyan meg kell örökítenem. Csak egy percig maradj a momentgépem előtt.

Azzal odafutott a fotográfá géphez, a fekete posztó alá, onnan beszélt kifelé.

— Nagyon jó! Nagyon jó!

— Szemtelen teremtés! — rikácsolt Zeno. — Most mindjárt téged lőlek le, mint egy macskát.

— Igen jó! Úgy, úgy! Én felém tartsd a pisztolyt. Ez nagyszerű kép lesz.

— Abba hagyod? — ordított Zeno.

— De ne toporzékolj úgy! mert hét lábad lesz a fotográfián. Zeno úr most már valósággal dühös lett.

— Te Jezabel! Te Goneril!

Camilla nem tűrhette tovább. Odarohant Helvilához, s elrántotta a fotográfógép mellől.

— Helvila! Én nem engedem, hogy az atyádból gúnyt űzz! Menj! Teneked nincs szíved.

A leány szomorú gúnnyal mondta rá:

— Ez a legnagyobb bizonyíték arra, hogy az atyám leánya vagyok.

Zeno urat e nem várt hitvesi nagylelkűség végképpen elkeserítette, amit még nevelhetett nála ez a kegyetlen részvétlenség egyetlen leánya részéről.

— Minő elfajultság! — kiálta föl, szemeit fölfelé meregetve.

— Hát nem kell-e megszakadni egy atya szívének, mikor az egyetlen gyermeke így megtagadja legszentebb érzelmeit? Minek is nekem ez a nyomorult élet! Pusztulj el, te elátkozott világ!

Azzal végső elkeseredésében a saját halántéka felé fordítja a pisztoly csövének a száját.

Camilla a kétségbeesés bátorságával rohant oda a férjéhez, megragadva annak halálos ténykedésre emelt kezét, s elkezdett vele küzdeni, hogy a pisztolyt kicsavarja belőle. Nem bírt vele. Ekkor aztán odakiálta Helvilának:

— Add elő a levelet! Nálad van!

— No hát „tűz”, — monda Helvila. — Itt a strinksz!

S odanyújtá a zsebéből előhúzott levelet.

— Legyen hát önnek az a büntetése, hogy tudja meg mi van a levélben.

Akkor aztán Zeno ki hagyta a kezéből vétetni a revolvvert könnyű szerrel. Helvila beienézett a forgópisztoly kamarájába. Láta, hogy egy töltény sincs benne. Ami eddig is gyér tiszteletét Zeno iránt a minimumra szállította le.

Zeno elkezdte olvasni Vigárdy levelét.

Camilla és Helvila két oldalról figyelemmel nézték az arvonásait. — Milyen furcsa optikai szerszám az az emberszem!

— Camilla azt látta ez arcon, hogy az érzékenyülés vesz rajta erőt; feltámadnak a szívbén, ott ragyognak az arcon a nemes indulatok: a hála, a barátság, a becsületvágy, a boldogság! Ezt ő mind látta. — És ugyanazon az arcon e pillanatok alatt látta Helvila a démoni vad indulatok lobbanásait: a bosszút, a kárörömöt, a vakszerencse villanyozó hatását. — Az egyik nő örült, a másik borzadozott.

Mire végigolvasta a levelet Zeno, már akkor teljesen ura volt a szerepének. Kitűnő színész lett volna belőle, ha arra adja magát. Készen volt a maszkiával. Új szakállt sem kellett magának ragasztania, mégis át tudta a képét alakítani.

Mikor azt az elolvasott levelet a szívéhez szorította arcát az ég felé emelte, egy a sok esőt megsokallt mormon patriarcha hálálkodó kifejezését reprodukálta vele.

— Mennybéli Jehova! (még a Buddhát is megtagadta) bocsáss meg, hogy nem bíztam benned! Te ma engemet újjáteremtél. — Nem! Nem! A régi jó emberként támasztál fel újra! Mert hisz én jó ember voltam valaha! Jó férj, jó apa. Ugye kedveseim? Nőm! Leányom! És ismét az fogok lenni. Jó apa, jó férj! Becsületes polgár!

S itt kifeszítette a mellét és nagyot fújta.

— De hát nem álom ez? Valósággal írva van az, amit most olvastam? Szólj! Te angyal! Te szent! Te oltárkép! Tehozzád volt írva ez a levél? Ti olvastátok ezt? Én állami hivatalt kapok? Hatodik osztályú rangfokozattal? Álom ez? Ha valóság, hogy tudtátok ezt előlem eltitkolni? Mért kínoztatok így meg? Óh, ti kegyetlenek vagytok. Szeretnék ezért benneteket egy öleléssel agyonszorítani.

S karjait utánuk terjeszté.

Camilla engedte is a vállát átkaroltatni; de Helvila kisiklott az ölelés alól.

— No, papa, már most add vissza azt a levelet.

Zeno hallatlanná tette ezt a szót. Ahelyett sírásra fogta a dolgot.

— Engedd meg, hogy könnyeimmel áztassam ez idvezítő levelet! Ezt az evangéliumot! Ezt az amnesztiát!

Olyanformán tett.

— No, ne gyúrd úgy össze azt a levelet! — nyugösködék Helvila, ki minden módon birtokába akarta keríteni az iratot.

Zeno figyelme azonban egészen a felesége felé volt fordulva.

— És én tégedet mint félreismertelek! Te mintaképe a hí Penelopéknek. Hogy elítéltelek, hogy megsértettelek! Óh engedd, hogy térdreborulva kérjek tőled bocsánatot, hogy négykézláb csúszzak utánad, mint a nórágalmazó trubadúr! Engedd, hogy a lábaidat csókoljam.

S meg kellett neki engedni.

Ekkor aztán féltérdre állt.

— És most semmi sem szakít el tőletek többé! Esküszöm az égre, s annak minden boldogságos szenteire, hogy hűséges családapa leszek ezután. Férj és apa. Büszkén fogjátok viselhetni a nevemet. Kettőtök között fogom megosztani a szeretetemet.

— Köszönöm papa. Én a magam részét itt hagyom: nem fér már az útításkámba.

— Leányom! — szólt felháborodva Zeno. — Te nem szeretsz? Te visszautasítod az én szeretetemet?

— Helvila! — inté az anya is leányát.

— Jól van, hát szeretlek! — Hanem ha valamit akarsz adni, hát add ide azt a levelet.

A leány érezte, tudta jól, hogy az a levél rossz helyen van Zeno kezében. Zenónak pedig éppen arra a levélre volt aktuális szüksége.

Nem is vitázott a zaklató leánnyal, hanem a feleségéhez fordult.

— Óh, ne fosszatok meg ettől az én drága kincsemtől! Ez az én talizmánom, az én bűnbocsátó levelem. Ezt én éjjel-nappal a keblemen fogom viselni. Ez fog engemet megőrizni a gonosz indulatoktól. Ez lesz az a bűbájós vért, melyről a

csábító bűnök nyilai lepattognak. Ennek az elolvasása lesz az én mindennapi reggeli, esteli imádságom.

Azzal szétterjeszté két kezével a levelet, eksztázissal beszélve hozzá:

— Te angyali lélek! Te arany ember! Te gyémánt szív! hogy tudtalak én tégedet oly keserűen megbántani! Te voltál jóltevője szegény családomnak! Én tégedet aljas gyanúsítással sértettelek! Én tégedet meg akartalak rontani, s te engem újjáteremtettél. Te vagy az én megváltóm, az én Messiásom.

S azzal össze-vissza csókolta Vigárdy nevét.

Camillát egészen elkábítá ez az ömlengés.

— Jól van! Tartsd magadnál azt a levelet — mondá Zenónak.

Amiért aztán Zeno mind a két kezét megcsókolta a nejeének.

Aztán még a borítékot is felszedte a padlóról, amit eldobott, még azt is kiengesztelte, oly módon, hogy a szakállához törülte, úgy kefélt le róla a port. A levelet úgy tette el a borítékba süllyesztve.

Helvila ingerülten fordult el, s aztán hátra ment az amatőr-gépet szétszedni s összecsomagolni, mint akinek ebben az egész jelenetben nincs semmi dolga többé.

Igen érzékeny kibékülési jelenet következett — férj és feleség között: oly hosszú elválás után.

— Mit szólsz hozzá, te drágám? Mit tanácsolsz? — rebegett Zeno. — Ugye jó lesz, ha én most egyenesen odamegyek Vigárdyhoz? Ezzel a szóval: „Bertalan barátom!” — Mondhatom neki azt, hogy „barátom”? Ezzel a levéllel kezemben. Csak azt a szót fogom neki mondani: „Bocsáss meg!”

— Nagyon jó lesz.

— S ha akkor ő kezét nyújtja felém, én hirtelen megcsókolom a kezét. . .

— Teheted azt.

— És ha a kölcsönös félreértés¹ kimagyarázása után ismét összekötjük a régi jó barátság aranyláncát, mondhatom neki

azt: „Most jöjj velem, az én kedves családom fészkébe. Jöjj velem karöltve: egész világ láttára. Tudja meg az egész romlott világ, hogy az én nőm egy szent. S az én barátom a másik. Kettőjük között én magam az idvezült!” Mondhatom ezt?

— Mondhatod.

Erre aztán a kitörő öröm teljességével kacagott fel Zeno.

— Nincs ma boldogabb ember nálamnál a földön!

Camilla egészen el volt bódítva.

Bizalmaskodni kezdett vele.

— Tudod mit, Zeno? Ebben a nagyon is megviselt öltözetben ne mutogasd már magadat.

— Hát hol vegyek mást?

— Megmondom. Itt ebben a Dragomirovics-féle szobában van egy ruhásszekrény.

— Ah! Az én hajdani garderobe-sifonom.

— Abban megtalálod minden ruhádat, amit elutazásod előtt itt hagytál.

— Ah! S te nem adtad el azokat az ószereseknek?

— Hogy adtam volna el? A férjem ruháit.

— Te hitted, hogy visszatérek? — Mennyei asszony.

— No, hát eredj a szobádba és öltözzél át.

— Az én szobámba? Hát Dragomirovics úr?

— Az nem fog idejönni, amíg mi el nem utazunk! — mondá Camilla, s egy kis mosolyt is engedett meg az arcának.

Helvila alig várta, hogy Zeno átlépjen a másik szobába, azonnal szemrehányásokat tett az anyjának. Lenyomott hangon beszélt, hogy a szomszéd szobában meg ne hallják.

— Nagyon rosszul tetted, hogy azt a levelet ott hagytad a kezében.

— Mire gondolsz, Helvila?

— Arra, hogy az a levél egyedül teneked volt írva: azt nem szabad profanálni.

— Azt ő nem fogja tenni. Láttad, hogy megváltozott e levél olvasása után.

— Láttam. És az volt a hatása rám ennek a jelenetnek, hogy visszaemlékeztem egy hasonlóra. Egyszer elvittek a színházba, mikor bohózatot adtak. Azt szabad leánykáknak is megnézni. Hát ott éppen így játszott a színész, aki jellemkomikusokat szokott adni.

— Te igazságtalan vagy.

— Nem, anyám. Aki érez, az nem fecseg. Aki férfi, az nem sír. Egy néma fohász, egy hallgatag magába szállás meggyőzőt volna, hogy ilyen változáson ment keresztül a lelke. Ha szótlán leül az asztal mellé, fejét tenyerébe hajtva, végiggondolva azon a fertőn, amelyen keresztül most partra vergődött. Ha keresi és nem találja a szót, amivel a beszédet ily nagy meglepetés után megkezdjé: én ebből a néma, belső küzdelemből sokat megtudtam volna, és elhittem volna. Hanem a frázisoknak, a gesztikulációknak nem hiszek. Egyáltalában nem kellett volna neki a levelet átadatnod, hogy olvassa el.

— De hát elnézhettem-e azt, hogy a pisztolyt a halántékának szegzi?

Helvila durcásan rántott egyet a vállán, s aztán felvette az asztalról a revolvert, amit Zeno kezéből kicsavartak.

— Ugyan nézzed: hiszen nincs megtöltve.

Camilla szemügyre vette a fegyvert. Bíz abban egy történet sem volt.

Az arca elpirult a szégyentől. Hogy üres pisztollyal engedte magát agyonrémíttetni.

— Komédiát játszik az én apám mindig — mondá a leány.

— S jó, ha még megmarad a komédiánál. De én attól tartok, hogy ebből tragédia lesz.

— Hova gondolsz?

— Arra a szerencsétlen levélre. Te most, afölötti álörömdobben, hogy a férjedet visszanyerted, elfelejtkezel arról, hogy még egy másik ember is van a világon, akinek tartozol legalább annyival, hogy le ne buktsd a háztető párkányáról, ahová holdkóros szenvedélyében te miattad felhágott.

— Vigárdyról beszélsz?

— Igen! Óróla. Mit gondolsz, milyen jó tréfa lenne az, ha most Meritorisz Zeno azt a hozzád írt levelet, ahelyett hogy Vigárdyhoz vinné, ezzel a szóval: „Barátom, megbocsáss!” — egy kis ajtóeltévesztéssel Amandához vinné el, és annak mutatná meg?

— Ah! Te ilyen ördögi jellemnek csak nem hiszed az atyádat?

— Én nem hiszek, hanem kombinálok. Mikor Amandánál voltam búcsúlátogatáson, aminek az eredményét neked elmondtam, még hallottam tőle valamit, amit nem akartam veled közölni, hogy el ne rontsam a jókedvedet. Most már azt is elmondom. Amint beléptem Amandához, e szavakkal fogadtott: „Én azt hallottam, hogy kegyed nagy beteg volt.”

— Ezt mondtad. Vigárdytól hallotta.

— Így mondtam. De ő hozzá tette: „és önnek az atyjátul is hallottam”.

— Ah! — Camilla összeresztent.

— Tehát az atyám ott volt már Vigárdy feleségénél. Mit keresett ő ottan?

Camilla dühbe jött erre a szóra.

— Zeno Amandánál járt? Képtelenség.

Éppen nyitotta az ajtót és belépett.

Át volt már öltözve. Tökéletes fess gavallér volt. Ugyan négy év előtti divat szerint; de azt nálunk nem veszik olyan szigorúan. Négy év előtt rövid felsőkabátot hordtak a Váci utcai gommeux-k, ami alul a szalonkabát szárnyai kilógtak. Piros zsebkendő is volt a mellső zsebében. Egészen kicsípte magát.

— Nos? hát ráismersz-e a régi Meritorisz Zenóra? — kérde őntetszelgő mórrikálással Camillától.

— Szép vagy, szép — monda Camilla, türtőztetve a haragját. — Csak belül is lennél a régi.

— Hát nem hiszed, hogy az leszek?

— Engedd meg, hogy kérdezzek tőled valamit. Te másnap mindjárt, hogy hazaérteztél, ellátogattál Vigárdynéhoz? Igaz ez?

Most már Camilla kezében volt a revolver. — Csakhogy az ő kezében is üres volt az.

Nem lehet Zeno urat olyan könnyen megfogni!

— Hát természetes, hogy ellátogattam hozzá. De a férje jelenlétében beszéltem vele. Hogy miért mentem oda: annak igen világos magyarázata van. Elejét akartam venni azoknak a mendemondáknak, melyek a köztünk lefolyt találkozás következtében támadhatnának. Én magamra vállaltam a felelőséget mindazon viszonyért, melyet Vigárdy az én családom irányában fenntartott. Becsületszavammal kezeskedtem érte. Nagyszerű kibékülési jelenet volt közöttünk. Úgy váltunk el, mint régi jó barátok.

Ez már csak mégis vastag hazugság volt.

— Hát akkor mért rohantál ma rám, Vigárdynak a levelét követelni?

Zeno nagyot nyelt. Aztán készen volt a felelettel.

Hamiskásan hunyorított a félszemével.

— Hát már azt is csak ki kell vallanom egy ilyen vizsgálóbíró előtt. Hát mikor elváltunk Bertalannal egymástól, azt mondá a barátom: „No, bruder, majd szerzek én neked egy olyan meglepetést, hogy a szemed-szád eláll tőle; de azt nem tudod meg előbb, csak egy hét múlva, amikor a dolog perfektté lesz. Hanem Camillának majd megírom, nehogy valami elhamarkodott lépésre határozza el magát. No, hát engemet szurkált a kíváncsiság, hogy mi lehet az a meglepetés, amit Bertalan számomra készít: azért csináltam ezt az egész scénát, hogy kicsikarjam a jövődő méhéből azt a titkot, ami rámnézve csak egy hét múlva készül megszületni.

Ez már úgy hajaz az igazsághoz. Első minőségű hazugságnak vehető.

— De mikor úgy rám ijesztettél!

— Ezzel a revolverrel? Hiszen nincs megtöltve. Hahaha!

Itt aztán elkezdte tréfára fogni a dolgot. Kacagott, ugrált, mint aki a legjobb capitaljuxot találta ki a kedvesei megtréfálására.

— Hahaha! Ez jó volt! Üres revolverrel! Milyet sikoltottál tőle! Hahaha! Hanem ez a fruska csak tréfára vette! Gonosz szeme van! Amint felé fordítottam a revolvert, belenézett, mindjárt meglátta, hogy nincs benne golyó. — Még mókázott velem! — Jaj, de átkozott dolog az, mikor az embernek ilyen okos leánya van! — Elkezdett kergetőzni Helvilával.

Most már Camilla elhitte, hogy csakugyan tréfa volt az egész. Így volt alkotva a természetből. Egyike azoknak a kedélyeknek, akik a regényt úgy olvassák, mint igaz történetet.

Helvila el hagyta fogni magát.

— No most megfogtalak.

— Igen. Törököt fogtál. — Már most add vissza azt a levelet. Tudod a tartalmát. Nincs szükség magadnál tartanod. Ide vele! Az a mienk!

Zeno folytatta a kacagást.

— No, hát keresd meg nálam.

S azzal szétgombolta a kabátját.

Ez már ízléstelenség volt.

Helvila nem is vállalkozott a zsebek motozására, hanem könyörgésre fogta a dolgot.

— Látod, aranyos kis papuskám: azt a levelet a mama énnekem adta, hogy nekem is legyen egy talizmánom, mely sok bajtól, csábtól megőriz. Egy szegény leánynak, aki messze elszakad a szülőitől, távol idegen földön sokkal több szüksége van egy ilyen amulettre, mint teneked.

Most aztán Zeno is fordított a szerep hangulatán. Úgy tett, mintha egyszerre felfortyanna.

— Micsoda? Az én leányom el akarja hagyni a szülőit?

— Hiszen mondtam már az imént, hogy kineveztettem tanítónőnek.

— Akkor átfutott a fülemen. Te tanítónőnek?
— Igenis, Pancsovára. Hatszáz forint fizetéssel.
— Mit? Az én egyetlen leányom.
— Igenis. Egyetlen apám.
— Mit? Rongyos hatszáz forintért rác gyereket, sváb gyereket ábéabra tanítani? Nem! ily szégyent nem tűr meg a Meritorisz-címer. Ez ellen én atyai tiltakozással lépek fel.

— Gyámatyám beleegyezésével történt.

— A te gyámatyád Alasztor. Tudom. Beszéltem már vele. Neki is megmondtam. Tiltakozom ellene. Pedig még akkor csak in petto volt a sors kedvező fordulata nálam. Büszkeségem mégis fellázadt ellene. Dobokay kapacitálva lett. Nem engedem, hogy te elmenj Schulmeiszternénak. Mi együtt maradunk. Te ott, ahol az anyád és az atyád. Hova gondolsz? Hisz az egész karriéremet elrontanád vele. Az egész világ tudja, hogy Meritoriszéknak van egy leányuk; szép, mívelt, lángeszű gyermek. Mindenki azt fogja tőlünk kérdeni, aki minket látogat meg, vagy akit mi látogatunk, hogy hát Helvila kisasszony hol van? S arra mi pironkodással, szemlesütéssel feleljük azt, hogy a mi kisasszonyunk bizony a pancsovai elemi iskolában tanítja a kétszer kettőt. Hát hogy lehet az? Olyan koldusok vagyunk? Egy állami hivatalnok, egy nagyságos úr, nem tudja eltartani a felnőtt leányát? Az anya nem visel gondot a leányára? Keresni fogják az okát. A világ nem tűri a titkolózást. Azt fogják mondani: a szülőkben van a hiba. A leány erényes, tiszta erkölcsű. — Tehát kell, hogy a szülői legyenek bűnösök: amiért megveti őket, amiért elfut a körükből. Talán az apa a vétkes? Talán az anya a példás? Keresni fogják mit vétettünk? Alá lesz ásva a jó renomménk. Az anyádat fogják elítélni! Őtet kiáltják ki rossz anyának, rossz feleségnek.

Úgy folyott a szájából a prédikáció, mintha csak be lett volna tanulva. Még Helvilát is megakasztotta. Az okoskodás olyan nagyon közel járt az igazsághoz.

Az anya és a leány összenézett, mintha egymás szemétől kérnének tanácsot.

Zeno vette észre, hogy felülkertült.

— No, vagy hát az ellenkezőt akarod rejtélyes eltűnésed okául kitaláltatni. Hogy a világ azt kutassa: miért szökött el a szülői háztól a szép Helvilácska? Kinek a kedvéért szökött el?

— Ah, hagyd el apa!

— No, de azt fogják mondani! Te nem ismered a világot. „Les absents ont tort.” Ez legjobban áll egy fiatal leányra nézve, aki távollétével tűnik fel.

— De már elfogadtam ez állást.

— Akkor még nem tudtad, hogy az atyád tekintélyes, jövedelmes hivatalba jutott. Kimentheted magadat. Ne is gondolj rá! Az anyád nem fog elereszteni. Jöjj ide csak mellém, kedves kis feleségecském. Hadd mondjam el neked, hogy micsoda ötletem van. Mi egész éclat-val fogunk belépni újból a világba. Ott vesszük fel a fonalat, ahol elszakadt. Mit gondolsz gyémántom. Ezelőtt négy évvel itt ebben a teremben volt az a fényes estély, melyen a társaság élitje volt együtt. Képelem, hogy megzavarta a társaságot az a hír, hogy Meritorisz Zeno eltűnt a világ színpadáról. — No, hát most, mielőtt a fővárosból eltávoznánk az én hivatalos állomásomra; újból összehívjuk ugyanezekbe a termekbe ugyanazokat az előkelő urakat és asszonyságokat a búcsúlakomára.

— Ah! Apa! Ez drasztikus gondolat! — szólt Helvila.

— De zseniális!

— Senki sem fog a meghívástokra idejönni.

— Senki sem? Mind eljönnek. Óh, te nem ismered a társaságot. Egy sem fog elmaradni. Hogy közletről rágalmazhassanak. Még Vigárdyék is itt lesznek.

De ezt már Camilla sem akarta elhinni.

— No, én garantírozom te neked, hogy Bertalan is eljön, karöltve az ő méltóságteljes Amandájával. A fejemet teszem föl egy fületlen gombra!

Zenónak sikerült egy olyan új témát adni fel, mely egészen lekötötte a figyelmet.

— No, de uram — veté közbe Camilla —, gondolja meg ön, hogy ennek a tréfának a legfőbb akadálya az, hogy nekünk nincs hozzá való pénzünk. Az volt az utolsó pénzem, amit én önnek legközelebbi találkozásunk alkalmával odaadtam.

Azt az öntudatos mosolyragyogást kellett volna látni, amivel e prózai ellenvetésre Zeno úr arca megfelelt.

— Hát azt a pénzt én teneked visszahoztam, szólt a nemes gavallér, kabátja belső zsebéből egy sárgabőr bugyillárist kiemelve. Igenis: valóságos bugyilláris volt. Újdonat új. Felkantározott lófej jelvénnel.

És azt felnyitva, a négy szakasz egyikéből előhúzott három darab tízforintost:

— Köszönettel visszaadom. Szerencse-pénz volt. Nekem disznószerencsét hozott. Itt van, kedvesem, tegye el. Jó sorsunknak ez volt az alapja. És már most még kamatot is fizetek érte.

S a pénztárca szélső szakaszából kihúzott egy százast; volt benne még több is. Azt is letette — az alaptőkével együtt — az asztalra.

— Itt van a teaestély költségeire való. Ha nem lesz elég: több is jön. A pezsgőről én gondoskodom.

S engedett a tárca belsejébe pillantani.

No! Ez már csak csalhatatlan bizonyítványa a férji hűségnek!

Egy százforintos az estély költségeire, s azontúl indemnity a túlkiadásokra.

— De hát hogy jutottál te ehhez a pénzhez? — kérdezé Camilla.

Zeno úr megcirógatta a pofaszakállát, s azzal a cinikus hidegséggel, amely olyan jól illik a férfiarcnak, historizálta el, hogy ő bizony azzal a kapott harminc forinttal amaz emlékezetes estén egyenesen vágatott a Korona kávéházba. Ott talált egy

kártya-kompaniát. Leült a tolvajok közé, bízva a közmondásban, s a közmondás be is vált. Elnyert a rablóktól valami három-négyszáz forintot.

De hisz ez olyan dolog, amivel minden tisztességes ember, mint valami hőstettel szokott dicsekedni. Ezt már az argonauták elkezdték, mikor a colchysi aranygyapjút ellopták.

És pedig a férji hűségnek a superlativusául tekinthető, mikor a családapa elmondja a hitese feleségének: „Nézd! az éjjel elvettem a rablóktól háromszáz forintot: százat neked adok belőle!” Ez többet mond, mint egy kötet szerelmes vers. Ebben van metrum, asszonánsze, kádencia!

Camilla nem is ütődött meg rajta. Bizonyosan korábbi időkben is hallott már ilyen dicsekedést Zenótól.

De Helvila még egészen tapasztalatlan volt ebben az etikában. Az ő kedélyét kellemetlenül zavarta ez a bevallás.

Felkapta az asztalról a százas bankót, s odarohant vele Zenóhoz.

— Vedd vissza a pénzedet. A mi kezünket be nem szennyezte soha kártyán rabolt pénz!

S azon törekedett, hogy a százas bankót Zenónak valamelyik kabátzsebébe visszagyűrje.

Zenónak egész harca volt a leányával a zsebei védelmezésében.

— Jaj, de bolondos egy leány vagy te! Micsoda nevelést adtak neked azok a preparandinák! Superplus morál! Jól van no! Ne járj a zsebemben. Csiklandós vagyok. Hát nem kártyán nyertem ezt a pénzt, no! Becsületesemre, nem kártyán nyertem.

— Hát akkor hol vetted?

Helvila odaállt az apjával szemben, mint egy vallató bíró.

— Jól van no! Te kis Torquemada. Azért csak ne mártogass forró olajba. Vallok benevolenter.

— No, hát hogy jutottál a pénzhez?

— Igen egyszerűen. Ebben a felső kabátban volt, amit most felvettem. Ennek van egy titkos zsebe, a bársonygallérja alatt.

Én azt a pénzt, mikor útra készültem, ide dugtam el, hogy holmi non putarem esetén segítsék velem magamon. A gaz Perukker azonban nem adott időt, hogy hazajöjsek a kabátomért, alig tudtam tőle egérutat nyerni azon a szomorú éjszakán, „quod mihi supremum tempus in Urbe fuit”. Így maradt itt az útra szánt pénz ebben a kabátban: amit most intacte megtaláltam.

Helvila a fejét ingatta, nagy kételkedve.

— Ugyan papa, nem érted te azt a kunststikkli: hogyan lehet egy kalapból tizenkétféle kalapot csinálni?

Zeno nagy kacagást kezdett.

— Te fruska. Hát te nem akceptárod, hogy ezt a pénzt a galléromban találtam?

— Akkor mégis inkább akceptálok azt, hogy a kártyán nyerted.

(Ki tudja, az is igaz-e? Nincs-e még rosszabb termőföldje?)

Azzal visszatette a százast a kis asztalra.

Zeno felhasználta ezt a réstámasztó pillanatot, s hirtelen kiugrott az ajtón, a Dragomirovics-szobába. Be is zárta az ajtót kulccsal. Azzal elmenekült.

Camilla utána bámult. Helvila megfogta az anyja kezét.

— Most már nem utazom el. Itt maradok veled. — Sorsunknak vége van. — Vesszünk el együtt.

Camilla nem értette az okát ennek a nagy felindulásnak.

— Micsoda rémlátásaid vannak, Helvila?

— Nem rémlátások. Ez az ember el fog bennünket veszteni! S ha még csak minket rontana meg: a magunk baját viselni könnyű, de el fogja veszteni azt az embert, akit jobban szeretünk saját magunknál; te jobban szereted, mint a férjedet, én jobban, mint az apámat.

— Hogyan ronthatná meg? Azzal a levéllel? Hát mi van abban a levélben? Egy örvendetes hír, amit egy régi jó barát egy visszatért jó barátja családtagjaival előre tudat. Hát mi rosszat követett el ezzel Vigárdy?

— Én nem tudom megmondani. Fogalmam sincs a politikai világról. De érzem, sejtem, minden idegem tudja előre, hogy itt ég valami kanóc a lábunk alatt: tűzakna fölött állunk, ami fel fog robbanni. Elárulta ezt előttem ennek az embernek démoni színjátéksága. Miért futott el? Hát hiszen itthon van már. Megvan a „sweet home”. — Szeretnék utána futni, s az utcán végig kiabálni: „Fogjátok el! Tolvaj! Meglopott bennünket!”

— Helvila! Gondolj a betegségedre!

— Nyomorult démon! Ez a betegség. Akkor hagy el, amikor itt kellene lennie. Hogy nem tudott rájőnni a roham elébb. Akkor, amikor itt állt még! — Most már késő! — Neve-tek minden betegséget. Bánom is én, miben halok meg. Teher az élet. De kétségbeesem afölött, hogy mi lesz tebelőled és mi lesz Vigárdyból. Ti még szeretnétek élni, ragyogni, boldogok lenni.

— No, hát azok leszünk.

— Szerencsétlenek lesztek. A gyalázatnak olyan fertőjébe fogtok belesülyedni, amelyből nincs kiszabadulás. Egymást fogjátok átkozni!

— Helvila! Te félrebeszélsz!

— Mert te nem értesz meg. Azt mondtad az elébb nekem: „nincs szíved”. Visszamondom. Te vagy az, akinek nincs szíve. Te kezdet tudtad nyújtani annak az embernek, aki miatt meg akartál halni! Annak az embernek, aki téged el akart adni! Aki téged elárult! Te kész vagy vele menni és osztozni abban a sorsban, amit ő készít a számodra, s még engemet is magaddal vinni. Miért? Mert ő az én atyám! Hazugság! Nem igaz! Minden csepp vérem tagadja! Amivel te magadat mented, azzal engem elkárhoztatsz. Én azt a másik embert szeretem, imádom, ahogy csak magzat imádja szülőjét. S ha ez nem igaz, úgy engem két Isten teremtett, az egyik a testemet adta, a másik a lelket hozzá. Hát bűnöm, hogy születtem? Miért nem adtál oda egy angyalcsinálónak? Még most is csinálhatsz belőlem angyalt! Még gyermek vagyok. De ne

kényszeríts, hogy veletek menjek, mert akkor kifestem az arcomat pirosra, felveszem a piros ruhát, kifutok a sugárútra, s odavetem magam a legelső úr kocsija elé: gázoljon el, vagy vegyen föl, ahogy jobban tetszik. De Meritorisz leánya nem leszek.

— Helvila! Az Istenért! Ne vedd el az eszemet az ilyen beszéddel! Hisz úgyis közel vagyok a megtévelyodáshoz.

— Úgy? Hát közel vagy a megtévelyodáshoz? Ez már jó! Az örütségben van jellem. Van bátorság. No, hát fordítsunk a dolgon. Eddig te voltál az okos, én voltam az örült. Most én leszek a hidegvérű tanácsadó. Még van huszonnégy órai időtök a menekülésre. A mai nap és a jövő éjjel. Te most rögtön írsz Vigárdynak s idehívod. És akkor azt mondod neki: „Uram! Barátom! Ön ezelőtt néhány nappal itt, ezen a helyen így szólt hozzám: *„Mi mind a ketten feltaláltuk egymásban azt a lelket, mely a mi lelkünket kiegészíti.”* — Azután így: *„Mi összetörhetjük a békóinkat.”* *„Minek folytatni a kölcsönös martíriumot.”* És aztán ezt: *„Óh, mint szeretnék még egyszer visszatérni a világba, hogy krumplit kapálhassak, s boldog lehessenek, mint egy paraszt.”* — No hát, uram, itt van a nap, amelyen megnyílik az út ebbe a szép világba. Van valahol egy rejtett völgy a hegyek között, ahova hír sem jár. Megyek veled oda. Eltemetkezünk és élünk. S ha te azt mondod: *„én ember vagyok s az akarok lenni, hát én meg asszony vagyok, a te párod!”* asszonyi állat, ahogy a biblia nevez: becsületes őszinte fenevad, aki nem tanult hazudni; akit szeret, azt szereti, akit gyűlöl, azt gyűlöli igazán. S nem tud semmit a világról és arról a *dicsőségről, amit annyi megálázkodás, annyi megtagadása a jobb érzéseknek, annyi embergyűlölet árán szereznek.* Menjünk oda! Legyünk boldog parasztok! Felejsük el ez átkozott ragyogó világot! — Anyám! Anyám!

Camilla a szívéhez kapott. Fuldokolt.

— Leányom. — Meghalok! — Csak egy napot! Csak egy napot.

S azzal odarogyott Helvila lábához, két kezével belékapasz-
kodva.

— Jó! Te is engedted nekem akkor egy napot, mikor azt
kívántad, hogy meghaljak: én is engedek neked egy napot,
— hogy elszánd magad az életre.

Camilla ájultan rogyott össze.

NEGYEDIK RÉSZ

I.

Camilla az egész napot azzal töltötte el, hogy Zenót kereste a városban. Mindenütt kereste, ahol csak elképzelhető volt, hogy meg szokott fordulni. Sehol sem tudott rátalálni. Mindenütt hagyott hátra a számára egy levélkét, melyben igen fontos és sürgős ügy elintézése végett magához hívja. Így akarta tőle visszakapni azt a végzetes levelet. Órahosszat leste a vendéglő előtt, ahol szállva volt. Addig Helvila állt őrt otthon.

Aztán várt Camilla Zeno eljövetelére odahaza, nehéz szívvel. Zeno csak nem jött. Akkor Helvilát küldte el az apját keresni; maga otthon maradt.

Be is esteledett. A leány is hazajött: nem találta Zenót sehol. A vendéglőben azt mondták, hogy járt ott, a levélkét is megkapta.

Talán aznap nem is jutott eszükbe, hogy ebédeljenek.

Estére Helvila hozott magával valami frugalis vacsorát. Azt ketten nagy kényszeredve elfogyasztották. Alig beszéltek mellette valaki it.

Amint a lányt meggyújtották: Camillának egyszerre egy rémgondolat támadt. — Hátha Zeno éppen most fog idejönni?

Hát természetes! Aki férj, akinek felesége van: az az éjszakát otthon tölti a maga meleg fészkében.

Arra nem gondolt Camilla, hogy neki a kibékülés után még feleségnek is kell lenni: gyöngéd szerető párnak.

Összeborzadt ettől a gondolattól! Szerető párt játszani ezen

ember mellett, ki négy évig volt az ó- és új világ spelunkáinak lakója. Valóságos „homo troglodythes hodiernus”.

Ha ez most egyszerre *haza* talál jönni!

„Haza!”

Mégis nagy könnyelműség volt vele kibékülni.

Lezsarolt természetek, élemedett tengődések megtehetik azt, hogy több évi különválás után ismét közös háztartás végett egyesüljenek, de egy fiatal, harminckét éves, élte virágában élő asszonyra nézve mégis rémgondolat, hogy egy ilyen lomtárbul előkerült élettárrsal ossza meg az örömeit, akit testben, lélekben utál.

Aztán miért?

Csak azért, hogy a világ előtti állását visszaszerezze.

Hát ki az a világ?

Ád az valakinek valamit?

Könyörül valakin a világ?

Szánakozik valakin a világ?

Fölemel valakit a világ?

Védelmez valakit a világ?

Nem! A világ csak elítél, elgázol, eltemet.

És Camilla egész éjjelig azon gondolkozott, hogy minő áldozatokat hozzon egy nő, aki a világ kegyelmét meg akarja nyerni.

Helvila azalatt leveleket írt — mindenfelé, a közös lámpás mellett.

Mikor a muzsikáló óra az éjjéli Szerenádevalcert kezdte el lepengetni, akkor Helvila letette a tollat.

— Én most megyek aludni. Délután többször kerestem Dobokayt, nem találtam otthon. Holnap korán reggel fogok hozzá elmenni. Meg kell tőle tudnom, hogy mi igaz abból, amit Meritorisz úr mondott, hogy ő tiltakozott az én életpályám megkezdése ellen?

Azzal Helvila a kis mellékszobába távozott, ahol az ágya volt.

Camilla még ottmaradt az égő lámpa mellett.

És aztán elgondolkozott helyzetének egész visszás állapota fölött. Az ember lelke tele van ellenmondó démonokkal. Az érzés a megfontolással, a képzelet a megítéléssel, a tapasztalat az ábránddal kiengesztelhetetlen harcokat küzdenek. Egyszer a szenvedély lángol föl, másszor a gond borítja el a kedélyt. Azok a hideg, kővé vált fogalmak a „becsület” felől olyan nehezen akarnak felolvadni a világalkotó érzések tüzeiben.

Hajnalig tartott a lelki küzdelme.

Akkor felvette azt a tollat, melyet Helvila otthagytott, s elkezdett levelet írni.

Írt egy hosszú, nagyon hosszú levelet Bertalanhoz.

Mikor készen volt vele, átment a levéllel Helvilához.

A leány aludt, de nagyon ébren: rögtön felneszelt az anyja beléptére.

Camilla felolvasá előtte a levelét.

Helvila azt mondta rá:

— Csak késő ne legyen.

Közömbösen vette már az egész dolgot.

Míndegy volt már neki: Vigárdyval *szökik-e* el az anyja vagy a férjével.

Camilla aztán még egyszer végigruminálta a levelét, igazított, törölt, megint bővített rajta, a világos hajnal ott lepte a petróleumlámpás mellett.

Akkor aztán őt is elnyomta az álom, karszékében ülve.

Csak akkor ébredt fel, amikor Helvila felkölté.

A leány úti ruhába volt öltözve, kalappal a fején.

— Megyek a gyámatyámhoz. Még most otthon találom.

Camilla úgy érezte, mintha a tegnap és ma között egy év veszett volna kárba.

— Kérlek, ezt a levelet is vidd magaddal, és add át a címére.

A levél Vigárdynak volt címezve — az országházba.

Jó intézmény bíz ez: az a képviselőházi postahivatal. Levele-

ket, amiknek nem múlhatatlanul szükséges az asszonyi ellenőrzés tourniquetjén keresztül menni, ide lehet utasítani. A honatyákat minden izenet megtalálja e szent helyen, anélkül, hogy cigányutcára szaladna.

Kilenc-tíz óra között volt az idő, amikor Helvila hazuról eltávozott.

Camilla nyugtalanul várta — sorsa eldülését.

Számlálta az óranegyedeket.

Tizenegy óra elmúlt és még nem jött senki.

Hol maradhat Helvila olyan sokáig?

Már tizenkét óra is elmúlt, amidőn a konyha felőli ajtón csöngettek. Itt Helvila jöhet csak be.

Csakugyan ő volt.

Arckifejezése elijesztő volt. Mintha valaki megkergette volna. Úgy lihegett. Szóhoz is alig tudott jutni. Kezei reszkettek.

— Mi történt veled? — kérdezé Camilla. — Otthon találd Alasztort?

— Tőle jövök. Magam sem tudom, mi történt velem. Amint beléptem a szobájába, amint meglátott, felugrott az íróasztalától s rámkialtott: „Hát te még itt vagy?” — Tegezett, amit nem szokott soha. Arcán az ijedség és a harag látszott. „Hát nem mentél még el a helyedre?” Én úgy meg voltam lepetve a haragos fogadtatás által, hogy nem tudtam neki mit válaszolni. „Hát mit lebzszel itten?” kiabált rám, egyre dühösebben. „Mi kereseted van még Budapesten? Mit szaladgálsz előre-hátra?” — Erre én azt rebegettem, hogy az anyámra vártam, aki velem akart jönni. „Majd megy az anyád a Lipótmezőre, a bolondok házába!”

— Ah! — kiálta fel Camilla megütődve.

— Tartanom kellett magamat, hogy sírva ne fakadjak; azt kérdeztem tőle, hogy mit vétett az én szegény anyám? „Azt jobb lesz meg nem tudnod. Most takarodj rögtön innen és siess a dolgozdra! Egyenesen a vasútra.”

— Én azt kérdeztem tőle: „Hát mehetek Pancsovára?”
— Erre már káromkodni kezdett: „Hogy a mennydörgő mennykőbe ne mehetnél? Rég ott kellene lenned, s elfoglalni az állásodat!” Én azt akartam megtudni, hogy hát nem tiltakozott-e ez állás elfoglalása ellen az atyám? — Csak úgy forogtak a szemei erre a kérdésemre: a lábával dobbantott. „A te apád egy akasztófáru! szakadt gézengúz, akinek annyi gondja van terád, mint a vízbe dobott macskakölyökre!” — Nekem a lélegzetem is elállt. „No, hát mit állasz itt, mint a sóbálvány? Nem tudod, mit tégy?”

— Megfoghatatlan! — rebegé Camilla.

— Én összetett kézzel kértem, hogy mondja meg, mit tegyek? Hiszen azért jöttem hozzá. Erre ő kivette az óráját: „Most fél egyre. Még van idő!” azzal csengetett az irodaszolgának. „Rögtön hozz egy bérkocsit a kisasszonynak!” Azután a vasúti kalauzban levelezett, s ismét hozzám fordult: „A gyorsvonat Szeged felé indul egy óra negyven perckor: most azonnal vágts haza, szedd össze a cókódodat, aztán ki az indóházhoz, az anyáddal ne sokat ceremóniázz, csókolózz, hanem ott légy az első csengetésre, s aztán ki se nézz az ablakon, mikor a vonat kirobog a városbul!” S amíg hozzám beszélt, azalatt folyvást nagy lépésekkel járt fel s alá a szobában. — Én el voltam kábulva. Soha ilyen hangon nem beszéltek énhozzám. Különösen ő soha. Hiszen inkább mindig olyan tréfás, jovialis modorban beszélt velem, s azért évődött velem, hogy olyan komoly vagyok: nem nevetnék egy zsák pénzért. — És most szid! S én el nem tudom képzelni, hogy mit vétettem. Hogy még nem utaztam el az állomásomra. Hisz még csak két hét múlva kezdődik az iskolabajárás. — S aztán hogy szidja előttem apámat, anyámat. — Legjobban megdöbbenett az, amit apámról mondott. És még csak le sem ültetett. Amint az irodaszolga bejött jelenteni, hogy itt a bérkocsi, nem is várta, hogy az kimenjen: „No, hát Isten hírével: adieu!” Azzal felvett az asztalkán heverő bankjegyekből egynehányat:

„Itt az útiköltséged.” S hogy én azt nem akartam elfogadni, erőszakosan a zsebembe dugta, s aztán megfogta a karomat s csaknem erővel tolt ki az ajtón, amit mérgesen csapott be utánam. Én szédelegve mentem le a kocsiig, s most el vagyok kábulva attul, ami velem történt. Mit csináljak?

— Tőlem kérsz tanácsot, mikor magamnak sem tudok adni.

— Valami borzasztó dolognak kellett történnie. Nem válaszolt Vigárdy a leveledre? Nem jött el?

— Se maga nem jött, se választ nem küldött.

— Pedig már ott volt az országházban, mikor én a leveledet odavittem. Egy teremőrt kértem fel, az maga vitte be neki a levelet. Annak már van két órája.

— Semmi válasz sem jött rá.

— S nekem szabva az időm. Mindjárt egy óra lesz.

Ismét csengették a konyhaajtón.

Camilla ment ajtót nyitni.

Levél érkezett Helvila számára Dobokaytól.

Egy napsugár derengett át a két hölgy lelkén.

Hátha csak tréfa volt az a keserves fogadás a gyám részéről. Most levelet küld, kimentí a rossz kedvét.

Nem volt a levélben semmi írás, hanem volt két másodosztályú vasúti jegy. Alasztor jegyet is váltatott: még pedig kettőt. Ez azt jelenti, hogy Camilla is utazzék a leányával, rögtön, ebben az órában.

Ez már félre nem érthető komoly dolog.

— Nekem futnom kell — monda Helvila. Egész teste reszketett, lázban volt. Előérzete volt az a megsemmisülésnek.

— De én nem mehetek veled most rögtön. Nekem meg kell várnom Vigárdy válaszát.

— Most már szeretném, ha nem várnád meg. Olyan rossz előérzetem van!

Helvila sietett pakolni. Csomagját összefűzte, bőröndjét lezárta. Az óra háromnegyedet mutatott egyre.

Egyszer aztán léptek hallatszottak a kibérelt szobában. Az elválasztó ajtóban nyikorgott a kulcs.

Melyik jön a kettő közül?

Vigárdy jött be.

Kezében volt a kalapja, s abban az országgyűlési napirend, a másik kezében sétatálcája, az aranyfogantyúval.

Az arca rémségesen el volt változva, zöldessárgaszínű, ami máskor pirosság volt rajta, az most szederjes folt, szája szélén az a fehér tajték látszott, ami az örültek s a halálos betegek ismertető jele; szemei körül ónkarikák, halántékán lehetett látni a megdagadt erek lüktetését.

— Mit tettetek szerencsétlenek azzal az én levelemmel?

— hörgé tompa, rekedt hangon. — Megöltetek velem!

Camilla ijedten sikolta föl:

— Az ön feleségének adta át a levelet?

— Eh mit? Feleségnek. Hisz a feleségem nem ölne meg engem! — De elvitte a levelemet a legádázabb politikai ellenfelemhez, egy botrányhajhászó képviselőhöz, s az a mai ülésben interpellációt intézett emiatt a miniszterhez, s felolvasta az egész levelemet az országházban.

— Szentséges Isten! — sikoltott fel a leány.

— Nem értem — szólt Camilla. — Hát mi köze ehhez a parlamentnek?

De Helvila már értette.

— Az ellenzéki képviselő a földművelési miniszterhez intézte az interpellációját: „Van-e tudomása a miniszternek arról, hogy egy kormánypárti képviselő, egyike a párt oszlopos tagjainak arra használja fel nagy befolyását, hogy egy ismeretes szép asszonynak, kivel titkos viszonya van, még ismeretesebb férjét, nagy felelősséggel járó állami hivatalba beszerezze. Ez a bizonyos férj váltóhamisításról, csalárd bukásról ismeretes; de különösen a turfon elkövetett yankeetrickjeiről. S most ennek a kezére készül a kormány az állam egyik legkényesebb természetű birtokát, a méntelepét bízni, a jelzett képviselő

hathatós ajánlatára.” S ezzel elővette a „szeretőmhöz” írt levelemet, s felolvasta azt a ház előtt.

— Rettenetes!

— Hát még a háznak az arca! Az volt a rettenetes! Az ellenzéki padokon a kárörvendő, nevető, gúnyhahotázó arcok! A kormánypártiakon a harag, az elkeseredés. A mellettem ülők ököllel ütötték a padot, kiabálva, ordítva: „Ki az a képviselő? Nevezze meg! Halljuk a nevét!” A karzaton minden látcső kereste a soraink között, ki lehet az, aki találva van? Ki fog felugrani? Ki vágja oda az interpellálóknak a szeme közé: „Hazugság! Nem igaz!” Ki ájul el? ki fut ki a teremből? — Én csendesen ültem a helyemen, s néztem a beszélő szeme közé, ki a levél végig olvasása után, kegyetlen hideg mosollyal dugta azt vissza a zsebébe, s azt mondá: „A nevet majd megmondom holnap a zárt ülésben.”

A miniszter nem felelhetett mást az interpellációra, mint azt, hogy kéri azt magának kiadatni, rögtön megvizsgálja az ügyet, s holnap válaszolni fog. Az elnök a ház felháborodása miatt az ülést felfüggesztette. Ott láttam Alasztort is a karzaton. Az, mint egy őrült, rohant ki e jelenet után az ajtón.

A két hölgy egy szót sem tudott szólni.

— És én nem örültem meg e percek alatt! Mikor sárba gázolják a becsületemet! Meggyalázzák ország-világ előtt azt a nőt, akit én, mint egy szentet, úgy imádtam! És én csendesen tudtam ott ülni a helyemen, és úgy tenni, mint akit mindez nem érdekel.

Most aztán kitört Camillából a szilaj harag.

— Megölöm azt az embert! Fölkeresem és agyonlövöm.

— Hiszen ha azzal segítve volna a bajon, nem várnám én, hogy asszonykéz végezzen vele, meg tudnám tenni magam is. De ezzel csak egy bűnváddal több terhelne. — Aztán ennek az embernek igaza van! Én mindazt a bűnt elkövettem, amivel vádolva vagyok: házasságtörést, hazaárulást, vesztegetést, bűnpalástolást, amidőn azt hittem, hogy jót teszek a nyomorultakkal.

Camilla lekapta a fejéről a hajfonatát, s elkezdte azt kibontani. Első jele a megőrülésnek.

Helvila közbeszólt.

— Ne essünk kétségbe. Még egy napi haladékunk van. A név még nincs kimondva. Én fogom felkeresni azt a képviselőt. Én beszélek vele. S ha emberi szív van benne, kicsikarom tőle, hogy visszavonja a vádját.

— Nem, kedves leánykám, egy politikai ellenfélben nincs emberi szív. Hóhérnak könyörögsz. Oda ne menj. Könyörgésseddel csak súlyosítanád a vádat. Az is egy bűntanájság lenne. — Azután még nincs vége a tragédiának. — Az ülést folytatták, mert ugyanannak a képviselőnek még egy másik interpellációja is volt a kereskedelmi miniszterhez, és egy harmadik a kultuszminiszterhez. — A kereskedelmi minisztertől azt kérdezé: „Van-e tudomása róla, hogy ugyanazon elébb jelzett képviselő ugyanannak a csalárd bukott férjnek a szép feleségét, akihez gyöngéd viszonyok csatolják, a kereskedelmi minisztériumhoz tartozó vasútaknál alkalmaztatta pénztárosnőnek? Helyesli-e a miniszter, hogy a képviselők a barátnéikat az állam költségén tartásuk el?”

— Ah! Ez megöl! — sikolta fel a nő.

Vigárdy kacagott s amellet öklével üté a homlokát.

— Hahaha! Egy honatya, aki a szeretőjét az állammal fizetteti meg!

S tovább kacagott. Nem lehet tudni: kacagás volt-e vagy zokogás.

Camilla azt hitte, hogy a szíve fog megszakadni. Támolygott. Alig volt lélegzete.

— Fussatok innen! — lihége Helvila. — Fussatok ebből az elátkozott világból. Fogjátok meg egymásnak a kezét. Rejtsétek el magatokat oda, hová az emberek gonoszsága el nem hat.

— Az emberek elől elfuthatok; de hová fussak saját magam elől? — mondá Bertalan. — A saját lelkem elítél. Bolondot tettem. Belerohantam a gyalázatba.

— De hát olyan Isten és ember elleni bűn a nyomorultakkal jót tenni? — fakadt ki Camilla.

— Az! — felelt rá Bertalan.

— Óh, fussatok innen! — könyörgött, rimázkodott összekulcsolt kezekkel Helvila.

Vigárdy megsimogató a leányka fejét.

— Várj csak, kis leánykám: még te is velünk futhatsz. Következik a harmadik interpelláció a kultuszministerhez: „Van-e tudomása róla, hogy ugyanazon képviselő ugyanazon szép asszonynak a leányát kinevezte egy állami leányiskolába tanítónőnek, aki démoniacus őrzőgő, s egyszer már egy düh-rohamában a saját apját akarta megfojtani?” Az egész ház üvöltött, ordított: „Ki az? Halljuk a nevét!” Az a név el van ítéelve! És én most nemcsak magamat, nemcsak tégedet, de még ezt az ártatlan leányt is semmivé tettem!

Erre aztán Helvila egyenesen, ahogy állt, végigvágta magát arccal a földön.

Az anyja odatérdelt melléje és ölébe vette.

Aztán csak a csendes zokogásuk hallatszott.

— De hát lehet ily rémségnek megtörténni a világon?
— rebegé Camilla.

— A politikai világban minden rémség lehető. A háborúban nem szabad mérgezett golyókkal lőni, de a pártok harcában szabad. Ez ott virtus. Egy kiváló politikai alakot eltemetni hőstett. Én ki vagyok szolgáltatva a pellengérnek. Emlékezem egy hasonló esetre a képviselőházban, mikor egy képviselőtársamnak felolvasták egy leányhoz írt szerelmeslevelét, mely őt mint politikust kompromittálta. A képviselő fiatal házas volt. Most is látom, hogy állt ott, halálsápadtan, izzadó homlokkal, tétova tekintettel, s száraz ajkaival azt rebegé: „Nem én írtam a levelet!” Pedig ő írta. És most én fogok ott állni a helyén és meg fogom kísérteni, hogyan jön ki a számon ez a szó: „Nem én írtam ama levelet.” Ah! borzasztó gondolat! Egy ország színe előtt hazudni!

— Hát lehetséges az, hogy az istentelenség győzzön az ártatlanok fölött? Hiszen mi nem vétettünk senkinek.

— Győzni fog.

— Nem fog győzni! — suttogá Helvila, térdéről fölemelkedve.

A leány szemei kerekre fel voltak nyílván, arca átszellemülve. Egyenesen állt, hátravetett fővel, mint egy dacoló angyal.

— Nem fognak bennünket meggyalázni. Jöjjetek közelebb. Sűgök nektek valamit. Azon az emlékezetes éjszakán, amikor az életet újra visszanyertük (rossz nyereség volt), én eltettem valamit e szent nap emlékül. Te tudod mit? Kerested azóta, nem találtad. Most megmutatom hol van.

Azzal odament a zenélő órához, felnyitotta a zenegép tábláját, s kivette annak a tokjából azt a bizonyos rumos palackot. Aztán olyan megdicsőült arccal, melynek márványfehérén a diadal ragyogott, mondá:

— Hármunknak elég.

Camilla és Bertalan egymás szemében kereste a kérdést, a választ. Megtalálta.

Bertalan két kezét Camilla felé nyújtá.

— Akarsz velem együtt boldog lenni?

Erre a nő szenvedélyesen veté magát a férfi keblére, ölelte, csókolta, egész eksztázissal, s közben rebegé: — Mindig téged szerettelek, téged imádtalak! Szeretlek az utolsó pillanatombig.

Helvila gyermeketeg mosolygó áhítattal mondá:

— Most már tudom, hogy mi az a csók. — Az az édes halál.

Azzal megindult csendesesen a hálósoba ajtaja felé.

— Jöjjetek utánam. Én majd mutatom az utat.

Az ajtóból még egyszer visszatekintett. Látta, hogy Bertalan összeborzad. — Olyan hideg jön ki a halál kapujából.

A leány odakiáltotta az anyjának azt a klasszikus mondást:

— „Arria! — mond a férjednek: nem fáj a halál Pactus!”

Aztán becsukódott hármuk mögött az ajtó.

Az óra kettőt ütött, a zenegép pengeté a Szerenád-keringőt.

...Még pengette a zenélő óra a szép spanyol dal végakkordjait.

A Dragomirovics-szállás közlő-ajtaja halkán felnyílt, s belépett rajta Zeno.

Elébb nagy óvatosan körültekintett a szobában. Örvedetes vigyorgásra derült az arca, mikor az asztalon levő tárgyakat meglátta. Majd a hálószoba ajtajáig settenkedett s hallgatózott.

Azzal visszasomfordált a benyíló ajtóba, nagy unszolással kínálgatva valakit a besétálásra.

Az a valaki Amanda asszony volt. Kísérte Alasztor.

— Tessék, tessék belépni, méltóság asszonyom — suttogá fojtott hangon Zeno. — Ön kívánta ezt a helyzetet.

— De most már utálom — mondá Amanda.

— Méltóság kívánta tőlem, hogy szolgáltassak kellő alapot egy válóperhez. A közjegyző úr előtt mondta. Úgy hiszem, hogy e kívánságának fényesen eleget tettem. Most még azt az óhaját is teljesítem, vajha a bűnösöket in flagranti találhatná! Azt mondta: széttépné őket, ízekre, darabokra.

— Kívántam ezt; de most szeretnék a föld alá süllyedni, hogy ne legyek itt.

— A bűntanájelek itt vannak, méltóság asszonyom. Ez itt az ő kalapja, ez a sétatálcája az arany fogantyúval. Méltóság névnap ajándéka, a kettős monogram rajta. De leghitelesebb ez az országgyűlési nyomtatvány, melyre fel van írva: Vigárdy Bertalan. Ő itt van. — Itt vannak együtt. — Ott a hálószobában.

Amanda undorodva fordította félre a fejét, s fátyolát arcára húzta.

— No, hát uram, tessék bemenni a szobába — mondá Alasztor Zenónak. — Végezzünk! Ön a bosszúálló férj!

Zeno hosszúra húzta a száját.

— É—én menjek be? Hisz engem rögtön főbe lő, ha meglát. A képviselők revolvért hordanak a zsebükben.

- Hát ki menjen be?
- Úgy gondolom, hogy ön.
- Hát érterem nem kár, ha főbe lőnek?

Zeno kedélyesen mosolygott.

— Ugyan már hogy lőné önt főbe? Az elvándó feleség leendő férjét. Hisz az száz percent nyereség ránézve, ha a felesége rögtön férjhez megy, nem kell neki tartásdíjt fizetni.

— Juridice helyes a felfogás.

— Aztán ön közjegyző. Az ön tanúbizonysága hiteles helyszíni fölvételül szolgál.

— Ez is igaz. Így legalább nem lesz belőle botrány; csak a tényállás konstatálása. No hát bemegyek én.

Alasztor odament a hálószoba ajtajához s bekopogtatott rajta.

— De ne kopogtasson ön az ajtón! — suttogá Zeno.

Aztán, hogy az ismételt kopogtatásra sem jött semmi nesz onnan belülről, Alasztor csak kinyitotta az ajtót s belépett a szobába, az ajtót megint betéve maga után.

Zeno iparkodott úgy helyezni el saját becses alakját, hogy Amanda előtte álljon.

A kis szobából nem hallatszott semmi emberi hang, női sikoly, férfi-szidalom, patvarkodás, ami várható volt. Amanda türelmetlen volt.

Beletelt öt perc, amíg Alasztor ismét kijött az ajtón.

Arcán mély meghatottság látszott, homlokán a redő még mélyebb, szemöldei összehúzva. Két kezét a mellén tartá, ököltre szorítva.

Amanda a féltékenység kegyetlen dühével kérdezé a kilépőtől:

- Nos? Együtt találta őket?
- Igen.
- Mind a kettőt?
- Mind a hármat. A leány ott fekszik közbül a kettő között.
- Meghaltak! — kiálta fel Amanda.

Alasztor vállat vont.

— Nem tudom, nem vagyok orvos. De én azt hiszem, hogy meghaltak, mert nem akarnak fölébredni.

Amanda most már be akart rohanni a szobába. Alasztor visszatartá.

— Ne bántsa őket, asszonyom! Hagyja őket békével elköltözni. Nem erre a planétára való emberek voltak. Idealisták voltak. Aludjanak békével.

Ekkor aztán Amandának a kedélye egyszerre átcsapott a kétségbeesett rémületbe.

— De én nem akarom, hogy ők meghaljanak! Én nem akarom őt megölni. Siessen ön orvosért! Gyorsan! Az égre! Mentsek meg őket. Hisz én nem akarok gyilkos lenni.

Alasztor kolerikus nevetésre fakadt.

— De ugyan ne lamentáljon, asszonyom! Hisz ez tiszta száz percent nyereség önre nézve, hogy ilyen olcsón szabadult meg a férjétől. Most már válópert sem kell kezdenie. Most már ügyvédre sincs önnek szüksége. — Én sietek a rendőrséget értesíteni.

Azzal hátat fordított Amandának, s minden üdvözlés nélkül ment kifelé.

Az ajtóban összebotlott Zenóval.

Az volt csak igazán kétségbeesve.

— Hát már most az én húszezer forintombul mi lesz?

Alasztor kegyetlen tudott lenni. Szemébe nevetett.

— De már arról bizonyosan mondhatom, hogy „meghótt”.

— Akkor én lövöm magamat föbbe!

— Mondok én önnek annál valami rosszabbat. Nézze csak: ő most özvegygé lett. Valamikor úgysis jegybenjártak. Vegye el az özvegyet. Én lemondok az ön javára minden elővételi jogomrul.

Azzal otthagya a házat.

Zeno úgy látszik, hogy komolyan vette a keserű tréfát.

Kihúzta a zsebéből a piros selyemzsebkendőt, s az arcára

tapasztá. Majd féloldalas lépésekkel közeledett Amanda felé, zokogást mímelő hangon fuldokolva.

— Asszonyom! Ez a borzasztó csapás, mely szíveinkre közösen lesújtott. . .

Amanda nem hagyta neki végigrebegni a frázist.

— Ne érjen ön hozzám! Távozzék előlem! Itt van önnek a bűndíja. (Azzal odanyújtá neki az ígért betéti könyvet.) Én megveszem öntül a halottjait. — Hagyjon engemet magamra az áldozataimmal.

Zeno, amint a húszezer forintos takarékpénztári könyvecskét kezében érzé, magasztos tekintettel emelé arcát fel a magasba: — Tehát mégis van igazság a földön! — Szaladt is a zsákmányával, a pénzt folyóvá tenni.

Amanda pedig térdre bocsátkozék, s ajkaihoz emelt kezeit imára kulcsolva, elkezdte imádkozni a megholtak lelki üdvéért.

Amiért azok bizonyosan nagyon lekötelezve érezhették magukat iránta.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

BpSz	Budapesti Szemle
eml.	említett
ÉrtSz	Értelmező Szótár
fej.	fejezet
HhM	Jókai Mór Hátrahagyott Művei 1—10. l. Bp. 1912.
JKK	a jelen kritikai kiadás
K	kézirat
kezd.	kezdetű
MBiblSzele	Magyar Bibliofil Szemle
Mikszáth Krk	Mikszáth Kálmán Összes Művei kritikai kiadás
NK	Jókai Mór Összes Művei. Nemzeti kiadás 1—100.
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
VU	Vasárnapi Újság
[]	a sajtó alá rendező megjegyzései
< >	a kéziratból törölt, de olvasható részek idézőjele

A KRÁÓ

KÉZIRAT, KIADÁSOK, FORDÍTÁSOK

A regény teljes K-a a PIM-ban található 124/1970 Növedék Napló sz. alatt, az írótól származó 1—115. számozott lap terjedelemben. Mérete a Jókai K-okra jellemző, miniszterpapírból hajtogatott 17 × 21 cm-es füzetalak, amelyen 23—25 lilatintával írott sor található, kb. 3 cm-es lapszélesség.

A K 1970. május hó legelején került a Múzeum birtokába Frankó Rudolftól történt megvásárlás útján, aki Jókai kiadójának Révay Mór János özvegyének hagyatékából jutott a K-hoz. Előkerülése a JKK szempontjából döntő jelentőségű, mert tudomásunk szerint ez az egyetlen teljes Jókai K, s mint ilyen, jó próbája nemcsak e mű főszövegének helyreállítása szempontjából, hanem az egész kiadás elvi megállapításainak helyességét illetően is. Az eredmény megnyugtató. Helyesnek bizonyult az a feltevés, hogy általában az első kiadás őrzi a leghívebben az író szándékát, de figyelembe kell venni a hírlapi közlést, sőt az NK-t is. Az eddigi feltevések, hogy Jókai az első kiadást, illetve NK-t megnézte vagy legalábbis a végzett javításokkal egyetértett, azokat tudomásul vette — most beigazolódtak.

Nem *A Kráó*-ban, hanem a vele egykötetbe került, s időben egymáshoz legközelebb eső regény K-nak, a *Tégy jótnak* 35. hátlapján a következő — az írótól származó piros ceruzás — bejegyzés olvasható: „Kérem az egészet kiszedetni s nekem előre *revizióra* (kiemelés tőlem — G. G.) megküldeni kéziratral együtt. JM.” A nyomaték kedvéért még kék ceruzával is aláhúzta Jókai az egész szöveget.

Ez a piros ceruzás bejegyzés egyben a K többi bejegyzéseknek az írótól származó eredetét is igazolja. Nem a szerkesztő vagy korrektor betoldásai ezek — mint eddig véltük — legalábbis ebben a regényben —, hanem a Jókai helyesbítései, amit a betűik jellegzetes vonásai is igazolnak. A K-ban azonban nemcsak piros ceruzás javítások, hanem kékszínű és grafitceruzás betoldások, kiegészítések stb. is találhatóak. Ezek nagy részéről kétséget kizáróan meg lehet állapítani, hogy szintén az írótól származnak. Nagyon érdekes tanulsággal szolgálnak ezek a főszöveg kialakulása, csiszolása szempontjából, s teljes

K lévén a *Szövegváltozatok* között e módosításokat is feltüntetjük.

A K és a különböző kiadások összevetése arról győztek meg bennünket, hogy nem szabad csak egyetlen kiadásra, sőt minden esetben még a K-ra sem támaszkodnunk, mert az sem mindig az író *utolsó* szándékának a kifejezője. Erre találunk néhány jellemző példát *A Krád*-ban is. A 24 : 3 esetében (l. *Szövegváltozatok* 286.) a *leg-
alább egy literrel* mondat a K-ban át van húzva, az N-ben pedig szerepel! Nyilván akkor még nem törölte az író, amikor az N-beli közlés folyt, hanem *utólag visszajavított* a K-ba, feltehetően az első, illetve e regény esetében az NK számára, mert azokban már nem szerepel ez a mondat.

A fentiek alapján, kivételes esetekben, nyilvánvaló tévedések kijavításakor az NK változatát a K-tal szemben is helyesnek fogadtuk el.

A K folyamatos fogalmazásra vall, a törlések, átírások, betoldások viszonylag kis terjedelműek, rendszerint egy-két szó csupán, s a legtöbb esetben stíláriis jellegűek, az újonnan írott szavak csiszoltabbá, választékosabbá teszik a szöveget.

Természetesen jelen kiadásunkban a K-ot vettük hiteles szövegnek, de ez nem jelenti azt, hogy minden következetlenségét, szükségtelen, nem jellemző vonásait is átvettük. Csaknem minden jelenséget esetenként kellett mérlegelnünk, mielőtt egyik vagy másik alak mellett állást foglaltunk. Különösen áll ez a rendkívül ingadozó helyesírás kérdésében, amelyre a *Szövegváltozatok* között részletesebben kitérünk.

A regény első ízben az N-ben (Főszerkesztő Jókai Mór. Felelős szerkesztő Gajári Ödön) jelent meg 1893. február 7-től március 28-ig, összesen 33 folytatásban. Előre vetve jelezzük, hogy a regény bevezető fejezetét, a *Rút leányok mentsházát* a Képes Folyóirat 1893. VII. évf. XIII. köt. 197. lapjától kezdődően közli, s hogy a Kisfaludy Társaság Évlapja, Új folyam 27. köt. 1894. jelzi, hogy a regény első fejezetét 1893. február 15-én tartott ülésén a szerző felolvasta.

A folytatások rendje a következő:

1. febr. 7. 3753.(38.) sz.	A <i>Rút leányok asyuma</i> c. fej. elejétől „— Igen, uram, a mi védenceinknek fele” kezd. szakaszig.
2. febr. 9. 3755.(40.) sz.	A jelzett szakasztól a fej. végéig.
3. febr. 11. 3757.(42.) sz.	Az I. fej. elejétől a „Talált a

- délfrancia havasok között" kezd. szakaszig.
4. febr. 12. 3758.(43.) sz. [Most jelenik meg először a folytatás jelzése 3. számmal, tehát eggyel elmaradva a tényleges közlések számától.] Az eml. szakasztól az „Erre az ajánlatra hallgatott Marcióle” kezd. szakaszig.
5. febr. 14. 3760.(45.) sz. Az eml. bekezdéstől az „A kis Ajra az első esztendejében” kezd. szakaszig.
6. febr. 16. 3762.(47.) sz. Az előbbi helytől a fej. végéig.
7. febr. 18. 3764.(49.) sz. A II. és III. fej. a „Jacques Pluhar természetesen maga is őrizkedett” kezd. szakaszig.
8. febr. 19. 3765.(50.) sz. Az eml. szakasztól a „Most aztán itt volt az alkalom” kezd. szakaszig.
9. febr. 21. 3767.(52.) sz. Az előbbi szakasztól az „— Úgy volt biz az” kezd. szakaszig.
10. febr. 23. 3769.(54.) sz. A jelzett helytől a „Jacques Pluhar csak úgy ravaszkodva simogatta” kezd. szakaszig.
- febr. 25. 3771.(56.) sz. A Hírek rovatában a következőket olvashatjuk. „A *Króó* c. rendkívülien érdekes regény folytatását a szerző, Jókai Mór egészségének teljes helyreállításáig föl kell függesztenünk, amiért olvasóink, tekintettel az indokra, bizonyosan megadják a fölmentést.”
11. márc. 1. 3775.(60.) sz. Az eml. szakasztól a „Hanem hát térjünk vissza az eredeti tárgyhöz” kezd. szakaszig. [Ugyane szám Hírek rovatában a következő sorok jelentek meg. Jókai Mór „lapunk főszerkesztője, még mindig gyengélkedik ugyan, de állapota már annyira javult, hogy ágyát elhagyhatta, a szobából azonban még nem távozhatik. A költő gyógyulásáról különben örvende-

- tes bizonyítékot tesz az, hogy ma már folytathatta rendkívül érdekes és megkapó regényét, a Kráót, melynek folytatását — több napi megszakítás után — azt hisszük örömmel vesszük olvasóink lapunk tárcarovatában.”]
12. márc. 2. 3776.(61.) sz. Az eml. szakasztól az „A szakács sem jött rá az anyagcserére” kezd. szakaszig.
13. márc. 3. 3777.(62.) sz. Az eml. bekezdéstől az „E külső átváltozást az a szokatlan” kezd. szakaszig.
14. márc. 4. 3778.(63.) sz. Az előbbi szakasztól a fej. végéig.
15. márc. 5. 3779.(64.) sz. Az V., a VI. és a VII. fej. végig.
16. márc. 7. 3781.(66.) sz. A VIII. fej. kezdetétől az „A választási határidő közeledtével” kezd. szakaszig.
17. márc. 8. 3782.(67.) sz. Az eml. szakasztól a „Nem is kapott a tudós csillagvizsgáló” kezd. szakaszig.
18. márc. 9. 3783.(68.) sz. Az eml. helytől a fej. végéig és a IX. fej. elejétől végig. [Az eredetiben a római számozás VIII.-ről X-re ugrik. Helyesbítettük. Természetesen a sorszámozás a továbbiakban végig megváltozik.]
19. márc. 10. 3784.(69.) sz. A X. és a XI. fej. végig.
20. márc. 11. 3785.(70.) sz. A XII. fej. elejétől a „Másnap szokatlan délelőtti órában látogatott el” kezd. szakaszig.
21. márc. 12. 3786.(71.) sz. Az eml. szakasztól a fej. végéig, valamint a XIII. fej. [Itt a fejezetek számozása még eggyel ugrik, úgy hogy már két szám a különbség.]
22. márc. 14. 3788.(73.) sz. A XIV. fej. elejétől az „Egy olyan főpapi beiktatás” kezd. szakaszig.
23. márc. 15. 3789.(74.) sz. Az előbbi helytől az „A következő vasárnapon ismét elment Marciole” kezd. szakaszig.
24. márc. 16. 3790.(75.) sz. Az eml. szakasztól a fej. végéig.

25. márc. 17. 3791.(76.) sz. A XV. fej. és a XVI. fej. elejétől végig.
26. márc. 18. 3792.(77.) sz. A XVII. fej. elejétől a „S azzal kivette a tárcájából a hivatalos jegyzőkönyv.” kezd. szakaszig.
27. márc. 19. 3793.(78.) sz. Az eml. szakasztól az „Ellinor rémült menekülésében az ajtót is becsapta” kezd. szakaszig.
28. márc. 21. 3795.(80.) sz. Az eml. helytől a fej. végig, és a XVIII. fej. az „Az amphithéâtre des cours (a „cours” e helyütt tanfolyamot jelent)” kezd. szakaszig.
29. márc. 22. 3796.(81.) sz. Az eml. szakasztól az „Aýra nyakába borult Fernandénak” kezd. szakaszig.
30. márc. 23. 3797.(82.) sz. Az eml. helytől a fej. végéig.
31. márc. 24. 3798.(83.) sz. A XIX. fej. az elejétől végig és a XX. fej. az „Ellinor erre a csatányos felfedezésre” kezd. szakaszig.
32. márc. 25. 3799.(84.) sz. Az eml. szakasztól a fej. végéig és a XXI. fej. „Nyomban, ahogy Jacques Pluhar visszatért” kezd. szakaszig.
33. márc. 28. 3801.(86.) sz. Az eml. helytől a regény végéig.

Kötetkiadások

I. *A Krdó*. Regény. Budapest. 1895. Révai Testvérek 131 l [Ezt a szedést használják fel a későbbi NK-hoz.]

II. a) Bp. 1898. Révai Testvérek. (Jókai Mór Összes Művei Nemzeti díszkiadás 88.) [Egybekötve a *Sárga rózsa*, *A Krdó* 105—206 l. és a *Három királyok csillagával*. Ezek a kiadások az OSzK cédulakatalógusában a *Krdó* alatt nem szerepelnek.]

b) 1904.

Címlapkiadás.

[Ua. mint fenti „dísz” megjelölés nélkül.]

c) 1907.

Címlapkiadás.

d) 1910.

Címlapkiadás.

III. a) Bp. 1913. Révai Testvérek. 133 l. (Olcsó Jókai 123—24. sz.)

- b) 1915.
Címlapkiadás.
[Olcsó Jókai feltüntetése nélkül, a Tolnai Világlapja ajándéka megjelöléssel.]
- c) 1925.
Címlapkiadás.
[Ez utóbbiról nem állapítható meg kétséget kizáróan, hogy újabb levonat-e, vagy a régebbi példányok újbóli piacra bocsátása. Az OSZK Növedék Naplója szerint új beszerzés; a cédulakatalóguson tévesen 1924. év szerepel.]

Idegen nyelvű kiadások

A *-gal jelzett idegen nyelvű kiadást nem tudtuk megszerezni. Adatainkat Ferenczi Zoltán (*Jókai idegen nyelvekre fordított műveinek jegyzéke*. M.BiblSzle 1925.) Gál János (*Jókai élete és trói jelleme*. Berlin. 1925.) és Demeter Tibor (*Magyar szépirodalom idegen nyelven*. Bp. 1952. Kézirat az OSZK-ban), valamint Jan!šlaski (*Jókai lengyelül*. Világirodalmi Figyelő. 1958. 38—57. összeállítása nyomán közöljük. Felhasználtuk továbbá a prágai Akadémiai Szláv Intézet szíves közléseit is.

Német: *Das Affenmädchen*. Autor. Übersetzung von Ludwig Wechsler. Breslau. 1895. [A belső címlapon: 1894.] S. Schottlaender. 232 s.
Lett: **Pehrniku meita*. „Baltijas Wehstnesis” 1895. No. 153—164.

KELETKEZÉSE, FORRÁSAI

A műről először az N 1893. február 5-i reggeli számában, a Hírek rovatban olvashatunk *Uj regényünk*. címen. „A jövő kedden, f. hó 9-én kezdjük Jókai Mór a Nemzet főszerkesztője új regényének közlését, aminek híret kétségkívül örömmel fogadják a Nemzet olvasói, kik a nagy regényíró annyi páratlan fantáziával és genialitással megírt művében gyönyörködhetnek. Az új regény címe *A Krao* lesz s egyike a mester legsikerültebb műveinek.”

A február 6-i esti kiadás közli, hogy a másnap meginduló regényt kedden, csütörtökön, szombaton és vasárnap közli a lap.

A regény keletkezésének körülményeiről keveset tudunk, de anyaga legnagyobb részének forrását sikerült kiderítenünk. Nem nehéz észrevenni, hogy a mű két főérből táplálkozik, a Kráo történetéből és Ellinor „zseniciklusából”. Teljes fény derült a Kráo hiteles eseményeire, s erős valószínűségen nyugszik Ellinorra vonatkozó állításunk is. Amit nem sikerült teljes bizonyossággal megállapíta-

nunk, az a megírás tulajdonképpeni indítóoka, az adott időpont szükségyszerű belső kényszere, amelynek engedelmességgel Jókai a 80-as években szerzett anyagot, és a már az ötvenes években meglevő motívumot (l. 2. pont), miért éppen 1893-ban ötvözi egy regénnyé. Erre magyarázatul mindössze annyit tudunk, hogy e kisregényének egésze, tendenciája, jól beleillik századvégi gondolkörébe, a kialakult újvilágról alkotott felfogásába. Mindezek tisztázására az tetszik a legcélszerűbbnek, ha az idevonatkozó forrásanyagot ezek rendjében vesszük vizsgálat alá: a Kráó története, Ellinor jellemzése és a kor néhány vonásának felvázolása.

I.

A Kráó szót Jókai 24. notesze 47. lapjának elülső oldalán találhatjuk. (Följegyzések. II. 347.) E bejegyzést környező lapokon több, a regényre vonatkozó kisebb jelentőségű mellékmotívumot is olvashatunk, de a mű lényegét érintő adatokat nem. Ilyenek: „Majom foglyot koppaszt, egyet elvisz kánya. Majom megfogja kányát, megkoppasztja, szakácsnak adja.” (362.) „Majmot megtanít beszélni.” (373.) Többször előfordul a „szakállas hölgy” említése is, és a 45. lap hátoldalán az 1882-es évszám, ami arra mutat, hogy már régebben foglalkoztatja Jókait ez a problémakör. Ez nem a kuriózumot kereső író érdeklődése, hanem a kor felkavart és megzavart gondolkozását tanulmányozó Jókaié, aki egy téves, tudománytalan nézetet cáfol meg regényében.

A zavart Darwin tanainak elterjedése váltotta ki, amely szokatlanul heves vitákat idézett elő a tudomány és a nagyközönség széles rétegeiben egyaránt, s alkalmat nyújtott mind a jóhiszemű félreértésekre, mind a rosszhiszemű ferdtítésekre. Nálunk csak közel másfél évtizeddel később, 1873-ban került lefordításra a teljes *Fajok eredete*, amely *Az ember származásával* együtt (1871) nagy hullámokat keltett, úgy hogy nyomán már 1874. január 1-én *Az első ember* címen egy elbeszélés jelenik meg a Fővárosi Lapokban Wilbrandt Adolf tollából, s ezt nemsokára több hasonló követi. Ezek a történetek naiv egyszerűsítéssel vagy az egyenes leszármazásra gondolnak, vagy a majomba vetítenek vissza emberi vonásokat, érzelmeket — szeretetet, féltékenységét stb.

A természettudomány érdeklődése — érthető okokból — az ősi, primitív emberi életformák felé fordul, hátha valóban sikerülne nyomot találni — visszafelé, az ősembertől a majomemberig. Hazánkban is nagy az érdeklődés ez irányban, s regényünk szempontjából jelentős Török Aurél antropológus munkássága, aki a 80-as évek végén bocsátja közre: *Egy ősi embersajtóról Ázsia keleti szélén* c. terve-

delmes tanulmányát, amelyben a japáni szigetek egyikén élő *aino* törzset vizsgálva foglalkozik ez emberek szörzetével, s többek között ezeket írja: „Tény, hogy az ájnók általában véve a legszörösebb testű emberek, de az mégis a mesék országába tartozik, mintha a testök egészen szörmével volna befödve (mint például a *bangkoki leány, Kraó, akit a múlt évben itt Buda-Pesten is láttunk*, s akit hibásan, mintegy teljesen szörös emberfajtának a képviselőjét, mutatták be). (I. m. BpSz. 1889. 58. köt. 360. Kiemelés — G. G.)

Ezek után bizonyossá vált, hogy Jókai azon kijelentését, amit a regénynek már a második lapján kimond, hogy ti. „Égészen igaz történeti adatok nyomán” (3 : 3) dolgozik — el kell fogadnunk. Az eddigi Jókai-irodalom ehhez mindössze egyetlen támpontot nyújt, de az is zsákutcába vezet. Hankiss János: *Európa és a magyar irodalom* c. Bp. én. [1939?] könyvében azt állítja, hogy Jókai a „A Kráo-szót Frédéric Soulié-tól vette (Crâô)”. (614. 26. jegyzet.)

Az említett francia író halmaznyi művében előforduló egyetlen szónál közvetlenebb, élményszerűbb hatásra kell gondolnunk Jókai részletekbe menő, biztosan kezelt anyagából, s kézenfekvő, hogy a nyomokat az író saját lapjának, az N-nek hasábjain kell keresni. Az 1888. szeptember 1-i szám Hírek rovatában olvashattuk, hogy az állatkert újabb látványossággal fogadja látogatóit, mégpedig ezúttal egy „természeti csodával”. „Egy „majomember” lesz látható, a szíami Krao, egy tizenkét éves leány, aki az „ember és a majom közötti átmenetet képviseli, a testét sűrű szőr fedi”. Egyben beharangozza a hirdetés azt is, hogy az érdekes látványosságról dr. Török Aurél felolvasásokat fog tartani. A szept. 21-i számban meg is hirdetik ezt az előadást 22-én délutánra, amikor az „állat és növényhonosító társulat” külön meghívókat küld szét.

Amint ugyancsak N hasábjáról tudjuk, a látványosságot egy hónapig lehetett megtekinteni. A szept. 30-i szám a lap hátulsó oldalán, a reklámszövegek között hirdeti, hogy „Ma az utolsó nap látható „Krao” a csodálatos majom-leány; naponként délelőtt 10 órától 12-ig és délután 3 órától estig. Beléptidj mint rendszeren 30 kr. Vasárnap katonazene.”

Részletes beszámolót és tájékoztatást a VU ugyancsak szept. 30-i száma közöl *Kraó, az Állatkert vendége* címen. A több hasábos cikk igyekszik megőrizni a tudományosság látszatát, s az impresszáriótól szerzett értesülését olykor maga is kételkedve fogadja. A bevezető sorokban azt fejtegeti, hogy „az állati lények sorozatában azt a közbenső tagot”, mely az ember és majom közt állva, a kettőt összefüzi, s az „organismusok láncolatában a hiányzó szemet kitölti” mind- eddig hiába keresték mind a természet vizsgálói, mind a tudós kutatók.

„De most méltán kísértésbe jöhetünk: nem abban a csodálatos lényben találhatjuk-e fel a keresett „tagot”, akinek bemutatásáról az Állatkert igazgatósága gondoskodott. Kráó, a kis borneói leány, aki európai körútjának minden állomásán méltán keltett oly hatalmas feltűnést, hogy különböző antropológiai vizsgálatoknak vetették alá.

A cikk azután annak a nézetének ad kifejezést, hogy a leánynak nincs köze a majmokhoz, hanem az „emberfajhoz” tartozik, s ezt értelmi fejlettségére alapozza, „amelynél fogva képes volt arra, hogy az angol nyelvet meglehetősen elsajátítsa és beszélje.” Hypertrichosis (túlszőrösség) esete forog fenn, amelyre több példa van az emberfajok történetében. A kislány leírását a következőképpen adja elő.

„A majom-ember, Kraó, mintegy tizenegy éves lányka s ugyanolyan nagyságú, mint a hasonló korban levő normális növésű gyermekek, csak a testalkata valamivel gyöngébb.” Rendkívülisége abban áll, hogy sűrű szénfekete haj borítja fejét és nyúlik egészen alá a hátán; nyakszirtjén pedig egész sörényt alkot. Szemeit széles selymes szemöldök árnyékolja, amely alatt mélyfekete, tág pupillák ragyognak. Jellemző, hogy a szivárványhártya — iris — éppen úgy hiányzik nála, mint a gorilláknál. Általában a kis Kraó meglepőleg hasonlít a gorillához. Erre mutat lapos, alig kiemelkedő orra, széles és a pofacsontok irányában rézsút álló orrlyukaival, továbbá a vastag, *mélyen lecsüngő pofazacsókák*, melyekben Kraó, épp úgy, mint a majmok, felhalmozza élelmi készletét és magával hordja, s végül lecsüngő pofaszakála is, aminőt az antropoidoknál [emberszabású majmok] találunk.”

Az általam kiemelt résztől kezdődően ellentmondás van az előzőkkel és a későbbi sorokkal, amelyek azt hangoztatják, hogy „a feje, mely éppen nem vall majoméra, hanem tökéletesen kifejlődött”. A szövegközt található kép is azt igazolja, hogy nyoma sincs a „mélyen lecsüngő pofazacsókának”, s mese az egész élelem elraktározásáról mondott állítás. Így az egyik legdöntőbb bizonyíték a Kráó „átmeneti lénye” mellett, megdől. Sőt a leírás további része egyenesen túloz testi adottságainak dicséretében. A fej „szinte nemesen emelkedik ki majomszerű törzséből [erről eddig nem volt szó, s a következőkben sem fejtegeti, s a képen sem látni lábain, hogy kézként használta volna, vagy fordítva], értelmesen tekintő szemével, szép, gömbölyű, kifejezésteljes szájával, duzzadó ajkaival, melyek játék és csevegés közben gyakran kedvesen kacagnak. Bőre színe barnássárga, s hajzata tarkójától talpáig borítja.”

Még hízelgőbbnek tetszik „lelkitulajdonosságainak” bemutatása. „Lelkülete jóindulatú, könnyen kielégíthető és vidám. Szívesen eljátszogat, és oly hálás, mint kevés gyermek. De ha ingerlik, vad

természete kitör belőle, földre veti magát, dühöng és toporzékol, s különösen haja tépésével fejezi ki haragját." Az utolsó soroknak erősen propaganda ízüik van, a nagyközönség érdeklődésének felkeltését szolgálják.

A továbbiakban a cikk a Kráo „feltalálásának körülményeit” mondja el igen részletezően, az impresszárió, Farini előadása nyomán. Farini a londoni Aquárium igazgatója, s őt az ugyancsak angol Frank Buckland neves természettudós figyelmeztette, hogy a „birmai király” udvarában él és a közbámulat tárgya egy erősszörzetű család. Farini egy megbízottat küldött ki, aki egy évet töltött Mandalayben, de nem tudta rávenni a birmai királyt, hogy egyet ez emberek közül neki átengedjen. Közben az is kitudódott, hogy a kis Kráo nagyapját Své Maongo-t Laosz királya ajándékozta Birma királyának — tehát laoszi ősember.

Farani ezek után egy expedíciót szervezett Bock Károly természetudós vezetésével, akik egyenesen a laoszi őserdőket keresték fel. Rá is találtak a faágakon lakó Kráo (majom) törzsrre, de elcsábítaniuk egyet sem sikerült közülük. A beszámolójuk szerint a Kráoók lehetnek vagy százan, s „táplálékuk a nyers rizs és hal volt”.

Üres kézzel kellett tehát visszatérniök, de Birmában mégis sikerült megnyerniök a királyt, hogy legalább egyet a különös család tagjai közül engedjen európai körútra. A király engedett, s így indult útnak a kislány és az apa, az anya továbbra is a fejedelmi udvarban maradt. Az út azonban viszontagságos volt, Bangkok közelében kolera ütött ki a hajón, s az apa ebbe belehalt, s egyéb jogi bonyodalmak is közbejöttek, úgy hogy Farininak adoptálnia kellett a kislányt, s ezzel bizonyosságát adni, hogy emberségesen fog vele bánni. Angol nevelőnőt fogadott mellé, aki több mindenre megtanította. A cikk itt megemlíti, hogy mindezt Farini állítja, s lehet hogy valót mond, de lehet, hogy némi reklám is van benne.

A következőkben azokról a tudományos vitákról szól a cikk, amelyek a Kráo bemutatása után keletkeztek. A londoni etnográfus Kaulitz-Jarlow a majomtól származás teóriáját igyekezett bizonyítani, Leuckart, Ecker, Zacharias a polytrichia esetét látták a Kráoóban. Ezután hivatkozik a cikk Pastrana Juliára, a szakállas asszonyra, akinek egész arcát szőr borította, említi a szintén a 70-es években nagy feltűnést keltő orosz paraszt Jeftikjev Andrejevet, akit egy kutyafajtához tartottak hasonlatosnak, s uszkár-embernek, pudliembernek neveztek. Végso magyarázatként a cikk fejlődésbeli visszamaradottságot állapít meg, amelynél az embrionális burok, az ún. lanugo későbbi korban is megmaradt.

A következőkben a cikk a Kráo „állítólagos nagyatyját” ismerteti,

s közli a fényképét is. A hosszú részletezést mellőzve a regény szempontjából csak annyit érdemes megjegyeznünk, hogy „Své [Sué] Maongo csak hatéves korában kezdett szőrösödni, születésekor csak fülein volt szőr”, s hogy a birmai király egy szép lányt adott hozzá feleségül, s négy leány gyerekük született, hármon semmi rendellenesség sem mutatkozott, csak a legifjabb, Mafun, született szőrös fülekkel „és egy év múlva egészen szőrös lett”, s a fogazata is egészen az apjához lett hasonló. Később ő is férjhez ment, s valószínű, hogy számos gyermekük egyike — a Kráo.

A cikk megállapításaival fővonásokban megegyeznek a különböző földrajzi és antropológiai írások is, s a közölt képanyag megtalálható más művekben is, így pl. Dr. Kurt Lampert: *Die Völker der Erde* c. Stuttgart—Lipcseben, én. megjelent kétkötetes gazdaganyagú könyvének I. 148. lapján a *Siam, Annam, Kambodscha und Birma* fejezetében, de különösképpen a szöveg ez arcképeket nem magyarázza. Az egyik kép aláírása: Adran, ein russischer Haarmensch im Alter von über 55 Jahre; a másiké: Shwe Maong, der Begründer einer asiatischen Familie von Haarmenschen — tehát az „állítólagos nagyapa” képe, a harmadik: „Ein zweijähriges Mädchen mit dichten Haar auf Nacken, Schultern und Rücken”. A képből nyilvánvalóan kivehető, hogy nem két, hanem kb. tizenkétév körüli leányról lehet szó, s így lehetne akár Kráo is, de háttal ül s teljesen ruhátlan, így nem azonosítható a VU szemben ülő, felöltöztetett leányképpel. Egy további ábra a fenti cikkben is említett mexikói Julia Pastrana-t mutatja, akit annak idején szintén bemutattak a budapesti közönségnek. Ezen kívül van még egy kép egy dúszszőrzetű Mandalayben élő családról is, s lehetséges, hogy a VU cikkében említett a birmai király udvarában élő emberek képe.

Arra vonatkozóan, hogy a szöveg miért nem szól e képekről, a fejezet utolsó bekezdésében kapunk választ, amely egyben megegyezik az antropológiai megállapítások eredményeivel is.

„In Birma sind in neuerer Zeit einige interessante Fälle von übermässiger Behaarung des Menschen bekannt geworden. Fälschlicherweise wird ein derartiger anormaler Haarwuchs häufig als eine affenähnliche Eigentümlichkeit des Menschen hingestellt; mit dieser Frage hat aber die Ueberbehaarung gar nichts zu thun. Es ist dies einfach eine Missbildung, und, wie so viele andere Missbildungen, kann auch diese erblich sein, so dass einige Haarmenschenfamilien bekannt sind. Eine Anzahl Abbildungen zeigt uns solche Haarmenschen.” (I. m. 158.)

Megtalálható néhány sorban a Kráo szó alatt a Révai Lexikonban is, mint egy számi hivatalnok leánya, akinek testét sűrű szőrzet fedi,

s aki a 80-as években nagy feltűnést keltett a nagyközönség és a tudományos körökben egyaránt. Ez a cikk is megállapítja, hogy Virchow és Bartels vizsgálatai Berlinben egyöntetűen a túltengő szörzet esetét állapították meg. Egy rajzot is közöl a leány profiljáról, de ez nem mutat hasonlóságot a VU felvételével.

Ezekon kívül számos kisebb-nagyobb cikk, leírás stb. van, amely a Krád, illetve a laoszi ősemberekkel foglalkozik, regényünk szempontjából azonban nem nyújtanak több támpontot, mint az eddigiek. Mindezek mellett bizonyítanak, hogy Jókai ez esetben is a valóságból merítette művének anyagát, s meglehetősen híven követte azt, természetesen képzeletének kohójában a maga céljainak megfelelően alakította át.

2.

A Jókai regények egyik leggyakoribb mozgatóereje az örökösödés, az örökség kérdése, s ez található meg a Krádban is. Mindössze annyi a zavaró ebben a momentumban, hogy ezt a jelenséget jellegzetesen magyar vonásnak érezzük, s nem franciának, s a regény olvasása közben hajlamosak vagyunk arra, hogy az egész francia környezetbe ültetett cselekményt magyarországinak fogjuk fel. Filibert gróf mindenesetre jól beillik egy vidéki magyar kúriába, s Ellinor is egy pazarló unokaöccsnek, s már előttünk is áll a Nábob-motívum, mint párhuzam.

Lehetséges, hogy Filibert gróf és Ellinor „yankeetrickjei” valamely francia forrásból átvett cselekménysor, mert olyan kerek, önmagában is megálló egész, de eredetijét eddig nem sikerült megtalálnunk, s addig kitarunk ama nézetünk mellett, hogy Abellino és Ellinor szorosan összetartozó rokonok. Az *Egy magyar nábob* Abellinója és a *Krád* Ellinorja nemcsak törekvésükben, hanem jellemeikben is, sőt néhány szituációikban is nagyon közel állnak egymáshoz. Mindketten cinikus, hidegvérű viveur-ök, életművészek, akik semminemű gaztettől nem riadnak vissza, s minden lépésüket a jótékonyság, s nemesszívűség álarca mögé rejtik, s ezzel elámítják a jóhiszeműket, s kijátsszák az éberséget is.

Abellino éppen úgy „első házat tart Párizsban”, istállókat és szeretőket, mint Ellinor, mindkettő bejárta az ismert világ jelentős részét, s mindketten más tollával ékeskedve iratták meg kalandjaikat, s lettek a közvélemény szemében enfant terrible-k. A főrangú élethez tartozó lélegzetelállító kártyacsaták, amelyeken vagyonok úsznak el, és ami által nő a férfi-hírnév, mindkettőjüknek jellemző vonása, nemkülönben az a nyájasság, szeretetreméltóság, amellyel mindenki bizalmába beférkőznek. Nagyon lényeges párhuzam a két regényben,

hogy mindkét esetben fogadásról van szó, méghozzá olyan fogadásról, amelyet egyfelől virtussával a hírnevet növeli, amelyet „presztizsből” nem szabad elveszíteni, s amely másrészt anyagiakban is tetemes pénzüsszeget jelent.

A védekezés és a terv végső győzelmének megghiúsulása is azonos a két műben: az öreg nagybácsi házassága egy fiatal nővel, amiből törvényes örökös születik. (*A Kród* annyiban lép tovább ezen, hogy Ellinor az örökös nő megnyerésébe is belefog.) Ennek a jelentős motívumnak sajátosságosan anekdotikus jellege újabb bizonyíték a magyar viszonyok bemutatásának tendenciája mellett, még akkor is, ha elfogadjuk is azt az állítást, hogy Abellino a csábítás tudatosan felépített stratégiájával, színlelésével az „Ancien Régime kéjenceinek ugyanazt a szerepét alakítja, mely Laclos — vagy Richardson és Goldsmith regényeiből ismerős.” (Sőtér István: *Jókai útja. Romantika és realizmus* c. köt. Bp. 1956. 403.)

Részben igazolja feltevésünket maga az író is, aki Abellinójáról azt írja, hogy „Abellinónak az alakja is teljesen korrajzi sablon. Volt olyan elég. . . egy különösen kitűnt: akinek fényes ősi nevéhez még egy predikátumot ragasztott a nagyvilági médisance, annak a híres táncosnőnek a nevét, akit a főúr egész Európán keresztül városról-városra kísért.” A „Magyar Nábob” megköltése. (JKK 5. köt.)

A fentiekben kívül még több kisebb-nagyobb egyezést is találhatunk Abellino és Ellinor között. Ellinor éppen úgy végigkíséri Sarah Bernhardtot Amerikán, mint Ellinor eredetije azt a táncosnőt Európán, azzal a valóságtól is alátámasztott ténnyel, hogy a Kráóval csaknem egyidőben, 1888 őszén a francia tragika egész társulatával Budapesten járt, s több nagy sikerű előadást tartottak. Jókai említett 24. jegyzetnoteszében már megtalálható a Bernhardt-cethal ötlet csírája is: *S. B. és a cethal* (kiemelés — G. G.) címen, utána: „N. B. a cethalas siber 1 200 000 doll. Sarah csak egy milliót, mindentűt vele utazik. Admired’ by Sarah Bernh.” (358.) [Az utolsó mondat értelme: megcsodálva S. B. által, ti. a cethal. Vö. 38. JKK.]

★

A felsoroltakon kívül néhány motívum-azonosságot is megtalálhatunk *A Kród* és Jókai több, századvégén keletkezett regénye között, sőt még régebből datálódó nézetével is fedezhetünk fel kapcsolatot. Például már a század derekától, erősebben a 60-as évektől kezdve mutatott kiábrándulása a felsőbb körök életéből ez időre már annyira fokozódik, hogy egyes alakjai kimenekülnek belőle, különösen nőalakjai mutatnak elég erőt ahhoz, hogy szakítani tudjanak e fertőzött

levegőjű világgal. *A gazdag szegények* Lidije, *A Krdó* Fernandé-je egyaránt ezt az utat járják.

Ehhez a kérdéshez járul, hogy ebben a korban Európa-szerte elterjedt a dolgozó nő problémája. Jókai 1884-i beszédeiben maga is foglalkozik az értelmiségi pályákat elfoglaló nőekkel. (Takáts Sándor: *J. M. politikai beszédei*. Bp. é. n. II. 380.) Más szépirodalmi művében, mint pl. az *Unica*-ban (HhM I. 32.) a pénzkeresésnek *A Krdó*éhoz hasonló módját mutatja be. Az elbeszélés főalakja, hogy pénzt kereshessen tetováltatja magát és úgy mutogatják a cirkuszban.

A kisebb epizódok közül figyelemre méltó az az eset, amelyet az említett notesze így örökít meg: „A communard, aki Napóleon herceget a zulukkal megöleti”. (351.) Kérdés, hogy ezek a bejegyzések a hallott vagy olvasott adatokkal egyeznek-e meg vagy már a gondolatnak a regénybeillesztendő formáját jelzik. Annyi mindenestre nyilvánvaló, hogy még a legjelentéktelenebbnek tetsző epizódnak is van valamilyen valóságalapja, így pl. a regényben többször említett francia tábornok Boulanger szerepel a magyar lapok hasábjain, egy alkalommal az N külföldi híreinek rovatában, mint aki állítólag inkognitóban Budapesten is járt.

IRODALOM

A Krdónak úgyszólván semmi irodalma nincs. Ez többféleképpen magyarázható. Lehet arra gondolni, hogy a századvégen már általában megcsappant az érdeklődés Jókai iránt. Ír erről Mikszáth is Jókairól szóló életrajzában, amidőn megemlíti, hogy „aggasztó hírek keltek szárnyra”, mely szerint „zenije megcsappant”, hogy már „kiírta magát”, hogy utóbbi művei már nem olyan jók, hogy hanyatlík stb., s e hírek elterjedtek a közönség köreiben is és nem lehetett ellenük semmit sem tenni.” (Mikszáth Krk. 19. köt. 142—3.) De lehet úgy is tekinteni, hogy e műve nem keltett érdeklődést. Ezek mellett azonban feltétlenül figyelembe kell venni, hogy az 50 éves írói jubileum lázában elterelődött az érdeklődés az egyes — s valóban nem jelentékeny — művek iránt. Igaz, a későbbi tanulmányok sem foglalkoztak e regénnyel. Mindössze egyetlen figyelemre méltó terjedelmesebb ismertetés jelent meg 1895-ben a Katholikus Szemlében Z—ny: *Jókai legújabb regényei* címen, s ez sem kizárólag *A Krdó*val foglalkozik, hanem a közel egyidőben megjelent *Magnéta*, *Trenk Frigyes* és a *Tégy jót* c. kisregények együttes vizsgálata során.

Az ismertető-bírálat megjelenési helye és a szerző, Zoltvány Irén papi személye eleve jelzi fejtegetéseinek irányát. Először általában szól Jókai utóbbi alkotásairól, s azután tér ki az egyes művekre.

Indulásként Jókai termékenységéről szól, amely idős kora ellenére sem csökken, s e téren példakép lehet az ifjabb írók előtt. De hamarosan rátér a bíráló hangra. „És bár páratlanul gazdag invenciója csodálatba ejti” és őszinte elismeréssel adózik sok fényes írói tulajdonságának, mindamellet nem tartozik azok közé, akik Jókainak pusztá neve említésére kalapot emelnek, hanem „elnyútt dicséretnek helyett” tanulságosabbnak véli regényeinek beható elemzését.

Az olvasókra hivatkozik, akik maguk is tapasztalhatták, hogy Jókai legutóbbi években írt műveinek „fogyatkozásai egyre nagyobb arányokat öltenek”, s ezt a „realisztikus irányzat” igényének előretörésével magyarázza. A továbbiakban ez irány fővonásait vázolja fel, az életből vett hétköznapiabb tárgyat, az egyszerű mesét, az alakok és jellemek viszonyát, a „szív és lelkiismeret” harcát, a konfliktusokat stb. és Dickens, Thackeray és Eliot példáira hivatkozik. Úgy véljük, hogy e példákon ekkorra Jókai már túl is jutott, nemcsak elmaradt mögöttük.

A fentiekkel szembehelyezi Jókai rendkívüli érzéseinek és szenvedélyeinek rajzait és helyzeteit, s a költészet lényegét „a nemzeti és egyéni változatokban sajátosan megnyilatkozó örök emberinek hű jellemzése, a szív életének eleven rajza, s a regény becsét főleg azon erkölcsi eszme (kiemelés tőlem — G. G.) vagy pedig lélektani igazság határozza meg, amely alapjául szolgál, s melynek fejlesztményei a regény alakjaiban, a szereplő egyénekben vannak megtestesítve.”

A továbbiakban Jókai romantikus szemléletmódját bírálja, amelynek legfőbb jellemzője a szertelenség, s ez a szokatlant, a bizarrt tűzi ki célul — mint például *A Krdóban*. Azután az ismert vádakát hangoztatja Jókaival szemben, hogy a külsőségek uralkodnak művein, jellemei nem megalapozottak, fejlődésük nincsen megrajzolva, a lélektan gyöngye oldala stb. Ezek után olyan vonásait fejtegeti az írónak, amelyek már a *Krdóra* vonatkoznak.

Mindenekelőtt megrója azért, „mert regényeinek cselekvénye idegen országokban játszódik, mintha nem volna elég tárgy nemzeti történelmünkben és a magyar életben. Érdemei éppen abban rejlettek, hogy eredetiségében tudta bemutatni nemzeti jellegzetességeinket. A tartalmi és formai nemzeti elem fűzi a nagy elődökhöz.” Előző műveivel szemben itt hiányzik a lélektani-erkölcsi probléma felvetése, mintha ez nem is érdekelné, csupa kalandos históriát ír. — Ez a vád *A Krdóval* szemben igazságtalan, hiszen Ellinor tetteit mélyen elítéli az író. Ezzel kapcsolatos vád, hogy egyenesen sértik olykor az erkölcsi érzéket ez utóbbi írások.

Mintegy összefoglalásul, kevés művészi értékkel bíró, fantasztikus regénynek tartja *A Krdót*, amelyben azonban vannak pompás

fordulatok, szellemes szólások és néhány megkapó részlet. Különösen kiemeli a „szegény becsületes anyának s a beteges apának forró szeretetét” a kis Alra iránt. Záradékkul felsorolja azokat az érdekes momentumokat, amelyek elszórakoztathatják az olvasót, „akinek — úgymond — ízlését és illúzióját nem bántják. . . a képtelenségek”.

A fentiekén kívül mindössze két rövidebb megjegyzést találunk Jókai regényére vonatkozóan, az egyik Hankiss Jánostól való, s így szól: „A *Krédó*ban emberi szörnyeteg sorsát ábrázolja”. (*Európa és a magyar irodalom*. Bp. é. n. 487.) A másik megállapítás Lengyel Dénesé: „Jókai regényhősei között találunk hugói alakokat. Kraó a majomcsúnyságú nő, nemeslelkűen tűri el borzasztó megaláztatását. (*Jókai regényeinek romantikája*. It. 1938. 163.)

SZÖVEGVÁLTOZATOK

A K birtokában meglehetősen könnyűnek tetszik a főszöveg kialakítása, annál is inkább, mert a K, az N-beli szöveg és az első kiadás is, időbelileg is meglehetősen közel csnek egymáshoz. Ehhez járul még, hogy a regény első kiadásának idején, 1895-ben már folyt Jókai műveinek NK-a, ami arra készítette a vállalkozást, hogy az első könyvalakú kiadást az NK-sal azonos szedéstükörrel és betűtípusokkal jelentesse meg. Így — egy-két nyomdai-korrektúráról eltekintve — az 1895-ös első kiadás és az NK között semmi különbség nincs, s ez nem is ad szövegváltozatot. Kisebb eltérések vannak a K, az N-beli szöveg és az NK között.

A teljes K alapján lehetőség nyílik a kötet néhány helyesírási kérdésének megvilágítására is. Megállapítható, hogy ez a K közelebb áll a korabeli, de a mai helyesírási elvekhez is, mint az eddigiek. Különösen feltűnő a szóvégi hosszú magánhangzók jelölése, elsősorban az *ú* hang esetében; *tanú*, *alkotású*, *százfogú* stb. alakokat találhatunk, de van példa a szó belsejében levő hangok megnyúlására is: *dúlnak*, *múzsák* stb.; s hasonló a helyzet a szókezdő *ú* esetében is: az *új* és az *újság* szavak csaknem kivétel nélkül hosszú magánhangzó-sak.

Találni példát az *-lt* képzőre is (*halpusztító*), amiről eddig nem beszélhattünk. Ezek mellett azonban maradtak rövid *i*-vel írott alakok is, pl. *kancsalítanak*, *nyilás*, *összeszorítva* stb. és sok még a kettős alak. Van egy sajátos helyesírási alak is, az *orr* szót Jókai hosszú *ó*-val, *órr*-nak írja. Mi a mai helyesírásnak megfelelően javítottuk.

A mássalhangzók hosszúságára, illetve kettőzésére is találunk a mai írással megegyező példákat a K-ban: *fennhangon*, *fenntartott* stb. változatok fordulnak elő. Természetesen ezen a téren is vannak tovább-

ra is javításra szoruló—már ismeretes—alakok: *épen, köny, rozsul* stb. Van példa a kétjegyű mássalhangzók kettőzésének a teljes hangkép megismétlése helyett csak az első mássalhangzó megnyújtására: *szerteszélyyel*, de megtalálhatók a *hegygyel, viaszszal* stb. alakok is.

Nyelvi sajátosságnak vettük, és eredeti alakjukban hagytuk az *alunni, bocsátatá, fordítassék* szavakat. Nagy gondot okozott a kétalakú szavégek mikénti írása. A *Krdóban* a *-tól²* helyett túlnyomó többségben a *-tul'* alakot használja a K, de nem kizárólagosan, s bár nem tulajdonítunk sem egyik sem másik alaknak sem stiláris sem egyéb jelentőséget, nem egységesítettük őket, a K-tal egyezően írjuk, de a *Szövegváltozatokban* nem közöljük.

E kötetben is előfordulnak még az igekötőknek a közbevetett szavakkal történő egybeírásai: *megettáldja inteni, belettem mutatva* stb., ezeket természetesen helyesbítettük.

Nagyon érdekes — és tarka — képet mutat a K az idegen szavak írása terén. Jókai magáévá tette Simonyi Zsigmondnak ez időben erősen elterjedőben levő magyarító helyesírási elveit, amire jó példa lapjának, az N-nek írásmódja is. Egyes szavakat oly mértékben „magyarosít” a K, ahogyan még ma sem írjuk: pl. *kódekesz*.

A jelölések nem következetesek, szemmel láthatóan csak egy bizonyos ideig tart ez a „láz”, s egy idő után nemcsak újra visszatérnek a régi alakok, hanem egyenesen egy már meghaladott álláspontra esnek vissza. Újra feltűnnek a *cognac, combinatio, sensatio, théma* stb. alakok.

Ezek után nyilvánvaló, hogy csak tendenciaként vehettük alapul az idegen szavak írását a K-ból, de nem szó szerint, még kevésbé betű szerint; mint ahogy felmerült az a gondolat is, hogy fakszimilét kellene készíteni a teljes K-ról s azt kiadni. Ez mint irodalomtörténeti érdekesség helyénvaló lenne, de nem oldaná meg a JKK feladatait. Ezek után is tartanunk kellett magunkat ahhoz az elvhez, hogy az alapszövegben magyarosan írt idegen szavak így is maradjanak.

Érdekes megjegyezni, hogy a nyelvtörténet csupán helyesírási kérdésnek tekinti az idegen szavak írásának mikéntjét, s azt a kultúra kísérőjelenségének, a latinus-humanista képzés és a reál ismeretek összeütközése vetületének tartja, de nem tér ki a századvég nyilvánvaló nacionalizmusának hatására. (Vö. Fábrián Pál: *Helyesírásunk időszzerű kérdései*. Nyelvtudományi Értekezések. Bp. 1955.) Úgy tetszik, Jókai, ha nem tudatosodott is benne ilyenféle nézet, hamarosan rájött a fonetikus „magyarosítás” fonákságaira, és szakított vele.

★

Kiigazítottuk a főszöveg alábbi szavait; elől a régi, utána a javított alak.

Applomb—*aplomb*, *Brooklyn*—*Brooklyn*, *Carcassone*—*Carcassonne*, *Contes Bleus*—*Contes Bleus*, *departement*—*département*, *étuis*—*étui*, *havelok*—*havelock*, *Klabauterman*—*Klabautermann*, *rowdie*—*rowdy*, *Legendes des Siècles*—*Légende des Siècles*, *mairie*—*mairie*, *yankeetrik*—*yankeetrick*.

Viszonylag könnyű a közfőnévi jelentésű szavak írásmódjánál a döntés, de az idegen tulajdonnevek esetében már nehezebb a megítélés, mert bármilyen tévedés egyenesen hamisításhoz vezethet. Márpedig e tekintetben is nagy kétségek között hagy bennünket a *K. Aijra*—*Aïra*—*Aira* alakokkal találkozunk. Ez esetben nem tarthattunk többféle alakot, s a leggyakoribb *Aïra* változat mellett döntöttünk. Hasonló a helyzet az *Armingol*—*Armignol* eseténél is. Az előző mellett maradtunk, az fordul elő a legnagyobb számban, bár az utóbbi „franciásabban” hangzik; egyébként mindkettő költött helyesnévnek tűnik. A *De Quimper*—*De-Quimper* változat közül a kötőjel nélkülit vettük át, mint amelyik a gyakoribb alak, s a franciában sem szokásos a kötőjeles alak. A *Pluhar*—*Pluhár* változat közül az első alakot vettük, s helyesbítettük *Szára Bernhad*-ot *Sarah Bernhardt*-ra.

Átvettük viszont a *K*-ból a *Trimeric*-et, mert a *k*-val írt alak csak egy rövid ideig fordul elő, másrészt a rokon *Trémarec* név eredeti írása is ezt az alakot igazolja.

Mondattani sajátosságunk véltük egy-két helyen a helyesírás szerint nem szokásos, a gondolatot magyarázó központosítást: „Filibert gróf, ősi kastélyába megérkezve, egészen úgy rendezte be életmódját” stb. tagolást megtartottuk.

A teljes *K* lehetővé teszi, hogy egyszer nyomon követhessük hogyan alakul Jókai kezén a szöveg, miként javít, töröl, helyesbít, s ez alkalmat felhasználva, a *Szövegváltozatok*ban adunk erről számot.

A szövegek közötti megjegyzésre méltó eltérések az alábbiak.

Lap: Sor:

- 7 : cím Rút leányok *asyluma* (K: *A* rút leányok *mentsvára*; N: Rút leányok *mentsháza*)
6 veres kopoltyúival (NK: vörös kopoltyúival)
15 befestik, tűhegygel (N: befestik s tűhegygel)
17 szerencsen kétségtelenül büszke (K: szerencsen <*bizonyosan*> büszke)
25 rútnak született arcot (K: rutnak <*nevezett*> arcot) szívből kiderengő (NK: szívből derengő)
8 : 4 azokhoz a torzvonásokhoz (NK: azokhoz a vonásokhoz)
8 Poppaea (NK: Poppae)

Lap: Sor:

- 10 Én magam (K: <De> én magam — ceruzás javítás.)
18 odavolt minden ember (K: oda volt<unk> — ceruzás javítás.)
21 „Az ördögleánya!” (N: „Az ördög lány!”)
25 híresek voltak rút (N: híresek voltak a rút)
26 természetükről, s hódításaik (N: természetükről s a hódításaik)
30 Még rendszeres kutatás nyomán (K: Még rendszeres <fel-
fedező> kutatás nyomán)
32 arca tökéletesebb, mint (K: arca <szebb> mint)
34 ijesztővé tegye az arcát (N: ijesztővé tette az arcát)
9 : 16 egy kies vidéken (N: egy kis vidéken)
17 áll egy szép renaissance-korbeli (NK: áll egy renaissance-
korbeli)
32 fényképet az ajánlottól (N: fényképet az ajánlattal)
10 : 1 a folyamadó jelenkezhetik (K: a folyamodó <eléjdrulhat>)
5 Tökéletes szépség. (N: Tökéletes szépség ez.)
10 a menház alapszabályaival. (N: a mentőház alapszabályaival.)
17 S itt hiányzik az alkalom. (K: ceruzával utánaírva.)
20 Hanem aztán többet (N: Hanem azután többet)
24 kétségbeesett lények (N: kétségbeesett leányok)
25 ki van zárva az az eset (N: ki van zárva az eset)
11 : 3 S ha akkor a látogató (N: S ha ekkor a látogató)
tudásvágya (K: „...-ás” ceruzával beszúrva.)
kérdést szerencsétlenni meg (K: kérdést <kockáztatja> meg)
5 ebben a menházban (NK: ebben a mentőházban) .
6 soror Fernande (N: Soror Fernande)
11 állandóul itt maradt (K: állandóul itt <van>)
16 versengők (NK: versenygők)
26 így szólítsa (N: így szólítja)
30 hogy még náluknál (N: hogy náluknál még)
31 elszenvedett keserűségeket (N: elszenvedett keserűséget)
12 : 5 elsőbbség, visszajáról (N: elsőbbség, visszalyáru)
18 fekete kendőt tesznek (K: fekete <posztót> tesznek)
19 fintorodott buckó-orrú (K: „buckó” ceruzával betoldva.)
29 elmeséli a társnéiknek (NK: elmeséli a társnőiknek)
13 : 2 erővel szétválasztani (N: erővel elválasztani)
5 pajzánkodnak (K: <pajkoskodnak>)
20 szomszéd helyiségeket (N: szomszéd helyiségeket)
21 talál leánykát (K: talál leányká<ka>t)
22 akit a társai (NK: akit a társai)
25 a „Krdó” (N: a „Krao”)
26 virágokat tépni (K: virágokat <szedni>)

Lap: Sor:

- 14 : 1 azt kérdezné (K: <még azt sem tudná>)
3 a *lószi* őserdőkben (K; N: az <Ugandai> őserdőkben)
5 beszél, énekel (K: beszél <szépen> énekel)
10 Most már emlékezem a nevére. (K:-ba idegen kéz a *ceruzás* beszúrását tintával átírta.)
20 majomúrfiak vannak (N: majomfiak vannak)
- 15 : 17 szólni az a regény (NK: szólni a regény)
24 a *birmáni* szikomór-erdőkben a *Laosz vademberek vidékén* dzsiai utazók (K: az <ugandai> . . . <afrikai> utazók; N: az *ugandai* szikomór erdőkben *afrikai* utazók)
28 *eldtkozott* záloga (K: <*aberrans, tévelygő*> záloga) emberek és majmok közötti *megetvéd* viszonyinak (N: emberek és majmok közötti *tévelygő* viszonyinak)
30 mert az valóságos (N: mert ez valóságos)
- 16 : 1 keresztneve volt a *Krdónak* „Aira — (N: keresztneve volt „Aira)
4 Az a benyomott *orr* (N: Az a benyomott *áll*)
6 jellegei az ősi *Trimeric* családnak (N: jellegei az ősi családnak)
11 a borotvált arcok divatja, *s e szerint szórt nem viselt senki az arcán*; hanem (N: a borotvált arcok divatja, hanem)
13 általánossá lett a szakállviseléssel való *tüntetés* a *férfiasság* mellett, s ekkor (N: általánossá lett a szakállviselés, s ekkor)
14 *férfiasság* mellett (K: *férfiasság* <*divatja*> mellett)
19 mint egy *kis simulékony* (N: mint egy simulékony)
23 ők nem igyekeztek (N: ők nem is igyekeztek)
28 de *annál inkább* telc van (K; N: de <*azért*> tele van)
29 fókákkal és *halpusztító* madarakkal (N: fókákkal és madarakkal)
30 megkísérté a vitorlázást (NK: megkísérlé a vitorlázást)
34 Camilla személyében. *Ez a sziget* (N: Camilla személyében; ez a sziget)
- 17 : 9 azt felelé neki (N: azt felelte)
16 Code Napoleon (N: Codex Napoleon)
17 sakramentumnál (N: sakramentumnál)
32 Többé nem vásárolt abból az *drúciókból*, ami a világon legdrágább: az asszonyi mosolyból. (*Ami különben akkor legdrágább, amikor ingyen adják.*) N: (Nem vásárolt többet abból ami a világon legdrágább: az asszonyi mosolyból; az „*adják*” csak az NK-ban van meg, a K-ba sincs belejavitva.)
- 18 : 2 el a hajóját (N: el hajóját)
3 délfancia *partokhoz* (K: délfancia <*kikötőbe*>)

Lap: Sor:

- 9 melyek mögött pompás armingoli (N: melyek mögött armingoli pompás)
- 16 a *havtei öböl*be (K; N: a *lyoni kikötő*be)
- 17 a *perpignani préfettől* (N: a *perignuani percfettől*)
- 22 a *préfet levelében* (N: a *prefét levelében*)
- 25 hova fordítassék (NK: hova fordítassék)
- 32 félárbocra bocsátatá le (NK: félárbocra bocsáttatá le)
hajószáslót (N: hajószáslót)
- 33 a *gyásztszesség* jeléül (K: a *gyász<olds>* jeléül; N: a *gyászolást* jeléül)
- 19 : 1 ahova a többit (N: ahová a többit)
a megholt marquisnő (N: a meghalt marquisnő)
- 10 matrózainak a nevét (N: matrózának a nevét)
- 18 — A mennykőbe! Azt nem szeretném (N: — A mennykőbe, azt nem szeretném)
- 23 egyik *vízgyógyintézetben* (N: egyik *gyógyintézetben*)
- 33 *vízrészeggé* lett *minősítve* (K: *vízrészeg* lett *<belőle>*)
- 20 : 3 új embernek *érzi magát* (K: új ember lett *<belőle>*)
6 egy napra se (N: egy napra sem)
- 25 *élesztő erővel bír* (K: *élesztő erővel bír <férjkiadl>*)
- 32 meglepte ez az *őszi* (NK: meglepte az az *őszi*)
- 33 melyeken a fürdőt (K: melyeken *<egészsége>*)
- 21 : 3 ha mennék. De én (N: ha mennék, de én)
- 15 férjhez mentek (N: férjhez mennek)
- 16 Filibert Marciolenak. (K: Filibert *<gróf>* Marciolenak; N: Filibert Marciolenek.)
- 26 mind a *hárman* ott élnek (K: mind a *<négyen>* ott élnek; N: mind ott élnek)
abban a *gunyhóban* (NK: abban a *kunyhóban*)
- 28 mi a neve, akkor én (N: mi a neve? Akkor én)
- 22 : 20 becsületes *kőfejtők* (K: becsületes *<favágók>*)
- 33 mihez tartsa magát (N: amikhez tartsa magát)
szigorúan megtartsa (*Lafontaine kalendáriuma szerint*) el ne felejtse (N: szigoruan megtartsa, el ne felejtse)
- 23 : 13 hogy ide *Armingolba De Quimper* Ellinor (N: hogy ide Ellinor)
- 17 monsieur Rochepilon (N: monsieur Rochquilon)
- 23 Reggel fél öt órakor (N: Reggel öt órakor)
vizes *lepedő* (K: vizes *<pokr>*)
- 24 tizenkét fokú *vízzel* telt fürdőmedencébe (N: tizenkét fokú fürdőmedencébe)

Lap: Sor:

- 28 harmatos fűben (N: harmatos fűbe)
mindezeknél. Útközben (K: mindezeknél. <Nyolc> Ut-
közben)
- 30 két kürtre valót (N: két kürtöt)
- 24 : 3 lépes méz, bodzalekvár, pohár tej. Kilenc órakor (N: lépes
méz legalább egy literrel. Kilenc órakor
K: <legalább egy literrel>)
- 15 száztíz centiméternyi hágó-közökkel (N: száztíz centi-
méternyi közökkel)
- 16 mondá el a tisztartójának (K: mondá el a <környezetének>)
- 18 a legutolsó találkozó óta (NK: a legutolsó találkozás óta)
- 32 Armingolban minden (N: Arminguolban minden)
- 34 A kis Aíra (N: A kis Aÿra)
- 25 : 2 rettenetes. (K: rettenetes <Már születésekor igen hosszú haja
volt.>)
9 nem is találta (K: nem is <tartotta>)
- 14 belékapaszkodik a nagy ember hüvelykujjaiba, s aztán (N: belé-
kapaszkodik, s aztán)
- 18 amíg aztán ő maga (N: amíg aztán maga)
- 19 kellett az öreg urat fölemelni (N: kellett őt fölemelni)
- 23 hogy az a fekete (N: hogy a fekete)
- 26 Hát ez nem baj (N: Hát az nem baj)
- 26 : 2 hamiskodott, körmölt (K: hamiskodott, <azután> körmölt)
- 27 : 10 egyet az ismerősei köréből (N: egyet ismerősei köréből)
- 29 : 7 sört iszik; nem fürdik (K: sört iszik <és> nem fürdik)
- 11 amelynek a szép hímes (NK: amely a szép hímes)
- 13 háromszögletű (NK: háromszögletű)
- 16 s az a befolyás egészen (N: s az egészen)
- 23 Órahosszat engedi játszani (N: Órahosszant engedi játszani)
- 30 : 10 hogy egyszer a gróf (K: -ban az „egyszer” ceruzás betoldás)
- 11 egy jó pohár konyakot (N: egy pohár konyakot)
- 25 Trimeric grófhhoz. Legalább az ajánló levelei azt állítják.
Ezeket pedig De Quimper Ellinor gróf eszközölte ki. (N:
Trimeric grófhhoz.
Ezt az ajánló levelet De Quimper Ellinor gróf eszközölte ki.
K: Ezeket pedig <Azt az ajánló levelet> De Quimper
- 29 nem tudta meg sok ideig, különben gyanakodó lett volna.
(N: nem tudta meg.)
- 31 : 1 az atyja és (K: az atyja <meg>)
- 6 — becsületes embernek, akit meg akar csalni — a becsületes
ember. (N: becsületes embernek, aki meg akar csalni.)

Lap: Sor:

- 5 olyan *atyafira* (K: olyan <emberre>)
- 13 még a ceremónia előtt (NK: még a cerimónia előtt)
perpignani préfet (N: perpignani perfét)
- 15 örökösét a nagy Trimeric-vagyonnak (NK: örökösét a
Trimeric vagyonnak)
- 21 közben a *megbízójának* (K: közben <annak>)
- 23 Jacques Pluhar (N: Jacques Pluhár)
- 28 Ez egy ideig (N: És egy ideig)
- 32 : 8 civakodásai *mulattaták* legjobban (K: civakodásai <érdekel-
ték>); N: civakodásai mulattatták legjobban)
- 13 a Darwin-elmélet kézzelfogható (N: a Darwin elmélete
kézzelfogható)
- 14 bizonyítékát, az összekötő (K: bizonyítékát, <hog> az
összekötő)
- 17 az emberi faj igazi ősei (N: az ember faj igazi ősei)
- 21 vannak Oroszországban is (N: vannak országban is)
- 24 Buckland (N: Bucklard)
- 25 és 30 a birma király (N: a Birma király)
- 27 Farelli, nem sajnálta (K: Farelli <erre> nem sajnálta)
- 33 *annak* az ősréngeteiben (N: *ennek* az ősréngeteiben)
- 33 : 1 indított meg *egyenesen* Láosz őserdőibe (N: indított meg
Láosz őserdőibe)
- 6 gunyhóikat (N: kunyhóikat)
- 10 több ízben meglepni (N: több ízben meglolni)
- 14 ezek sem fogtak Kráót. (N: ezek sem fognak Kráót.)
- 15 nagyon *ösztkélte* (K: nagyon <érdekelte>)
ösztkélte ez a história. (N: ösztkélte az a história.)
- 20 Kaulitz Jarlow (N: Kaulisz Jarlow)
- 22 politrichia *elméletét* (K: politrichia <esetét>)
- 28 kérkedő gróf De Quimper Ellinor (NK: kérkedő De
Quimper Ellinor gróf)
- 34 : 2 hanem készített magának (N: hanem készített magának)
- 5 odavegyül közéjük, *mint* jó cimborá (N: oda vegyül közé-
jük, *mert* jó cimborá)
- 35 : 5 major domusnak van (K: major domusnak van<nak>)
- 7 Mindenben annak politikáját követni. (N: Mindenben
annak politikáját *kell* követni.)
- 11 a kastély kapuja *főlé* kivéssett (NK: kastély kapuja *felől* ki-
véssett)
- 17 A sánta alatt Chambord gróft értették az adeptusok (NK:
A sánta alatt az adeptusok Chambord gróft értették)

Lap: Sor:

- 21 meg nem foszthatnak, *hogy Chambord gróf Franciaország egyedüli legitim ura, ugyan hogy képzelheti azt valaki, hogy énnekem lehessen ezen a világon* (N: meg nem foszthatnak, *hogyan lehetne én nekem ezen a világon*)
- 23 *hogy én nekem lehessen* (K: *hogy<an> lehetne én nekem*)
- 24 pontot találni (K: *pontot talál<hat>ni*)
- 25 Bonapartekkel (N: *Bonapartékkal*)
- 30 aki őt (K: *akit őt — elírás.*)
- 36 : 31 Cassagnac (N: *Cassagnac*)
- 37 : 6 embuscade (N: *ámbuszkdé*)
- 13 vademberek (K: *vadember,,ek” ceruzás betoldás.*)
- 14 *hasszagáj döfései* (N: *asszagáj döfései*)
- 16 — *Hát az urak* (N: — *Hát ez urak*)
akik efölött (N: *akik afölött*)
- 24 *akik így vélekedtek, hogy egyiknek éppen úgy nincs igaza, mint a másiknak. (Ez igen szép sorites volt a gróftól.)*
— *Ezen haláleset* (N: *akik így vélekedtek. E haláleset*)
- 38 : 21 *egy nagyon szerény* (K: *egy nagyon <kis>*)
- 30 *Franciaország még nagyobb!* (N: *Franciaország nagyobb!*)
- 33 különösen *rokonszenvezek* (K: *különösen <szerelem>*)
- 39 : 1 rangtársam, (portás (K: *rangtársam <egy> portás*)
10 évenként félmilliót (NK: *évenként félmilliót*)
30 *közügyésznek be tudják* (K: *közügyésznek <úgy> be tudják*)
- 40 : 33 *Ő maga egyáltalában* (N: *Ő maga egyáltalában*)
34 *le nem húzza a kesztyűjét* (NK: *le nem húzza kesztyűjét*)
- 41 : 7 *rát teszi a pénzét a kártyalapokra* (K: *rát teszi a pénzét a <ruzs e nodrra>*)
18 *húsz esztendeig* (K: *husz<onöt> esztendeig*)
31 *kocsmával* (N: *korcsmával*)
33 *odament a cethal* (K: *odament cethal*)
- 42 : 9 *hotelek tánctermeit* (NK: *hotelek tánctermet*)
15 *nagy tragéda Bernhardt Sarah* (K; N: *nagy tragóda Bernhardt Szárah*)
24 *szerecseny angyalok* (NK: *szerecsen angyalok*)
30 *az elején* (K: *a <lap> elején*)
34 *homlokzatán pompázó festmény* (N: *homlokzatán pompás festmény*)
- 43 : 18 *valamelyik hírlap* (K: *valamelyik <újság>*)
ezt a cethal-Bernhardt históriát (K: *cethal—Bernát-<Bar-num> históriát; N: *azt a cethal—Bernhardt históriát*)*
- 44 : 14 *hátsó keletindiai* (N: *hátsó keletindiai*)

Lap: Sor:

- 23 ember nemhez (N: emberi nemhez)
- 45 : 1 annak a nevezetes majomnak (N: ennek a nevezetes majomnak)
8 majombeszédnek (K: majom<nak> beszédnek)
29 a készülő parfékba (NK: a készülő partékba)
32 nyári lakában *petit soupét* (K: nyári lakában <nagy vendégséget>)
- 46 : 5 meglátta azt egy (N: meglátta ezt egy)
14 farkát, a *negyedikkel* (K: a farkát, a <harmadik>)
19 A *szakács* sem jött rá (K: a *kukta* nem jött rá)
21 Az urak azonban (K: <De> az urak)
26 önkényt jelentkező (N: önként jelentkező)
28 *triumfja* (N: *triumfusa*)
32 megörökíttetni, aki (K: megörökíttetni, akit — elírás.)
- 47 : 8 *fixpontra irányulnak* (N: *fixsz pontra irányulvák*)
11 párizsi *petit crevé* (N: párizsi *ptit krevett*)
14 — *Aha!* (N: — *Ahá!*)
23 *árbocra felmászni* (N: *árbocra felmásznom*)
30 aki *kegyeinek* ezt (NK: aki *kegyének* ezt)
- 49 : 2 *ez átdolgozott arccal* (N: *az átdolgozott arccal*)
- 50 : 21 *mint az „uszkéd-ember”* (K: *mint a <puđli puđ>*)
24 — *Nekem azt mondták* (K: — <*Sajnos gróf úr*> *Nekem azt mondták — piros ceruzával áthúzva.*)
33 a *tengeri rémet*: a német „*Klabaufermannt?*” (K: *tengeri rémet a <repülő hollandit>*; N: a német „*Klabaufermannt*)
- 51 : 7 *Fernande* arra bizalmasan (N: *Fernande* arra bizalmasan)
- 52 : 7 *minden színlelés* (K: *minden színlés*)
8 *se egészen* (K: *se <igazán>* — *mind a kétszer ugyanígy*)
19 *oda művelni* (N: *oda mivelni*)
30 *magával hordta a vázlatkönyvecskéjét* (K: *magával hordta a <rajz>könyvecskéjét*)
- 53 : 4 *Elmúlt belőle az a sunyi gonoszkodás* (N: *Elmúlt belőle az asszonyi gonoszkodás*)
5 a *pajkosság átváltozott* (K: a *pajkosság <átszelidült>*)
9 *Hiszen azelőtt* (K: *Hiszen <addig>*)
14 *varázshatást gyakorolt* (K: *varázshatás<sal birt>*)
17 *erőteti magát* (NK: *erőlteti magát*)
19 *átragyogni*: — *akkor hódlt!* (K: *átragyogni — akkor <szép lesz>*)
- 54 : 13 *segített ennek* (K: *segített <neki>*)
21 *Senki sem kérdezte* (N: *S senki sem kérdezte*)

Lap: Sor:

- 28 Harlekinben (N: Harlekinban)
30 illendő summát kopréseljén (N: illendő sommát kopréseljén)
55 : 1 félbe sem hagyta az írást (N: félbe sem hagyva az írást)
14 önnök a fejét (K: önnök a <nyaka>)
56 : 15 Kolumbus tojásának a *históriája* (K: Kolumbus tojásának a <meg feldől>)
57 : 24 se szárnyvasutat (N: sem szárnyvasutat)
se szőlészeti iskolát (N: sem szőlészeti iskolát)
58 : 18 imperialista képviselők (K: <vagy legitimista royalista> képviselők)
22 ötlete született (K: ötlete <tdmát>)
59 : 29 fölépítésére (N: felépítésére)
60 : 6 mindenütt előbb (NK: mindenütt előbb)
26 választási mozgalom korlátozására (K: választási mozgalom <felha meg>)
62 : 33 Fernande, ellenkezőleg (K: Fernande <azonban>)
63 : 7 az urnába bedobni (NK: az urnába dobni)
23 azért jár ezen az útra? (NK: azért jár ezen az úton?)
64 : 8 a választási nagy nap (N: e választási nagy nap)
20 nyílt tekintetű férfi (K: nyílt tekintetű, <meglett> férfi)
21 modora egészen ment (N: modora egészen mentt)
25 város notabeljei (NK: város notabeljei)
65 : 15 spirálokon keresztül (N: spirálekön keresztül)
18 komolyan veszi (K: komolyan <fogja venni>)
24 Az én emberem (N: Az emberem)
29 boulangista párthoz (N: boulangériste párthoz)
66 : 7 után azt ír (N: után ezt ír)
17 kastély ablakain (NK: kastély ablakán)
23 sátorozva zászlóktul (K: sátorozva <templomi> zászlóktul)
34 Mért nincs (NK: Miért nincs)
67 : 1 ilyen gyönyörű arcom (N: olyan gyönyörű arcom)
20 veres szemekkel (K: veres <foltokkal>); NK: vörös szemekkel)
68 : 19 el hagyta repülni (N: el hagyta repülni)
69 : 25 táncosnők előadásában (K: táncosnők<ben>)
31 csak álmodott (N: csak álmodozott)
70 : 26 mikor ezt megtudta (K: mikor ezt <olvasta>)
71 : 1 „Légende des Siècles” (NK: „Légendes des Siècles”)
„Contes Bleus” (NK: Contes Bleues”)
22 S az bizonyága (N: S ez bizonyága)
72 : 8 órában látogatott (K: órában <jött>)

Lap: Sor:

- 31 akar az *vele* (K: akar az <neki>)
- 73 : 18 (Ezt ugyan a törvény (N: (Ezt ugyan törvény)
- 74 : 9 A ceremónia különben (NK: A cerimónia különben)
- 12 hivatali *jelmezét* (K: hivatali <öltönyét>)
- 13 felolvassa (N: fölolvassa)
- 23 aztán még (N: aztán még)
- 75 : 14 azt az invitáló (N: ezt az invitáló)
- 18 bajuszát pödörgetve (N: bajuszát pödörgette)
- 78 : 2 kisleányt megbosszanthatta (NK: kisleányt megbosszantotta)
- 16 székhelyébe beiktassák (N: székhelyébe beiktatták)
- 17 sou-*maire* (K: sou(*pre*))
- 26 közhírre tette (NK: közhírré tette)
- 79 : 12 novícius felhangzó zsolozsmája (N: novícius felharsogó zsolozsmája)
- 14 szélzúgáshoz hasonlatos (N: szélzúgáshoz hasonló)
- 29 Rochepilon vezette (N: Rochepilou vezette)
- 80 : 17 hozzád közelelthessek. (K: hozzád közel <juthassak>)
- 29 az enyim lenni? (NK: az enyém lenni?)
- 81 : 29 grófhhoz, s olyankor (K:-ba „olyankor” piros ceruzás betoldás.)
- 82 : 19 csapott a tenyereivel (N: csapott a tenyerével)
- 33 nem mondtam el ezt *soha* (K: „soha” ceruzás betoldás.)
- 85 : 25 különkúpé (N: külön *waggon*)
- 86 : 30 Ön engem bepöröl (N: Ön bepöröl engem)
- 31 kezembe *dd* (N: kezembe *ad*)
- 87 : 4 az én házasságom (N: ez én házasságom)
- 28 húsz darab ezerest (N: husz darab ezrest)
- 88 : 6 bútorzat copfos barokk (K: a „copfos” ceruzás betoldás)
- 21 Olvasta a rettenetes szavakat. (K: a mondat ceruzás betoldás.)
- 89 : 1 a vétkes ellen az *elfogatási* (K: a vétkes ellen a <*végre*>)
- 19 kapott móríngul (K: „móríngul” ceruzás betoldás.)
- 90 : 6 amit önkényt eldobott (N: amit önként eldobott)
- mások miatt elvesztett. (N: mások miatt elvesztett.)
- 91 : 32 természetrajzi *ritkaságot* (K: természetrajzi <*unikumot*>)
- 33 mutogatják ott, a *szádmára* (K: mutogatják ott <*mint*>)
- 92 : 10 az arkániumtól (N: az arkanumtól)
- 30 képes ezt utánozni (N: képes azt utánozni)
- 93 : 1 az ajtót is becsapta *mögött*, s Fernande (N: az ajtót is becsapta, s Fernande)

Lap: Sor:

- 12 át tudna változni százldbú (K: át tudna változni <varangygyd>)
- 16 az elébbi mándruc (K: az elébbi <tigris>)
- 95 : 6 harap és körmöl (N: harap és karmol)
- 30 éjfélhez közeledő (N: éjfélhez közeledő)
- 96 : 14 hogy rákerülvén (K: hogy <félíg>)
- 20 gouvernante pallérozta őt ki (K: gouvernante <tanította> őt ki <természetesen csak egyes szólamokra>)
- 97 : 20 Nie dagewesen (K: ceruzával betoldva.)
- 27 szabadon repkedő egzotikus madarakkal (K: szabadon repkedő <kaliskák>)
- 99 : 26 gondolkozni látszott (K: gondolko<zott>)
- 102 : 13 Mentől tovább (N: Mentül tovább)
- 17 revolvert, s úgy (K: revolvert s <azt> úgy)
- 20 Az örültség kölcsönadta (K: Az örültség <vissza>adta)
- 28 sokáig. Fél év (K: sokáig. <Pár hét>)
- 103 : 6 birt annyi életfilozófiával (N: birt annyi filozófiával)
- 10 hallgatag gratulációképpen (K: hallgatag <szerencsekiván>)
- 105 : 13 gouvernante szintén együtt utazott (NK: gouvernante együtt utazott)
- 16 Jacques Pluhart is.
Nem volt már komornyik. Ügynök úr volt a címe.
Ő volt a legjobban (N: Jacques Pluhart is. Ő volt a legjobban)
- 28 Brooklynban (N: Broklynben)
- 29 bizonyos házassági oklevelet (NK: bizonyos oklevelet)
- 106 : 2 De Quimper gróf ónála (NK: De Quimper ő nála)
- : 20 Nem is volt, így kicsípve (N: Így kicsípve nem is volt)
- 21 üdvözlé a — hölgyet (N: üdvözlé a — hölgyét)
- 29 S énekelt neki egyet. (N: S énekelt neki egyszer.)
- 107 : 3₂ után is, híve marad (K: után is <neki> híve marad)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

- 7 : cím Jókai elmékedése a szépség és a rútság viszonylagosságáról más művciben is szerepel., pl. a *Rútak rútljában* (NK XLIX.) és a *Három párban* (HhM I. 46.). Amellett szól, hogy a rüt külső milyen nemes belsőt takarhat. Egyébként a szép—rüt kérdése a romantika kedvelt problémája, s még Petőfi is él vele *A fakó ledny és a pej legényben*. Alapjukban mind a ketten Hugo Victor romantikus felfogására mennek vissza:

Lap: Sor:

a rúta, clyomorodottak iránti részvétre. (L. Quasimodo alakját *A párizsi Notre-Dame*-ban.)

Jókai e kötet két regényében a rótságnak egy más változatát is megrajzolja, a nők ama képességét, amellyel Fernande bír, hogy ijesztővé tudja átalakítani arcát. De hasonló ehhez a *Tégy jót* Helvilájának betegsége is, amely oly ijesztővé teszi, hogy megvédi őt támadóitól.

5 *a százfogó kajmán* — a kajmán erősfogazatú, csontos has- és hátpáncélzatú krokodilféle, hazája Dél-Amerika.

A kajmán gyakran szerepel Jókai műveiben. *A kajmánok* címen az Üstökös 1858. szept. 11-i számában írt, s van egy elbeszélése is: *A kajmános hölgy*. (NK XCI.)

10 *mahagóni barna* — a mahagóni egyike a legértékesebb és legkeményebb bútorfáknak, színe kidolgozva csillogó barna, hazája Dél-Amerika forróégyövi tájai

11 *pergamensárga* — Pergamon ókori kisázsiai város nevéől elnevezett, különleges eljárással finom hártývá kikészített állatbőr, színe áttetsző halványsárga; régen írtak rá

12 *leányainak az orrát felhaslíják* stb. — a régi ausztráliai, afrikai stb. néptörzsek szokásai közé tartozott az arc, a homlok, a mell stb. bevagdálása, a száj kiszélesítése. Az utóbbiban különösen a kelet-afrikai makonde-törzsbéliek tűntek ki. (Vö. Albert Friedenthal: *Das Weib in Leben der Völker* I—II. Berlin. é. n. [1910?] I.)

17 *Nyanza-parti szerencsén* — helyesen: Nyassza, nagykiterjedésű közép-afrikai tó

8 : 8 *Poppaea* — Marcus Salvius római hadvezér felesége volt, később Néró császár vette feleségül. Kora rendkívüli szépségnek tartotta, de feslett élete visszatetszést keltett.

Cleopatra — Egyiptomi királynő (i. e. 68—30), aki az ellene küldött római vezéretet szépségével meghódította

10 *Én magam is ismertem* — Kurz Antónia táncművésznőről van szó, akiről *A hajdani Nemzeti Színházról* (HhM 4. köt.) c. írásában mondja, hogy a prima ballerina, Kurz kisasszony tökéletes halálfejú nő volt. Csak a „szerelmes ördög”-ben remekelt, annak elég szép volt. (40.) — *A magyar balett történetéből* Bp. 1956. c. munka a legkiválóbb balett-táncosnők között említi, s különösen a *Szerelmes ördög* [tehát nem *Az ördög leánya*, mint a regényben] szerepében emeli ki, amelyben démoni erővel hatott. E mű szerzője hivatkozik Jókainak *A Krdóban* tett megjegyzésire is. (105—6.)

Lap: Sor:

- 15 *kapriól* — ugráló tánclépés
18 *az apokrifok Lilithje* — nem hiteles bibliai történet szerint Lilith és Ádám szülöttei a rossz szellemek
21 „*Az ördögledny*” — helyesen: Szerelmes ördög
22 *Lucifert apósádnak ne fogadja* — az ördögöt, mert szerelmesek lettek a lányába
23 *a színpad. . . lakbínak aureoldja van* — a színészeket dicsfény, ragyogás övezi
32 *Medúza* — vagy Gorgo, a görög hősmondák egyik szörnye, akinek haragjában arca eltorzult, hajfonatai kígyókká változtak; pillantásától az emberek kővé dermedtek
33 *Minerva* — a régi római mitológiában a bölcsesség istennője, a tudományok, művészetek és kézművesség pártfogója
9 : 17 *languedoc tájszólás* — a régi Franciaország DK-i részén beszélték, az elnevezést az „igen” szó ejtése után kapta: doc = oui
18 *pagony* — fiatal, ritkás erdő, liget; Jókai rendszerint szépen fásított terület értelmében használja
24 *virág-rabattok között* — virágágyak között
27 a vallás törvényei szerint a mohamedán nők lefátyolozták arcukat
10 : 9 *soror* — nővér, testvér; a szerzetesrendek nőtagjaitól átvett megszólítás
13 *a kvalifikáció bemutatása* — minősítés; itt abban az értelemben használja az író, hogy valóban csúnya volt a jelölt
27 *szép arcukat vitriollal elrúttlják* — tömény kénsavval öntötték le; a múlt században gyakori volt az effajta „megcsúfítás”
32 *protokollum* — jegyzőkönyv; itt: névjegyzék, lajstrom
11 : 11 *a gályapad* — régebben a súlyosabb büntetteket gályarabsággal sújtották. A gályarabok kézi erővel, evezőkkel hajtották a terhelt hajókat, ahol ülőhelyükhöz leláncolva, a felügyelők korbácsaitól szenvedve töltötték büntetésüket
22 *húshagyó kedden tőkét húzatnak* — egyes helyeken, főként a Dunántúlon máig élő népszokás, hogy a farsang utolsó keddi napján így megcsúfolják azokat a lányokat, akik nem mentek férjhez
12 : 20 *buckó-orru* — kinövéses, dudoros orru
30 *déviszik az inkubációt* — példák nyomán másokban is ábrándok kelnek
13 : 5 *hangicsádnak* — énekelgetnek, mint a madarak; a 40-es években ismert kifejezés, Jókai ritkán használja

Lap: Sor:

- 18 *szederindák* — kúszó, tüskés, más növényekkel összefonódó sötétkék bogyójú növény indái
- 21 *a számárpad* — a régi tanítás fegyelmező eszközei közé tartozott, a rossztanulókat megszegényítő, ún. számárpadokba ültették
- 29 *nemő* — itt: vezető, jóakaró, védangyal
- 14 : 3 *lószi őserdőkben* — a mai Laoszban, Jókai idején még ismeretlen távoli világ volt
- 6 *utáncokhoz hasonló* — az embert utánzó állatokhoz (első-sorban a majmok egyes fajtáihoz) hasonló
- 9 *Jardin des Plantes* — a párizsi Növény- és Állatkert; benne a Musée d'Histoire Naturelle (Természettörténeti Múzeum)
- 13 *a helybeli mairie-be* — előljárósági hivatalba; polgármesteri hivatalba
- département prefekturájába* — megye, kerület hivatalába
- 23 *minervai tökéletességű szép arc* — itt Minerva nem a tudást, művészséget, hanem a külső szépséget jelenti
- 25 *furcsa plánéta* — itt: furcsa világ
- 30 *pygmalioni szépség* — P. ókori görög mitológiai szobrász, aki beleszeretett a maga alkotta csodás szépségű szobrába
- 15 : 23 *fiziológiai mese* — itt: ősemberi, ősélettani elmélet
- 24 *a birmáni szikomór-erdőkben* — Hátsó-Indiában, a mai Burmában
- 25 *mustra-példány* — mutató-, mintapéldány
- 26 *darwini kapcsolatot képezné* — Charles Darwin (1809–1882) angol természettudós nagy feltűnést keltő műveiben, főként *A fajok eredete* c. könyvében, amelyet 1873-ban magyar nyelvre is lefordítottak, azt fejtegette, hogy minden szerves lény egynéhány vagy talán egyetlen ősförmából származik, amelyből évezredek folyamán lassan a mai alakjává idomult. Így került az ember és a majom egymáshoz közel állóvá, s az őserdei embereket pedig úgy tekintették, mint átmeneti fajtát a majmok és az ember között
- 27 *homo bipes és homo quadrimanus között* — a kétlábú és a négykezü ember között; hivatkozás arra, hogy az ősember már felállt, hátsó végtagjait lábként is használta, de mind a négy végtagjával a kéz ügyességének megfelelően tudott bántani.
- 32 *Trimeric grófi család* — valószínűen azonos a 15 : 34-ben jelzett Trémarec családdal
- 34 *felfedező tengerész Kerguelen* — Joseph de Kerguelen-Tré-

Lap: Sor:

- marc (1734—1797) francia hajós, aki 1772-ben fedezte fel az indiai óceánban fekvő róla elnevezett Kerguelen szigetet.
- 16 : 13 *negyvennyolcadiki forradalom* — 1848-ban a francia megmozdulások tovább lendítették a forradalmakat Európában, amelynek egyik utolsó láncszeme a magyar forradalom volt. Ennek leverése után hazánkban 1852. szeptemberében rendeletileg megtiltották a bajusz és szakállviselést, mert a forradalom melletti tüntetést láttak benne.
- 15 *keresztes hadak* — A XI. század végén indult széles körű mozgalom a kereszténység szimbolikus földjének visszaszerzésére. A harcba induló hadsereg katonáinak köpenyére vörös posztóból készített keresztet tűztek, innen kapták a „keresztes vitézek” nevet.
- 20 *egész osztályrésze ki lett adva stb.* — csak egy szőrpmacs az állon vagy az arc valamely oldalán jelezte, hogy az erős szőrzetű család tagjai.
- 27 *országos területű szigetnek adta nevét* — hivatkozás a 15 : 34-re, a Kerguelen sziget 7000 km² kiterjedésű
- 17 : 4 *marquise* — örgrófnő, az örgróf felesége vagy leánya; a „nő” hozzáfűzése felesleges
- 14 „*a thoro et mensa*” — ágytól és asztaltól
- 16 *Code Napoleon* — Napóleon 1804-ben kiadott magánjogi, Polgári Törvénykönyve, amelyben a francia szokásjog és a római jog ötvöződik. A francia jog egyik alapműve, amelyet számos országban átvettek. Országgyűlési beszédekben (II. 229.) is hivatkozik rá Jókai.
- egyházi sakramentum* — egyházi szentség; a katolikus egyház szentnek és felbonthatatlannak tartja a házasságot.
- 18 *impedimentum* — egyházjogi kifejezés: elválasztó akadály
- 19 *maire* — előljáró, polgármester
- 21 *laikus* — itt: hiszékeny
- 22 *a polgári házasság szerint* — a regény írásának idején folytak a legádázabb harcok az ún. egyházpolitikai kérdésekben
- 18 : 3 *bedri fokot körülhajókdzva* — valószínű Bearn délfranciaországi területről van szó, amely a Pireneusok tövében fekszik, Ny-ról a tenger határolja. Ezen a vidéken kellene lenni Armingolnak is.
- 4 *pyrenéi hegyeket* — Franciaország és Spanyolország között húzódó Pireneusok hegylánc
- 9 *tengeri oroszlánok* — Északon az oroszlánfóka népies neve *jégmadarak* — hosszúcsőrű, rikácsoló hangú madárfajta

Lap: Sor:

- 16 *havte-i öböl* — valószínűen Havre-i öböl
17 *perpignani préfet* — dél-franciaországi város, közel a Pireneusok és a Földközi tenger találkozásához, régi római provinciai székhely elöljárója (prefektusa)
23 *Alpes-Maritimes egyik vízgyógyintézete* — az Alpések Földközi tengerrel érintkező DK-i vidékét nevezik így, Menton, Nizza, Cannes táját
20 : 7 *recidiva* — visszaesés a betegségbe
9 *a halál liferansa* — a halál szállítója
15 *pikárd* — a francia–belga határ mentén élő, a XV. században virágzó, külön etnikai sajátosságokkal rendelkező nép
23 *reciprocitás* — itt: visszaélés, viszonyosság
31 „*fin de demi-siècle*” — a fél évszázad vége
21 : 10 *gyöngyös násfa* — régi magyar ékszer, ötvösmű, amelyet önálló díszként vagy nyakbaakasztott láncon viseltek
14 *szironnyal hímmzett* — vékonyra hasított színes bőrrel hímmzett
22 : 15 *Algirba, a beduinok közé* — a sivatagi „pusztalakók” közé. Algírt az 1830-as években szállta meg a francia katonaság, de csak hosszú, évtizedes harcokban sikerült meghódítaniok.
18 *móring* — itt csak pénzt jelent
31 *Rougiival* — valószínűleg költött városnév
32 *makrobiotikai és kalobiotikai tanácsok* — a hosszú élet tudományára és a szép élet művészetére vonatkozó tanácsok
34 *Lafontaine kalendáriuma szerint* — La Fontaine: *Contes et nouvelles* c. művének II. könyvében a VIII. történet, illetve a *Le calendrier des vieillards* (Nouvelle tirée de Boccace) c. vers 137–46. lapjain olvasható a házasfelek érintkezési napjainak feljegyzése. Alapja Boccaccio *Decameronja Második nap A tizedik elbeszélése*, amelyben az öreg férj csupa olyan ünnepnapból állítja össze naptárát fiatal felesége számára, amelyeket nem szabad megszenteltetni a test örömeivel.
aurora musis amica — a hajnal a múzsák barátja; reggel könnyebben megy a munka.
23 : 10 *bourbonhívek* — a Bourbon családból származó királyok hívei
12 *imperialista* — itt: Napóleon császárságának híve
13 *De Quimper* — e nevet valószínűleg Quimper grófság nevéből kölcsönözte Jókai, amely annak idején a Kerguelen családnak volt ősi birtoka
14 *vicomte* — francia főnemesi rang, a báró és a gróf között

Lap: Sor:

- 23 A vízgyógymód nem francia specialitás, hanem mint arra maga a regény szövege is utal: „egy parasztorvos” kitételében (19 : 30) Pricssnitz Vince (1799—1851) Graefenbergi földművesből lett gyógyító módszeréről van szó. Jókai is járt ez intézetben, a „Kisrózát” (Laborfalvi Róza leányát) vitte oda, s annak beszámoló levelei alapján írta le e gyógymódot. (Jókaihoz írott levelek 1859. okt. 29., a PIM-ben), ajánlja anyjának, hogy ilyen kezelést használjon makacs fejfájása ellen. Jókai verset is írt *Graefenbergi visszhang* címen (NK XCIX).
- Részletes leírását kapjuk a vízkúrának — némi humoros színezéssel — a *Kárpáthy Zoltán*ban is, ahol Abellino használ ily gyógymódot. (JKK 9. köt. 227 skk.) E helyen is hivatkozik „Pricsznicz”-re Jókai, s nem említi, hogy ez francia gyógymód lenne.
- 26 *négy singnyi* — főként Erdélyben használatos hosszmetérték volt, 1 sing = 0,622 m
- 24 : 13 *egy méter gyertyánfa* — nyilván 1 m³; a gyertyán a legkeményebb és legnehezebb hazai fafajtánk
- 15 *száztíz centiméternyi* — túlhosszú lépés ez, a normális 75 cm körül mozog
- hdgó-közökkel* — lépéstávolságokkal
- 16 *Waldhorn* — vadászkürt
- 26 *nem lehetett gyalog beszélni* — érdekes szójáték: a lóhátról beszél = nagyralátó, a gyalogossal nem áll szóba
- 25 : 26 *onnan áttengődik a hátra* — itt: átterjed, áthúzódik a szöveget
- 26 : 9 *provence-i népdalok* — a Provence Dél-Franciaország népdalban gazdag és híres vidéke
- carmagnole* — olasz eredetű, a francia forradalom alatt elterjedt népszerű dal és tánc
- 11 *dzsigit eltáncolta* — erősen szaggatott ritmusú angol népi tánc a XVI. századból
- 19 *egész ivadékaiban* — itt: rokonságában, élő és ismert tagjaiban
- 25 *dévdánkodásokat* — Jókai nagy előszeretettel használja ezt a szót sok írásában; kedves, vidám játékosságot fejez ki vele
- 33 *otthoni patóddat* — népies, nyelvjárási, nem irodalmi beszédedet
- 27 : 25 *Erard-féle zongora* — E. Sebastien (1752—1831) hangszerkészítő, akinek zongora gyártmányai világhírré tettek szert
- 31 *celebritások* — kiváló, híres emberek
- 33 *menüett* — lassú, háromgyedűs ütemű régi francia tánc

Lap: Sor:

- 28 : 7 *Basta!* — elég! (olasz)
- 23 A Jacques Pluhar levelében foglaltak Jókai 24. noteszének a 46. rectóján a következőképpen fordul elő: „A nagy örömtül egy éjszaka fekete lett az ősz haja.” (Följegyzések. II. Bp. 1967. 348.) Ugyane notesz 47. lapján olvasható „A Kráó” bejegyzés is.
- 30 : 6 *a megszegyenülés csepszét viseli a fején* — nem igazi asszony, nem illeti meg a főkdőt; az ő főkdője megszegyenítő
- 14 Marciole sorsának, szégyenének viseléséhez hasonló példát találunk Jókainak *A börtön virága* c. elbeszélésében is. E mű hősnője túri a megaláztatást, gyanúsítást, ezzel védi férjét.
- 15 *Monthyon erénydfj* — M. Antoine Auger (1733—1820) a megalapítója, aki vagyonának jórészt különböző jótékony-sági célokra hagyományozta
- 27 *jockey-clnb* — a mágnások, az előkelő urak klubja
- 31 : 28 *Harlekin* — szó szerint bohócot, paprikajancsit jelent; Jókai noteszeiben 1884-ből szerepel egy bejegyzés: „Francia lap, melynek programja minden héten négyszer változtatja politikáját. (Följegyzések II. 339.) Feltételezhető, hogy volt egy ilyen lap, de Harlequin címen Lengyel Dénesnek nem sikerült rábukkannia a párizsi Nationale Bibliothèque-ban. Lehet, hogy Jókai adta neki e nevet. Az egymásnak ellentmondó cikkek az *Egy az Isten* c. regény A „Jerichói Kürt” c. fej.-ben is szerepelnek, Zárkány Napoleon írja azokat önmaga ellen.
- A felsorolt különböző irányzatok: opportunisták: minden rendszert kiszolgálók; intranszgensenek: szélsőséges ellenzékiek, engesztelhetetlenek, a kommunizmus felé hajló radikálisok; Boulangisták: Boulanger, volt hadügyminiszter pártjának hívei; imperialisták: L. 22 : 12; legitimisták: L. 22 : 10; anarchisták: az erőszakosság, a politikai gyilkosságok hívei, a 90-es években erősek voltak a francia politikai életben.
- 32 : 1 *szemeszöktében ellenkező* — szembeszökően ellentétes; szokatlan, de klasztikus kifejezés
- 3 Az irányzatok jelentése a szöveg rendjében a következő: ultramontánok: szélsőséges reakciósook, pápapártiak, a pápa világhatalmi törekvéseinek támogatói; itt az a furcsa helyzet áll elő, hogy az Alpokon inneni területről lehet így nevezni: „hegyen túlinak”; szabadkőművesek: az emberiség felvilágosításáért küzdő, gyakran üldözött, az egész világra kiterjedő szervezet; idealisták és realisták: az eszmékben

Lap: Sor:

- bízók s hívők és csak a valóság tényeit számba vevők; hausse-ra és baisse-re spekulálók: az értékpapírok árfolyamának emelkedésére vagy esésére számítók; spiritiszták: a szellemekbe, a túlvilági életben hívők, akik lehetségesnek tartják a túlvilágiakkal a kapcsolatokat is, és ennek tagadói; ateisták: istentagadók; teozofista: misztikus vallási felfogás, amelyben a keresztény, a természeti vallás és a természetfölötti erők hite keveredik; darwinisták: az élők közös őstől származtatásának vallói; sarlatánok: szélhámos csalók.
- 12 *Borneó szigete* — Hátsó-India legnagyobb szigete, kiterjedése 750 934 km²
- 20 *szőrrel benőtt emberek vannak Oroszországban is* — az említett források (l. 274 l.) bemutatnak egy 55 év körüli erős arc-szörzetű oroszországi férfit
- 24 *Buckland* — William (1784—1856) angol geológusról vagy Francis Trevelyan (1826—1880) angol természettudósról lehet szó
- 27 *Farelli* — bizonyára Farini, nem olasz, hanem a londoni Aquárium igazgatója. L. 274 l.
- 33 : 3 *Bock Károly* — (1849— ?) ázsiai utazó, Szumatrán és Borneóban élt, a lao törzsekről több művet írt, amelyek közül a *Headhunters of Borneo* (London 1881.) igen érdekes.
- 22 *Lenckart* — Rudolf (1823—1893) az emberi szőrzet gazdagságáról szóló tanulmányai igen jelentősek
politrichia elmélet — egyes emberfajok túlszőrözöttek
- 34 *Cagliostro* — Giuseppe Balsamo (1743—1795) minden idők egyik legnagyobb kalandorának álneve (Alexandre C.) Európa legelőkelőbb köreibe is beférkőzött és sorozatos csalásokat követett el, részvevője volt a nagy francia fejedelmi ékszerrablásnak is. Többször zárták börtönbe, 1789-ben halálra ítélték. Az idősebb Dumas regényt írt róla, Jókai több művében említi. Ellinorral párhuzamba állítása jogos. Korunkban Szerb Antal *A királyné nyaklánc*a c. regényében egy egész fejezetet szentel neki.
- 34 : 22 *major domus* — háznagy, udvarnagy; a ház, a család rendjének irányítója és őre
- 25 *kit illet meg az altesse* — a fenség megszólítás; fejedelmi személyeknek járó címzés
- 26 *Durchlaucht* — fenség, a hercegek megszólítása
serenissime — őfensége; kisebb államok uralkodó fejedelmének megszólítása

Lap: Sor:

- 27 *baccalauréat* — alsófokú tudományos fokozat viselője a középkorban, ma Franciaországban = érettségizett
le docteur — tudor, egyetemct végzett
- 28 *le conseiller d'état* — államtanácsos
le préfet — megyefőnök
le reverende — főtisztelendő
- 29 *le suppliant* — kérelmező
- 32 *pugris* — bugris, burzsoá; az arisztokrácia szemében a polgár megvetett, lenézett
- 34 *te rustre* — te paraszt, te faragatlan
cancre de bourgeois — szegény ördög
- 35 : 7 *souverainjével szemben* — legfőbb urával, a főhatalommal szemben
- 9 *Chambord gróf* — (1820—1883) Bordeaux hercege, X. Károly király unokája. A királpártiak V. Henrik néven kívánták a trónra emelni, 1873-i kísérletük azonban meghiúsult, s Ch. Angliába menekült. Utód nélkül halt meg. 1883-ban az ausztriai Frohsdorfbán. Az N naponta ad hírt betegségéről, s közli életének több részletét. Ebből arra lehet következtetnünk, hogy Jókai *A Kród* cselekményét az 1880-as évek elején játszattja.
- 12 U. B. S. L. R. megfajtése szerepel Jókai noteszeiben is. 1883. május 21-i bejegyzés: „Jóslat Un boiteux savera (helyesen sauvera) la France gróf Chambord”. (Följegyzések II. 348.) A regényben „France” helyébe „royaume”-ot tesz.
- 17 *adeptusok* — itt: hívei, követői, a felfogását magáévá tevők
- 21 *semmi plebiscitumok* — semmifélc néphatározat, népszavazás
- 29 *Bonaparte Lulu herceg* — (1856—1879) B. Lajos, III. Napóleon egyetlen fia. Az N 1883. jan. 18-i számában emlékezik meg róla.
- 30 *Cap-föld* — Fokföld, Afrika legdélibb csúcsa, volt angol gyarmat
- 36 : 4 *Southampton* — angliai kikötőváros a La Manche csatorna partján
Jóreménység foka — Afrika D-i hegyfoka
- 6 *in anima vili* — a hitvány teremtésekben
zulukafferek — délafrikai néger törzs, akik éppenséggel nem „hitványak”, hanem nagyon is szép, erős emberek, a napóleoni háborúkban is derekasan megállták helyüket
- 14 *chartreuse-poharas tálca* — likőrös poharakkal teli tálca
- 19 *szegény Lajos herceget megölték a zuluk* — megtörtént, az

Lap: Sor:

- angol katonai szolgálatba állott herceget az Itióliszi folyó mellett ölték meg. Történetét több feldolgozás őrzi, e regény megírása előtti időkből.
- 31 *Cassaignac* — valószínűleg Cassanac Paul (1842—1904) francia újságíró és politikusról van szó
komplott — összeesküvés, cselszövény
- 32 *Pereira* — két testvér, Jacques Emile (1800—1875) és Isaac (1806—1880), francia bankárok, a vasútépítésekben kerestek nagy összegeket, többször azonban bele is buktak vállalkozásaikba, hol segítették az államot, hol támogatást kaptak tőle. Isaac a Pyrénées-Orientales kerület képviselője volt 1863—69 között.
- 33 *yankeetrick* — amerikai cselvetés, fogás; szerepel *Az aranyemberben* is, Krisztyán Tódor liszthamisításánál. JKK 25. köt.
171 : 10
- 37 : 6 *embuscade* — leshely
19 *napoleonida*—Napóleon leszármazottja, N. családjába tartozó
26 *sortes* — következtetés, logikai gondolatmenet
29 *a vörös hercegből nem lett császár*—Lajos herceg vöröshajú volt
33 *aplomb* — határozott fellépés, biztonság, túlzott önértzet
- 38 : 28 *politikus hercegasszonyokat fosztogat ki* — divatos volt a magasabb körökben politikai társaságok, összejövetelek szervezése, amelyekbe sokszor kalandorok, emigránsként szereplő szélhámosok is beférkőztek.
- 26 *Hol telelnék a rákok* — aki ezt tudja, csalafinta, mai szóval: „dörzsölt” ember
- 39 : 14 *gérant* — üzletvezető, igazgató
15 *szdraszföldön marad* — nem ártja magát bele — csak másokat küld maga helyett
19 *insinudióit, persiflageit eltűrjék* — gyanúsításait, gúnyolódásait tűrjék
23 *kotlett* — oldalszakáll, pofaszakáll
27 *törvényszéki csarnokban* — a lapok törvényszéki rovataiban, a törvényszéki tudósítások között
- 40 : 2 *a Mazasban szabad az elítélteknek* — Párizs melletti börtön, amelyet M. abbé tervei szerint cellarendszerben építettek
11 *szenzációs revelációkért* — itt: kivételes leleplezésekért
34 *le nem húzza a kesztyűjét soha* — Jókai alakjai közül többen követik ezt az előkelő modort, pl. Siegebart Bauernhass az *Enyim, tied, évében*
- 41 : 2 *mások effektudlják az ő eszméit* — mások hajtják végre

Lap: Sor:

- 3 *lanszíroz* — kezdeményez vagy támogat egy ügyet
- 11 *spadill vagy a manille* — a kard vagy a bilincs; a mondat értelme: a kártyánál nem lehet tudni, hogy gyilkossághoz vagy börtönbe vezet.
- 17 *Sarah Bernhardt* — (1844—1923) világhírű francia színésznő *tragikus művésznő* — tragika, tragédiák, szomorújátékok női főszereplője
- 23 *Behring öbölben* — Vitus B. (1680—1741) dán tengerjáró, a róla elnevezett Észak-Amerikát és Ázsiát elválasztó tengerszoros felfedezője
- 25 *Montmartre* — Párizs északi negyedében fekvő városrész, a szórakozóhelyekkel
sou — kis értékű francia váltópénz, 5 centime, a frank 1/20-része
- 28 *plakard* — plakát
- 29 Jónás története a cethallal, a bibliából való
- 42 : 1 *mászter* — mester, népiesen: májszter
- 10 *fond perdu* — itt: elveszett pénz, befektetés
- 15 Sarah Bernhardt valóban vendégszerepelt Amerikában.
- 18 *cavalier servant* — lovagi szolgálatot tevő
- 23 *ylang-ylanggal volt parfümözve* — y-y. olajból készített, az orchideára emlékeztető illatú parfüm
- 24 *Röderer pezsgő* — Röderer pezsgőgyáros készítménye
- 30 *kompakt betűkkel* — vastag betűkkel
- 31 *diva* — ünnepezt művésznő
- 43 : 6 *Omlott a dollár a kasszába, mint a Niagara* — kitűnő hasonlat; a Niagara a világ legnagyobb vízesése. Észak-Amerikában az Erie és az Ontario között 50 m magasról zuhan alá a nagy víztömeg
- 21 *Barnum-stikli* — Barnum Phinás Taylor (1810—1891) rendkívüli sikerű, vakmerő csaló, neve a legtöbb nyelvben egyenlő a csalással
- 22 *zseni-ciklus* — zseniális tetszorosozat
- 29 *Aukland* — Új-Zéland székhelye
- 34 *Aki mindennap hírlapot olvas, annyi, mintha a Sorbonne-ba járna* — Jókai itt is kinyilvánítja, hogy a napi eseményeket feltáró hírlapok az író egyik főforrása. A Sorbonne Párizs nagy hírű egyeteme.
- 44 : 2 *Conversations—lexicon* — a Meyer-féle Neues Konversations-Lexicon 1—16 kötete megvolt Jókai könyvtárában. Most a PIM-ben található.

Lap: Sor:

- 22 *megrögzött marotte-ja* — megrögzött hóbortja, bolondériája
A majoreszkó szóval való játékban rejtett gúny van, amely
Ellinor és Filibert gróf viszonyára utal.
- 45 : 2 *van kombinációja* — kombináló készsége, előre tervező
képessége
- 9 „*ajnosz*” *emberfaj* — az ainok (Jókai nyilván idegen nyelvű
forrásai nyomán a többes számú alakot veszi egyes számnak)
egyes feltevések szerint Japán őslakói lehettek, ma már
jóformán egyetlen szigetre szorultak össze, a Jeso-szigeten
élnek kezdetleges viszonyok között. Érdekességük, hogy
szintén rendkívüli szőrzetűek. E regény megírása előtt
jelent meg róluk Török Aurél tanulmánya *Az ájnok. Egy ősi
emberfajtaról Ázsiában* címen, a Bp. Sz. 1889. évf. 56—58.
számaiban.
- 16 *a világot behódítani* — szokatlan szóhasználat — a meghódí-
tani helyett
- 17 *burkus egyenruha* — porosz viselet; itt gúnyos értelmű, a
mondat, s a francia—porosz ellentétre utal
- 27 *pákoszkodni* — pákosztoskodni, nyalakodni
- 30 *liktáriumos lábas* — amiben a cukrot-mézet sűrűre főzték
- 32 *argenteuili nydrilakában* — Argenteuil Párizs közelében, a
Szajna mellett fekvő nyaralóhely
petit soupét adott — kisestélyt
- 46 : 2 *toklász* — a tollazatot a bőrbe erősítő tok
- 21 *sportsmanok* — itt: vadászok
- 23 *krimindlis inkvizíció* — a bűnösök kivallatása
- 31 *híres majomfestő, Meyerheim* — Paul (1842—1915) állatfestő,
a *Majomszínház* c. kép alkotója
- 47 : 1 *Molière költői igazságszolgáltatása* — M. (1622—1673) a víg-
játék klasszikusa, akinek műveiben rendszerint győz az
igazság, a fiatalok egymáséi lesznek, a zsigoriak, vének
pórus járnak
- 7 *arcvonása úgy marinirozva van már* — arca a tengeri levegőtől,
sós párától pácolt
- 11 *párizsi petit crevé* — párizsi piperkőc, gigerli
- 16 *fiziológiai probléma* — élettani probléma
- 48 : 1 *sziluetdje* — körvonala, külső alakja. Eredetileg Étienne de
Silhouette (1709—1767) francia pénzügyminiszter nevéből
származik. A XVIII. sz.-ban igen elterjedt szórakozás volt
az árnykép-kivágás, amely a karakterisztikus vonásokat
emelte ki. *A bardfalvi lévitában* leírást ad erről Jókai. (JKK

Lap: Sor:

63. köt. 50.) Említi 7. noteszének 57. versóján is: „— Silhouette franc. . . financ. . .”, ami francia pénzügy[minisztert] jelent.
- 21 *mamsel* — mademoiselle, kisasszony
- 28 *szürke kondor haja gesztenye színben pompázott* — befestette ősz haját
- 49 : 1 *grotteszk csúnya* — furcsa, de nem visszataszító
- 2 *előmintája* — mintapéldánya
- 7 *professzió szerint* — hivatása, foglalkozása szerint
- 50 : 6 *lovarművészről* — műlovagló, lóidomító, aki előírt lépésekre idomítja a lovakat
- 8 *fatdis* — végzetes, itt: alapvető
- 18 *itt zátonylok* — szokatlan kifejezés: zátonyra jutottam, megfeneklett az életem
- 21 „*uszkár-ember*” — erős arcszörzetű, az uszkárkutyaakra emlékeztető. L. 274. l.
- 27 *cinikus* — itt: nemtörődöm, magát elhagyó
- 33 *Klabautermann* — a hajósok rossz szelleme, akinek megjelenése a hajó vesztét jelzi
- 51 : 3 *átkozott melanogénnek a penetráns szaga* — a melanin festékanyag elviselhetetlen szaga
- 4 *a gyomrom rebellál tőle* — a gyomrom lázad, felfordul tőle
- 22 *tizenegyágú korona* — ilyen nincsen, a 7 vagy 9 ágú a grófoké, a hercegi más alakú
- 33 *Elhagytam azért, mert megútdáltam az egész „felső tízezer” világát* — Fernande ugyanazt vallja, amit *A gazdag szegények* Lidije, aki szintén otthagya ezt az életet
- 52 : 1 *kerekas zsellyékben tologatott* — kerekas karosszékekben tolták a magatehetetlen öregeket
- 2 *pacsuliszagú* — émelyítő, erős szagú illatszer
- 3 *nyakkendőbe szúrt mellűn a patkót* — rendkívül divatos viselkedés volt
- 14 *preparandia* — tanítóképző
- 30 *magával hordta vázlatkönyvecskéjét* — éppen úgy, mint maga Jókai, aki állandóan jegyzeteket készített, rajzolt
- 31 *elől-utól talált embereket* — akikkel csak találkozott
- 53 : 5 *keresztvondása* — itt: keresztje, terhe
- 54 : 2 *faiseur* — itt: szerkesztő, készítő
- 10 *régi hírlapi adomák, amiket összegyűjtöttem* — Jókai módszerére vall, aki a legkülönbözőbb lapokból kiírt jegyzeteit dolgozta bele műveibe

Lap: Sor:

- 12 *Connecticut* — város az USA Massachusetts államában
- 15 „*De*” *raggal* — a francia nevek elé tett „de” régi névre, nemesi származásra utal; gyakran éltek e módszerrel, s az irodalomban pl. Maupassant *Bel ami* c. regényében hasonlóképpen „nemesíti meg” Roy-t, Duroy-t csinál belőle.
- 16 *Ellinor totumfacja* — jobbkeze, legfőbb segítője, mindenese
- 18 *barnumfogdók* — L. 43 : 21
- 20 *viveur* — életművész, élvhajhász, gátlástalan, csak a maga érdekeit tekintő
- 23 *újkorbéli Mózes* — a biblia szerint M. a vándorló zsidóknak vizet fakasztott a sziklából, innen ered a közmondás: még a kőből is vizet facsar, azaz: mindentől hasznot tud húzni
- 27 *vehemens filippikát írt* — heves, tüzes támadásokat írt; Demoszthenész (i.e. 384—322) a régi görögök híres szónoka intézett heves szónoklatokat Fülöp makedóniai király ellen, innen származik a „filippika” elnevezés.
- legújabbán alkult dinamitgyár* — Nobel Alfréd 1866-i felfedezése után rendkívül gyorsan terjedt a dinamitgyártás, úgyhogy 1884-ben már bizonyos korlátozó intézkedéseket hoztak
- 29 *a vállalat szindikátusa* — itt: vezetősége, szervezete
- 55 : 4 — *A szent kékségre!* — Blaue Himmel! felkiáltás szabad fordítása. Ma úgy mondanók: Te jó ég!
a saját acceptjét az én hamisított girómmal — saját magát nevezi meg elfogadónak és az én aláírástomat hamisítja forgatónak; a váltóügyleteknél, ha az elfogadón nem hajtható be a váltó összege, akkor a forgatókon (továbbadókon) hajtják be.
- 11 *beváltom a trattámat* — itt: beváltom a lejárt váltómat
- 22 *bagno* — gályarabok büntető telepe
- 56 : 15 *Kolumbusz tojásának a históriája* — a szájhagyomány szerint, mikor K. érdemeit azzal kisebbitették, hogy véletlenül lett Amerika felfedezője, nem tudta, hogy egy új világrész állja útját a föld körülhajózásának, akkor arra kérte a jelenlevőket, hogy állítsanak fel egyik végén egy tojást. Senkinek sem sikerült. Ekkor K. a tojás egyik végét egy kis ütéssel behorpasztotta, és így már fel lehetett állítani. Ez is egyszerű volt, csak a módját kellett eltalálni.
- 57 : 2 *De L'Arque. . . (De L'Arquenciel)* — a név ívet, boltozatot jelent, innen adták aztán a csillagásznak a „szivárvány” nevet

Lap: Sor:

- 5 a *Mars tengelyének is van mutációja* — más égitest hatására a Mars tengelyének is van ingadozása
- 8 *csillaghullások, melyet a népajk „Szent Lőrinc könnyeinek” nevez* — a csillaghullás egy erősebb periódusa aug. 10. tájára esik. Helyesen: „tüzes könnyei”-nek mondják.
- 9 *Biela-üstökös* — nevét felfedezőjéről B. (1782—1856) osztrák csillagásztól kapta
- 14 *szavazott híven a jobbközéppel* — a francia parlamentben is volt ilyen párt-csoportosulás
- 19 *bolygódok spectrumát észlelte* — a bolygók színképeit vizsgálta, elemezte
- 21 *dán molosszus* — dán kutya; molosszusok a görög mondabeli néptörzs vadászkutyái voltak
- 25 *püspöki vikárius* — püspökhelyettes
- 27 *monsieur Cousin* — ezt a nevet viseli az *Akik kétszer halnak* meg komornyikja is
- 58 : 4 *egy előkelő magyar államférfi* stb. — Talán Horn Edéröl (1825—1875) van szó, aki nemzetgazdasági író is volt, több díjat kapott Franciaországban, ahol sokáig tartózkodott.
- 5 *tökéletes speciese* — tökéletes fajtája
- 7 *ex asse érti és ex templo kezeli* — tökéletesen érti és késedelem nélkül intézi
- 14 *az ifjú köztársaság átvette a császári kormányzat választási rendszerét* — az ún. Harmadik Köztársaságról van szó, amelyet 1870-től számít a francia történetírás
- 20 *deposztedt* — hatalmától, birtokától megfosztott
- 21 *orleanisták* — az Orléans család trónigényét pártolók; az utolsó O. Lajos Fülöp volt
- 23 *a kamara adoptálta* — a parlament magáévá tette, elfogadta
- 25 *lajstromos scrutinium* — jegyzékes ellenőrzés
- 31 *ki ad nekik szárnyéket?* — pihenő helyet, védelmet; a szárnyék a legelőkön gyékényből, nádból vagy hasonló anyagból font védőfal, amely mögött rossz idő esetén az ember és az állat védelmet talál
- 59 : 11 *bálszámra* — bála, köteg számra
- 22 *Bouillon Gottfried* — (1058—1100) az első kereszties hadvezére, aki felvette a Jeruzsálem királya címet
- 60 : 2 *a hajdani Vendée szelleme* — V. a királpártiak főfészke volt, s amikor fegyvert fogtak a forradalom hadserege ellen, a vallásos parasztság is támogatta őket
- 8 *manifesztált* — juttatott kifejezésre

Lap: Sor:

- 12 még a csillagokat is ledíspútálja az égből — mint csillagász, vitatkozik, harcol a babonáság ellen
- 22 Ugyanilyen egymásnak ellentmondó parancsot kap A köszlő ember fiaiban Richárd, Az érem másik oldala c. fejben. (JKK 27. köt. 193—4.)
- 24 hadügyminiszter. . . (Boulanger volt.) — Georges B. (1837—1891) tábornok 1886-ban lett miniszter. Egy időben rendkívül népszerű volt, de később sok intrika folyt ellene.
- 32 Természetesen — nem facipőben. — nem búcsújáró öltözetben, hanem mint főúr
- 61 : 1 *sincerisáltak* — bizalmasan, kedélyesen elbeszélgettek
- 4 *Uzès hercegnő* — 3 millió frankot adott Boulangernek egy monarchista politikai párt szervezésére
- disponibilis milliók* — rendelkezésére álló milliók
- 8 a cél szentesíti az eszközöket — állítólag a jezsuiták jelszava volt a protestáns üldözések idején
- 12 *kampány* — itt: mostani igyekezetében, tevékenységében
- 34 „*utánam az özönvíz*” — „après moi le déluge”, XV. Lajos híressé vált mondása, állítólag madame Pompadourtól származik. Ez a gondolat egyébként megtalálható Cicero *De finibus* c. művének III. könyvében (19.64)
- 62 : 7 *orákulum* — itt: mindent elintéző, mindent rendben tartó
- 30 *csatányosan bizonyította* — csattanósan bizonyította
- 63 : 7 *tesszerdját az urnába dobni* — a rómaiak szavazó cserepe volt a tessera; itt szavazócédulát jelent
- 13 *rokonevek diadora* — a hasonló nézeteket diadalra juttatója; a diadal és viador szavak összetételéből képzett egyéni szóalkotás
- 64 : 22 *ment a világfias hetykeségtől* — mentes a világban jártas ember fölényeskedésétől
- 25 a város notábeljei — a város notabilitásai, előkelői
- 30 Itt egészen nyilvánvalóan kimondja a szöveg, hogy a (II.) császárság után, a (III.) köztársaság idején játszódnak a regény eseményei, tehát 1870 után vagyunk.
- 34 *Waldeck-Rousseau miniszter* — René (1846—1904) államférfi, 1881—85 között belügyminiszter volt. Az N többször foglalkozik vele.
- 65 : 14 a parlamentbe mindenféle szerpentindkon és spirálokon keresztül, labirintusokon át lehet bejutni — kigyóvonalon, csigavonalon, tekervényes utakon (útvesztőkön) — csak egyenesen nem — lehet bejutni a parlamentbe

Lap: Sor:

- 21 *fogszivarkák* — cigaretták
31 *aposztáziát* — hitehagyást, elpártolást
66 : 18 *donzson* — vártorony
24 *hamis isten* — itt nem „csaló” értelmű a hamis szó, hanem inkább „kisisten” jelentésű
67 : 9 *grandalma* — vöröses színű, délen termő almafajta, Jókai gyakran említi, kertjében maga is termelte
20 *szép Argus* — Argynnis Latonia — egy lepkefajta
22 *szép Apolló* — nappali, fehérszínű szép lepke
24 *trójai vitéz* — Hektor lehet a Homérosz-i ének alapján
27 *keleti mákonypipacs* — indiai mákvirág, aminek gubójából ópium készül
29 *mind a négy röpén* — mind a négy félszárnyon
31 *Menelaos* — szintén a Trója-mondából kölcsönzött név; így a többiekkel együtt allegorikus jelentése van
33 *szfinkszek szokása szerint, akik hangot tudnak adni* — a szfinx egyiptomi mitológiai szörnyeteg emberfejjel, oroszlán törzssel, általában a hallgatás, a titokzatosság szimbóluma, de olykor meg is szólal
68 : 1 *árticsóka* — a bogáncsfélékhez tartozó növény, virágzatából, megvastagodott szárából főzeléket is lehet készíteni
5 *férfihiúság* — hasonló jelenség a noteszekben is előfordul; „vizirózsafölgön, kinyilik, lepkét bezárja, viz alá”
9 *sunda fakó lepke* — csúnya, jelentéktelen, színtelen.
26 *homoktülökkel sem lehet leőni* — a szaktudomány nem ismeri ezt az eljárási módot. (Gozmány László közlése.)
29 *Leilus* — ismeretlen a szaktudományban
34 *lepkefogó apocin* — apocynum, ingerlékeny fogakkal a növény megfogja a rászálló rosvart
69 : 1 *pilisei* — a virág pilise, közepe, belseje, választja ki a mézet, nektárt
23 *Moulin Rouge* — Vörösmalom; Párizs hírhedt mulatóhelye
24 *excentrique chansonette-daloszőke*—különleges sanzonénekesnők
33 *barátja a világhatalmú Bontouxnak* — Eugéne B. (1824—1904) legitimista érzelmű francia bankár, Magyarországon is voltak érdekeltségei
70 : 10 *móringra* — itt: hozomra, előlegként, a jövő reményében
12 *fősz és cement* — gipsz és cement
20 *Moniteur* — a párizsi M. c. lap nagy szerepet játszott a XIX. századi francia közéletben; 1789—1901 között a francia kormány hivatalos lapja

Lap: Sor:

- 71 : 1 *Légende des Siècles — Századok legendája* Victor Hugo (1802—1885) elbeszélőköltemény sorozata, amely összességében az emberiség fejlődésének fázisait kívánja megrajzolni. Az utolsó kötet, amint arról az N is hírt ad, 1883-ban jelent meg. (jún. 12. sz.)
Contes Bleus — tündérmesék. Többször szerepel J. műveiben
2 *vegyeg* — bolyong, tévedez
5 *havelock* — Havelock angol tábornokról elnevezett ujjatlan, nagygallérú férfiköpeny
7 *megérett a grandtalma* — ez volt a jelszó annak közlésére, hogy sikerült megnyerni Fernande bizalmát
12 *a becsületrend keresztje* — nem kis gúny nyilvánul meg abban, hogy egy ilyen kétes szerepű egyén éppen a „becsületrendet” kapja meg.
- 73 : 17 *kis étui-ből* — ékszeres dobozkából, tokból
- 74 : 1 *sous-maire* — alpolgármester
12 *nemzeti háromszín* — a francia „trikolor” (háromszín) a kék—fehér—piros
20 *rápréselve a lapra a stampigliát* — itt szárazpecsétről van szó, azt kell erőteljesen az okmányra nyomni
23 *St. Germain l’Auxerrois templom* — Párizs nevezetes temploma, a XVI. században emelték, többször megrongálódott, ezért ismételten átépítették. Történelmi nevezetessége, hogy a protestáns üldözések idején e templom harangja adott jelt 1572-ben a protestánsok legyilkolására
31 *St. Eustache* — Traján császár katonája volt, mártírhálált szenvedett, neki szentelték a XVI. sz.-ban épített templomot. Liszt Ferenc is orgonált benne.
- 75 : 7 — *Egy hugonotta* — hugenottáknak hívták a francia protestánsokat; valóságos árulás számba megy, hogy egy ősi francia családba egy protestáns férkőzött be
22 *francmaçon* — a szabadkőműveség 1717-től kezdődően az egész emberiség felvilágosítására és minden megkülönböztetés nélküli egybefogására törekedett
- 76 : 7 *Makkabéusok ivadéka* — Judeai papi család. A Szelenkidók uralma ellen kirobbant felkelést vezették; itt: zsidó
22 *liguridnus* — szerzetesrend, amelyet Liguri Alfonz Mária alapított 1732-ben
zsebében hordja a tefillim szíjat — az ortodox zsidó vallásban használatos imaszíj
- 77 : 2 *bizalmának elvesztését azzal tünteté ki* — azzal mutatta ki

Lap: Sor:

- 8 *mérgedt* — mérgesedett; jó, tömör kifejezés
22 *penzumokkal* — kiszabott feladatokkal
30 *minősége* — itt: neve, rokonsági foka
78 : 7 *zudv. Onnan Algirből* — észak-afrikai néptörzsbeli, a francia hadseregben szolgáló gyalogos katona. Algír 1870-től vált francia gyarmattá, és sokszor került fegyveres összefüzetekre a sor.
11 *ha egy thug lett volna, ha egy sátánimádkó sámán* — emberáldozatokat bemutató hindu gyilkos-szövetség tagja, egy ördög-imádkó varázsló lett volna — mindegyik jobb lett volna, mint Ellinor.
20 *cultus disparitas* — másfajta vallású
79 : 6 *aranyos mennyezet* — aranyozott, rudakra vont sátor, baldachin
10 *antifondk* — kétszólamú vagy kettéosztott egyházi éneklés egyik része, a másik a responsorium, a felelet. A református Jókai többször gyönyörködik a katolikus szertartás szépségeiben, legerősebben az olaszországi élményeket feldolgozó *Egy az Istenben érzik ez.*
79 : 10 *inclangorium* — csengettyű; Régebben a harang alkalmazása előtt csengettyű jelezte az istentisztelet kezdetét. Ma: misc-csengő
12 *novitius* — fel nem szentelt papjelölt
15 *Sed libera nos a malo!* — De szabadíts meg minket a gonosztól, az Úri imádság „Miatyánk” zárószavai
81 : 2 *diakonusok* — szerpapok, alárendeltebb egyházi szolgálatot teljesítő személyek, a szertartások rendje felett örködnek
26 *csendes mise* — zene és ének nélkül, csupán a pap és miniszteráns végzi a szertartást. ¶
82 : 22 *húshagyó keddi derendócia* — a derendócia erdélyi tájszó, a hosszas előkészület kifejezésére
23 *matrózok farsangi maskardéja* — hajós szokás, hogy a vízenjárók is mulatságos álarcokat öltenek és úgy vigadnak farsang idején
83 : 23 *bürokraták* — itt: hivatalviselők
84 : 22 *hydropathai hidegvér* — vízgyógyimódból eredő hidegvér
85 : 32 Most tudjuk meg, hogy Marciole családi neve Rongeur
86 : 21 *Átgőzhajózhat Amerikába.* — Szinte általánossá vált a századvégen, hogy a sikkasztók, csalók, gonosztevők a törvény elől Amerikába szöktek, s ott el tudtak tűnni. Az út ekkor még gőzhajóval két hétig tartott.

Lap: Sor:

- 28 *tervemnek a fázisai közé tartozik* — tervezett lépéseimnek egyike ez
- 88 : 6 *Az egész bútorzat copfos barokk stílusban volt összedőlve* — a XVIII. század második felében uralkodó művészi stílus volt
- 13 *A tükör félrefordul* — gyakori a rejtett ajtó, titkos bejárat stb. Jókai regényeiben. A félreforduló tükörajtó megtalálható az *Egy az Isten* I. köt. 22. fej.-ben, a római palota két szárnyát köti össze
- 23 *medaillon* — nyakban hordott érem vagy tokocska, amelyben rendszerint kicsiny fénykép vagy festett arckép van
- 31 *mouchard* — kém, besúgó
- gens-darm* — csendőr, zsandár
- 89 : 3 *A hanyag magatartású De Quimper jelenete hasonlít a Fekete gyémántok Waldemár herceg—Dirmák Éva párbeszédéhez*. Mindkét esetben csirkefogó férj szökése után a nagyobb rabló jelenik meg a kiszolgáltatott helyzetben levő asszonynál.
- 31 *a férj gyaldzata az asszonynak privilégium*. — A csaló férj feleségének „előjoga” a házastársi hűség megszegése.
- 91 : 9 *rágyújtott a bokkjára*—Bock-szivarra; igen finom szivar volt
- 92 : 10 *drkdnium* — orvosság, gyógyító szer
- 14 *képviselői járata* — itt: a képviselőiség csak eszköz volt aljas célja érdekében
- 20 *amoretta* — angyalka, szárnyas gyermekfej, diszítés festményeken
- 30 *indulatok galvanizmusa* — az indulatokból származó feszültség, amely az izmok rándulásainak okozója, mint azt Luigi Galvani (1737—1798) békakísérletei felfedték
- 93 : 12 *százlábú skolopendrum* — ízelt, minden ízében egy-egy láb-párral rendelkező féregféle
- 17 *mándruc pofa* — a népi hiedelem világban a macskafélékhez hasonló vérengző vadállat a mándruc; itt: ijesztő arc
- 31 *megrendelt. . . egy relaist Carcassonne-ba* — itt: egy szállító eszközt, postakocsit rendelt, amelyen Carcassonne-ba, régen jelentős francia városba, vitette magát
- 95 : 10 *amfithéâtre des cours nagytermében* — a tudományos ülések, előadások helye a Növény- és Állatkertben
- 17 *Palais des singes-ben* — a majmok „palotája”
Jókai Le jardin des Plantesről adott leírása megegyezik a valósággal. Texier Edmond: *Tableau de Paris*, Párizs 1852. c. műve leírja azt a kényelmet, amelyet a majmok élveznek,

Lap: Sor:

- napsütötte helyegekben, téli és nyári „lakjaikban”, valóságos „uraságok”, akik palotában laknak.
- 24 *Fernande eszén járt* — Nem csapott nagy zajt, mert akkor könnyen elbánhattak volna vele, bezárják, mint bolondot. Ezt a motívumot Jókain kívül más író is felhasználja, pl. Tolnai Lajos az *Egy szép hyéndában* vagy Mikszáth a *Sipsiricában*.
- 96 : 3 *rezerváltan viselték magukat* — tartózkodóan, óvatosan
20 *gouvernante pallérozta* — nevelőnő képezte, tanította
33 *God save the Queen* — isten áldd meg a királynét; az angol himnusz kezdősora
- 97 : 14 *Pretty well! Kolossal!* — Nagyon jó! Rendkívüli!
20 *Piramida! Fenomena! Nie dagewesen!* — Óriási! Tünetenyese! Soha ilyet!
27 *teobroma* — kakaófa, Amerika trópusi tájain termelik
- 99 : 19 *Edju! Gud báj!* — (Adieu! Good bye!) Isten vele! — franciául és angolul
- 101 : 3 *lebbencsenként* — darabkáiban
33 *princ. . . princessz* — herceg. . . hercegnő
- 103 : 18 *csatányos felfedezés* — csattanós, meglepő; ismételten él ezzel a kifejezéssel Jókai
- 105 : 7 *reperatura a félrement történelemben* — visszaállt a régi rend a történelemben
10 *ediktaliter* — rendeletileg
28 *Brooklyn* — északamerikai város
- 106 : 11 *látogató toaletben volt* — az illemszabályok szigorúan meghatározták, hogy mely alkalommal, mely időszakban milyen ruha viselése kötelező a látogatásokon
12 *bőrkamdsli* — bőrből készült bokavédő
Ellinor öltözete megfelel egy korabeli elegáns úr viseletének.
26 *klaviron* — zongorán
- 107 : 1 *Grizeldisz* — Boccaccio (1313—1375) századik elbeszélése nyomán világszerte elterjedt, sok formában feldolgozott történet. Friedrich Halm néven író Freiherr von Münch-Bellinghausen (1806—1871) bécsi szerzőnek *Griseldis c.* darabját 1837-ben mutatta be a Burgtheater, s olyan sikere volt, hogy a legjobb színpadi szerzőket, köztük Grillparzert is kiszorította a színházakból.
- 108 : 2 *Kezdjünk újat* — Ez a befejezés nagyon hasonlít ahhoz, amit majd Mikszáth ismét meg *A Noszty fiú esete Tóth Marival c.* regényében.

TÉGY JÓT

KÉZIRAT, KIADÁSOK, FORDÍTÁSOK

A regény K-nak sorsa azonos *A Krdóéval*, nem sokkal utána került a PIM-be hasonló körülmények között. Növedék Napló száma: 184/1970. Terjedelme 175 l, de nem az író sorszámozása, Jókai többször újrakezdte a lapszámozást. Az egyes lapokon a szokottnál valamivel sűrűbbek a sorok, s viszonylag több az áthúzás s javítás is.

Figyelemre méltók Jókai üzenetváltásai a szerkesztőséggel a K hátlapjain. A 137. lap versoján pl. ez olvasható: „Kérem a mai lapban [szombat] megjegyeztetni, hogy könnyebb influenza miatt nem szabad elhagynom a szobát. J. M.”

A *Tégy jót*ban is előfordul az az eset, hogy a K-tal és az N-tel szemben egyedül az NK-ban van csak helyes szöveg, s ezt kellett alapul vennünk. Ilyen pl. a 145 : 29-ben a *hitelezők adósok* helyett.

Helyesírási szempontból ugyanazok a megállapítások érvényesek, amelyek *A Krdóra* vonatkoznak. Egy eset azonban arra mutat, hogy tévedtünk, amikor a *jőjj, jőjjön* hosszú *ǒ*-s alakokat állandó jellegű sajátosságnak véltük, e K-ból határozottan kitűnik a rövid magánhangzós alak.

A szóvégi *-bul²* alakot itt a K utolsó harmadában *-ból²* váltja fel, s visszatér az idegen szavak fonetikus írása is az átadó nyelv szabálya szerinti írásához.

A K-nak az író által javított részei arra mutatnak, hogy Jókai itt fokozottabban súlyt vetett az árnyaltabb kifejezések megválogatására.

Technikai jelölési sajátosságként meg kell említenünk a K gondolatjellel (—) történetgyakori szöveg, illetve gondolat-tagolásait.

A *Tégy jót* első ízben az N-ben (Főszerkesztő: Jókai Mór. Felelős szerk.: Gajári Ödön) jelent meg 1893. november 19-től 1894. február 18-ig, összesen 37 folytatásban. A közlés rendszerint a lap reggeli kiadásának a Nemzet Tárcája rovatában jelent meg, csak egy esetben került a Mellékletbe. A megjelenés nem folyamatos, olykor több napra is megszakad, ha hosszabb ideig nem szünetel is. Ennek valószínűen nem Jókai betegsége az oka, mint általában, mert azt közölni szokta a lap, hanem az ötvenéves írói jubileum, amely elvonta az

író a rendszeres napi írástól. Ezt látszik igazolni, hogy a regény helyét szemmel láthatóan előzékenyen átengedi kisebb könyv- vagy színházi események ismertetési számára.

A regény közlésének rendje a következő.

1. nov. 19. 4035. (320.) sz.	Az ELSŐ RÉSZ I. fej. kezdetétől végig.
2. nov. 21. 4037. (322.) sz.	A II. fej. az elejétől a „Camilla még nem hátrált meg” kezd. szakaszig.
3. nov. 23. 4039. (324.) sz.	Az eml. szakasztól a fej. végéig.
4. nov. 26. 4042. (327.) sz.	a III. fej. elejétől végig.
5. nov. 28. 4044. (329.) sz.	a IV. fej. kezdetétől az „Erre már nagyon kíváncsi Kapiczány ur” kezd. szakaszig.
6. nov. 30. 4046. (331.) sz.	Az eml. szakasztól a „Szerencsére jön a sárga inas” kezd. szakaszig.
7. dec. 3. 4049. (334.) sz.	Az eml. szakasztól a fej. végéig.
8. dec. 5. 4051. (336.) sz.	Az V. fej. a kezdetétől végig.
9. dec. 7. 4053. (338.) sz.	A VI. fej. az elejétől az „Az első érzése az, hogy” kezd. szakaszig.
10. dec. 10. 4056. (341.) sz.	Az eml. szakasztól az „A leányka egyszerre elértette az anyja gondolatját” kezd. szakaszig.
11. dec. 12. 4058. (343.) sz.	Az eml. szakasztól az „Ugyan ki jöhet ide most?” kezd. szakaszig.
12. dec. 14. 4060. (345.) sz.	Az eml. szakasztól az „Azzal odarohant Vigárdyhoz, elkapta a kezét” kezd. szakaszig.
13. dec. 16. 4062. (347.) sz.	Az eml. helytől a fej. végéig.
14. dec. 17. 4063. (348.) sz.	A VII. fej. az elejétől a fej. illetve az Első rész végéig. (Vége az első szakasznak — megjelöléssel.)
15. dec. 20. 4066. (351.) sz.	MÁSODIK RÉSZ. I. fej. elejétől az „Édes Camilla, ha ön tudná” kezd. szakaszig.
16. dec. 21. 4067. (352.) sz.	Az eml. helytől az „— Az csak azt bizonyítja, hogy nem képviselő” kezd. szakaszig.
17. dec. 23. 4069. (354.) sz.	Az eml. szakasztól a „— No, hát beszéljünk kerek számokban” kezd. szakaszig.

18. dec. 24. 4070. (355.) sz. Az előbbi helytől a „— Micsoda? Harminc forintot adnak egy novelláért” kezd. szakaszig.
19. dec. 28. 4072. (357.) sz. Az eml. szakasztól a fej. végéig.
20. dec. 30. 4074. (359.) sz. A II. fej. az elejétől a „Tegnap érkezett haza a szállására” kezd. szakaszig.
21. dec. 31. 4075. (360.) sz. Az előbbi szakasztól a fej. végéig.
1894.
22. jan. 3. 4078. (3.) sz. A III. fej. az elejétől a „— No, hát tessék összehasonlítani a két levelet!” kezd. szakaszig.
23. jan. 6. 4081. (6.) sz. Az eml. szakasztól a fej. végéig és a IV. fej. a „Zeno ravaszul mosolygott.” kezd. szakaszig.
24. jan. 10. 4085. (10.) sz. Az eml. helytől az „Amanda visszatette a takarékpénztár-könyvecskéjét” kezd. szakaszig.
25. jan. 14. 4089. (14.) sz. Az eml. helytől a fej. végéig és az V. fej. az „Amint az ajtó becsukódott utána” kezd. szakaszig.
26. jan. 16. 4091. (16.) sz. Az eml. szakasztól a fej. végéig és a VI. fej. az elejétől végig, illetve a MÁSODIK RÉSZ végéig. (Vége a második résznek — jelzéssel.)
27. jan. 20. 4095. (20.) sz. HARMADIK RÉSZ. I. az elejétől az „Azt is ugyanaz a nagyságos ur irta.” kezd. szakaszig.
28. jan. 21. 4096. (21.) sz. Az eml. helytől a „— Ne ejts kétségbe!” kezd. szakaszig.
29. jan. 23. 4098. (23.) sz. Az eml. szakasztól a „— Takarodj az utamból” kezd. szakaszig.
30. jan. 26. 4101. (26.) sz. Az előbbi helytől a „Zeno elkezdte olvasni Vigárdy levelét” kezd. szakaszig.
31. jan. 28. 4103. (28.) sz. Az eml. szakasztól a „Helvila alig várta, hogy Zeno átlépjen” kezd. szakaszig.
32. jan. 31. 4106. (31.) sz. Az előbbi szakasztól a „Zeno folytatta a kacagást” kezd. szakaszig.
33. febr. 4. 4110. (35.) sz. Az eml. szakasztól a „— Hát

- akkor hol vetted?" kezd. szakaszig.
 Az eml. helytől a fej. és a rész végéig.
34. febr. 6. 4112. (37.) sz. NEGYEDIK RÉSZ. I. fej. az elejétől a „— Mi történt veled? — kérdezé Camilla” kezd. szakaszig.
35. febr. 10. 4116. (41.) sz. Az eml. helytől az „Az ellenzéki képviselő a földmívelési miniszterhez” kezd. szakaszig.
36. febr. 11. 4117. (42.) sz. Az eml. szakasztól a regény végéig.
37. febr. 18. 4124. (49.) sz.

Kötetkiadások

- I. *Tégy jót.* Regény négy szakaszban. Budapest. 1895. Révai
 Testvérek kiadása 176 l.
 [Ézt a szedést használták fel a későbbi NK-hoz.]
- II. a) Bp. 1898. Révai Testvérek. (Jókai Mór Összes Művei Nemzeti díszkiadás 89.) [Egybekötve a *Magnéta*-val 1—92 l. *Tégy jót* 93—245 l. Ez és az ebből készített kiadások az OSzK cédulakatalógusában a *Tégy jót* alatt nem szerepelnek.]
- b) 1904.
 Címlapkiadás.
- c) 1905.
 Címlapkiadás.
- d) 1907.
 Címlapkiadás.
- e) 1910.
 Címlapkiadás.
- III. Bp. 1914. Révai Testvérek. 198 l. (Olcsó Jókai 183—185. sz.)
- IV. Bp. 1931. Franklin—Révai. 190 l. (Jókai Mór összes művei Centenárium kiadás 86.)
 [Egybekötve *A három királyok csillagá*-val.]

Idegen nyelvű kiadások

Forrásaink azonosak *A Kródé*-val. (Vö. 270 .l.)

Német:

I. Jokai Maurus: *Schicksalsstücke*. Autor. Übersetzung von

- Ludwig Wechsler. Leipzig. 1895. Neuperts Nachfolger. 8°
 139 s. (Sammlung Moderner Belletristik. . .).
 II. — — — — Dasselbe. Leipzig. 1896. Robert Friese. 227 s.
 III. — — — — *Zwei Ehen.* O.[tto] von Krücken. J. Gnadenfeld
 & Co. Berlin 1897.

KELETKEZÉS, FORRÁSAI

A *Tégy jót* keletkezésének körülményeiről, közvetlen forrásairól semmit sem tudunk. Ismeretünk szerint nem említ belőle még részleteket sem Jókai számos noteszeinek egyike sem. Lengyel Dénes fáradhatatlan kutatásának az eredménye, hogy A Hon 1874. évfolyamában a regény meséjének alaptörténete egyik vonására bukkant. Az első hír a július 5-i szám Különfélék rovatában tűnik fel, amikor arról értesít a lap, hogy Ö. Fr. képviselő családját megdöbbentő szerencsétlenség érte. Fiatal, bájos leánykájuk tegnap este fél tíz tájban a szülői házat elhagyta, s azóta nyoma veszett. Minden jel arra mutat, hogy az érzékeny lelkületű lány öngyilkos lett, s Dunába vetette magát.

A 7-i szám már arról számol be, hogy szombaton du. a Dunából egy elegánsan öltözött fiatal hölgy hulláját fogták ki. A holttestben Eördögh Matildot, Eördögh Frigyes országgyűlési képviselő 19 esztendőös leányát ismerték fel. Az öngyilkosság oka ismeretlen.

Ugyancsak A Hon közli július 12-i számában azt a Fővárosi Lapokban megjelent terjedelmes levelet, amely a leány öngyilkosságának okait keresi, s ezek között alapvetőnek az alábbiakat tekinti. „Eördögh Matild k. a. [kisasszony] szerencsétlen elhatározását egy, a szülői házra más által mért csapás túlérzékeny felfogása okozta. Pár hó előtt említették a lapok, hogy egy adósságcsináló képviselő (ki ma már nem ül a házban), igen sok barátját és elvtársát nagy összegekig megkárosította, amiért érette a legjobb hiszemben jót álltak. A leginkább megkárosított közé tartozott az elhunytnak derék atyja is, ki jótállásaért nagy összeget volt kénytelen kifizetni. E csapás a családra, legalább egy időre, igen nyomasztólag hatott. Házi rendükben is némi változás állt be, s a leány sokszor látta sírni szeretett anyját. Ez megzavarta, elviselhetetlen lett előtte, kezdte magát is — minden ok nélkül — tehernek tekinteni, s szomorú gondolatai megzavarván benső világának egyensúlyát, a legszomorúbbat, amit tehetett, bizonyára egy öntépelődő óra lelki zavarában követhető el.”

Igaz, hogy A Hon július 14-i számában maga a képviselő cáfolja a megjelenő feltevéseket, a rendszerint jól értesült Jókai valószínűen

közel járt az igazsághoz, amikor ezt a motívumot is beledolgozta regényébe.

A regényről először az N 1893. október 1-i számából értesülünk, amely közli, hogy „az október—decemberi évnegyedben” adják folytatásokban a *Tégy jót*. Ezt az értesítést november közepéig többször megismétlik, s november 19-én a Hírek rovatban hosszú bevezető-ajánló sorokkal indul meg a közlés.

„*Jókai új regénye*. Jókai Mór... új regényének címe: *„Tégy jót.*” Meséjének érdekfeszítő volta és bonyodalmánának leleményes szövevénye után ítélve bátran elmondhatjuk, hogy ez lesz Jókai legszebb regénye.” Nos — ez a várákozás, nem valósult meg, mert a regény messze elmarad az író jobb alkotásaitól. Az előzetes ismertetés éppen arra hivatkozik, mint írói erényre, ami ebben a műben kevés szerepet kap, az istenáldotta „képzelő tehetség”, hiszen ez írásban fontosabb a megfigyelés és következtetés, tehát a reális érzék, mint a fantázia. Az viszont már igaz — de nem a cikk igazát erősíti —, hanem a mi feltevésünket, hogy a „hosszu életpálya gazdag tapasztalata járul [a képzelő erőhöz] és ezért a szellem és az igazság valódi ölelkezését találjuk” meg benne.

Lehet, hogy a regényből kiáradó leverő hangulat élt Jókaiában is, mert a cikk további része azzal foglalkozik, hogy az író nyilatkozata szerint „ez az ő hatyúdala, amely befejezi regényirói pályáját”, s a bevezető írás azzal a gondolat-sorral zárul, hogy tiltakozik e feltevés ellen, mert még sok szép művet vár Jókaitól.

Annak ellenére, hogy nem áll rendelkezésünkre közvetlen forrásanyag, bátran elmondhatjuk, hogy az idős író e századvégre eső művének kiábrándultsága nem lep meg bennünket, hiszen eddig is többször tanújelét adta elvesztett illúzióinak. De Jókai még ilyen letargikus hangulatú írása is valami megoldás felé irányítja a figyelmet, valami segítséget kíván adni. Az érzelmek és viszonyok visszassága között hányódó embereinek rajzában észrevehetően a házasság béklyóinak fölösleges áldozatokat követelő értelmetlenségét példázza, így kapcsolódva bele a korabeli politika küzdelmeibe.

Azt mondhatnók, hogy a regénynek nem annyira a cselekménye a fontos, mint inkább az az indulat, amely benne lappang, s amely az író t oly sötétenlátóvá teszi. Talán seholsem ilyen kegyetlen, kemény kézzel megrajzolt embereinek a sorsa, mint e műben, sehol az enyhítő mozzanat lehetősége, s befejezés a shakespearei tragédiákra emlékeztető egyetemes pusztulás — megrendít. A műnek ez a vonása nyilván feltűnést kelthetett, s közrejátszhattak abban, hogy a regény színpadi változatának befejezését meg kellett változtatnia. A *Tégy jót*-ből készült *Helvila* boldog egymásra találással végződik.

Nem tagadható, hogy egy-egy halvány előkészítő vonást észre lehet venni a Helvila—Dobokay vonzalomból, de a befejezés mégis váratlanul éri az olvasót, illetve nézőt.

Az írói módszer alapvetően ebben a műben sem változik meg, Jókai továbbra is megmarad romantikus írónak, nagyon hétköznapi problémát is rendkívülihez illő eszközökkel mutat be, mesevezetése itt is váratlan fordulatokban gazdag, s „realitásai” olykor mosolyra készítő naivitások.

JÓKAI ÁLLÁSPONTJA AZ EGYHÁZPOLITIKAI KÉRDÉSEK BEN

Ez a kérdés rendkívül összetett és bonyolult, s mélyen belenyúlt a hagyományokba, gyökeres változásokat kívánt, érthető hogy alapjában érintette az egész társadalmat. A legkülönbözőbb érdekek ütköztek össze s ez szokatlanul heves harcokat szült. Jókai, aki mindig érzékenyen reagált minden korjelenségre, alkotó korszakának ebben a periódusában is erőteljesen foglalt állást az új mellett. A sokágú problémának a regényt érintő része a polgári házasság ügye. Felvetődik ez több művében is, de a *Tégy jót* megelőzően a legerősebben az *Egy az Istenben* (1875), majd *A barátságos levél* (1885), amelyben a sajtó alá rendező Molnár József bőséges anyagot közöl *Jókai a felekezeti békéért* címen. (JKK 63. köt. 159—64.) Ezek ismétlése szükégtelen, de helyénvaló azoknak a momentumoknak a bemutatása, amelyek e regény szempontjából különösebb figyelmet érdemelnek, elsősorban a polgári házasság, illetve a válás szempontjából.

Volt némi taktikázás abban, hogy az uralkodó I. Ferenc József az egyházpolitikai kérdések napirendre tűzését megengedte, de csakhamar tapasztalnia kellett, hogy ez túlnőtt az elképzelésén, s olyan problémává lett, amely pártok és kormányok bukását eredményezte, sőt az egész dualista rendszer létét fenyegette, s végül nem hozta azt az eredményt, amire a király számított. Ennek oka pedig abban rejlik, hogy ez a kérdés szorosan összefügg a teljesebb polgári átalakulással, s azok az intézkedések, amelyek az egyház és a világi hatalom viszonyát szabályozták, rámutattak az egész rendszer túrhetetlen elmaradottságára.

A kiinduló pontot a vegyes házasságokból adódó bonyodalmak adták. Ötféle házassági jog volt érvényben, amelyet az állam és minden egyház másféleképpen értelmezett, s ebből számos összeütközés támadt. Különösen nagy felháborodást keltettek a katolikusok ún. „elkeresztelése”, amelyekkel a vegyes házasságból származó gyermekek katolikus nevelését biztosították. A kérdés vitája a parla-

mentben Csáky Albin kultuszminisztersége alatt, 1890-ben lángett fel. Egyetlen kivetető út a kötelező polgári házasság bevezetése lett volna, mint ahogy erre már némely külföldi államban is volt példa, többek között Franciaországban, amint azt *A Krádban* is olvashattuk (90.), de ez idő szerint nálunk ezt még nem lehetett megvalósítani. Apponyi Albert gróf azzal tette népszerűvé magát, hogy ezt a gondolatot fel merete vetni. A házasságok polgári hatóságok előtti megkötése, az anyakönyvek vezetése, házasságbontó bíróságok felállítása stb. nagy adminisztratív—sőt egyes hatóságok—szerkezeti átalakulásával járt együtt.

Mindezt nem lehetett elválasztani a felekezeti egyenjogúság kérdésétől, mert ez idő szerint különbség volt az egyes felekezetek között jogi vonatkozásban is, voltak ún. bevett és be nem vett felekezetek. 1892-ben születik meg az elv győzelme, a kormány hosszú viták és az azt követő válságok után elfogadja a legfőbb alapelveket, s újabb hosszú és heves harcok folynak, amíg 1894. február 19-én megkezdődhet az ügy nyilvános parlamenti vitája. Szilágyi Dezső kérelmelhetlen logikájának köszönhető, hogy ápr. 12-én 281 : 106 arányban a képviselőházban keresztülmegy a törvényjavaslat. Hátra volt a főrendiház, amely mint várható volt, elvetette a felterjesztést. A kormány azonban ragaszkodott elveihez, s a polgári körök népszerű miniszterelnöke Wekerle Sándor lemondása és újabb megbízatása után keresztülvitte a javaslatot, s 1894. december 10-én az uralkodó is aláírta a törvényt.

Jókai *A Krádban* nem kis gúnnyal rajzolja meg azt a jelenetet, amidőn Filibert gróf megtudja, hogy Raul Degoud zsidó, s jóllehet itt francia viszonyokról szól, de érezhetően utal a magyar helyzetre, az arisztokratikus felfogásra. *A Tégy jót* megírásának időpontja mutatja, hogy pontosan egy nappal a ház ülése előtt fejezte be Jókai e regényt, s ez megérzik a műben megnyilvánuló kétkedéseken, az előjelek nem lehettek túl biztatók, ha ilyen borúlátón oldotta meg alakjainak helyzetét. Egyébként az egész regényen végighúzódik ez a bizonytalanság, egészen nyíltan és határozottan nem mer színtvallani Camilla és Vigárdy viszonyában. Inkább magyarázódik s végül is észelmi síkra tereli a kérdést, részvétet kelt irántuk, de kevés teret enged az ésszerű okfejtéseknek.

A fentebb említetteken túlmenően más ponton is érintkezik egymással *A Krád* és a *Tégy jót*, különösen erkölcsi kérdések megítélésében mutatnak nagy hasonlatosságot. Mindkettőnek a kialakult új társadalom kegyetlen, egycdül az önérdeket néző szemlélete ellen emel szót. Jókai itt is romantikus moralistának bizonyul, aki az egyénbe helyezi tetteinek okát, ugyanakkor társadalmi körképet nyújt.

A Kród De Quimper Ellinorja és a *Tégy jót* Meritorisz Zenoja a teljes erkölcsi nihil képviselői, sőt Ellinor egyenesen a „kor hőse” nevezetes trükkjei okán. Áldozataik viszont jóhiszemű vagy egyenesen jólelkű emberek, akik semmi esetre sem érdemlik meg az őket ért szenvedéseket.

Szoros kapcsolat van e regényekben a nők helyzetének, önálló egzisztenciájuknak ábrázolásában is. Ahhoz, hogy *A Kród* Fernando-ja vagy a *Tégy jót* Camillája, Helvilája munkát vállalhasson és kapjon, a polgári körülményeknek kell kialakulniuk. Jókai művei mindig a dolgozó nő oldalán állnak, s utóbbi regényeiben nem is rajzolja olyan idillikusan szépnek ezt a munkát, mint más műveiben. *A gazdag szegények* Kömény Zsuzsijának sorsa és munkája erre a legjobb példa.

A jó megfigyelőre vall a *Tégy jót* esetében az is, hogy modern témát, egy szerelmi négyyszöget állít a pesti társadalmi viszonyok közé ágyazva, s Amanda alakjában a századvégi meg nem értett asszonyát mutatta be, aki más viszonylatokban Bródy Sándor és Herczeg Ferenc regényeinek lesz középponti alakja.

IRODALOM

A regénynek újszólván semmi irodalma nincs, nem keltett figyelmet sem megjelenésekor, sem később, még az általános Jókai-monográfiák sem emlékeznek meg róla. Egyetlen előttünk ismeretes bíráló *A Kród*-irodalmában is említett Z—ny: *Jókai legújabb regényei* a Katholikus Szemle 1895-i évfolyamában megjelent tanulmány. Az általános részek a *Tégy jót*-ra is vonatkoznak, s amit kifejezetten e műről ír Zoltvány Irén, az meglehetősen ellentmondásokkal tele megállapításokból áll.

Megdicséri, hogy a regény cselekményét hazai földön játszatja az író, „mintha csak Anteusként az anyaföldtől visszanyerné erejét”, a fogyatékoságai kevésbé szembetűnőek „míg ellenben kiválóságai annál inkább tündökölnek”. Azt gondolnók ezek után, hogy az említett erények fejtegetését kapjuk, s úgy is folytatódik, helyesli a mű koncepcióját, amely lépésről lépésre készíti elő az ügyesen bonyolított tragikumot. Ezután ismerteti a mű tartalmát, s azonnal a hibákra tér. A tragikus alapeszmével nincs arányban a jellemzés ereje és ügyessége — mondja. „Itt megint vaskos hibákat találunk a hűség és természetesség szempontjából”, s elősorjázza mindazokat az eseteket, amelyeket a műben ilyeneknek talál, s azzal zárja e gondolatsort, hogy Helvila „életbölcssége” „igazi kigúnyolása a lélektani igazságnak.” Vigárdy alakja túlságosan idealizált „s nem látunk benne semmiféle belső lelki vívódást, amely egyrészt szerelmi lemondását

érthetőbbé, másrésről páratlan nagylelkűségét sokkal valószínűbbé tenné.”

Ezek önmagukban elegendők arra, hogy a regényt ne tartsuk jónak, főlöseleg hát a dicséret ilyen vélemények mellett, s ezt nem enyhíti, hogy „kitűnő elbeszélő módját” dicséri Jókainak, hogy epikai stílusát „a világirodalom legnagyobb regényíróinak elbeszélő módjával” tartja egyenrangúnak, hogy megdicséri magyaros-zamatos nyelvét, bámulatos szemléltető erejét, pompás humorát, amely — hibái ellenére is hódolatra késztet „kiváló szelleme” iránt.

Hankiss János a magyar és európai irodalom párhuzamait keresve, kapcsolatot talál a francia színpad jellemei és Jókai alakjai között, s a „leketlen jogász” (?) hasonlóságát említi, „talán Dickens Dombeyjára is emlékezve” megjelenik a *Kárpáthy Zoltánban*, illetve a *Tégy jót* „drámai hatású regényében.” (*Európa és a magyar irodalom*. Bp. é. n. 491.) A párhuzam nem túlságosan szerencsés, mert Dobokayt nem igen tarthatjuk démoninak.

Zsigmond Ferenc: *Jókai* Bp. 1924. monográf iájában a regényben nagy szerepet játszó romantika-realizmus szemszögéből nézve tesz értékes megállapításokat. „A 'realizmus' métevénynek pusztító hatását elkeseredetten szemléli társadalmi és irodalmi téren egyaránt. Amott az anyagias világnézet uralomra jutásában nyilvánul meg, mely a pénzt teszi istenné, az embert pedig ragadozó állattá. Az irodalom mindenkor a társadalmi közszellem tükré lévén, ez sem táplálkozhatik egészséges talajból, hanem természetszerűleg hozza létre a reálisztikus világfelfogás gyümölcseit: lélek nincs, csak test izmainak és idegeinek élettani működése; a szív is csak izomtömeg és vérkeringési középpont; az egész ember: ösztöneit szolgáló állat, csak-hogy minél magasabb társadalmi fokon él, annál sokfélebb kép-mutatással tudja eltakarni ösztöneit, illetőleg annál több eltakarni való perverz ösztöne van.” Ebből azután azt a következtetést vonja le az irodalomra vonatkoztatva:

„Ez az újszerű világfelfogás a költészet tárgykerét és feladatát is megváltoztatta: nincs szükség többé intiutiv ihletre, hanem csak tudományos boncolgatásra, mely tudja, hogy anyagon kívül nincs más a világon s egyforma hidegvérrel nézi az élet 'rút' és 'szép' oldalait, azaz hogy nem is ismeri el e megkülönböztetés jogosságát, akárcsak a természettudomány. . . Hogy Jókait mennyire föllázította néha a 'századvégi' korszellem és irodalom s mily megdöbbenően epés méreganyagot halmozott fel az ő galamblelkében: legrikítóbb módon a *Tégy jót* c. regény bizonyítja, melynek kezdetén Jókai — Dobokay Alasztor álarcában — önkínzó gúnnyal ad rettenetes kórképet a századvégi irodalomról s a cselekvény befejezésében való-

sággal inzultálja a költői igazságszolgáltatás szempontját.” (I. m. 272—3.)

Zsigmond Ferenc a regény színpadi változatával kapcsolatban megjegyzi: „a *Tégy jót* átdolgozásában (*Helvila*) nem lesz semmi a tömeges mérég-halálból, hanem jóra fordul minden.” Különösen a cselekmény *befejezését* kell Jókainak megváltoztatnia, majdnem mindenik dramatizált regényénél. A színházi közönség szereti, ha a színdarab végén kedvére kitapsolhatja magát. Ahhoz pedig 'jól', azaz kedvezően kell végződnie a bonyodalomnak”. (I. m. 268.) Ezt az indokolást felettébb leegyszerűsítőnek véljük; a valósággal nem mert szembenézni az a korszak.

Egy tanulmány Jókai nyelvét vizsgálja és azt az esetet tárgyalja, amikor az író idegen szót kénytelen megmagyarosítani. Dicséri Jókai sokszor találó „szófordításait”, de bőven sorol fel olyan eseteket is, amikor nem a magyar észjárás szerint ültet át idegen szavakat, s példának említi, hogy a *Tégy jót* *Schöngeist*-et helytelenül, a németes szellemben gondolkodva — *deliszellem*-nek fordítja. (Tolnai Vilmos: *Jókai és a magyar nyelv*. Magyar Nyelv 1925, 5-6. sz.)

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Mindazok a megállapítások, amelyeket *A Kród* szövegével kapcsolatban elmondottunk, érvényesek a *Tégy jót*-ra is, így azok ismétlését feleslegesnek véljük.

Két szót, mint jellegzetes és következetes alakot ma már szokatlanúságuk ellenére is eredeti formájukban vettünk fel a főszövegbe, a *fácányt* és az *önkényt*.

Néhány idegen szót, elsősorban tulajdonfőnevet — az előbbieken túlmenően — helyesbítettünk. A *Tuilleriák*-at *Tuileridk*-ra, a *Staatsvizit*-et *staatsvizit*-re javítottuk, míg a *Meritorisz* nevet a K alapján — ahol szinte kivétel nélkül ebben a formában található — *sz-szel* írtuk az NK *Meritoris* alakjával szemben.

Az egyéb jellegzetességek, még a mondatok újszerű tagolását is beleértve, azonosak mindkét regényben.

A szövegváltozatok az alábbiak.

Lap: Sor:

- III : I szőnyeggel bevont főlépcsőn (K: szőnyeggel bevont <csiga> lépcsőn)
3 bársonygalléros felöltő (N: bársonygalléru felöltő)
5 fehér kraváti a nyakán. (N: a nyakán fehér kraváti.)
7 fiatal atléta (K: fiatal <deli>)

Lap: Sor:

- 12 A *daliás* (K: A <fiatal>)
23 az úr hitt meg (N: az ur hívott meg)
sürgető s üzleti ügyben (N: sürgős üzleti ügyben)
- 112 : 16 tele a kabátom zsebe írdokkal (K: tele a kabátom <két>
zsebe írás[sal]okkal; N: tele a kabátom zsebe iratokkal)
20 — Dehogy. A meghívó (K: — Dehogy. Az <estélyes>)
22 azt élvezni akarom (N: ezt élvezni akarom)
25 elég lesz (K-ba ceruzával betoldva.)
29 Nem maradok soká. (K-ba piros ceruzával betoldva.)
- 113 : 1 A *harmadik inas* (K: <Mikor mind a>)
14 titkok megőrzéséhez (K: titkok <eltakarásához>)
18 a kék az ő inasuk (K: a <Zsán> az ő inasuk)
26 — Haneha azoknak az (N: — Haneha ezeknek az)
Egyébiránt ez bevett szokás (N: Egyébiránt az bevett szokás)
32 — Sőt exorbitáns. (K: <— Meghiszem azt.>)
34 tanácsosné feledtetni el (K: tanácsosné <versenyez>)
- 114 : 11 ha a klavir mellett (N: ha a Klavir mellett)
16 én elhordom magam (K: én <megyek>)
18 Stájngaszternél. Jó mulatást. (K: Stájngaszternél. <Alászol-
gája.> NK: Steingaszternél. Jó mulatást.)
25 egyedül maradt a szalonban (N: egyedül maradt a szobában)
29 modellált fej, széles (K: modellált fej, <felyul>)
32 juttatni a széles (K: juttatni a <szépmetszésű>)
- 115 : 4 ahol az ellenfeleit (NK: ahol az ellenfelét)
20 félig fedetlen kebel (N: félig fedetlen kebel)
24 melyet levágott hajtincsek (NK: melyet félig levágott haj-
tincsek)
a vékony (K: a <keskeny>)
26 gyermek, vildgtudatlan (K: gyermek, <öntudatlan>)
- 116 : 1 A kezét megcsókolják. (N: A kezét megcsókolják.)
12 ezt a szellemi (K: ezt a <lelki>)
28 Nagysád teljesen (K: Nagysád <tolla>)
31 az egész tarkázva (K: az egész <tele>)
- 117 : 2 Ez az egész elbeszélés (K: Ez az egész <hangulat amiben az
ön műve végig megy lebeg, rég elmúlt kopott színezített
hagyott hitelbukott modor hangulata>)
3 költői gydriparnak (K: költői <zsárnernek>)
4 végeladásra került maradványa. (K: végeladásra került
<portékáinak> maradványa.)
5 de több az (K: de <nagyobb> az)
15 hiják vérszegénységnek (N: hiják vérszegénységnek)

Lap: Sor:

- 18 abban a régi példabeszédben sem hiszünk, ami a (N: abban a régi példabeszédben nem hiszünk, amely a)
- 118 : 1 — Bevallása a *gerincsvadásnak* (K: — Bevallása a <*dekadenciának*>)
- 4 — Agylágyulás szimptomája. (K: <*Reklám vagy*> agylágyulás szimptomája.)
- 8 embernél ugyanaz. (N: embernél ugyanaz.)
- 10 mi köze a szívnek (K: mi köze <*van*> a szívnek)
- 12 gép, ami (N: gép, amely)
- 13 kedélyhangulatokra a májnak (K: kedélyhangulatokra <*igenis*> a májnak)
- 25 Hisz az meg éppen (N: Hisz ez meg épen)
- 119 : 14 magunkforma állatoktól (K-ba piros ceruzás betoldás.)
- 15 földnek ismerünk (K: földnek <*nevezhető*>)
- 31 amely *zsolozsmát* (K: amely <*imát*>)
- 32 a táltosok elharsogtattak (K: a táltosok el<*zengedeztek*>)
- 120 : 8 válfaja a poézisnek (N: válfaja a poézisnek)
- 21 se férfiben, se nőben (N: *sem* férfiben, *sem* nőben)
- 34 hitelv (K: hit<*hűség*>)
- 121 : 7 mind *stereotipozva* kapható (N: mind *galvanotipozva* kapható)
- 8 Dicsőség? Gomblyukban *cinkből*. (N: Dicsőség? Gomblyukban.)
- 17 megelégtült, nemes lelkű (N: megelégtült, nemes lélek)
- 22 e remekművét (N: e remekművet)
- 23 a *tiszteletdíj* (K: a <*honor*>)
- 25 sorba *látogatni* (K: sorba <*kopogtatni*>)
- 32 énekelnek *folytatásul* (K: énekelnek <*visza*>)
- 122 : 7 Egészen *beleélte magát* (K: Egészen <*hozzászokott*>)
- 9 úgy a híres jogász (N: így a híres jogász)
- 11 én ismerem azt (K: én látom <*azt*>)
- 19 Tizenkét esztendő. Hanem azért (K: Tizenkét esztendő. <*Ott voltam a keresztelődjén*>. Hanem azért)
- 22 Bocsánat a *forgalomból* kiment (K: bocsánat <*az el*>)
- 29 sohasem fut el (K: sohasem fut<*ott*> el)
- 30 vágásokat *ad* (N: vágásokat ad)
- 33 emlékmondatokat iratnak (NK: emlékmondásokat iratnak)
- 123 : 9 hogy *Amanda* (K: hogy <*Vig*>)
- 13 kelengyében kapott (K: kelengyé<*ül*> kapott)
- 124 : 3 s mikor a *vendégnyáj* (K: amikor a <*közönség*>)
- 4 hallani a *tetszészivajon* (K: hallani a<*z üdvrivajon*>)

Lap: Sor:

- 7 *Camilla* (K: <Alasz>)
9 ellenkezik a realizmussal (N: ellenkezik a realizmussal)
19 kurta gyermekruhát (K: kurta <fehér> gyermekruhát)
fehér *perkdáiból*, buggyos (K: fehér <vászon>... <széles>)
21 gyöngy *jette-ből* (K: gyöngy <jáspisból>)
23 hasonlított az anyjához (K: hasonlított az <arca> az anyjához)
125 : 5 kell indusfánk? (K: kell <bonbon?>)
10 megosztva. Az is (K: megosztva. <Azért>)
13 le kell fekünnöd. (NK: le kell feküdnöd.)
25 — Te! Énrám? (N: — Te! Én reám?)
29 — Hát látod, (K: — <Nem bizony.>)
34 mondtam volna *neki* valamit (N: mondtam volna valamit)
126 : 7 nevetés-csiklányt (NK: nevetés-csiklányt)
19 nem szabad megismerned (K: nem <volna> szabad meg-
ismerned)
26 az iskolában tanítanak a mintaképeikről (K: az iskolában
tanítanak <róluk>)
33 szép ez a jácintgirland (N: szép a jácintgirland)
34 Meg ez a japáni szalagöv. (N: Meg a japáni szalagöv.)
127 : 1 micsoda hízelkedés ez megint? (N: micsoda hízelkedés ez
már megint?)
5 akkor bejőjtek (NK: akkor bejőjek)
12 Nem a hegedűs az én ábrándom (K: Nem a hegedűs<be
vagyok én>)
19 A mi óránk az *én* legkedvesebb (N: A mi óránk a legkedve-
sebb)
26 először társaságba. (N: először a társaságba.)
27 ez egy olyan *régi* közmondás (N: ez egy olyan közmon-
dás)
128 : 1 zenélő géppel, s (NK: zenélő géppel, és)
2 keringve, s a szoknyáját (NK: keringve, a szoknyáját)
4 — De hát mi az a csók? *Mi van abban?* Engem (N: — De
hát mi az a csók? Engem)
9 fekünni. (NK: feküdni.)
11 a dacos kisleány *egyszerre* odaomlott (NK: a dacos kis leány
oda omlott)
12 átölelte a térdeit: sírva mondá (NK: átölelte a térdeit: és
sírva mondá)
23 A villanycsengettyű (N: A villamoscsengettyű)
30 Ilyen *orr* nincs több Budapesten. (NK: Ilyen *úr* nincs több
Budapesten.)

Lap: Sor:

- 129 : 13 védtelen helyzetét (K: védtelen helyzeté<ben találva a házi-
nőt>)
25 még tószegi birtokunkat (N: még síószegi birtokunkat)
31 — Üzleti ügyekbe (K: — <Nem tudom.> Üzleti ügyekben)
- 130 : 15 tanulmányod a büfé (K: tanulmányod a <konyha>)
23 az nagyon is egészséges, a pirosságot temperálja (NK: az
arcot nagyon is egészségsen temperálja)
33 semmi interju! (N: semmi interjuh!)
- 131 : 4 a mondat közepére eső két szót (N: a mondat közepén eső
két szót)
16 amidőn Sadi Carnot elnök (K: amidőn <Sándor cár ő felsége>
előtt)
17 a Tuileriákban (K: a <téli palotában>); a továbbiakban ui.
javítva, de egy helyen kijavítatlanul maradt.)
24 kikérdezze belőle a Tuileriák speciális titkait (N: kikérdezze
belőle a téli palota speciális titkait)
26 előadásra vállalkozott (K: előadás<hoz készült>)
27 alkatrészek: (K: alkatrészek <érkeznek>)
28 Őnagysága királyi tanácsosné (N: Őnagysága a királyi
tanácsosné)
30 közös büszkeségök (N: közös büszkeségük)
- 132 : 6 doktor Czigelka (N: doktor Csigelka)
13 se az apjához, se az anyjához (N: sem az apjához, sem az
anyjához)
16 jellemét sejteti (K: jellemét <kitárja>)
18 kereszték mindenféle (K: kereszték<ben jelképezve>)
28 Harmadéves (K: <Első>)
32 A szülők szeretnék (NK: a szülők nagyon szeretnék)
- 133 : 13 Házi Rendjellel (NK: házi rendjellel)
14 csillagok és kereszték (K: csillagok és kereszt <alak-
ban>)
20 hazájában. (K: hazájában. <De bolond egy szó!>)
- 134 : 15 Leona filigrán (K: Leona) <alacsony>)
16 arcú japáni figurácska (K: arcu <hölgyecske>)
szelíd tekintettel (N: szolid tekintettel)
23 a fácánysülthöz (NK: a fácánysülthöz)
24 lencsét ad mellékletül (N: lencsét dd mellékletül)
holott az (K: holott <ahoz>)
28 üdvözetkicserélés után. (N: üdvözetkicserélése után.)
- 135 : 11 Alasztor beléptét (NK: Alasztor belépését)
30 süteményt hordanak (K: süteményt hord<tak>)

Lap: Sor:

- 33 a zongorahangoló *csakugyan* fél hanggal (N: a zongorahangoló *valóban* fél hanggal)
- 136 : 16 Helvila barátnéja (NK: Helvila barát^{nő}je)
17 mért nincs (NK: miért nincs)
18 szeretne vele találkozni. Szépen elfecsegnének. (NK: szeretne vele találkozni, szépen elfecsegnének.; K-ba ez utóbbi mondat ceruzás betoldás.)
19 hogy még az ő barátnéja nagyon fiatal (NK: hogy az ő barát^{nő}je még nagyon fiatal)
28 ő azt nem érti (N: ő ezt nem érti)
33 bizony ez semmi (K: bizony ez <nem>)
siet *élet venni* a *gyanusltásnak* (K: siet <reperdlni> a <havaridt>)
- 137 : 9 a mai szép darabot (N: a mai szindarabot)
28 viszonyt. Ugyanakkor. (K: viszonyt. <Ugyanakkor pedig Vígdrdy járt jegyben>)
- 138 : 2 — négyesben, s úgyszólván (NK: — négyesben. S úgy szólván)
3 és 4 monda (N: monda)
10 nem keresztneve őnagyságának. (N: nem keresztneve nagyságának.)
12 mosollyal *sipegi* (K: mosolylyal <szól bele>)
16 olyan balogsüti (N: olyan balogsuti)
23 — *Aztán* (K: — <Legaldbb>)
29 a fogaiért igen (N: a fogdért igen)
30 rossz nyelve *volna* Rangosinénak? (N: rossz nyelve *van* Rangosinénak?)
31 — Kilenc újságíró *mérge* (K: — Kilenc újságíró <lelke>)
van benne kondenzálva. (N: van benne koncentrálv.)
- 139 : 1 nyilvánossá tette *azon* óhajtását (N: nyilvánossá tette *azt az* óhajtását)
14 tarokkpárti (N: tarokkpárti; a következőkben ugyanígy.)
26 puskaport halmoz (K: puskaport <ránk>)
30 tarokk-kompanisták (N: tarokk-komp^dnisták)
32 pikét-partit, s a társaság (N: a pikét-pártit és a társaság)
- 140 : 5 A *feldicsért* ifjút meggratulálják. (K: A fel<magasztalt> . . . ; N: a dicsért ifjat meggratulálják.)
15 uram bocsátott közre (K: uram <hozott egy cso>)
25 vedd a konyhapénzhez (NK: tedd a konyhapénzhez)
- 141 : 3 hátrafordulva *kuncog* mindenki (K: hátrafordulva <nevet> . . . ; N: hátrafordulva *kacag* mindenki)

Lap: Sor:

- 9 (Elmondjuk-e gyöngébbek (NK: (Elmondjuk a gyöngébbek)
12 bekúszik s odasúg (N: bekúszik és odasúg)
21 hogy levelet hozott, az azt jelenti (N: hogy egy levelet hozott, ez azt jelenti)
- 142 : 12 felkérni művészi (K: felkérni <és> művészi)
14 a zongora-automát leül (NK: a zongora-automat leül)
24 egy mukkanás, egy csoszsanás (K: egy <pisszenés> egy <ldb> csuszsanás)
25 zenélő óra ingdját (K: zenélő óra <ketyegőjét>)
31 fejét hátraszegve (K: fejét hátra<vetve>)
33 belemarkol (K: belemarkol<va>)
34 szorítja a kerevethoz (K: szorítja a <pamlaghoz>)
- 143 : 12 egy léket kapott (K: egy <sülyedő>)
13 segítségére menni (NK: segítségül menni)
25 pipacslott a harag (K: pipacslott a <duh>); N: piroslott a harag)
28 hogy a levelet fennhangon elolvassa (K: hogy a levelet <elolvassa>)
30 mikor már Amanda (K: mikor már <az>)
- 144 : 1 Perukker követeli (N: Parukker követeli)
2 S ő most szökik Amerikába. (NK: S ő maga szökik Amerikába.)
10 kellett hamisítani? (NK: s kellett hamisítania?)
13 nem kénytelen fizetni (K-ba ceruzás betoldás.)
24 szerencsétlen barátnénkat (NK: szerencsétlen barátnőnket)
26 lehet barátnéja (NK: lehet barátnője)
- 145 : 9 nézi ezt a dühöngő (N: nézi azt a dühöngő)
12 almáját a fának kóstoltatta (K: almáját a fának <érezte>)
20 vendégek elcserélt (K: vendégek el<tévedt>)
28 porcellánunkat és szállítsd (NK: porcellánunkat s szállítsd)
29 lefoglalják a hitelezők (K; N: lefoglalják az adósok)
- 146 : 16 pokol forr bennem (K: pokol forr bennem <mely nem engedi>)
18 amíg a férje (K: amíg a<z ura>)
- 147 : 2 Ott van a rénusi lazac (K: Ott van a <fogas>)
3 Ott van az ellélt és rehabilitált fácány. (K: Ott van a <bevdólt és megkegyelmezett> fácány.)
8 Nem vagyunk mink képviselők. (NK: Nem vagyunk mi képviselők.)
34 a kisleány felébredt (K: A kis leány <nem tudott aludni>)

Lap: Sor:

- 148 : 11 maga lefekünnék (NK: maga lefeküdnék)
16 jelentette az időt (N: jelezte az időt)
31 leskelődő szellet (N: leskelődő szellem)
34 a gázt lecsavarták, a gyertyákat (K: a gázt lecsavarták, a
<gázt>)
- 149 : 1 valami izzó (K: valami <veres>)
6 A zongorán (K: A <z asztalon>)
- 150 : 23 érdekelnek. (K: érdekelnek. <Váltóké Vigárdy nevére hamisítva amik Perukker bankárndl vannak letéve.>)
27 meztelen karjait is takarta. (N: meztelen karját is takarta.)
- 151 : 2 ünnepelt hölgyet (K: <becsült> hölgyet)
4 mosoly volt ez (N: mosoly volt az)
6 meg van fogva (K: <megfogva érzi magát>)
12 mosoly aztán nem is (NK: mosoly nem is)
14 monda Helvilának (N: monda Helvilának)
33 még merőbben mosolygott (N: még erősebben mosolygott)
- 152 : 30 akárhová fut (NK: akárhova fut)
jobban fut, annál (K: jobban fut, <olyan>)
- 153 : 5 színházat. Még (K: színházat <egy>)
17 cifra ruhák. (NK: cifra ruha.)
33 földbe lefekünni. (NK: földbe lefeküdni.)
- 154 : 5 Helvila jajgatni (K: Helvila <sielni>)
27 s te azalatt (N: s te ezalatt)
- 155 : 1 elkezdte azt dőncölgetni (N: elkezdte azt ducolgatni)
12 Ezt már Camilla (N: Itt már Camilla)
27 Nyugodt vagy-é? (NK: Nyugodt vagy-e?)
- 156 : 9 Nem jó volna (NK: Nem volna jó)
15 egy pohár rumot (K: egy pohár <alkoholt>)
21 úgy tündököltek (K: úgy <ragyogtak>)
22 szemek nem láttak már (K: szemek <már> nem láttak)
25 a világon egyébre (K: világon <még> egyébre)
- 157 : 27 úgy vibrált (K: úgy <csengett>)
mint a rezgő húr (K: mint a <z érc>)
- 158 : 1 végighúzta az ujjait (K: végig húzta a <tenyeret>)
15 Ez nem gyalázat, csak balszerencse. (K-ba ceruzás betoldás.)
17 Bertalan ernyedten (K: Bertalan <fáradtan>)
23 hazudni, s egymást (K: hazudni, <attal kezdve>)
25 Ez irtóztató igazság. (K: Ez <szomorú> igazság.)
- 159 : 1 a delnő, azt a (K: a delnő, <ahoz>)
- 160 : 2 — Hát amivel (K: — Hát ami <hez>)
14 szükségét fedezni. (N: szükségét fedezni.)

Lap: Sor:

- 27 jó lesz! — *szólt* (K: jó lesz! <Kidlta>)
- 161 : 8 odaugrott hozzá a leánya (K: oda ugrott hozzá a leány<dt>)
20 aki éppen ilyen *bútorozott* (K: aki épen ilyen <szall>)
23 fedezheti, s a saját (N: fedezheti. S a saját)
- 162 : 2 Ezt megvetetjük (NK: Ezt megvételjük)
17 tapasztalatok *ichorjával* (K: tapasztalatok <virusaival>)
28 Önnek *határozott* (K: Önnek <nagy>)
32 törnek be a kéziratért (NK: törnek be a kéziratdért)
- 163 : 10 már önkényt nyújtá (NK: már önként nyújtá)
19 A halottaknak! (K-ba piros ceruzás utánírás.)
20 Az pedig (K-ba piros ceruzával beírva.)
23 sem volt igaz: *zokogsát* (K: sem volt igaz: <sirt könnyyezett>)
- 164 : 10 jól beleszorítá (K: jól <bedugaszolta>)
- 165 : 8 *tizenkétszer* elmondta (N: *huszonnégyyszer* elmondta)
26 után. Tudsz már mindent? (K: után. <Te meg>)
- 166 : 1 — Miféle antitoxikonnal? (K: — Miféle <orvosszerrel?>)
20 kapitányságra (K: kapitányság<hoz>)
- 167 : 9 — Okosan: azért (K: <No> Okosan azért)
16 közben azt *súg* Alasztor (NK: közben azt *sugta* Alasztor)
28 baráti viszonyban élt (N: baráti viszonyban állt)
29 képviselő nevére (K: „névére” — ceruzás betoldás.)
- 169 : 8 Az ilyen elfelejtett (K: Az ilyen <emberekkel>)
9 is szerencse. (K: is szerencse <a hajdani ismerősöknek>.)
18 minden hónap elsején. (N: minden hónap clején.)
19 „Házmesternének.” (NK: „Házmesternek.”)
25 Meritoriszné asszony (K: <A Helvila kis> Meritoriszné asszony)
- 170 : 5 az intézetből. A betegségét (N: az intézetből, a betegségét)
6 szent Vida-táncnak híják. (K-ba „szent” kék ceruzával beszúrva.)
7 hogy ez a baj (N: hogy az a baj)
11 azzal erőltette meg (N: azzal erőltette meg)
- 171 : 8 Engedje előbb sejtteni (N: Engedje előbb sejtteni)
10 Dugja el ezt az írást. (N: Dugja el azt az írást.)
25 a nő eszejárását. (K: a nő <észre>)
26 a tudós leány (K: a tudós leány<a>)
32 mind a kettőnknek *csak* szenvedést okoz. (NK: mind a kettőnknek szenvedést okoz)
- 172 : 8 híret sem hallatta. (NK: híret sem hallotta.)
14 S azért az ilyen (K: S azért <a mellett>)

Lap: Sor:

- 27 ami elősegítette, nem (K: ami elősegítette <az> nem)
32 önnek idilli (K: önnek <eredetileg>)
34 nejének heroinai elhatározottsága (N: nejének heroikus elhatározottsága)
- 173 : 6 annak a címeit (N: annak címeit)
19 dicsőségnek? Mennyi (K: dicsőségnek <nem>)
29 ha mint mosónénak (N: ha mint mosónőnek)
- 174 : 9 Én önt (K-ba „önt” kékceruzás beszúrás.)
10 ez a gyémánt szív (K-ba „gyémánt” kékceruzás beszúrás.)
19 Bezárni azt az ajtót (NK: Bezárni az ajtót)
22 Az a közbenső ajtó (N: Az a közbeeső ajtó)
- 175 : 1 összecücsörödve (N: összecücsörítve)
3 elébb kíváncsian (N: elébb kíváncsian)
7 tenyerével segített füllel (K-ba kék ceruzás betoldás.)
10 arra leül, a bal lábát a jobb térdére (K: arra leül <egyik> lábát a <másik>)
24 mistress (K: miszisz; N: misszisz)
32 neve van kiszegezve (NK: neve van kifüggesztve)
- 176 : 9 tudom méltányolni (NK: tudom méltányolni)
24 De a salláriumot (K: De a <fizetes>)
- 177 : 5 beadott (K-ba kék ceruzás beírás.)
28 Az pedig újabb (NK: Zeno pedig újabb)
- 178 : 7 Megint teneked van igazad. (N: Megint neked van igazad.)
18 az én fatalis tévedésem (NK: az én fatális tévedésem)
20 keresztényi jóltevő (NK: keresztényi jóltevő)
- 179 : 9 akkor az első esetben (N: akkor az első esetben)
14 kettős válópert (N: kettős válópört)
- 180 : 9 nyakadat, s szabadon (K: nyakadat, s <nem>)
18 Én viselem a „procurát” (K: Én viselem a <cimet>)
mi üzletemberek (K: mi <kereskedők>)
19 maradsz a „stilller — Co”. (K: maradsz a <principális>)
25 monda Zeno (N: monda Zeno)
29 mikor ezt a kulcsot (N: mikor azt a kulcsot)
- 181 : 15 amikor a nyakadat kieresztette (NK: amikor nyakadat kieresztette)
18 odaadom ezt Vigárdy úrnak (NK: odaadom Vigárdy úrnak)
19 te fejed ismét (K: te fejed<en>)
30 Zeno egyszerre fordított a szerepén. (NK: Zeno egyet fordított a szerepén.)

Lap: Sor:

- kérkedő modor helyett áttért a megtért (N: kérkedő modor helyett átsapott a megtért)
- 183 : 22 A legjobb útban voltak (N: A legjobb úton voltak)
30 bicipset engedett láttatni (N: bicipset engedett látni)
33 Zeno hüledezve (K: Zeno <egész>)
- 184 : 10 víz színén fennmaradni (N: víz színén fennmaradni)
25 De már ekkor eltorzult (N: De már akkor eltorzult)
30 Az égre kérlek! — rimádkodék (K: Az égre kérlek! <— Hebegé>)
- 185 : 4 S engemet (K: <S én bennem>); N: S engem csak)
24 a szemei annyi pénz láttára (N: a szemei ennyi pénz láttára)
26 Az a bizonyos jóltevő (NK: ez a bizonyos jóltevő)
30 ellenkező véleményre (K: ellenkező <meggyőződés>)
- 186 : 4 A hálószobája ajtaján ököllet dörömböztek. (NK: A hálószobája ajtaján dörömböztek.)
9 Az anyja átölelte. Csillapítá. (N: Az anyja átölelte és csillapítá.)
32 Táncolt, szilajan, nevetve (NK: Táncolt, szilajon, nevetve)
- 187 : 1 megmart (K: meg<csipe>)
4 Azt hitte, a leánya megőrült. (N: Azt hitte, hogy a leánya megőrült.)
5 tombolás közepett, lecsapta (K: tombolás közepett <egyszerre>)
17 Elfojtotta a lélegzetét. Oly hosszasan (N: Elfojtotta a lélegzetét, oly hosszasan)
21 Én-e? vagy te (N: Én-e? Vagy te)
- 189 : 9 dőbönt, cipót (NK: bődönt, cipót)
23 hozott ez az ember (N: hozott az az ember)
25 lakolni. (N: lakolnia.)
- 190 : 7 minden műveltsége (NK: minden műveltsége)
12 rokokó össze-vissza (K: rococo <styl>)
14 a toaletasztal faragott (NK: toaletasztal tükröttartó faragott)
- 191 : 4 Ezalatt belép (K: <Alighogy az eltávozott>)
18 pofáját! Dobja ki (K: pofáját. <Zsán>. Dobja ki)
- 192 : 30 Csak a te (K: Csak a<z én>)
- 193 : 13 eszközöltem ki a lánya (N: eszközöltem ki, lánya)
- 194 : 10 amit énnálam (NK: amit ön nálam)
- 195 : 2 hogy ezt az összeget (N: hogy azt az összeget)
13 — Vigye ön előlem ezt a pénzt! — Ne adja nekem! — Ne hagyja itt nálam! (N: Vigye ön előlem ezt a pénzt! — Ne hagyja itt nálam!)

Lap: Sor:

- 19 a *beiső* trésorba elzárta (NK: a trésorba elzárta,
26 mosollyal mondd (NK: mosollyal monda)
- 196 : 29 párszor végigtapintd (K: párszor végig<simidd>)
- 197 : 26 Ez az ő. sz. (N: Ez ö. sz.)
- 198 : 20 én eredetijeim (NK: én eredetiségeim)
29 levélcsomagot, odahíta (NK: levélcsomagot. Odahíta)
- 199 : 10 Odaült melléje. (K: . . .-je kék ceruzás beszúrás.)
12 nem akar megszabadítani? Ebből a kínzó helyzetből, ami
engem megöl. (NK: nem akar megszabadítani? Ebből a
kínzó helyzetből amely engem megöl.)
19 házasság felbontásához még (K: házasság felbontásához
<minő>)
26 nincsenek a törvényben olyan okok amikért (NK: nincsenek
a törvényben olyan dolgok mikért)
- 200 : 5 fellobbantott viaszgyufát (NK: fellobbantott viaszgyufát)
7 szivarkát a hamufogó (K: szivarkát a <kagyló>)
10 kiírom a hiteles (K: kiírom a <törvénykönyv>)
30 Alasztor e bizalmas (N: Alasztor a bizalmas)
31 névjegyet. Öreg betűkkel (K: névjegyet. <Jó szeme volt>)
- 201 : 3 amit Alasztor a hamus csészén (K: amit Alasztor a <sigatekén>)
16 Akkor ez egyike volt (N: Akkor az egyike volt)
22 Azt meg összeszerezte (NK: Ezt meg összeszerezte)
26 elé ismét (K: elé<je> ismét)
- 202 : 14 mostani alakja rákényszerít (K: mostani alakja <tdmaszt>)
31 méltóságod (K: <nagy>méltóságod)
- 203 : 21 reagens folyadékba (N: reagens folyadékba)
29 tinta is, (cobaltból készül) (K: tinta is, <a mi>)
- 204 : 27 Azt azonban kevés ember tudja (K: Azt azonban <senki
sem> tudja)
- 205 : 7 A trafikás (N: A trafikos; a továbbiakban ugyanígy.)
- 206 : 16 gyűlölem-e ezt az embert? (NK: gyűlölöm-e azt az embert?)
28 csak az orcátlanság segít (NK: csak az arcátlanság segít)
- 207 : 5 falusi kisasszony (K: falusi kis<legény> — kék ceruzával
javítva.)
16 azt a taposó mozdulatot (N: azt a tapogó mozdulatot)
29 úgy tetszett neki, *mintha* (K: úgy tetszett neki, <hogy>)
- 208 : 6 akkor én önt az ablakon (K-ba „én önt” kék ceruzás be-
szúrás.)
21 talán, ha mindig ilyen (K-ba „mindig” kék ceruzával be-
toldva.)

Lap: Sor:

- 29 — Ez a ház az enyím! (NK: — Ez a ház az enyéml)
30 az ajtón belül (NK: az ajtón belül)
- 209 : 21 *Megint* névjegyet hozott (K: <Esmeg> névjegyet hozott;
N: *Ismét* névjegyet hozott)
28 Helvila volt (K: <Meritorisz> Helvila volt)
- 210 : 34 nincs a világnak se szeme, se szája (N: nincs a világnak *sem*
szeme, *sem* szája)
- 211 : 6 nem hiszem, hogy *az* atyám (NK: nem hiszem, hogy
atyám)
13 hogy tiszteljem. (K: hogy <szeressem>)
27 vérvívó dúvad. *Hanem* azért (NK: vérvívó dúvad, *hanem*
azért)
- 212 : 1 Féloldalrul (K: <Azzal> Féloldalrul)
25 láthatta volna, hogy *a* gyámatyám (NK: láthatta volna,
hogy gyámatyám)
28 igazság kedvéért (NK: igazság kedvéért)
- 213 : 9 azt földhöz vágta (N: azt *a* földhöz vágta)
21 adjam át *magának*. (K: adjam át <neked>)
- 214 : 2 országkeunyhóban (K: ország<ház>; NK: országgunyhóban)
29 mi a ménkűnek (N: mi a ménkőnek; NK: mi a mennykőnek)
- 215 : 11 egymással. *S* aztán (K: egymással folyvást <nevetve>;
N: egymással, *s* aztán)
- 216 : 3 választ és felmentését (K: választ <bevar> és felmentését)
10 szobaleánya által, *s* megtudta (K: „*s* megtudta” ceruzával
betoldva.)
16 de nem kölcsön (K: de nem <hasz>)
25 pancsovai (K-ba ceruzás beírás)
28 A tanítók népe az, *amelyre* (K: A tanítók népe az, *amire*)
- 218 : 8 — mondá Camilla. (K-ba ceruzával utána írva.)
10 Kollégáném azt (NK: Kollegánóm azt)
31 *mind* az ő kezéből (NK: *mint* az ő kezéből)
33 Megkísértem: talán (NK: Megkísérlem: talán)
- 219 : 6 nem a te tulajdonod (K-ba „te” ceruzás betoldás.)
- 220 : 1 gondatlanság! — ez volt (K: gondatlanság <mon>)
12 — Hát *hisz* azt megteheted (NK: — Hát azt megteheted)
21 kis térímét foglal el (NK: kis terimét foglal el)
- 221 : 9 kis himzésollóval (N: kis himzöllóval)
11 Kedves Barátném! (K: Kedves <Kamilla>; NK: Kedves
Barátnóm!)
- 31 hogy *ezt* a régi (N: hogy *azt* a régi)
- 222 : 16 szorongatá kebléhez (NK: szorongatá *a* kebléhez)

Lap: Sor:

- 32 ítéel egy *ismert* eset fölött (K: ítéel egy *ismert* eset<*ben*>;
N: ítéel egy *konkrét* eset fölött)
- 223 : 14 a jóllét megjavítja (N: a jólét megjavítja)
- 224 : 4 miért kell (K: miért kell<*ett*>)
23 boldog *idilli* napok (N: boldog napok)
24 felvehetted az ünneplő (K: felvehetted az <*uj*>)
- 227 : 11 kabátkája zsebeibe (N: kabátkája zsebébe)
14 128. paragrafusába (K-ba „128” kék ceruzával betoldva.)
34 Ez történt velem is. (K: <*Ez történt velem is.*>) Kétszer írta le Jókai.)
- 228 : 4 kedves *szép* apuskám (N: kedves apuskám)
7 a *leány* ravasz (K: a *lyán* ravasz)
17 ahogy gyermekleány (NK: ahogy a gyermekleány)
- 229 : 15 fenyegetni a feleségét (N: fenyegetni a feleséget)
18 — A poklok minden ördögére! (N: — A poklok minden ördögére!)
- 230 : 6 mondta rá (N: monda rá)
10 ez a kegyetlen (N: az a kegyetlen)
20 emelt kezét (N: emelt kezeit)
34 az az emberszem (N: az az emberi szem)
- 231 : 13 egy a sok esőt (K: egy <*hdlaímdt*>)
- 232 : 7 *Én* tégedet (K: <*Te*>; N: *És* téged; NK: *És* én téged)
27 aktuális szüksége (K: <*nagy*> szüksége)
- 233 : 20 mint akinek ebben (K: mint <*akire ez az*>)
28 Csak *azt* a szót (N: Csak *ezt* a szót)
- 234 : 4 én magam *az* idvezült (N: én magamat idvezült)
31 — Arra, hogy *az* a levél (N: — Arra, hogy a levél)
33 megváltozott *e* levél (N: megváltozott a levél)
- 235 : 26 monda *a leány* (N: monda *Helvila*)
31 férjedet visszanyerted (N: férjedet visszanyered)
- 236 : 28 a *mellső* zsebében (K: az <*első*> zsebében)
- 237 : 12 melyet Vigárdy (N: melyet Vigardy)
- 239 : 6 gyereket ábábra tanítani (N: gyereket ábécére tanítani;
NK: gyerekaet ábcabr tanítani)
9 A te gyámatyád Alasztor (N: A te gyámatyád Masztor)
13 Schulmeiszternénak (NK: Schulmeiszternőnek)
14 az anyád és az atyád. *Hova gondolsz?* Hisz az egész (N: az anyád és az atyád. Hisz az egész)
16 szép, művelt, lángeszű (N: szép, művelt, lángeszű)
- 240 : 31 De *ezt* már (N: De *azt* már)
- 243 : 12 hogy *ezt* a pénzt (N: hogy *azt* a pénzt)

Lap: Sor:

- 27 minket rontana (K: minket <vesztene>)
34 rosszat követett el ezzel (N: rosszat követett el azzal)
- 244 : 5 színjátásása. Miért (K: színjátásása <itt előtünk>)
10 a roham elébb (N: a roham előbb)
- 247 : 25 ezen ember mellett (N: ez ember mellett)
- 248 : 1 ki négy évig volt (N: aki négy évig volt)
- 249 : 15 rögtön felneszelt (N: rögtön felnézett)
23 igazított, törölt (NK: igazított, törült)
- 250 : 22 Arcán az ijedség (N: Arcán az ijedség)
27 Erre én azt rebegtem, hogy (K: Erre én azt rebegtem <neki>, hogy)
- 251 : 4 Én azt akartam megtudni (K: Én azt <kérdez>)
8 Nekem a lélegzetem (K; N; NK: Nekem a lélekze-
tem)
- 17 egy óra negyven perckor (K: egy óra <harminc> perckor)
23 nem beszéltek énhozzám (N: nem beszéltek hozzám)
- 252 : 2 karomat s csaknem (NK: karomat és csaknem)
9 — Se maga nem jött, se választ (N: — Sem maga nem jött,
sem választ)
- 22 jegyet is váltott: még pedig (K: jegyet is váltott <Helvila
számra azt> még pedig kettőt)
- 253 : 18 a mai ülésben (K: a mai <gyűlésben>)
19 felolvasta az egész leveletem (N: felolvasta leveletem)
25 miniszterhez intézte az interpellációját (K: <Azon kezdte>
az interpellációját)
- 254 : 23 becsületesem. Meggyalázzák (K: becsületesem. <De nem
csak az>)
31 egy bűnváddal több (K: egy bűn<nel> több)
- 255 : 9 Hóhérnak könyörögsz. Oda ne menj. Könyörgésseddel
(NK: Hóhérnak könyörögsz. Könyörgésseddel)
10 Az is egy bűntanújel lenne. (NK: Az is bűnjel lenne.)
19 képviselők a barátneiket (NK: képviselők a barátneiket)
- 256 : 3 — Az! — felelt rá Bertalan. (NK: — Az! felelt Bertalan.)
15 ártatlan leányt is (NK: ártatlan leánykát is)
- 257 : 11 emlékül. (NK: emlékeül.)
18 egymás szemében kereste (N: egymás szemében keresték)
19 Megtalálta. (N: Megtalálták.)
- 258 : 5 a szobában. Örvendetes (N: a szobában, örvendetes)
8 Azzal visszasomfordált (NK: Azzal visszafordult)
11 méltóság asszonyom (NK: méltóságos asszonyom)
suttogá fojtott hangon (K: suttogá <halk>)

Lap: Sor:

- 23 leghitelesebb ez az országgyűlési (NK: leghitelesebb az országgyűlési)
259 : 16 nesz onnan belülről (K: nesz a <szobdól>)
26 szemöldei összehúzza (NK: szemölde összehúzza)
260 : 14 nevetésre fakadt (K: nevetés<sel mondd>)
261 : 11 tekintettel emelé (K: tekintettel <nézett>)
15 a megholtak (N: a meghaltak)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

- 111 : 2 *szilszkin* — a rozmárfóka vagy pézsmapatkány kikészített értékes szörméje
13 *paksong tábla* — réz—nikkel—cink ötvözetéből készült lemez, újezüst
112 : 28 *a gáz sem ég* — a gázszolgáltatás Pesten már a század közepétől terjedőben volt
32 *gázkandeléber* — nagyméretű, több karú lámpa
113 : 18 *csak ez a kék az ő inasuk* — Az inasok kölcsönvétele már az elszegényedés jele, de a látszat fenntartása. Ez időben írja e jelenségről éles szatírját Mikszáth *A gavallérokban*.
20 *Dobos piúncérje* — D. József híres cukrászmester egyik tortakészítménye máig is ismeretes
22 *restaurateur* — a vendéglős
26 *haneha* — sajtóságos kifejezés: talán, lehetséges értelemben
29 *Honni soit qui mal y pense* — szégyenkezzék, aki rosszat gondol; — egy harisnyaszár véletlen lecsúszásából származó — az angol térdszalagrend jelmondata
32 *exorbitáns* — rendkívüli
33 *Sarasate* — Pablo de (1844—1908) spanyol hegedűművész, aki játékaival az egész világot meghódította. Különösen *Cigánymelódiák* c. kompozíciója aratott nagy sikert, amelyben a „Csak egy kislány” dallama is felcsendült.
34 *Patti* — Adelina (1843—1919) spanyol koloratúr énekesnő, akiben a század legnagyobb szerűbb énekes-zsenijét ünnepelte a zeneértő közönség
pièce de résistance — az estély lénypontja, csattanója
114 : 1 *causerie* — csevegés
3 *Schöngeist* — széplélek; itt inkább író, művészzel foglalkozó. — Jókai magyarítását (deliszellem) a nyelvészek félreértésnek tartják.
6 *instrumentum* — eszköz, itt: hangszer

Lap: Sor:

- 7 *bőrzén kottáz és nótáz* — az értéktőzsdén játszik, bejegyztet és feljegyez
- 12 *kotiren és notiren* — l. a 114 : 7; az értékpapírt felvéteti a tőzsdei árjegyzékbe és árfolyamának alakulását jegyzi
- 18 *Steingaszner* — híres pesti kávésvendéglős, Tömörkény István nagybátyja
- 20 *etikettudó Jean* — az illemszabályokat ismerő inas
- 22 *jegyszedő az alagútnál* — évtizedekig gyalogosnak és szerkérnek fizetnie kellett az alagút használatáért
- 29 *jól modellált fej* — jól megmintázott, jóformájú görögös homlokkal — magas, szögletes homlokkal
- 115 : 1 *zöld szemnek szatfrás kifejezése* — eleven leírásában Jókai a zöld szemet önmagában is igézőnek tartja, aminek a szabálytalanság gúnyos, csípős jelleget ad
- 3 *törvényszék sorompói* — a vádlottakat és az ügyvédeket korlátokkal választják el a tárgyalótermekben
- 5 *vivisektió* — élveboncolás
- 20 *divíndlni* — jóslatba bocsátkozni, következtetni
- 30 *topáz* — sárga színű, csillogó drágakő
- 116 : 3 *kacagányostul* — kabátban; a kacagány régi magyar viselet volt; itt humoros értelemben használja Alasztor
- 11 *nem professzióból, hanem passzióból* — nem hivatásszerűen, csak mint magánember, szórakozásként
- 12 *szellemi hóhérmesterség* — a kritikusi munka
- 19 *flankolni* — oldalvást kimenni, kioldalogni
- 34 *bróm* — itt: keserű, csak az ízéről van szó
- 117 : 2 Jókai a következőkben szellemesen mondja el véleményét a romantikus irodalmi alkotásokról
- 16 *gyógyítják vas- és mirenylabdacsokkal* — vas- és arzéntartalmú pirulákkal
- 19 *jól őrzött várról és jól táplált helyőrségről* — e katona-képet a családi erény megőrzésére vonatkoztatja az író
- 29 *a keresztes hadak korszakában* — a lovagvilág kellős közepén, amikor az udvariassági formalitások voltak az uralkodók
- 30 *Kisfaludy Sándor* — (1772—1844) szerelmi ciklusában ír ilyen idilli hangon. Ez az idézet a *Csobánc* c. regéjéből való, 5. szakasz 5—6 sora. Jókai máshol is idézi.
- 118 : 20 *azok ellen reagálni* — szokatlan kifejezés, inkább valamire reagálni a használatos
- 119 : 1 *financier* — pénzember, pénzügyekkel foglalkozó
- 2 Jókai itt természettudományi ismereteiből azokat vonul

Lap: Sor:

- tatja fel, amelyek az emberi jellemnek a testi adottságokon alapulását igazolják, s kihagyja a sajátosan lelki tényezőket.
- 12 *Flammarion* — Kamill (1842—1925) népszerűsítő és népszerű csillagász. Jókai lapjában, az N-ben éppen e regény írásának idején *Hogyan lesz vége a világnak* címen cikksorozata jelenik meg. (Az okot a Nap kihűlésében látja, amely felfogás korában általánosan elterjedt nézet volt.)
- 15 A Marsról mondtak a tudomány által felkeltett fantázia szüleménye
- 17 Való, hogy egy-két jelentéktelen régi görög vallási irányzaton kívül (Pythagoreusok) csak a mohamedánok és a buddhisták hisznek a túlvilágban
- 25 Köztudomású, Jókai maga is említi, hogy rendszeresen imádkozott.
- 29 A hang terjedési sebessége nem 200, hanem 330 m/másodperc
- 120 : 26 *Dorfgeschichteket* — falusi történeteket. Az 1840-es évek után jöttek divatba a német Auerbach Berthold (1812—1882) *Schwartzwälder Dorfgeschichte* c. munkája nyomán *Hausfrau* — háziasszonyok
- 29 *strickolnak* — kötnek
- 32 *szentimentalizmus* — itt: érzelgősség, érzelmesség kora
- 32 *planéta* — itt képletes értelmű: a hit világa
- 33 *Van zelosítás, van fanatizmus* — van vakbuzgóság, vallási elfogultság
- 121 : 1 Az idézetek Jézus szavai; János evangéliuma XVIII. 36. illetve: Máté V. 43. és XXII. 39.
- 7 *sztereotipozva* — szokványosítva
- 8 *Dicsőség? Gomblyukban cinkből.* — Utalás az érmében vagy jelvényben testet öltő kitüntetések divatjára
- 28 *szecskaidda* — az összetépett, eldobott papírok ládája, ma: papírkosár
- 122 : 11 *én ismerem azt* — A párbeszédbe rejtett hosszú fejtegetésében Jókai tulajdonképpen a realista felfogással szemben küzd. Ez időben a már régebben elhangzott vádakkal szemben védekezésre szorul, s kénytelen megfogalmazni nézeteit. *Utazás egy sírdomb körül* c. kötetének *Álmok és nemálmok* fejezetében Haraszi Gyula: *A naturalista regényről* (1886) írottakkal vitázva mondja: „Én egész hajlamom szerint realista író vagyok, s azt mondom, hogy ilyen a valódi élet. Csak egy különbség van köztünk. Megmondom, hogy mi. Én ezer ember közül találtam ötven olyan alakot, aki kép-

Lap: Sor:

viselője volt a rossz szenvedélyeknek; de találtam ötszázat olyant, akinek jelleme a mindennapin felülemelkedett.” — Ebben a regényében mindenesetre a kiábrándítóan rosszat is megörökítette. Nagyon jellemző az is, amiket ezzel kapcsolatban egy másik helyen ír. „Ha hibásak a regényalakjaim, az a hibájuk, hogy nem láttam őket: mert bennük vagyok. Ha kívülről mintáznám őket, lehet hogy jobb lábon állnának: de mi lenne a szárnyaikból?” (NK: C. 123.)

- 13 *chryzopraz szemekkel* — mindent bearanyozó szemekkel
- 22 A „házibarát” szó ez időben már kétértelmű, a ház asszonyának szeretőjét is jelenti
- 26 *enfant terrible* — fenegyerek; meggondolatlan, fecsegő
- 33 *santálfa* — Kelet-Ázsiában honos, igen értékes, díszfaragásra alkalmas fajta
- 123 : 13 *sugdrúti házért* — a mai Népköztársaság útja az 1870-es években épült ki, 1876-ban nyitották meg a közforgalom számára, az Andrassy út nevet csak 1885-ben kapta. A regény cselekménye ezek szerint is a 80-as évek elején játszódik.
- 16 A tengerszem és a harmatcsepp párhuzama arra vonatkozik, hogy Vigárdynének nem volt gyereke. (A tengerszemben sincs élet.)
- 30 *cavatina* — az opera áriánál kisebb igényű szólódal
- 124 : 1 *trubadur* — itt: lovag
- 5 *az én stentoromat* — az én kiemelkedő hangomat; Stentor a Tróját ostromló görög sereg egyik hőse, akinck 50 emberrel felérő hangereje volt
- 19 *perkdí* — könnyű, nyomott mintájú gyapotszövet; gyakori ruhaanyag Jókai műveiben
- 21 *haliotis csigahéjből* — az emberi fülhöz hasonló alakú, kopolyús csigaféle, amelynek háza szívárványszínű gyöngyházréteggel van borítva
- gyöngy jette-ből* — jet vagy agát, fekete megmunkált borostyánkő ékszer; szintén sokszor szerepel Jókai regényeiben
- 25 *az orra görög szabású* — az arcból élesen kiemelkedő gyengcs
- 125 : 5 *indusfánk* — az indiáncr ekorbeli neve
- 14 *svédgimnasztika* — a századfordulón elterjedt, tornázási módszer
- 16 *Ollendorstól* — O. francia kiadó különböző nyelvkönyvek kiadója; utalás arra, hogy a nyelvtanulás görnyedésében nem görbült meg a háta

Lap: Sor:

- 17 *Contes Bleus* — tündérmesék; több művében említi Jókai.
JKK 51. 195 : 34
- 28 *insolens* — szemtelen
- 29 *micșoda boutade-okat mondtál* — milyen szeszélyesen, ötlet-szerűen feleltél
- 126 : 7 *nevetés-csiklányt* — nevetés ingerét; régies szó
- 22 *Delila* — bibliai nő, aki Sámsonat behálózta, haját levágta s ezzel erejétől megfosztotta, s ellenségei kezére játszotta
Betsabé — bibliai alak, Urias felesége, akit Dávid király vett
Urias halála után feleségül
- 23 *madame Potifár*—vagy Putifár, a biblia szerint az egyiptomi helytartó felesége, aki miután Józsefet nem tudta elcsábítani, férjénél hamisan bevádolta. Ezeket a neveket valószínűen *Die Frauen der Bibel* c. műből vette Jókai, amely megvolt könyvtárában, ma a PIM-ben található
- 27 *aqua tofana* — mérgező ital Tofana di Adamo asszony nevé-ről, a XVI. és XVII. században Spanyol- és Olaszországban sok embert megölték vele
- 33 *jácint-girland* — jácintból készített, a ruhán körülfutó füzér
- 127 : 6 *violinista* — hegedűs, hegedűművész
- 8 *Orpheus* — ókori görög mitológiai alak, a zene és költészet megszenélyesítője, aki énekével mindenkit elbűvölt
- 13 *Beethoven* — (1770—1827) a világ egyik legnagyobb zene-költője I. szimfóniáját 1800-ban a IX-et 1824-ben írta.
- 20 *Arditi csókkeringője és Szerenádválcer* — A. Luigi (1822—1903) olasz karmester, hegedűművész és zeneszerző, aki néhány dallamos táncdalával, köztük az *Il bacio*-val (a csók) világ-hírré tett szert. Jókai számos művében szerepel, mint a zenélőóra darabja, illetve mint kedvelt dallam. (L. *Enyim, tied, övé, A gazdag szegények.*)
- 22 *A zongora egy nagy lelketlen barom.* — Nem tudni, hogy miért nyilatkozik ily elítélőleg a zongoráról Helvila, illetve Jókai.
- 28 *gouvernante* — nevelőnő
- 128 : 25 *Ez az aranymondás már cinkbe van öntve* — szójáték az arany és a cink szavakkal; kinyomatott szöveg, megörökített mondás
- 29 *paletot* — hosszú, bő felsőkabát
- 32 *redoutebálban* — a Duna partján álló épület, a mai Vigadó helyén
- 33 *soupirozni* — vacsorázni a bál éjféli nagyszünetében

Lap: Sor:

- 129 : 17 *tattersall* — lóidomítások, lovasjátékok betanulására és bemutatására alkalmas intézmény; Edmund Tattersall (1816—1898) angol lókereskedő nevééről. A pesti Tattersall versenyistállói a Kerepesi úton voltak
- 18 *Captain Blue* — Jókai gyakran nevezi „captain”-nek a lovaszonglőröket. Az *Enyim, tied, övé*-ben Captain Bloomer néven lép fel a cirkuszban Guido, *A gazdag szegényekben* Oszkár gróf Captain Green néven szerepel, az *Öreg ember, nem vén ember*ben Eglantine versenyistállója viseli a „Captain Green” nevet.
- tavaszi handicapban startolni* — tavaszi lóversenyen indulni
- 32 *sárad—korpaházi vicindlis* — költött helységnevek; az ezeket összekötő kisvasút
- 130 : 1 *consortium* — pénzügyi vállalkozás, társulás
- 5 *nyakszorító* — nyaklánc, -füzér stb. helyett, szokatlan kifejezés
- 8 *Takova-rend* — szerb királyi érdemrend volt, amit hamar megszüntettek
- 15 *nem is tanulmányod a büfé* — finomkodó, de egyben gúnyolódó kifejezés: nem tanultad, nem értesz hozzá; az egymással vetélkedő két nő felfogásbeli különbségének érzékeltetése
- elementumom* — éltető elemem, szükségletem
- 23 *buste* — felsőtest
- egészségesen temperálja* — egészségesen egyenlíti ki
- 24 *poudre de serail* — a „szeráj puder” a kor kedvelt arcápoló szere volt, a lapok, újságok tele vannak hirdetésével
- 25 *nem harmonizálnak velük* — nem harmonizálnak, nincsenek összhangban
- 27 *szimetridval* — szabályossággal, kimértséggel
- 131 : 4 *maliciozusan* — rosszmájúan, rossznyelvűen; a mondatban a hangsúlyozott „még most” arra vonatkozik, hogy „még” nincs jelen az, aki *majd* jókedvre fogja deríteni, ti. Dobokay.
- 10 *zongora-automat* — lekicsinylő kifejezés a zongoristáról
- 16 *Sadi Carnot elnök* — François (1837—1894) 1887-ben volt a Harmadik Köztársaság elnöke, 1894-ben meggyilkolták
- 13 *Tuileries* — a francia királyok párizsi palotája, ebben lakott a köztársasági elnök is. A Louvre épülettömbjének a Concorde tér felé néző része volt, amely 1871-ben leégett, így a négyszögű épület nyílttá lett. Ma az épület északi része viseli a Tuilerie nevet.

Lap: Sor:

- 19 *periodusát elmondani* — itt: hosszabb mondandóját, körmondátát
- 29 *Nem ötven krajcáros név* — nem megmagyarosított név
- 30 *Szárnyaik alatt* — Jókai a társaság bemutatása során szípor-kázó ötletességgel világít be mindenki legjellegzetesebb vonásaiba
- 132 : 3 *Nóé apó elsőszülöttének* — Sem-nek, a szémiták ősenek, akitől a zsidók is származnak
- 11 *desperátus macska* — elkeseredett, kétségbeesett
- 19 *jonquille-bouquet* — erős illatú, sárga színű Dél-Franciaországban élő növény
- 24 Emlékezzünk a 129 : 6-ra, ahol Kapiczány úr a bal karját fájlalta
- 30 *A zöldtollas pártnak a jelöltje* — gúny, közelebről nem lehet tudni semmit e párt célkitűzéseiből
- 133 : 1 *pikétezni* — nagyon elterjedt kártyajáték magyar lapokkal
- 4 *pointjét* — pontonként; kártyában: ütésértékenként
- 9 *provenientidjük* — eredetük, származásuk alapja
- 10 *lepidopterák* — lepkefajták
- 18 *kamarádkulcs* — udvari méltóság, a király adományozhatja azoknak, akik nyolc apai és nyolc anyai nemes őst tudnak kimutatni
- 20 *Senki se jövendőmondó a hazájában* — a bibliából származó mondás, mind a négy evangélistánál megtalálható; Máté XIII : 57, Márk VI : 4, Lukács IV : 24, János IV : 44
- 23 *csapja a levelet* — ma úgy mondjuk: csapja a szelet, udvarol
- 25 *dupla monológ* — kettős magánbeszéd, egy-egy pár mondja be a lapjait
- 28 *Nix nutz! Tizennégy király. — Sext von dsz. — Quart alsóig. — Kilencven. — Stich match.* — a pikétezés kifejezései.
- 31 *indignatio* — méltatlankodás, felháborodás
- 134 : 1 *asteriscus* — szerkesztői csillag, a nyomdászatban figyelmet felkeltő, figyelmeztető jel, jegy; itt: szóbeli figyelmeztetés
- 13 *méregnek a praecipitatum* — lecsapódása, üledéke
- 14 *sublimatum* — feloldódása
- 30 *bazilisk-szem* — a baziliskusz egy gyíkfajta, amely a mesék világában pillantásával embert képes ölni
- 135 : 2 *Pálmay Ilka* — (családi néven Petráss) (1860—1945) operett-énekesnő, a 90-es években a legnépszerűbb primadonna; Offenbach, Strauss darabokkal Amerikában is vendég-szerepelt

Lap: Sor:

- 13 *ágról szakított nyájassággal* — mesterkél, erőltetett kedveskedés
- 34 *ajzotta fel a gép húrjait* — feszítette ki a zongora húrjait hegedűjének diapasonja — a hegedűn a hangtávolságok; az *d* hang megállapított, ún. kamarahangja 435 rezgésszámú, ezt veszik alapul és ehhez hangolják a többi húr
- 136 : 3 *stradivariója* — itt egyszerűen: hegedűje hangjait; gúnyos kifejezés az esti hangverseny kisebbítésére. Egyébként a Stradivari egy olasz hegedűkészítő család neve.
- 25 *frappál* — frappiroz, meglep, meghökkent, megdöbönt
- 27 *Ez a gyermek az igazi „vértanú”* — Helvila hasonlósága Vigárdyhoz, annak apaságát, azzal egyvérfűségét tételezi fel. A társaság rossznyelvűségét jellemzi e beszélgetéssel az író.
- 33 *semmi indicium* — semmi bűnjel, gyanújel
- 137 : 2 *idiosynkrasia* — beteges ellenszenv, idegenkedés bizonyos anyagokkal (pl. élelem) vagy dolgokkal, személyekkel szemben
- 6 *nem melódids hangon* — nem dallamosan, nem finoman
- 138 : 10 *Szerencsétlen Claquehutes!* — Szerencsétlen félreértő! Egy téves fordításból eredő szállóige.
- 13 *predikátum* — előnév, itt: gúnynév
- 16 *balogsüti* — balkezes, ügyetlen, félszeg
- 34 *összestimmelte szárazfűjét a nagy hangórló géppel* — összehangolt, a cigányok nevezik hegedűjüket szárazfűnek, a hangórló gép kifejezés a villamoszongorát juttatja eszünkbe
- 139 : 20 *tele volt a tábla bukott kettősökkel* — a tarokkjátékban nem ismeretes ez a kifejezés
- 26 *ellenünk szuggerálja* — ellenünk hangolja, ellenünk fordítja
- 29 *essbuquet-t pipáznak* — Essence of bouquet összevonásából keletkezett szó, illóolajokkal készített kellemes illatú keverék
- 30 *tarokkpartnerék* — tarokkpartnerék, tarokktársaságiak
- schatzikém* — (Der Schatz), kincsem, hízelgés, itt gúnyolódás
- 31 *perfidia* — álnokság, galádság
- 140 : 19 *consiliárus* — tanácsos
- 141 : 8 *Lássuk már a medvét!* — Kecskeméti anekdota az 1830-as évekből. Ez időben divatosak voltak az ún. állatheccék, köztük a medvehecc. Egy türelmetlen néző a színielőadásról azt hive, hogy ez is ilyen multság, kiáltotta e későbbi szólást. (O. Nagy Gábor: *Mi fán terem*. Bp. 10. . .)
- 9 *anekdotont* — anekdotát
- 19 *Feuerbursch* — itt: inas, küldönc

Lap: Sor:

- 32 *neglizsében* — itt: nem illő öltözetben
- 142 : 17 *az andante kezdődik* — a zenei mű lassú tétele
- 25 *Alasztor még a zenélőóra ingját is megdöntötte* — ez a motívum előfordul más írónál is, pl. Tolnai Lajos: *A báróné ténsasszony* c. regényében a belépő hegedűművész állíttatja meg az órát, hogy mindig emlékezzenek rá, mikor jelent meg közöttük a művészet
- 27 *pianissimo flageolet hangjai közé* — leghalkabb üveghangjai közé
- 31 *balzac* — Balzac francia regényíróról elnevezett alacsony dívány
- 143 : 5 *lepkéket anatómiáz* — a lepkék szervezetének felépítését vizsgálja
- 9 *a báli sortiem? Hol a bodd?* — a báli „kilépő kabátka”. Hol a nyakprém?
- 144 : 5 *húsz millió mérföld* — I mérföld kb. 1609 m
- 16 *együtt trafikáltak* — társalogtak
- 20 *agnoszkálják az aldrásokat* — azonosítják, összehasonlítják a kézvonásokat; e fogalomra nemigen alkalmazzák, inkább személyek felismerésére
- 22 *Volksblatt* — Néplap
- 27 *ilyen tempó* — ilyen szokás, viselkedés, magatartás
- 28 *póz* — itt: helyzet
- 30 *Ő az oka ennek a ruháknak* — ő e romlás okozója
- 31 *jour fixeiről* — fogadónapjairól, fogadásairól
- 32 *Opulens büfé* — gazdag, bőséges
- 145 : 1 *dekoratív érzés* — díszítő érzék
- 5 *hermelin* — menyétprém
- 20 *téblábtak* — tébláboáltak, lábatlankodtak
- 33 *kucsiroztak* — kocsikáztak, kocsin parádoztak
- 146 : 6 *lestenografálni* — lejegyezni, gyorsírással rögzíteni
- 15 *atlaszcipő* — puha, egyik oldalán fényes selyemszövetből készített könnyű cipő
- 32 *a csemegész pincérje* — a csemegéket, a süteményeket készítő cég embere; Jókai előszeretettel használja a foglalkozást jelző *-ész*² képzős alakokat, a gazdálkodó helyett pl. a *földész* szót.
- 147 : 2 *rénusi lazac* — rajnai lazac
- 3 *eltélt és rehabilitált fádny* — hivatkozás arra, hogy először rossznak ítélte Amanda a fádnyt, (134 : 25), de Alasztor megjelenése után mint finom ételt ajánlotta.

Lap: Sor:

- 7 *mit parlamenteznek* — mit vitatkoznak (mint a parlamentben)
9 *allegdlunk* — vitázunk, érvelünk
- 12 *filiszteusoké lesz* — Palesztina lakói voltak az i.e. I. évezredben; itt átvitt értelemben: a hitelező zsidóé lesz minden
- 148 : 2 *exodus* — elvonulás, kivonulás valahonnan
12 *fényképes bonbonnière-t* — fényképpel díszített cukorkatartó, cukorkásdoboz
- 149 : 17 *lidérchozta dlom* — a népi hiedelem szerint a lidérc bolygó tűz alakjában vándorló gonosz szellem
23 *Pallas Lexikon* — 22 kötetes, nagy sikerű lexikon-vállalkozás, mindmáig az egyik legteljesebb és legalaposabb sorozat. Jókainak is megvolt, jelenleg a PIM-ben van az ő példánya
27 *píperecet-finomított*, egy időben pl. fejfájás ellen használt ecet
- 150 : 26 *béli kilépőke* — L. 143 : 9
27 *atlaszlebernyeg* — atlasz selyemből készült vállrateríthető a testet körülfogó köpenyféle
- 151 : 2 Nem világos a Camilla mosolygására vonatkozó hasonlat
11 *arca ldrvdjával* — arcának mozdulatlanságával, élettelen ségével takarja a benne háborgó érzést
27 *pecco* — egy fehér színű jávai teafajta
- 152 : 5 *kis selyem guggonka* — alacsony selyem ülőpárna
- 153 : 8 *hippokratészi álarc*, — a haldoklók eltorzult arca; Hippokratész ókori görög orvos első leírása után
- 155 : 2 *döncölgetni* — dömöckölni, gyúrogatni
- 156 : 12 *kristályozódik* — kristályosodik
- 157 : 30 *Elismerem a váltókon levő adíráásokat sajátomnak* — Jókaiék szinte állandóan pénzzavarban voltak, nemcsak azért, mert nem tudták a jövedelmüket beosztani, hanem azért is, mert az író sok emberért jót állt, s azok váltóit is neki kellett kifizetnie. Ezért is szerepel műveiben oly sokat a váltó, mert annak veszedelmes voltát a maga bőrén érezte az író.
- 158 : 6 *liquiddé lesz* — szabaddá válik, folyósítható lesz
inkorrekt módon anticipálta — nem kifogástalan módon, nem egészen tisztességhez illően — előbb biztosította a maga részét
28 *megreperdlhatja becsületét* — visszazerezheti becsületét
- 159 : 9 *Deus ex machina* — isteni beavatkozás; váratlan fordulat. Eredetileg az ókori görög tragédiákban a megoldást egy gépezet segítségével a színpadra emelt istenség ítélete adta meg.

Lap: Sor:

- 14 Ezek a sorok jól bevilágítanak a kor erkölcsébe, szokásaiba.
- 16 *A férj meg van valahol az ellenlábason*ndl. — Amerikában, a Föld másik oldalán
- 29 *licitálnék a kegyeire* — igényt tartanék rá, ajánlatot tennék érte
- 30 *Thámár fátyola* — Mózes I. könyvében (38. rész) olvasunk arról, hogy Thámár, Juda menyé elföldte arcát, s így csábította bűnre apósát
- 160 : 17 *relativ dolog* — viszonylagos, viszonyított dolog, attól függ honnan nézik
- 23 *preparandia* — tanítóképző intézet; ez az iskolatípus a 80-as évek elején nyerte el állami megszervezését.
van éppen egy ingyen hely — a romantikus regényírásnak egyik ismert eszköze, hogy adott pillanatban minden lehetőségessé válik, a körülmények szerencsésen összejártsanak. (Pl. 161 : 20)
- 29 Jókainak az angol nyelv iránti érdeklődését jelzi, hogy ahol csak szerét ejtheti, mindenütt szerepeltet egy angol nyelven beszélő alakot
- 161 : 15 *most van a negyed* — a házbér fizetésének ideje; ez a lakók és a háziurak nagy ütközőpontja. L. *A gazdag szegények* 193. skk.
- 162 : 10 *Akik alkoholmeterrel mérik az indulatot stb.* — Jókai itt az ellen a XIX. század végi felfogás ellen emel szót, amely minden emberi tett, érzés alapját biológiai okokban keresi, mechanizálja az embert, s igyekszik lekicsinyelni az érzelmi tényezőket.
- 162 : 16 *idealizmus chylusa* — tele van az eszményekért lelkesedés tápláló nedvével
- 17 *késérű tapasztalatok ichorjával* — késérű tapasztalatokkal fertőzött vérrrel; ichor az istenek vére Homérosznál
- 20 *nobel* — itt: nemes szívű
- 21 *tárcdra való rajzokat meg éppen szívesen fognak venni* — a 80-as 90-es években erősen fellendült a napilapokban a tárca-rovat, amelyben rövidebb írásokat, ún. rajzokat közöltek, ezzel a munka után futkosó ember csekély idejének irodalmi igényét szolgálták ki
- 22 *havonként harminc—negyven forint* — egy költeményért átlag 5 forintot, egy elbeszélésért 15-öt adtak
- 27 *a közönség előszeretettel van a nőlrók iránt* — valóban, a közönség egy része, a jobb módba jutott polgárság nő tagjai

Lap: Sor:

- a századvégen erőteljesen olvasni kezdtek, elsősorban a könnyebb műveket. Több vállalkozás indult nők vezetésével ennek az igénynek a kielégítésére. Jókai is kiáll a nőírók, elsősorban Beniczkyne Bajza Lenke mellett. (Cikkek és beszédek V. 88—99.)
- 31 *lábító — létra*
- 33 *önérdemelte néven* — a nemesi származás-adta előnyöket a polgári törekvések egyéni érdemeiken nyugvó értékekre kívánják váltani
- 163 : 5 *A Renata írói álnév nem ismeretes.*
- 28 *beperelje a váltókat* — bírói úton hajtsa be annak összegét
- 165 : 20 *házmesterral dödörögve* — alig hallható hangon beszél
- 31 *ciánkédlival cukrozva* — a ciánkáli rendkívül erős méreg, szaga a keserűmanduláéra emlékeztet
- 166 : 1 *Miféle antitoxikonnal* — milyen ellenszerrel
- 2 *árkánium* — titkos szer, orvosság
- 9 *Azok ideleln mulatnak* — éppen úgy, mint a *Fekete gyémántok* cseléd alakjai *Az ördögűző* c. fej.-ben
- 17 *konstábler* — közrendőr
- 25 *kontempláljanak reggelig a dutyiban* — gondolkozzanak reggelig a fogdában
- 29 *Szent Hermandad éber tagjai* — a SZ. H. testület Spanyolországban alakult, eredetileg a katolikus egyház szolgálatában álló katonai szervezet volt; később többször átalakult, a királyságot támogató szegényekből verbuválódtak és rendőri szolgálatot láttak el. Itt a pesti rendőrség tréfás elnevezése
- 30 *rendőrbiztos rapportja* — rendőrségi jelentés
- 167 : 25 *börzejátekban szenvedett differenciák* — tőzsdei veszteség
- 33 *Perukker úr comptoirja* — irodája, üzlethelyisége
- 169 : 14 *horvát-szlavon képviselő* — az 1867-es osztrák—magyar kiegyezés után létrejött a magyar—horvát kiegyezés is, aminek értelmében horvát képviselők is résztvettek a magyar parlamentben
- 170 : 6 *a betegséget szent Vida-táncnak hívják* — vitustánc, rángásokkal járó idegbetegség
- 19 *Federvieh* — szó szerinti fordításban: tollasállat, tollbarom; átvitt értelemben a háziúr irodalom- és kultúra ellenes felfogását fejezi ki.
- 171 : 3 *hatszáz forint fizetéssel* — rendkívül alacsony, egy altiszt évi fizetésének felel meg

Lap: Sor:

- 10 *recidíváz tőie* — visszaesik, kiújul rajta a betegsége
12 *Pancsova* — ma Pančevo Jugoszláviában; *Az arany emberben* is szerepel
23 *Vestigia terrent* — a nyomok megrémítenek; Ezopusz meséjéből vett mondás, ott az oroszán által megölt állatok nyomairól van szó; itt a szülők házasságáról.
172 : 6 *békó* — béklyó, akadályozó kötelék, célzás házassvoltagekra
34 *heroinál* — hősnőhöz illő
173 : 11 *magas zodiacustól* — magas égövről
13 *skárta* tett — félretett, mellőzött; a kártyajátékban lefektetett, a játékban részt nem vevő lapok
27 *nem tudom incrustálni* — nem tudom megkérgesíteni, nem fogékonytá tenni (a lelket)
174 : 3 *tantalusi kín* — T. ókori görög mitológiai alak, akit azzal büntettek az istenek, hogy halála után, az alvilágban az előtte levő ételekből és italokból sohasem ehetett, ihatott, mert amint utánuk nyúlt, azok eltűntek előle; átvitt értelemben: soha ilyen véget nem érő kínt, kínlódást
7 *hogy férfi angyalok volnának, azt csak a khaldei mitológia állítja* — A keresztény hit is ismer Gábrriel, Mihály férfinévű arkangyalt, de az angyaloknak e hit szerint nincs nemük
26 *à l'écoissaise* — skótmintás, nagykockás
à la Pepita — apró kockás; Pepita de Oliva spanyol táncosnőről elnevezve
32 *melanogéne* — fekete festő anyag
175 : 24 *mistress* — (miszisz) asszonyom, úrnőm
176 : 3 *Sultan fleur* — finom, szopókás cigaretta volt
7 *bowieknife* — vadászkés; J. Bowie amerikai ezredes nevéből
11 *szeladon* — érzelgős szerelmes udvarló, D'Urfé Honoré *Astrée* pásztorregényének Celadon nevű alakja után
12 *gentlemanlike* — úrimódon
24 *salláriumot és a honordriumot* — munkadíjat és tiszteletdíjat
177 : 2 „*ananász*” *urat* — szójáték az Anasztáz névvel
6 *hamis címzés miatti kihágás* — Jókai a jogvégeztet ember pontosan tudja, hogy milyen vétség milyen tettnek minősül és mi az érte járó büntetés
11 *kurrentált engem valaki?* — körözött, nyomozott utánam valaki?
24 *Bettel* — potomság, semmiség
30 *jótekonysági raptusodban* — jótekonysági indulatodban, hóbortodban

Lap: Sor:

- 31 A „drága barátom” kitétel Jókai több regényében szerepel, rendszerint gúnyos értelemben. Pl. az *Akik kétszer halnak* megben Koczur és Gorombolyi használják e kifejezést egymás irányában.
- 178 : 3 *Ferenciek bazárjában* — a Ferencesek temploma mellett álló bazárban, a mai Károlyi Mihály u. 4–8. sz. alatti ház bejárata fölött még ma is olvasható ez a felírás. Ebben a házban volt Jókai lapjának a szerkesztősége is.
- 7 *Ecce ni!* — Íme!
- 8 *az amerikai prériken buccanier* — Észak-Amerikában a nagy kiterjedésű pusztaságon bölényvadász. Több Jókai regény hőse dicsekedhet e hírességgel, *A gazdag szegények* Pacal Jánosa, de a *Kráó De Quimper* Ellinorja is.
- 9 *pedlar* — házaló, zsbárus, ez a „mesterség” is több Jókai alaknak az osztályrésze
- 10 *rowdy Ausztráliában* — csavargó, vagány
- 14 *posztkiszli* — postaláda, itt: pénzt szállító láda
- 27 *C'est signé* — „pour acquit” — aláíratott — ki van egyenlítve
- 28 *Soll und Haben* — tartozik és követel; a régebbi könyvelés legfőbb rovatai voltak. A jelenet megegyezik *Az arany ember* Timár és Krisztyán közötti beszédével *A rém* c. fejezetében. Mindkét helyen az idegenből váratlanul hazatérő elaljasodott ember alkuszik a becsületes asszonyra. Az erkölcsstelen alakot a törvényesség védi, a becsületes törvényen kívül áll s ez alapvető dilemmája mindkét regénynek.
- 32 *antidotuma* — ellenszere
- 33 „házi ész” — itt: praktikus
- 179 : 1 *kapicányánál fogva* — kapicány: a szarvasmarha orrába erősitett vaskarika, melynél fogva az állatot vezetik
- 20 *celebritás* — előkelőség, híresség
- 33 *verbal injurie* — szóbeli sértés, sérelem
nem kapnék secundansokat — párbajsegédeket
- 180 : 3 *az ő kazlából húzza ki a széndét* — őt károsítja meg
- 14 *jus acquisitum* — szerzett jog
- 15 *servitus* — szolgálat; az a jog, melynél fogva a más vagyont bizonyos esetekben használni lehet
- 16 *Én viselem a procurdát* — kifelé, másokkal szemben én képviselem a jogokat
- 17 *Te pedig maradsz a „stiller Co”* — Te megmaradsz „csendes társ”-nak, aki tulajdonképpen a pénzt adja, csak a neve nem szerepel nyilvánosan

Lap: Sor:

- Én viselem az obligot* — én viselem a jogi, a törvény előtti felelősséget
- 18 *giro in bianco* — üres, tiszta váltó
- 25 *pro rata temporis* — ahogy az idő, a pillanat követeli
- 28 *clara pacta, boni amici* — tiszta üzlet, jó barátság
- 181 : 4 *Haris-bazdr* — Haris Demeter volt a család utolsó férfi tagja, 1883-ban halt meg, a Haris-köz őrzi a nevét, ahol üzlete volt
- 7 *intarsiaturdokkal diszített* — más színű faberakásokkal díszített
- 8 *egy titkos rugót megnyomva* — Jókai számos regényében szerepel a romantika kedvelt sülyesztője, titkos ajtaja, fiókja stb.
- 21 *babkédrt* — csekélységért
- 34 *apellálok a te nemes szívedre* — számítok, hivatkozom
- 182 : 20 „*sweet home*” — „édes otthon”
- 183 : 30 *megfeszült bicepset* — az ún. kétfejű karizmot
- 31 *akrobatanőnek* — erőművésznőnek, rendkívüli ügyességű nőnek. Gyakori Jókai regényeiben, hogy a rendszeresen tornászó leányalakjai szokatlanul erősek, ügyesek, náluk sokkal nagyobb fizikumú ellenfeleket legyőznek, még férfiakat is, s jól vívnek. (Vö. *A szerelem bolondjai*, Világosi Ilonka.)
- 184 : 14 *a mi Gecsemáne kertünkben, ebben a mi Golgotánkban* — átvitt értelmű kifejezés. A biblia szerint Jézust a Gecsemáne kertben fogták el és Golgota hegyén feszítették keresztre. Itt azt jelenti, hogy erre a helyre, a szenvedések helyére jön, amit maga idézett elő.
- 185 : 17 *a Nirvándt követem* — a teljes megsemmisülésben, a legmagasabb fokú boldogságban hiszek, mint buddhista, s nem a Krisztus-hírdette feltámadásban
- 20 *sixpence* — hatpenni, angol aprópénz
- 186 : 1 *Folies Caprices* — bolondság, szeszélyesség — egy mulató neve volt
- 33 *maenádok* — Bacchusnak, a bor és vidámság istenének táncoló papnői az ókori Róma Bacchus-ünnepein
- corybant* — Kybele keleti istennő papjai a korybantok, akik zenekíséret mellett vad táncot jártak az istennő tiszteletére
- 187 : 1 *tarantálpóktól megmárt* — mérges csípésű pókfajta a Földközi tenger mellékén, a megcsípett olyan ugrándozást végez, mint a tarantella tánc. Valójában nem is a legmérgezőbb pókfajta.

Lap: Sor:

- 8 Valóságos ördögűzés a betegség leküzdése. Jókai szó szerint veszi, hogy erős akaratallal le lehet győzni a betegséget. Csaknem ugyanezen szavakkal fékezi meg magát Berend Iván a *Fekete gyémántok A másik fekete gyémántok* c. fej.-ben, amikor Dirmák Éva visszautasítja házassági ajánlatát, s ugyancsak így győzi le magát Jókai az *Utazás egy sírdomb körül az Álmodók és nemálmodók* c. fej.-ben.
- 188 : 6 *palladium* — védőeszköz, védelmező, oltalom
panacea — csodaszer, minden baj ellen megvédő varázs-szer
- 190 : 20 *flaconok* — illatszeres üvegcscék
22 *staatsvizitek* — rövid ideig tartó, illendőségből tett tisztelegő látogatások
26 *kasmir* — finom gyapjú anyag
- 191 : 33 *cabanos* — finom szivarfajta
- 192 : 3 *mencsikoff* — felsőkabátféle, M. orosz diplomatáról elnevezve. Jókai is viselte.
10 *causeuse* — kis, kétszemélyes diványforma, pamlag, amelyen az egyik ülés jobbra, a másik balra esik
28 *ártatlanságot alledlja* — hangoztatja
- 193 : 2 *kasziros* — pénztáros
- 194 : 1 — *Ne gyilkoljon* kezdetű kifakadása Amandának csaknem szó szerint azonos *A gazdag szegények* XY grófnőnek Oszkár grófhhoz intézett szavaival. Mindketten azon háborodnak fel, hogy a férj az idegen nő szellemi értékeit dicséri, s ezzel megalázza a feleségét. (Vö. JKK 54. 239.)
5 *bon ton* — jó modor, illem, szokás
6 *orfeumi bacchans* — mulatóbeli táncosnő
fin du siècle — a századvég, ennek az erkölcs
- 196 : 3 *ezen a tituluson* — ezen a jogcímen
- 197 : 1 *bordeaux veres* — Bordeaux szőlőműveléséről híres francia város, ennek vörös borával egyező színű
2 *morettofej* — M. olasz reneszánsz festő képei után
29 *Maga Gelbschnabel* — Maga sárgacsőrű, éretlen, fiatal (mint a még meg nem pirosodott csőrű madárfióka)
33 *Bakfischek* — növendék lányok, csitrik
- 198 : 32 *falsifikálás* — hamisítás
33 *ez kriminalitás* — bűntény
- 199 : 6 A századvégen oly divatos meg nem értett asszony problémája Jókainál is megjelenik, mint szerte Európában, a francia, angol, norvég, dán, orosz irodalomban.

Lap: Sor:

- 200 : 5 *viaszkgyufát* — ekkor még nem parafinba mártott papálcikákat használtak gyufaként
12 *lehet, hogy a cselédeimet valaki még jobban fizeti, mint én* — ezt a motívumot is többször felhasználja az író. A *Krdóban* Pluhár Ellinor kéme Filibert grófnál, *A gazdag szegényekben* Oszkár gróf megfizeti az ellenfél zsokeit stb. a korerkölcös rajzához tartozik
31 *öreg betűkkel volt nyomtatva* — nagy betűkkel
- 201 : 5 *füstöt az arca elé hirtélva* — maga felé hajtva; hirtél tájszó (Hont megyei) elhajt, elkotor értelmű
15 *lion* — arszlán, (oroszlán), ficsúr
19 *receptiót kivívni* — befogadást kivívni, hogy befogadják (társaságba)
22 *összeszerezte* — összehozta
- 202 : 12 *Castor-kalap* — hódprémből készült kalap
- 203 : 19 *sympathetica tintával* — itt: láthatatlan írású tinta
21 *reagens folyadék* — olyan folyadék, amelyre reagál, amely láthatóvá teszi a leírt sorokat
27 *Sacré Coeur* — Szent Szív elnevezésű katolikus női tanítórend által fenntartott iskola; igen előkelő volt; a magyar fővárosban is volt intézetük
- 204 : 14 *Kerékpár és vasparipa* szavak egymás mellett, a meghonosodás lassú folyamatára mutatnak.
29 *intimusok által használt*—beavatottak, bizalmas barátok által *Pester Lloyd szerkesztőségével* — Ilyen átjáró ház nem egy van Pesten, s valóban a Pester Lloyd Eötvös u. 12. sz. alatti nyomda épület ma is ilyen.
32 *Argus* — százszemű mitológiai szörny
- 205 : 14 *vellikélom* — tárgyalom, hánytorgatom, pertraktálom
31 *minden kenőccsel megkent férfi* — minden hájjal megkent a szokásos kifejezés
- 206 : 19 *ez már deklamáció volt* — ezt már szavalta
20 *kolerikus nevetés* — ingerült, ideges nevetés, heves
21 *Én premier-közönség vagyok* — bemutató előadásokat látogatók a színházban, értek a színészkedés felismeréséhez
- 207 : 6 *mórikáldást* — itt: tettétést, színlelést
ő kezdje meg a „kútba estem”-et — társasjáték, amelyben a kútbaesett rendszerint csókkal váltja ki magát
7 *apróra nevetett* — rövideket, kicsiket nevetgetett
13 *au porteur. C'est à prendre, ou à laisser* — bemutatóra. Határozozon: vagy-vagy.

Lap: Sor:

- 31 *souverain haraggal* — el nem titkolható, nem korlátozott, el nem fojtott haraggal
- 208 : 11 *ki tudhassa* — ki tudhatja. Jókai is vét a kijelentő és a felszólító mód használatának helyessége ellen.
- 14 *Pannonia, 22 szám* — Pannonia Szálló, 22. sz. szoba; a mai Rákóczi út 5. sz. alatt levő kollégium épülete.
- 209 : 18 *pénteki illetményét* — rossz napon, szeszélyes asszonyától szidást, ütleget kapott
- 19 *lornyett* — hosszúnyelű, összehajlítgatható szcmüveg
- 29 *gyanú sárga szemüvegén* — azt fürkészi, mi lehet a látogatás tulajdonképpeni oka
- 34 *Ahol nincs a világnak se szeme, se szája* — ahol sem nem látnak sem nem beszélnek tetteikről. *A tengerszemű hölgyben Ahol a világnak nincs szája* c. fej. van.
- 211 : 27 *vérivó dúvad* — ragadozó, pusztító állat; átvitt értelemben: romboló, kártékony
- 214 : 2 *Sándor utcai országgyűnyhó* — a mai Bródy Sándor utca 8. sz. alatt, a mai olasz kultúrintézet épületében volt a századvégéig az országgyűlések helye (L. JKK 31. k. 352 : 9)
- 216 : 4 *biztosítékát visszakérni* — a vasúti pénztárosnak egy bizonyos összeget letétbe kellett helyeznie biztosítékképpen
- 21 *sadduceus* — hitelező, utalás arra, hogy zsidótól vett fel pénzt *viselt váltójával executióra* — lejárt váltójának behajtására
- 217 : 1 *Temesvárra promovedítak* — Temesvárra helyeztek
- 8 *péntekesnek kellett lenni* — babonásnak, aki hiszi, hogy a péntek szerencsétlen nap
- 10 *nem hiszek a napok signaturáiban* — nem hiszek a napok jeleiben; hogy az egyik jobb vagy rosszabb
- 12 Jókai saját vallomása szerint hitt bizonyos előjelekben. „Előre bocsátom, hogy fatalista vagyok, omenekben, praedestinatióban hiszek: a földöntúli világ, az életentúli élet, az érzékektől felfoghatatlan lények befolyása sorsunkra meggyőződés nálam. Egész életemen át annyi rendkívüli csoda által szabadultam meg magam kereste veszélyekből, hogy egészen theosophistává lettem. (NK C. 123.)
- 29 *a „Mester”* — Jézus
- 218 : 1 *Ír a brahmaputráiról és cochinjairól* — indiai tyúkfajtákról
- 16 *momentfelvételi amatőr-gép* — pillanatfelvételre beállítható fényképezőgép, amely ebben az időben kezdett terjedni
- 219 : 19 *cassandrai adomány* — Cassandra ókori mitológiai alak,

Lap: Sor:

- Priamus trójai király lánya, aki előre megjósolta a bekövetkező rosszat
- 220 : 17 *nem engedett a capriciosa!* — nem engedelmeskedett a szeszélyes lány
- 21 *terimé* — terjedelem, kiterjedés, térfogat
- 26 *manipuláldt vele* — kezelte, foglalatostkodott vele
- 221 : 4 *homályos kísértetet* — a negatív képről van szó
- 6 *en face* — szemben, szemből
- 33 *invectiva* — támadás, kirohanás valaki ellen
- 222 : 7 *deputatum* — terménybeli járandóság
- 223 : 2 *malversatio* — hűtlen kezelés, sikkasztás
- 29 *tüzes gazda volt* — dolgos, jó gazda, szorgalmas
- 224 : 1 *a sport piratái* — itt: a lóspport, a lóversenyek rablói, kalózai
- 16 *bettinghouse* — fogadóiroda, lóverseny fogadóhelyiség
- 18 *szédelgő vállalatok* — megtévesztésre, eleve csalásra alapított vállalkozások, a századvégen sok hiszékeny kisembernek elvitték a kis összegyűjtött pénzét
- 227 : 20 *ennek a fruzsinkádnak az a finesse* — ennek a fruskának az a fortélya
- 21 *burleszk komikumba* — túlzottan nevetséges helyzetbe
- 228 : 21 *sunyni* — bujócška-játékban hűnyni
- 229 : 10 *forgópisztoly* — amelyben a töltények egy forgókorongban vannak elhelyezve, s amikor a csőmagasságáig emelkedik, akkor elsüthető, így annyiszor ismételhető a lövés, ahány töltényt a korong befogad
- 15 *Friseurlegény* — borbélylegény
- 230 : 1 — *Te Jezabel! Te Goneril!* — J. Aháb izraeli király felesége, a próféták üldözője! Goneril *Lear király* hazug leánya
- 231 : 13 *mormon* — a mormonizmus 1830-ban Amerikában keletkezett vallási szekta, amelyet a zsidó, a keresztény, valamint a pogány tanok elemeiből állítottak össze
- 25 *Hatódik osztályú rendfokozattal* — a „nagyságos” címzés és megszólítás járt ezzel a ranggal. A köztisztviselők a XIII. fokozatban kezdtek, az V. fokozat már „méltóságos,” ezt csak kivételes esetekben érhatték el
- 232 : 2 *evangélium* — örömhír
- 8 *Penelope* — görög ósmondai alak, Odüsszeus felesége, a hűség mintaképe, aki míg férje távol volt, úgy hártotta el kéréit, hogy egy ruha szövésébe kezdett, s annak befejeztét jelölte meg válaszára, de amit nappal készített, éjjel felbontotta, s megvárta férjét.

Lap: Sor:

- 27 *aktudlis szüksége* — ez alkalommal szüksége
- 234 : 31 *nem szabad profandni* — itt: nem szabad másokat beavatni, kikürtölni
- 236 : 26 *Váci utcai gommeux-k* — a Váci utcai piperkőcök
- 237 : 25 *a dolog perfektté lesz* — bizonyossá, befejezett ténnyé válik
- 238 : 3 *capitaljux* — nagyszerű csíny, óriási tréfa
- 239 : 6 *Meritorisz címer* — nem szerepel a nemesi családok között
- 11 *in petto* — titokban, reménybelileg
- 13 *Schulmeiszternő* — iskolamesternő
- 29 *alá lesz dsva a renomménk* — a jóhírünk, a tekintélyünk
- 240 : 9 *Les absents ont tort.* — a távollevők hibásak
- 16 *egész éclat-val* — egész pompával, fénnyel
- 241 : 27 *indemnity* — engedélyezve, kártalanítva, pótolva
- 32 *historizálta el* — mondta el
- 34 *Korona Kávéház* — talán a Magyar Korona Kávéház a régi Váci utcában
- 242 : 5 *argonauták* — az aranygyapjúért küzdők; görög mondabeli hősök
- 6 *Colchysi aranygyapjú* — Phryxos és Hellé, illetve Jason mondában szereplő aranygyapjú
- 7 *superlativus* — felsőfok, túlzás
- 11 *metrum, assonance, cadentia* — a vers mértéke, magánhangzós rímélése, dallamzárása — egyszóval: tökéletes mű
- 25 *preparandindk* — itt: tanítónőképzői tanárnők
- superplus mordl* — felesleges erkölcsi aggály
- 30 *Torquemade* — Thomas (1420—1498) spanyol inkvizíció generálisa, legfőbb vezetője (l. 31. k. 44 : 32; 639 : 30)
- csak ne mártogass forró olajba* — inkvizíciós kínzási mód volt
- 31 *benevolenter* — jószántamból
- 243 : 2 *non putarem* — itt: előre nem látott, váratlanul közbejött
- 5 *quod mihi supremum tempus in Urbe fuit* — Az idézet Ovidius *Tristia* c. verséből való (l. 3; 1—2). Az eredeti latin szöveg így szól:
- Cum subit illius tristissima noctis imago,
Qua mihi supremum tempus in Urbe fuit.
(Képeivel ha körülillibeg újra a szívfacsaró éj,
Az az utolsó éj, római búcsúm előtt — Szabó Lőrinc fordítása.)
- Jókai megváltoztatja a szöveget, a *qua* helyett *quod*-ot ír, ezzel önállóvá tette a második sort, s így az az időre vonatkozik.

Lap: Sor:

- 6 *intacte* — érintetlenül
9 *kunststiklit* — bűvészmutatványt
244 : 33 *Miért nem adtdl soha egy anyyalcsindlónak?* — Nagyfokú elkeseredésre vall ez a kifakadás, hogy egy fiatal lány kéri számon anyjától, miért szülte meg, miért nem vetette el magzat korában.
247 : 15 *frugalis vacsorát* — szerény, szűkös vacsorát
248 : 1 *spelunka* — lebúj, rossz hírű kocsmá
homo troglodythes hodiernus — mai barlanglakó; célzás a kocsmapincékre
249 : 23 *végigrumindlta* — újra átrágtá, végigkérődzte
250 : 1 *ellenőrzés tourniquetje* — az ellenőrzés megfogtatása, alaposága
4 *cigányutczára szaladna* — cigányútra, rosszul nyelne
251 : 16 *vasúti kalauzban levelezett* — menetrendben, útmutatóban lapozott
253 : 10 *szemei körül ónkarikák* — szemei beesettek, környéke fekete, mintha ónnal lenne bekeretezve; a kimerültség jele
32 *yankeetrick* — amerikai csel fogás, csalás *Az arany emberben szó esik erről* JKK 25. köt. 171 : 10
256 : 11 *démoniacus őrjöngő* — ördögtől megszállott őrjöngő
257 : 32 — *Arria!* — *mondá a férjednek: nem fáj a halál* *Paetus* — A. római nő, aki a bátorságból példát mutatott férjének. Van Jókainak egy *Arria* c. elbeszélése is.
258 : 17 *in flagranti* — tettenérve
259 : 8 *juridice helyes* — jogilag felfogva helyes
261 : 13 *pénzt folyóvá tenni* — a „likvidálni” magyarosítása, fel szabadítani, felvehetővé tenni.

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. Erős szörzetű leányka Laosz-ból. (Kurt Lampert: Die Völker der Erde. Stuttgart—Leipzig. é.n.z. lap.)
- II. Egy erős szörzetű család Mandalayból. (Uo. 151. lap.)
- III. A *Krdó* kéziratának cím- és első lapja. (Petőfi Irodalmi Múzeum.)
- IV. A *Tégy jót* kéziratának első lapja. (Uo.)

NÉVMUTATÓ

- Aháb izraeli király 357
 Apponyi Albert 321
 Arditì, Luigi 343
 Auerbach, Berthold 341

 Balzac, Honoré de 347
 Barnum Phinéas Taylor 303
 Bartels 276
 Beethoven, Ludwig von 343
 Behring Vitus 303
 Beniczkyné Bajza Lenke 350
 Bernhardt, Sarah 277, 303
 Biela, Wilhelm 307
 Boccaccio, Giovanni 297, 313
 Bock Karl 274, 300
 Bonaparte Lulu (Lajos) 301—2
 Bontoux, Eugénie 309
 Bouillon, Gottfried 307
 Boulanger, George 278, 299,
 308
 Bowie J. 351
 Bródy Sándor 322
 Buckland, Frank William 274,
 300

 Cagliostro, Giuseppe 300
 Cassanac, Paul 302
 Chambord gróf 301
 Cicero, Marcus Tullius 308
 Cleopatra 293

 Csáky Albin 321

 Darwin, Charles 271, 295
 Demeter Tibor 270
 Dickens, Charles 279, 341
 Demoszthenész 306
 Dobos József 339
 Dumas, Alexander 300

 Ecker 274
 Eliot, George 279
 Eördöggh Frigyes 318
 Eördöggh Matild 318
 Erard, Sebastien 298
 St. Eustache 310
 Ezopusz 351

 Fábíán Pál 281
 Farini 274
 Ferenczi Zoltán 270
 Flammarion, Camille 341
 Frankó Rudolf 265
 Friedenthal, Albert 293
 Friese, Robert 318
 Fülöp makedón kir. 306

 Gajári Ödön 266, 314
 Gál János 270
 Galvani, Luigi 312
 Gnadenfeld J. 318
 Goldsmith, Oliver 277
 Gozmány László 309
 Grillparzer, Franz 313

- Halm, Friedrich 313
Hankiss János 272, 280, 323
Haraszti Gyula 341
Haris Demeter 353
Havelock 310
Horn Ede 307
Herczeg Ferenc 322
Hippokratész 348
Hugo, Victor 292, 310
- Jeftrikjev, Andrejev 274
- X. Károly 301
Kaulitz-Jarlow 274
Kerguëlen-Trémarec 295
Kisfaludy Sándor 340
Kolumbusz, Kristóf 306
Krücken, Otto von 318
Kurz Antónia 293
- Laborfalvi Róza 298
Laclos, Choderlos de 277
Lafontaine, Jean 297
Lajos Fülöp 307
Lampert, Kurt 275
Lengyel Dénes 280, 299, 318
Leuckart, Rudolf 274, 300
Liguri, Alfonz 310
Liszt Ferenc 310
- Maupassant, Guy de 306
Mazas abbé 302
Meyerheim, Paul 304
Mikszáth Kálmán 278, 313, 339
Molière, 304
Molnár József 320
Monthyon, Antoine 299
Moretto 354
Münch-Berlinghausen 313
- O. Nagy Gábor 346
Napóleon 296—7, 302
- Nobel, Alfréd 306
- Offenbach, Jacques 345
Ollendorf 342
Ovidius, Naso 358
- Pastrana, Julia 274—5
Patti, Adelina 339
Pálmay Ilka 345
Pepita, Oliva de 351
Pereira, Émile 302
Pereire, Jaques 302
Petőfi Sándor 292
Pompadour Mme. 308
Poppaea 293
Priessnitz, Winze 298
- Révay Mór János 265
Richardson, Samuel 277
- Sadi, Carno Francois 344
Salvius, Marcus 293
Sarasate, Paul de 339
Schottlaender, S. 270
Silhouette, Étienne de 304
Simonyi Zsigmond 281
Šlaski, Jan 270
Soulié, Frédéric 272
Sőtér István 277
Steingaszner 340
Stradivari, Antonio 346
Strauss, Johann 345
Své Mafun 275
Své Maongo 274—5
- Szabó Lőrinc 358
Szerb Antal 300
Szilágyi Dezső 321
- Takács Sándor 278
Tattersall, Edmund 344
Texier, Edmond 312

Thackeray, William 279
Tofana, Adamo di 343
Tolnai Lajos 313, 347
Tolnai Vilmos 324
Torquemada, Thomas 358
Tömörkény István 340
Török Aurél 271—2, 304
Trevelyan, Francis 300

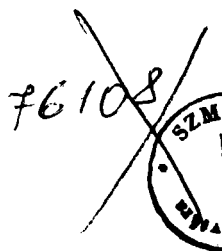
D'Urfé, Honore 351
Uzès hercegnő 308

Virchow 276

Waldeck-Rousseau René 308
Wechsler, Ludwig 270, 318
Wekerle Sándor 321
Willbrandt, Adolf 271

Zacharias 274
Zoltvány Irén 278, 322

Zsigmond Ferenc 323—4

TARTALOM

A KRÁÓ	5
Rút leányok asyluma	7
TÉGY JÓT	109
Jegyzetek	263
Rövidítések	264
<i>A Krádó</i>	
Kézirat, kiadások, fordítások	265
Keletkezése, forrásai	270
Irodalom	278
Szövegváltozatok	280
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	292
<i>Tégy jót</i>	
Kézirat, kiadások, fordítások	314
Keletkezése, forrásai	318
Jókai álláspontja az egyházpolitikai kérdések- ben	320
Irodalom	322
Szövegváltozatok	324
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	339
A képmelléletekről	360
Névmutató	361

A kiadásért felelős
az Akadémiai Kiadó igazgatója

★

A szerkesztésért felelős
SOMOGYI BÉLA

Műszaki szerkesztő
BUDAI ANIKÓ

A kötéstervezésért
KECSKEMÉTI ANNA

munkája

★

Terjedeleme: 18,4 (A/5) ív + 4 oldal melléklet
AK 128 k 7476

★

74.74485 Akadémiai Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bernát György

